

NARODNI MUZEJ SLOVENIJE

S

40/1974

39(497.4)



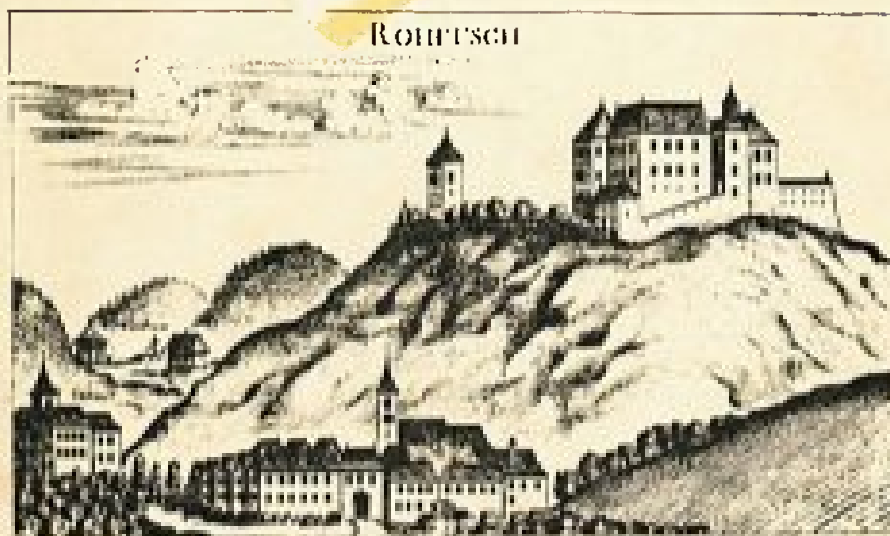
197600431.1

COBISS 0

0/10/4

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA
10. (XLV.) LETNIK 1974
RVI ZVEZEK

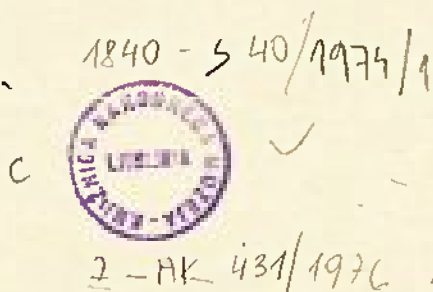


1974

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Izvičke prispevkov v tem časopisu objavljata Historical Abstracts in America:
History and Life

Abstracts of articles in this journal are included in Historical Abstracts and America:
History and Life



Na prednji strani platnic je fotografija Vischerjeve risbe Rogatec leta 1681 (Jože Koropec, Srednjevčsko gospostvo Rogatec, stran 87)

Naslov uredništva ČZN: Pedagoška akademija Maribor, Mladinska 9

Redakcija tega zvezka je bila končana januarja 1974

Za znanstveno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Stanislav Kos

MELITA PIVEC-STELĚ

Dobro leto dni za pokojnim soprogom, umetnostnim zgodovinarjem, akademikom in univerzitetnim profesorjem dr. Francetom Steletom, je 15. oktobra 1973 umrla v svojem osemdesetem letu slovenska bibliotekarka in zgodovinarica dr. Melita Pivec-StelĚ.

Rodila se je 9. marca 1894 na Dunaju kot hči visokega mornariškega oficirja iz starega in zavednega rodu štajerskih Slovencev, zakoreninjenega v Zrkovcih pri Mariboru. Kot očetu je tudi njej teklo življenje zdaj na Dunaju in Pulju; na Dunaju je končala osnovno, v Pulju meščansko šolo, nato spet na Dunaju dekliški licej, na katerem je leta 1912 maturirala; ker pa licejska matura ni zadostovala za redni vpis na univerzo, je opravila še maturo na realni gimnaziji in dopolnilne izpite iz klasičnih jezikov ter leta 1919 končala študij zgodovine na filozofski fakulteti na Dunaju z disertacijo o pokristjanjevanju vzhodnih alpskih dežel od 6. do 9. stoletja. Še isto leto se je preselila v osvobojeno domovino, opravila na novi domači univerzi profesorski izpit in se leta 1920 zaposlila v ljubljanski Študijski knjižnici (licejki) kot bibliotekarka, v poklicu, za katerega je živela dolgih 53 let. Ni pa se omejevala le na knjižničarsko delo, marveč je nadaljevala tudi s svojim raziskovalnim delom na področju zgodovine. V letih 1922—1924 se je kot štipendistka v Parizu specializirala za gospodarsko zgodovino; po izredno marljivem in vztrajnem študiju arhivskega gradiva doma in v tujini je leta 1931 dosegla na pariški Sorboni svoj drugi doktorat (ès lettres) z disertacijo o gospodarskem življenju ilirskih provinc (1809—1813). Na teh dveh tirih je teklo njeno nadaljnje delavno življenje, v Narodni in univerzitetni knjižnici do upokojitve leta 1950, kjer je nešteto dokazov tudi njenega pionirskega dela med obema vojnama, ko je bilo treba staro knjižnico usposobiti za zahtevne naloge univerzne knjižnice. Po upokojitvi pa je nad 20 let, skoro do zadnjih dni, delala kot zunanja znanstvena sodelavka Slovenske akademije znanosti in umetnosti; kjer je našla sintezo svojih bibliotekarskih in zgodovinskih prizadevanj v delu na centralnem katalogu inozemskih zgodovinskih del v znanstvenih knjižnicah Slovenije ter pri sestavljanju slovenske zgodovinske retrospektivne bibliografije.

Tudi njena publicistika, ki šteje nad 90 bibliografskih enot, razodeva dvojno usmeritev njenega dela: po izobrazbi zgodovinsko, po poklicu bibliotekarsko, ki pa je zopet dvojna: bibliografska in bibliotekarsko zgodovinska. Tri njena samostojno izdana dela predstavljajo prav te tri skupine; prvo je zgodovinsko: *La vie économique des Provinces Illyriennes*, ki ga je izdal Slovanski inštitut pariške univerze leta 1930; bibliografsko delo je njeno *Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo*, izdano leta 1939; bibliotekarsko

zgodovinsko delo pa je Zgodovinski razvoj slovanskih in slovenskih knjižnic, izdano leta 1947. Razprave, članke in bibliografske preglede je publicirala v vrsti uglednih zgodovinskih in znanstvenih revij (Čas, Dometi, Glasnik Muzejskega društva, Jugoslovanski istoriski časopis, Kronika, Narodna starina, Vjesnik državnog arhiva, Zgodovinski časopis, Znanstveni vestnik), v zbornikih in zbirnih delih (Enciklopedija Jugoslavije, Pomorska enciklopedija, Razprave SAZU, Slovenci v desetletju 1918—1928, Slovenski biografski leksikon, Spominski zbornik Slovenije 1918—1938, Svet med Muro in Dravo, Zbornik za umetnostno zgodovino), v knjižničarskih publikacijah (Bibliotekar, Knjižnica, v kongresnih zbornikih društev bibliotekarjev SFRJ), mnogi strokovni prispevki pa so izšli tudi v splošnih časopisih in časnikih (Dejanje, Dom in svet, Mladika, Naši razgledi, Slovenski poročevalec, Vigred, Življenje in svet).

V našem Časopisu za zgodovino in narodopisje je izšel eden izmed prvih njenih bibliografskih prispevkov že leta 1924 »Nekaj slovstva o zadruzi« (ČZN 19(1924)2, str. 124—125); to leto se je avtorica vrnila iz študijskega potovanja v Francijo, pa opozarja s tem prispevkom na nekaj tujih del, s katerimi se je tam seznanila in govore o srbskih družinskih skupnostih. Naslednje leto je v Časopis prispevala »Latinsko jeremiado iz ilirske dobe« (ČZN 20(1925)1, str. 96—97), ki priča o njeni poglobilni raziskovalni usmeritvi v tej dobi, o študiju Napoleonovih ilirskih provinc. Isto usmeritev razodeva tudi prispevek iz kasnejše dobe »Prošnja rudarjev rebeljskega rudnika leta 1811« (ČZN, Kovačičev zbornik, 32(1937)1, str. 154—156); razprava govori o gospodarskih težavah rudnika v dobi Ilirije in objavlja dokument po izvorniku v Archives Nationales v Parizu. Njen prispevek iz leta 1939 »Stanje slovenske historične bibliografije« (ČZN 34(1939)3—4, str. 207—210) je referat, ki ga je imela na zborovanju slovenskih zgodovinarjev in priča o njeni zgodovinski in bibliografski zavzetosti hkrati. Zadnji njen prispevek je izšel v povojnem Časopisu in je posvečen spominu Franja Baša: »Franjo Baš in zborovanja slovenskih zgodovinarjev« (ČZN, Bašev zbornik, N. v. 5(1969), str. 119—121). V našem Časopisu pa je bila pokojna prisotna tudi posredno. Po izidu njenega obširnega dela o Ilirskih provincah, ki velja za temeljno delo o gospodarskem življenju v dobi Napoleonove kontinentalne zapore, je Časopis prinesel nadrobni prikaz celotnega dela po poglavjih na osmih straneh (verjetno najobširnejše poročilo v ČZN, ki ga je napisal A. Veble: ČZN 26(1931)3—4, str. 261—269). Tudi o drugem njenem samostojno izdanem delu, Kazalu k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva, je Časopis poročal v svoji zadnji predvojni številki (ČZN 35(1940)1—2, str. 98—99), kjer J. Tomišek primerja njeno metodo v Kazalu z metodo v repertoriju O. Gratzyja. Tudi drugi njeni prispevki so našli mesto v ocenah Časopisa; P. Strmšek poroča o njenem »Kronološkem pregledu« v zborniku Slovenci v desetletju 1918—1928 (ČZN 25(1929)3—4, str. 205), M. Miklavčič o »Statističnem pregledu slovenskih publikacij« v Spominskem zborniku Slovenije (1918—1938) (ČZN 35(1940)1—2, str. 96), F. Baš pa posebej poudarja pomen že zgoraj omenjenega referata v svojem poročilu o prvem zborovanju slovenskih zgodovinarjev (ČZN 24(1939)1—2, str. 142).

Ko smo nadrobneje navajali podatke v zvezi z našim Časopisom, nismo imeli namena iskati dokazov za kakšen »lokalni patriotizem« ali celo puhli »provincializem« naše pokojne rojakinje; ne, v širokem svetu vzgojena in v širine znanosti razgledana sploh ni bila sposobna takšne ozkosti. Pač pa je bila iz starega kmečkega rodu in zato prvinsko zasidrana v tem koščku rodne zemlje, kamor je vsako leto prihajala na dopust. In ker je znala prijetno družiti s koristnim, jo je takrat vsako leto pripeljala pot tudi v mariborsko Visokošolsko in študijsko knjižnico, kjer je zbirala podatke za svojo zgodovinsko bibliografijo. Ta srečanja z njo nam bodo ostala v neizbrisnem spominu, saj smo takrat bolj ko

Stanko Pahič

POŠTELSKO GROBIŠČE

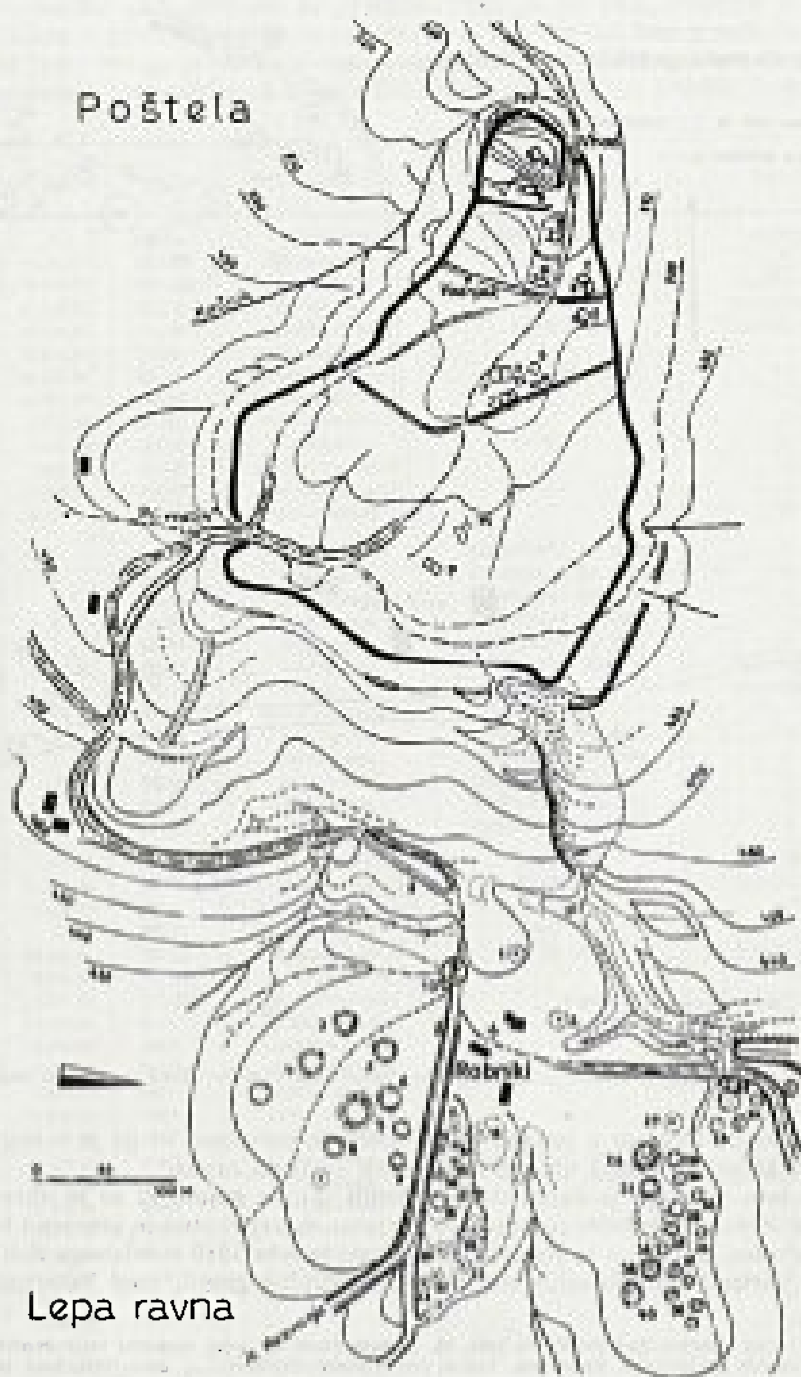
Spomladi leta 1972 je Gozdno gospodarstvo Maribor pričelo graditi cesto iz Razvanja na Pohorje, in sicer za sedaj le do ravnice »pri Habakuku« pod gradiščem Poštelo. Ko je bil o tem obveščen mariborski zavod za spomeniško varstvo, je zaradi gomilnih grobišč na tem območju zahteval, da mora pri vseh zemeljskih delih »pri Habakuku« biti prisoten arheolog ter sproti raziskati vse morebitne najdbe. Graditelj je zato uskladal potek gradnje po dogovoru s piscem, da ne bi prišlo do nenadzorovanega odkrivanja grobov. Zemljišče za cesto in obračališče na njenem sedanjem koncu se je tako splaniralo z buldožerjem v dneh 24. in 29. marca, prisostvovala pa je tudi tričlanska delovna skupina iz mariborskega muzeja. To usklajeno delovanje se je pokazalo uspešno, saj je bilo pravi čas odkritih in takoj zatem tudi odkopanih šest planih žganih grobov, otete najdbe pa prenesene v muzej. Pri poznejšem ogledu že izgotovljene ceste je bil v useku cestišča odkrit in izkopan še sedmi grob. Naj mi bo sedaj, preden preidem k opisovanju in ocenjevanju novih najdb, dovoljeno podati oris grobišča pod Poštelo v celoti.

Ravnica »pri Habakuku« je okroglasta polica s premerom 100×150 metrov, leži na skrajnem severovzhodnem obronku Pohorja kot stopnica na višini 420 m, neposredno pod strmim pobočjem spodnjega, vzhodnega dela Pošte, dvigajoče se 100—150 m nad njo (sl. 1). Plosko rahlo poševno nagnjen predel je dandanes že nekoliko razbrazdan od erozijskega delovanja po pobočjih. Tako se od vzhodne strani klinašto zajeda vanj usadni usek na prepustnem zemljišču, na drugih treh straneh pa se ob ravnici iztekajo sedaj v globoke in strme useke poglobljeni kolovozi recentnega porekla.

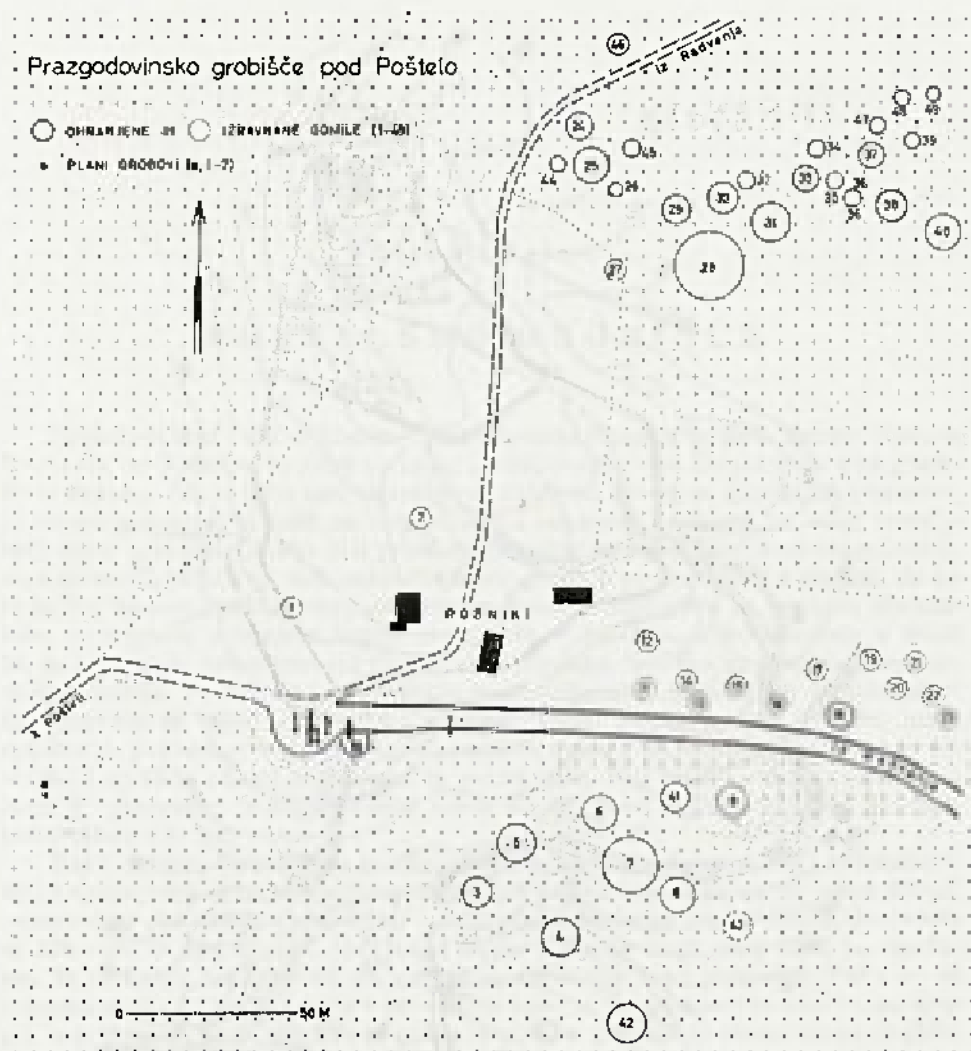
Po dosedanji vednosti so se na tem predelu pojavili ljudje v prvi polovici prvega tisočletja pr. n. št., ko so se naselili na Pošteli in jo utrdili v gradišče, na ravnici pod njo pa pričeli pokopavati svoje mrtve. Po propadu antike je sredi gozdov očitno prišla v pozabo, dokler je niso v 17. stol. ob sekanju lesa izkrčili v jaso, ki je pozneje postala pašnik.¹ Nekako v devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je tu naselil zidar Predan z vzdevkom »Habakuk«, leta 1904 pa še z višjih leg Pohorja prispeli Robnik.² Danes, ko prvih koč že davno ni več, živi na tej gozdni jasi troje družin iz rodu Robnikov, nekdanji pašnik pa je ob treh novih domačijah spremenjen v njive, sadovnjake in vrtove. Oddavno udomačeno poimenovanje te ravnice »pri Habakuku« je bilo v povojnih letih brez pravega posluha za zgodovinski pomen kraja in razpoloženje sedanjih prebivalcev razširjeno še na druga območja razvanjskih vrhov in sprejeto tudi na tablice

¹ Prim. o tem: F. Baš, Geografski vestnik 2, 1926 [1927] 141 ter franciskejsko kat. mapo k. o. Razvanje iz leta 1825!

² Podrobneje je ta razvoj opisal P. Schlosser, Der Sagenkreis der Poštela [1912] 13, kjer je tudi risba »Habakukove kajze«.



Sl. 1 Tloris gradišča Poštela in grobišča na Lepi ravni po Schlosserjevih tlorisih (MPK 2/3, 1915, 232 s., sl. 2-3 in CZN NV 4, 1968, 32, sl. 9), z delnimi popravki in dopolnitvami (2 - plani grobovi, izravnane gomile vrisane pikčasto).



Sl. 2 Tloris planih in gomilnih grobov na Lepi ravni pod Poštoleto (sklepa po stanju leta 1972).

hišnih števil. Povsem v pozabo pa je prišlo domače ime, ki ga je v svojih zapiskih v začetku stoletja uporabljal F. Ferk — Lepa ravna.³

Na tem območju je danes dvoje ločenih skupin gomil, ki so se ohranile le v gozdu. Prvotno grobišče je bilo zato verjetno dokaj enotno in omejeno le z obrobji ravnice, kot je to še mogoče razpoznati iz leta 1910 izdelanega Schlosserjevega tlorisa.⁴ Ta prikazuje na videz tri skupine gomil, med katerimi je le

³ V dnevniku »Ferien-Tagebuch« za 1889, 38, navaja Ferk ob prvi omembi tega grobišča najprej: »Diese Bergfläche heisst im Volke ein grosser Tratten...«, naslednje leto in redno pozneje pa »Lepa ravna« ter izjemoma »eine schöne Tratten« (na listku k dnevniku za 1900). P. Schlosser (op. 2) 5 je izraz še poznal, a ga je uporabil le enkrat, prevedenega v »schöne Ebene«. Lastne priložnostne polzvedbe v letu 1972 pri dveh najstarejših in najbližjih prebvalcih tega predela — Anu Robniku, snahu prvega Robnika in materi sedaj tam naseljenih štirih otrok, ter Avgustu Mlakarju-Zupancu so pokazale, da večeta ime »Lepa ravna« prej na Poštoleto kot na ravnico pod njo.

⁴ Prvič objavljen pri S. Pahlč v ČZN NV 4. 1968. 32; original v Joaneju v Gradcu.

vzhodni usadni usek verjetno že prazgodovinskega porekla, medtem ko je recentni kolovoz proti Razvanju, sedaj potrjen z novo cesto, šele v zadnjih stoletjih ločil južni del grobišča na dvoje. Gomile osrednjega dela so vse do novejšje dobe postajale žrtve delovne vneme Robnikov, ki so si tod uredili njivo in sa-

Gomila	Velikost	Parcela	Stanje	Dosedanji posegi	Najdbe
1	?	391/90	Izravnana	»Habakuk« 1903	uničene
2	?	391/212	Izravnana	?	?
3	9.0/0.70	391/100	raziskana?	Ferk 1901	Izgubljene?
4	11.0/0.60	391/99	raziskana?	Ferk 1902	Izgubljene?
5	10.0/0.85	391/99	raziskana?	Ferk 1901	Izgubljene?
6	10.5/1.00	391/98	nedotaknjena?		—
7	18.0/1.40	391/98	poškodovana	divjlj kopači?	?
8	10.0/0.85	391/98	nedotaknjena?	—	—
9	9.0/1.10	391/97	poškodovana?	?	?
10	6.0/0.60	391/100	raziskana?	Ferk 1901	—
41	6.0/0.35	391/98	nedotaknjena?	—	—
42	11.0/0.50	391/99	nedotaknjena?	—	—
43	6.0/—	391/98	Izravnana?	?	?
11	?	391/94	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
12	?	391/93	Izravnana	Robnikovi po 1904	?
13	?	391/94	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
14	?	391/94	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
15	?	391/94	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
16	5.0/0.35	391/94	raziskana	Lorber 1934	Izgubljene?
17	2.2/0.25	391/93	raziskana	Schlösser 1910	Izgubljene?
18	8.0/0.70	391/94	nedotaknjena?	—	—
19	?	391/93	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
20	?	391/94	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
21	?	391/93	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
22	?	391/94	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
23	?	391/94	Izravnana	Robnikovi po 1934	?
24	7.5/0.60	863	raziskana	Ferk 1900	Izgubljene?
25	10.0/1.00	862-3	raziskana	Ferk 1900	Izgubljene?
28	5.0/0.30	862	Izravnana?	?	?
27	?	391/91	Izravnana	pred 1900	?
20	20.0/2.70	391/92	raziskana?	Ferk 1903	Izgubljene?
29	8.0/0.80	391/92	nedotaknjena?	—	—
30	9.0/0.70	391/92	nedotaknjena?	—	—
31	11.0/0.80	861/1	poškodovana	?	?
32	6.0/0.40	861/1	nedotaknjena	—	—
33	7.5/0.50	861/1	nedotaknjena	—	—
34	5.0/0.70	861/1	nedotaknjena	—	—
35	5.0/0.50	859/1	nedotaknjena	—	—
38	5.0/0.60	859/1	nedotaknjena	—	—
37	6.5/0.80	859/1	raziskana	Lorber 1934	Izgubljene?
36	12.5/1.50	858/1	raziskana	Lorber 1934	delno PM Maribor
39	5.0/0.50	859/1	raziskana	Lorber 1934	Izgubljene?
40	8.0/1.00	858/1	raziskana	Lorber 1934	Izgubljene?
47	4.5/0.40	881/1	poškodovana?	?	?
46	4.5/0.30	881/1	poškodovana?	?	?
49	4.0/0.30	881/1	nedotaknjena?	—	—
44	5.0/0.30	863		—	—
45	5.0/0.30	863	poškodovana?	divjlj kopači?	?
46	7.0/0.60	863	raziskana?	Ferk 1900	Izgubljene?

Tabela 1. Seznam gomil s podatki o velikosti, legi, stanju in izkopavalcih.
 Parc. številke k. o. Razvanje = 391/90 — 212, k. o. Sp. Radvanje = 859/1 in 863.

dovnjak. Iz Schlosserjevih navedb je očitno, da so gomile vsaj posamič segale še na vrhnji predel ravnice ob nekdanji »Habakukovi« koči, kjer sta prve izravnavala že Predan in prvi Robnik⁵. Danes na vsem izkrčenem delu ravnice ni več sledu o gomilah razen dveh komaj opaznih tik severovzhodno nad novo cesto (sl. 2)⁶. Pregled gomil podaja tabela 1 (na strani 7).

Najnovejši plani grobovi ter druge najdbe in opažanja prebivalcev ravnice kažejo, da je bilo grobišče pravzaprav sestavljeno iz dveh vrst grobov: k prvim, starejšim planim grobovom ob znožju Poštele, so se pozneje pridružile še gomile po vsej ravnici do njenih robov. Te dandanes edine na zunaj predstavljajo grobišče; pri tem nam medsebojno številčno razmerje ni znano. Z največ 50 gomilami je to grobišče za dokaj ali dolgo časa obljudeno gradišče pač premajhno, vendar pa ne vemo, ali so bili plani grobovi v rabi še pozneje ob gomilah, kot npr. na Vačah. V tem primeru je jasno, da se skriva tod še nezna- no število planih grobov, ki nam pravi obseg grobišča prikriva.

GOMILE

Medtem ko je Poštelo prvi omenil leta 1837 že G. Mally, nekoliko podrobneje pa jo je opisal pred letom 1853 R. G. Puff⁷, je videti, da je gomile pod njo odkril leta 1899 šele F. Ferk. Ta je namreč takrat v svojem pomembnem počitniškem arheološkem dnevniku »Ferien-Tagebuch« zapisal prva opažanja o gomilah in njihovi legi⁸. Naslednje leto, ko je pričel tu tudi kopati, je v svojem dnevniku podal prvi opis grobišča, ki se — v prevodu — glasi:⁹

»Lepa ravna vzhodno od kastela. Gomilno grobišče. Velika gomila ima zravnani vrh, v sredini pa je zaradi iskanja zakladov skoro 1 m globoko izkopana. Na robu od iskancev zakladov izkopane kotanje stoje 2 bukvi in 3 smreke. Obseg vrha je 33, obseg znožja pa 107 korakov. Osnovna oblika kroga je postala nekoliko eliptična. Dolžina vzpetine od J proti Z vzpetini 9 m. Premer vrha: dolžina 10, širina 8 m. Obdaja jo širok jarek, kjer je bila izkopana zemlja za njeno nasutje. Z 9 desetninami leži na posestvu Pisanca iz Razvanja, ena desetina pripada gosposčini Betnava. Je največja od vseh tukajšnjih gomil. Pač nikjer drugod ni bila največja gomila nasuta ob cesti, ki vodi tu ob njeni severni strani.

Gomile na Lepi ravni so večinoma nameščene na severnem delu. Zato je ravnica brez gomil na jugu morebiti mesto nekdanjega zaselka, odtod tu stara cesta.

⁵ F. Schlosser (op. 2) 14 navaja, da so si Robniki za bivališče najprej izkopali jamo v eni izmed gomil, verjetno gomil št. 13, ki je v Schlosserjevem listu označena kot izravnana. V istem načrtu je kot izravnana vrisana tudi gomila št. 27, ki jo omenja F. Ferk (na listku k dnevniku za 1900) kot »stark abgepflügter Tumulus «ler dvoje gomil okrog bivše Habakukove kočice — št. 1 in 2, od katerih se na eno verjetno nanaša Ferkov zapis (Ferien-Tagebuch za 1902—1903, 100): »Habakuk sagte, dass er an seinem anschließenden Acker NO Ecke vor 6 Jahren Gomila abgrub und darin schwarze Gefässe mit Glanz und darin Kohlen gefunden hat, die er aber wegwarf...«

⁶ Gomil št. 16 in 8 po Schlosserju. Ohranjenosti zelo majhnih gomil na tem osrednjem pasu govori za to, da je bil ta predel leta 1910 še gozd, ob katerem so se Robniki naselili in ga po zadnji vojni do kraja izkrčili, »da bi bilo več listja za steljo na lastni zemlji.« (A. Robnik 1972)

⁷ G. Mally, Steiermärkische Zeitschrift NF 4/2, 1837, 21, in R. G. Puff v rokopisu »Archäologische Streifzüge in die Umgebung von Marburg«, ki je bil objavljen v Mittheilungen des hist. Vereines für Steiermark 4. 1853, 255 s.

⁸ F. Ferk, Ferien-Tagebuch 1899, 38: »Östlich von Castell 9 Tumuli, davon 4 abgegraben. Der grosse hat Umfang 91 Schritte, Erhebung von S nach N 43, O—W 39 Schritte (= gomila št. 28 po Schlosserju). Davon 7 auf dem Grunde Löschnig im U. Rothwein, die zwei östlichen gehören zu Windenau. Das Grabfeld liegt auf der untersten der nach O gerichteten Bergstufe und ist im W und S von einem Fahrwege begrenzt... Diese Bergfläche heisst im Volke eine grosse Trallen, SW von dieser Tratte, im Wäldchen am Weg befindet sich auch ein Tumulus.« (= gomila št. 7 po Schlosserju?).

⁹ F. Ferk, Ferien-Tagebuch 1900, 74 s.



1



2



3



4

Sl. 3 Gomile severne skupine: 1 = gomila št. 25 (izkopaval F. Ferik), 2 = gomila št. 28 (izkopaval F. Ferik), 3 = gomila št. 31, 4 = gomila št. 38 (izkopaval V. Lorber).

1. Gornja velika gomila (28)¹⁰.
2. Na njeni SZ strani nizka a široka gomila s 67 koraki, na posestvu Pisanca, je pa od J, kjer poteka gozdna pot, nakopana (27).
3. Od druge na SZ strani, na posestvu Hölzla iz Sp. Radvanja, obseg 70 korakov (25).
4. Od prve na S strani, na zemljišču Betnave, obseg 46 korakov, dolžina hrbtna od V proti Z 13 korakov (29).
5. Od prve na SV strani, zelo velika, obseg 73, hrbet V — Z 21 korakov, na vrhu kopana, betnavska (31).
6. V od četrte, majhna, obseg 40 korakov, hrbet JV — SZ 14 korakov, betnavska (30).
7. V od šeste, obseg 49, hrbet 15 korakov, zgoraj kopana, betnavska (33).
8. V od sedme, obseg 78 korakov, hrbet 8 korakov (35?).
9. Obseg 80 korakov. Od V proti Z 23 korakov (vzpetina med 31 in 36?).
10. Obseg 32 korakov, hrbet 11 korakov (32?).
11. Obseg 30, hrbet 11 korakov. Vse betnavske (34?).
12. Zelo velika gomila. Obseg 59 korakov, hrbet 22 korakov. Od zgoraj nekoliko kopana (38?).
13. Obseg 45, hrbet 15 korakov, betnavska (36?).
14. Obseg 30, hrbet 11 korakov (37?).
15. Obseg 32, hrbet 10 korakov, betnavska (39?).
16. Obseg 45, hrbet 15 korakov (40?).

¹⁰ Stevilke v oklepajih pomenijo Schlosserjevo oštevilčenje gomil, ki je bilo prevzeto tudi v sedanjih orisih.

Od 4 dalje pripadajo vse gospoščini Betnava. Ta predel s 16 gomilami je na J ločen od severno ležeče majhne gozdne površine s po Lepi ravni proti V potekajočim jarkom.

Šest grobov je na gozdni ravnici. Južno od kolovoza, ki pelje od Lepe ravne Habakuk proti Razvanju, še 2 gomili, od katerih ima južna 47 korakov obsega, hrbet 13 korakov, severna 50 korakov obsega, hrbet 14 korakov. Obe ležita na posestvu Tončeka iz Razvanja. Dalje proti V so 3, ena SZ od Habakuka, torej 6, počenši od te ravnice.«

Ta Ferkov opis izvira neposredno izpred pričetka izkopavanj, ki so se opravila v dneh od 24. do 29. avgusta 1900. Če poskušamo poistovetiti Ferkove gomile s tistimi na Schlosserjevem tlorisu, potem vidimo, da je to mogoče storiti le delno. Zanesljivo je mogoče preveriti le prvih osem gomil severne skupine, kjer jih je



Sl. 4 Gomile južne skupine: 1 - gomila št. 8, 2 - gomila št. 3 (izkopaval F. Ferk), 3 - gomila št. 4 (izkopaval F. Ferk), 4 - gomila št. 7.

Ferk naštel 16, Schlosser pa z eno prekopano eno več (sl. 3). V južni skupini navaja Ferk 6, Schlosser pa 7 gomil (sl. 4). Očitno Ferk osrednje skupine ni pregledal, najbrž zato, ker so te gomile, kot kaže Schlosserjev načrt, bile večinoma zelo majhne.

Ferk se je lotil kopanja le v tistih gomilah, ki so bile v zasebnih gozdovih. Iz njegovih zapiskov ni razvidno, ali se je poskusil dogovoriti za kopanje tudi na betnavski škofijski posesti in pri tem morebiti ni imel uspeha, kot se je to pozneje pripetilo Schlosserju. O izkopavanjih si je v svojem dnevniku delal le skromne zapiske, z dvema izjemama povsem brez skic ali risb. Ta prvi dnevnik izkopavanj v pošteljskih gomilah se v prevodu glasi:¹¹

¹¹ F. Ferk (op. 9) 76 ss.

»Petek, 24. avgusta. Radvanje — Lepa ravna, izkopavanje.

Pričetek v gomili št. 3 (= 25). Obseg 70 korakov, hrbet 20 korakov. Pozimi 1897 so jo trije iskalci zakladov od zgoraj navzdol globoko nakopali. Obseg vrha 26 korakov. Gomila leži večinoma na posestvu Franca Hölzla in Antona Breznika, oba posestnika v Sp. Radvanju. Iskalce zaklada je pregnal močno zapadli sneg. Dvig površine proti Z znaša 9 korakov. Nasipni material so poleg zemlje še lomljeni kamni. Kulturna plast je ležala v sredini gomile 1 m globoko pod rušo. Proti V je bil 2,4 m dolg prečni nasip iz lomljencev. Obseg kulturne plasti proti Z 2,4 m. Nasip je proti Z manjkal. V kulturni plasti so bili lomljeni kamni nakopičeni 90 cm visoko. Vsebina: vrtene glinaste posode iz različnega materiala in različnih oblik. Vzdolžni premer od V proti Z 11,9 m. Podlaga kulturne plasti je bila rdeče opečena zemlja. Od posod je bila značilna žara z grafitno prevleko, vzboklinami in štrlečimi bradavicami na trebuhu ter z vencem jamic. Ta posoda se loči tako po obliki kot po izdelavi od drugih deloma rdeče pečenih posod; gotovo je trgovsko blago iz Panonije. Vse posode so zaradi nad njimi nakopičenega kupa kamenja stlačene. Marsikatera črepinja se je našla v zasipu. Na kopo kamenja je bila nametana 25 cm debela plast zemlje. Sodeč po vsebini groba, posodah in drugih pridevkih bi mogel biti to ženski grob.

Sobota, 25. avgusta, Izkopavanje nadaljevano (ob baklah).

Ponedeljek, 27. avgusta. Izkopavanje.

Hözl-Breznikovo gomilo obdaja 5 manjših gomil. Od teh 5 manjših pripadajo 4 Brezniku, 1 (bolj na JV ležeča) pa Hölzlu. Danes sem izkopaval tisto, ki leži od nje na SV, čeprav je bilo jasno opaziti, da je bila že izropana (= 24). Leži na SZ robu police na severni strani Lepe ravne. Njen obseg je 33 korakov, hrbet 9 korakov. Nasuta z zemljo, malo raztresenih lomljencev, tu in tam črepinje žganih glinastih posod. En fragment ima togo vzboklino, ki se navezuje na prejšnji grob. Tla so rdeče ožgana, obložena z lomljenci in nad njimi, v sredini, 65 cm pod rušo, je ležal predmet, ki se je iskalcem zaklada srečno izmaknil, to je precej velika železna sekira. Grob je porasel z mladim drevjem. Črepinje zelo malo, žganine in pepela sploh nič.

Tretji grob Z od Hölzlovega groba je na Breznikovem zemljišču (= 47). Obseg 29 korakov, hrbet 10. Že izropan, vendar še črepinje, grafitirane, z rebrom na trebuhu.

Gomili št. 2 (= 24) in 3 (= 47) izropani.

Torek, 28. avgusta. Izkopavanje in fotografiranje. Fotografiji št. 1 in 2: grob od JV, št. 3—5: od SZ.

Sreda, 29. avgusta. Izkopavanje v novi gomili.

Zahodno od kolovoza proti Sp. Radvanju, na Breznikovem zemljišču in SZ od gomile s sekiro (= 45). Na tleh lomljenci; pepel, žganina in črepinje manjkajo. Obseg 29 korakov, hrbet 9 korakov. To je gomila št. 4.¹²

Ediño tiskano poročilo o tem kopanju je neki Fr. Jauk istočasno objavil v domači Marburger Zeitung in graški Tagespost in se kot odlomek obsežnejšega članka glasi:¹³

¹² Od omenjenih fotografij brani PM Maribor prefotografirani posnetek, zabeležen v dnevniku pod št. 1—2. tj. pogled na skozi gomilo izkopan jarek brez arheoloških značilnosti. V Jarku stoji neznan velik možki, verjetno razvajski šolski upravitelj Atzler?

¹³ V Marburger Zeitung št. 243, z dne 4. 9. 1900, str. 4, je poročilo objavljeno v rubriki Eigen-Berichte, v Tagespost št. 243, istega dne, 5. Bogen, pa kot samostojen članek z naslovom »Archäologische Forschungen im Bachergebirge«. Čeprav je poročilo enako, je v njem nekaj neznatnih razlik. Omemba Ptuja namesto Gradca, kjer je Ferk služboval, je v MZ očitno napaka pisca, ki so jo uredniki Tgp popravili. Neznan dopisnik je Ferkovo kopanje v gomilah v MZ št. 96 z dne 23. 8. 1900, str. 4, napovedal kot raziskovanje »rimskega pokopališča«, saj je Ferk verjetno tudi Poštole najprej ocenil za »rimsko trdnjavo« all rimski kastele.

»Včeraj je prof. Ferk za to leto končal svoja arheološka raziskovanja na Pohorju, da bi se lahko spet posvetil svoji znanstveni dejavnosti v Ptuj. Izsledki njegovih raziskovanj so velikega pomena. Prepričani smo, da je po njem Pohorje razveseljivo postalo vključeno v zgodovinsko znanost...

V nadaljevanju svojih raziskav vzhodno od Bolfenka je ob rimski cesti naletel na mogočno utrdbo, ki po njegovih ugotovitvah nima rimskega značaja in ji pripisuje keltsko poreklo. Ob vzhodnem znožju tega utrjenega griča se širi ravnica, na kateri je imenovani raziskovalec odkril 34 gomil. Največja med njimi ima obse g 107 korakov in je 9 m visoka. Podolžni premer vrha meri 10 m. Da bi ugotovil dobo, ki ji pripada ta nekropola, je prof. Ferk odprl štiri gomile. Ena se je izkazala za spominski grič za v tujini umrlega, v drugi pa je bil ženski grob z več glinastimi posodami in nakitom iz bakra. Preostali dve gomili sta bili očitno že nekoč prekopani. Ker pa sta iskanje zakladov in znanstveno raziskovanje dve povsem različni stvari, je prof. Ferk domneval, da bi bilo tudi v teh dveh prekopanih grobovih še mogoče najti zapuščene ali neodkrita predmete. V enem so prišle na dan številne lončene črepinje, v drugem pa se mu je posrečilo najti izredno dragoceno keltsko orožje, tako imenovani kelt, toda ne iz bronu, ampak, kar je redkejše, iz železa. Ta najdba je ležala v grobu nekoliko ob strani, zato so jo kopači zakladov spregledali. Posode se tako značilno ločijo od rimskih, da ne more biti nobenega dvoma, da pripadajo Keltom, prav tako kot prej omenjeno orožje. Ti rezultati dovolj prepričljivo potrjujejo mnenje prof. Ferka, da je prej omenjeni kastel keltskega porekla...«¹⁴

Ker je v citiranem Ferkovem opisu grobišča naštetih le 22 (= 16 + 6) gomil, v Jaukovem članku pa je navedenih 34 gomil, naj omenimo še, da je dnevniku za leto 1900 priložen listek, napisan očitno zadnji dan izkopavanja, ki ima opis poprej manjkajočih gomil.¹⁵

»Tej ravnici je na SZ priključena polica, desno od sredine, kjer je eden od grobov, ki sem ga jaz odprl. To je bilo poglavitno izkopavanje na tem območju. Gomila je na V, J, Z in SZ obdana z jarkom, iz katerega je bil izkopan zasipni material. Obdan je z 8 nizkimi gomilami, ki so vse razkopane.

Torej število grobov: 16 na ravnici,
9 na polici,
6 južno od razvanjske ceste

31 + 3 onkraj ceste v Radvanje.«¹⁶

O kopanju v teh gomilah je F. Ferk morebiti poročal tudi graški hranilnici, ki mu je za arheološko dejavnost dajala denarno podporo, vendar mi poročil za leta 1895—1901 ni uspelo najti.¹⁷

¹⁴ »Nakit iz bakra«, v originalu »und einem Kupferschmuck«, torej en predmet, ni niti v časnih niti v dnevniku podrobneje označen, zato ni znano, kaj je to bilo. »Vrtnice posode« = »Thongefässe von Drehscheibe« so očitno Ferkova zmotla. Vse našete najdbe so danes neugotovljive: če jih je Ferk predal pozneje ustanovljenemu mariborskemu mestnemu muzeju, o katerem so tega leta šele razpravljali, jih očitno niso vpisali v inventar, ker v inventarni knjigi »Grundbuch« niso navedene. Ali je železna sekira iz gomile katera izmed tistih dveh, ki so »s Poštele« danes ohranjene v mariborskem muzeju, ni zanesljivo.

¹⁵ Drugi podatki na listku so večinoma ponavljanje iz opisa (v op. 9), navedenih je še nekaj drugih vprašljivih najdišč: nasip nad Spurejem na Hočkem Pohorju, gomile v Betnavskem gozdu in v gozdu južno od radvanjske grašine.

¹⁶ Razlika s poprejšnjim opisom le v številu gomil na severni polici: poprej 1+5, sedaj 9, ter navedbi treh gomil »onkraj ceste v Radvanje«, od katerih je eno Ferk po dnevniških zapiskih (gomila št. 4) tudi razkopal. Sedaj je na ozkem pasu med globokima uskoma dveh kolovozov zanesljivo razpoznavna le še ena gomila (št. 43 po novem načrtu, ker je Schlosser ni zajel).

¹⁷ Ta poročila hrani Deželni arhiv v Gradcu.

Leto dni pozneje se je Ferk ponovno lotil kopanja pošteljskih gomil, o katerih so ohranjeni zapiski v njegovem dnevniku:¹⁸

»Ponedeljek, 26. avgusta, izkopavanje v Razvanju. Zelo lepo, tudi vetrovno. Začetek izkopavanj na Lepi ravni povsem brez uspeha. Danes smo pričeli kopati — prišla sta le 2 delavca. Kopali bomo na lanskem prostoru.

Sreda, 28. avgusta.

Izkopavanje na Lepi ravni se nadaljuje, in sicer južno od razvanjske ceste. Situacija: z občinsko potjo, ki pelje v Razvanje, je Lepa ravna danes razdeljena na 2 dela. Južni del ravnine pripada Spodnjemu Razvanju. Po tej gozdni površini prav tako poteka od SZ proti JV pot, ki vodi med gomilami. Severno od nje leže 4 gomile, južno od nje pa 2. Danes sem izkopaval v prvi od štirih, tam ko se od SZ pride v gozd (= 5). Ta ima obliko od S proti J potekajočega ovala in je po straneh obrasla z drevjem. Našle so se mnoge črepinje glinastih posod, izdelanih na lončarskem kolovratu. Pripadajo različnim posodam, ne samo po barvi, temveč tudi po načinu izdelave.

1. Tanka svetlo siva glina, slabo žgana, enaka tisti iz Ratschendorfa,
2. rjavkaste, bile so najbolj podobne tistim iz opekarne,
3. živo rdeče pečene, zunaj in znotraj enake, v sredini pa črne, torej ne povsem prepečene, posejane z mnogimi kvarcitnimi zrnci,
4. temne, izrazito črne, bleščeče trgovsko blago.

Grob je tako bil popolnoma izropan, da se niso našli niti večji kosi dnov posod — samo na najbolj severni konec iskalci zakladov niso dospeli — tu je ležalo med pepelom in žganino:

- a) votli kovinski biser v obliki glavice igle lasnice.
- b) kovinska spona,
- c) velike kovinske plošče, ni gotovo, ali iz brona ali bakra, močna patina. Vendar je dalo izkopavanje drug, zelo razveseljiv sklep. Našlo se je več kosov železne rude in kos na široko raztaljenega železa, kar spominja na Velko kapo. Iz te najdbe izhajá, da so že pred rimskim gospodstvom na kapi poznali nahajališča železa in da so rudo od tam prevažali do sem, kjer so jo domači kovači predelovali. Če ne že v bližini železovih ležišč.

Dodatek: še peta oblika posode: temno rdeče obarvana. Tretjina rjavkaste črepinje z narebreno steno.

Mere gomile — obseg 52 korakov, prek hrbta 16 korakov. Usek od S proti J. Gomila št. 1 leži 90 korakov od ceste.

Četrtek, 29. avgusta, dan spočetka deževen.

Izkopavanje druge gomile, ki leži južno od prve izkopane in tudi južno od gozdne poti (= 3). Eliptične oblike, proti V odplavljene. Obseg . . . korakov, dolžina prek hrbta . . . , prečna dolžina . . . (vse brez števil — op. p.).

Najdbe: malo črepinj, nič žganine — torej je samo spominska gomila kot v Št. Vidu pri Ptuju. Našla se je tudi velika gruda železovega kamna s kloritom in košček železa. Ožgan kos prodnika, dalje nož iz kresilnika in 2 plošči iz kresilnika (ali kvarcitni nož?). Vzel s seboj v Gradec.

Petek, 30. avgusta. Čudovit dan.

Nadaljevanje izkopavanja. Prešli smo h gomili v Kaloh-Irgoličevem gozdu tik južno od mesta, kjer se razdelita poti v Radvanje in Razvanje (= 41). Obseg 57 korakov, vzpetina 16 korakov, prekoračena proti V.

¹⁸ F. Ferk, Ferien-Tagebuch 1901—1902, 24 ss (za 1901).

Sobota, 31. avgusta, čudovit dan.

Izkopavanje se nadaljuje. V sredini je plast žganine, prekrita s kamni. Pod temi kamni se je našlo še dvoje kosov rjavega železovca, od katerih je večji razločno prelomljen, medtem ko ima drugi obliko prodnika.¹⁹

Kot leto poprej je Fr. Jauk tudi sedaj, a skoro mesec dni po kopanju, poročal v Tagespost, enako poročilo pa je bilo dva dni pozneje objavljeno tudi v Marburger Zeitung.²⁰

»(S POHORJA). Iz Radvanja, 23. t. m., nam pišejo: Gospod prof. Ferk, ki je pet tednov prebival tu, da bi nadaljeval svoje že pred več leti pričete arheološke študije, je tudi letos pri svojem izkopavanju naletel na marsikake zanimive najdbe. V celoti je bilo odkopanih pet keltskih grobov, v katerih je bil med drugim najden tudi nož iz kresilnika. Prav posebna redkost pa je bil pojav večjih kosov rjavega železovca. Že pred dvema letoma se je gospodu prof. Ferku posrečilo predložiti izredno zanimiv dokaz, da se imajo po njem odkrite, v bližini Velke-Kappe na Pohorju na različne smeri potekajoče rimske ceste za svoj nastanek zahvaliti velikim ležiščem železa v tem okolišu. Najdba železove rude v prej omenjenih keltskih grobovih dokazuje, da ležišča železove rude na Velki-Kappi niso v predrimskem času le poznali, temveč tudi izkoriščali, zato so jo pogosto prevažali daleč od njenih ležišč ter jo talili in predelovali.«²¹

V naslednjem letu se je pričel Ferk zanimati za gomile v Pivoli in Razvanju, a tudi sicer se je zadrževal predvsem v ravninskih predelih mariborskega okoliša, zato je na grobišču pod Poštelo kopal le dva dni. O tem sta znana dva zapisa: v dnevniku in v poročilu graški hranilnici:²²

»Sreda, 13. avgusta, Razvanje, izkopavanje na Lepi ravni.

Na Lepi ravni sem danes pričel kopati z dvema delavcema.

Četrtek, 14. avgusta.

Včeraj pričeto izkopavanje v gomili v gozdu Simona Kmetiča na Velki ali Lepi ravni z dvema delavcema je končano (= 4). Rezultat: moglo se je kopati samo od S in samo do polovice. Našle so se črepinje, enake lanskim, košček železa, pepel, žganina, kosti. Fragmenti posod niso rimski. Črepinje sem pustil pri nadučitelju Atzlerju.«

Odmeva v dnevnem tisku na ta skromni podvig seveda ni bilo, pač pa lahko po mesec dni poznejšem poročilu o prvem občnem zboru mariborskega mu-

¹⁹ Ker so vrlčne posode lahko le keltske, rimske ali mlajše, je Ferkova navedba očitno zmolna, saj kaže opis črepinj 2—4 izrazilo železnodobno keramiko, medtem ko je tista pod 1 nejasna, zlasti v primerjavi z antično keramiko iz gomil v Ratschendorf. Kaj je menil Ferk s primerjavo z Vidmom (Sl. Vidom) pri Ptuj, ni jasno, saj tam ni znanih podobnih najdb (Arch. Karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj [1936] 73 a).

Ferk navaja vmes še podatek o dveh danes neznanih gomilah: »Südlich von der Lepa ravna ist eine Kieferwaldung, zu der die Ebene stellt abfällt, begrenzt. Zwischen diesem Weg und dem von SW dazulaufenden Quellwassergraben schleibt sich zungenartig ein Waldstück, an dessen Fusse 2 Tumuli stehen.« Danes sloji ob tem množju slanovajska hiša s kullivirano okolico.

²⁰ Tagespost št. 256 z dne 26. 9. 1901, 5. Bogen, in Marburger Zeitung 51. 118 z dne 28. 9. 1901, str. 4, v rubriki »Marburger Nachrichten«, kjer gre očitno za prevzelo novico (»Aus Rohwein, schreibt Herr Fr. Jauk der Tagespost: ...«).

²¹ Problem železove rude, najdišč pri Veliki Kopl in najdb pod Poštelo puščamo sedaj ob slrani. Samo po sebi je pohorsko železarsvo že v železni dobi vsekakor možno, poreklo kovine za pošlelske izdelke pa bi bilo morda mogoče ugotoviti z analizo, kar bo morebiti ob preučevanju pošlelskih najdb kdaj tudi storjeno. K Ferkovim navedbam prim. še njegova navajanja v Mittheilungen des hist. Vereines für Steiermark 41, 1893, 231.

²² F. Ferk, Ferien-Tagebuch 1902—1903, 25 (za 1902): Poročilo za leto 1902 z dne 22. marca 1903 navaja le: »c) Von den Gräbern auf der Lepa ravna, auf der letzten Stufe des Bachergebirges, habe ich wieder eines geöffnet. Die Thongefässe, wenn auch nur in Scherben vorhanden, bewelsen, dass wir es hier mit Gräbern aus der vorrömischen prähistorischen Zeit zu tun haben.«

zejskega društva sklepamo, da je bil Ferk v dogovoru za kopanje v gomilah v okolišu Pivole, do katerega zaradi pomanjkanja denarja ni prišlo.²³

Leta 1903 se je Ferk lotil izkopavanja domnevnih gomil pri Bolfenku na Pohorju, kar je v dnevniku in poročilu graški hranilnici izžrpnje opisal. Prav tam so tudi njegovi zapiski o izkopavanju največje poštelške gomile (št. 28), ki je trajalo 10 dni, vendar je Ferk tokrat kopanje prepustil ptujskemu kopaču starin Vnuku in njegovemu sinu, tako da je bil v tem času le štiri dni navzoč:²⁴

»Ponedeljek, 27. julija — Lepa ravna in Pekre.

Prijeten dan. Iz Peker sem se napotil na Lepo ravno, da bi videl, ali so se delavci že lotili velike gomile (= 28). Na Lepi ravni sta bila le oba Vnuka in Novak.

Sobota, 1. avgusta. Pekre — Lepa ravna.

Izid izkopavanja: mnogo črepiňj, tudi večje raztresene med njimi. Tudi prodniki; dalje majhen, debel narebren bronast obroček (sl. 5). Obroček je bil najden v zasipu. Ena črepiňja je črna, s cikcakastim ornamentom na trebuhu, k temu proti vratu 3 črte. Cikcakasti ornament zaradi nevporednih črt ni bil narejen z neke vrste vilicami, temveč s prsto roko. Črepiňje so znotraj rdeče žgane, izdelano na lončarskem kolovratu. Dalje se je žadelo na zid iz kamna. V gomilo smo pričeli kopati od zahoda.

Sreda, 5. avgusta, Lepa ravna in Pekre.

Izkopavanje na Pisančevem zemljišču. Velika gomila.

Petek, 7. avgusta, Razvanje.

Izkopavanje v Pisančevi (Pristernikovi) gomili končano. Kopalno se je 10 dni (skupno z zaspavanjem); prvi teden 4 delavci, drugi teden pa 7. Stroški za oba tedna 31 f 50 brez hrane. Za oba Vnuka pravica do kopanja 5 f = 36 f 50.

Floris gomile (sl. 5). Gomila je usmerjena proti Z. Širina vkopa 4,30 m. Dolžina gomile 20, širina 20, višina v sredi 10 m. Vrh vzpetine se spušča proti V. Skoro točno v sredini gomile, vendar pri najvišji točki nagnjeno proti V, je bil zid iz lomljencev, a brez malte; z vogali pravokotno usmerjen proti stranem neba. Stranice so bile 3,50 m dolge, 1,35 m visoke in 0,80 m široke ali debele. Od spodaj navzgor se je zožil za 0,80 m. Pred zahodnim vogalom, oddaljen 80 cm, je ležal prvi kamen, 30 cm dolg in 27 cm širok.

Vrh gomile je 3 m višji od tal. V zasipu so se našle črepiňje iz bleščeče črne in rdeče gline. Podrobneje o tem v spodnjem opisu. Nad prostorom, obdanim z zidom, je ležalo nekaj raztresenih lomljencev. V njem pa se ni našlo prav nič razen črepiňj, ki so dospеле tja z zasipom. V izkopnem jarku je bil poprej najden bronast obroček (gl. str. 141), bil je razen majhnega dela ves narebren.

Gomila je bila od zgoraj nakopana, v kotanji je bil štor nekoč zelo močene bukve. Iskalki zakladov zidu niso dosegli. Leži na posesti Pisanca (Pristernika) iz Razvanja. Vzhodni del pripada gosposčini Betnava. To je druga največja gomila na Lepi ravni, leži v gozdu (smreke, bukve in mlado hrastje). Juž-

²³ Marb. Zellung št. 117 z dne 30. 9. 1902, str. 4: »Demselden (= poročilo o delu odbora — op. p.) entnehmen wir u. a. dass... ferner an den Landtag ein Gesuch um eine Unterstützung im Betrage von 600 Kronen behufs Ermöglichung der geplanten Grabungen in den Gemeinden Köttsch, Pivola und Rossweln gerichtet, welches aber bislang noch nicht erledigt wurde.«

²⁴ Ferlen-Tagebuch 1902—1903, 100 ss (za 1903). Ferk je tokrat bil v Pekrah, kamor mu je prišel v pelek, 24. julija, zvečer Vnuk poročat o najdbah pri Bolfenku. Kopanja gomile št. 28 so se torej lotili najbrž v ponedeljek, 27. julija, končali pa v pelek, 7. avgusta, ker so naslednji dan kopali že na Poštelci. V vmesnih dneh, ki tu niso navedeni, si je Ferk ogledoval teren v Rušah, na Fall, Rull, Mull in drugod; en dan je vmes tudi deževalo.

no od nje ni v tem delu gozda do poti v Betnavo nobene gomile, pač pa na S in SV. JV je njena najbližja sosedka, ki jo po obsegu prekaša.«²⁵

Sobota, 8. avgusta. Lepa ravna, gradišče.

V poročilu graški hranilnici, zadnjem Ferkovem opisu s tega najdišča, je navedeno:²⁶

»6. Lepa ravna — schöne Ebene na zadnji vzhodni stopnici Pohorja. Od gomil, ki leže tu na neškofijskem zemljišču, sem do ene doslej vse odprl, kakor sem si to dovolil poročati v svojih prejšnjih poročilih. V vseh so bile najdene posode, ki pripadajo predrimskemu ali predzgodovinskemu času. Za zadnjo teh gomil, ki je hkrati največja od vseh, sem šele v zadnjem letu proti dobremu plačilu pridobil od lastnika dovoljenje za kopanje. Ta gomila je imela višino 10 m in obseg 20 m. Za njeno raziskavo sem s pomočjo 5 delavcev potreboval 14 dni. Pri odkopavanju je prišlo na dan precej velikih črepinj bleščeče črne barve in različnega okrasa; vse je predrimsko. Iz kovine se je našel majhen bronast obroček. V sredini gomile smo zadeli na štirioglat zid iz kamnja brez maltne vezave. Stranice so bile 3,5 m dolge in 1,35 m visoke. Precejšnje upanje je bilo, da bomo znotraj obzidja našli na lepo arheološko najdbo, vendar ni bilo iz tega nič, kajti ves notranji prostor je bil popolnoma prazen. Čeprav je bil ta neuspeh kaj klavrn, pa najdba vendarle ni brez zgodovinskega pomena. V davnini je bila namreč navada, da so junakom ali odličnim vojščakom, če so padli ali umrli v tujini, postavljali v domovini gomile. Te gomile so se pri Grkih in Rimljanih imenovala kenotafi. Velikega pomena je torej moral biti mož, ki so mu v domovini na Lepi ravni postavili spomenik tako velikega obsega. Praznine grobnega spomenika ni mogoče tolmačiti z izropanjem, kajti temelji so bili popolnoma nedotaknjeni.«

Po tem posegu je Ferk nadaljeval izkopavanja še na Pošteli, to pa je bilo tudi njegovo zadnje raziskovanje na teh dveh najdiščih. Leta 1904 si je v dnevnik zapisal le naključno najdbo žare, odkrite na Predanovem — Habakukovem, sicer pa si je v naslednjih dveh letih zapisoval le še podatke o mariborskih ravninskih najdiščih.²⁷

V celoti je Ferk kopal pod Poštelo v devetih gomilah, vendar so v petih od njih že poprej rili divji kopači, ne da bi bilo znano kdaj ter s kakšnim uspehom.²⁸ Ker v svojem opisu omenja sledove divjega kopanja še pri štirih drugih

²⁵ Omenjeni naknadni opis keramike v gomili št. 20 je (prav tam, 147) kratak: »Zusammenfassung für Plsanc und Walburg. Ausser eines rötlich und schwarz gefarbtten Thonscherbens, der römisch sein dürfte, hat nichts römisches Ansehen. Es ist schwarzes Thongeschlir, dickwändig, innwendig unvollkommen schwarz durchgebrannt, aussen graphitlirt. Gefässform mit 2 fingerbreiten Handhaben, andere mit niederem dreischlitzartigen compacten Fuss. Sowohl ein schwarzer Gefässscherben hat Winkelband mit Eindrücken mit kleinen Fingern; ein rötlich gebrannt und mit schwarzen Farbresten. Wulstband mit Einkerbungen. — Einige bessere Proben nahm ich mir nach Graz mit. Gefässe, deren Wandung Fingerzeichnung in Rad- und Rippenform (kleine Finger angewendet). Ein grauer, rötlich bis schwarzer feinerer Sandstein, der hier nicht vorkommt, also hierhergeschafft wurde, mag als Reibstein gedient haben. Er war im Aufschüttungsmaterial so wie der schöne eisenhaltige Quarz.« Omenba, da gre za drugo največjo gomilo, ni točna: In jo je Ferk na drugem mestu sam demantiral. »Njena najbližja sosedka, ki jo po obsegu prekaša« je neznana ovalna tvorba (op. 4; med gomilama 31 in 36).

²⁶ Poročilo za leto 1903 z dne 2. marca 1904.

²⁷ Ferien-Tagebuch 1904, 6: »Habakuk Hefenfund 1903 ca Juni. Darin Asehe. Hefen schwarz — matt. Habakuk zerschlagen. SW von seiner Keusche.«

²⁸ V poročilu graški hranilnici za leto 1903 (op. 20) Ferk sleer piše: »Von den Grabhügeln, welche sich hier auf nicht bläschfölichen Grunde befinden, habe ich bis auf einen bisher sämtliche eröffnet, ...«, vendar to najbrž ne bo držalo. Po njegovih navedbah bi naj bilo tu 20 gomil: št. 1 (= 20)—2 (= 27), št. 3 (= 25)+8 gomil okrog nje, torej 2+8 gomil na polici; + 3 gomile »onkraj ceste v Radvanje« ter 6 gomil južno od razvanjske ceste. Gomila št. 27 je bila razkopana deloma že poprej (na Schlosserjevem načrtu je prikazana kot izravnana), na polici je Ferk kopal le v treh gomilah (od devetih?), od treh »onkraj ceste v Radvanje« le v eni ter južno od ceste v Razvanje leta 1901 v treh (po Jaukovem poročilu v petih?) in leta 1902 v eni. Razlika med 3 in 5 v letu 1901 bi lahko pomenila, da v dnevniku ni podatkov

gomilah, jih je bila od vseh, ki jih našteva, vsaj četrtina že poškodovanih. To iskanje zakladov je načelo gomile praviloma od zgoraj navzdol, pač v naivni veri, da se »zaklad« skriva v sredini, do koder je z vrha najbližja pot. Zato je tudi vprašljivo, ali divji kopači v največji gomili št. 28 res niso uničili tudi vsebine groba na dnu grobne celice, kjer pa tudi sicer kljub izjemni velikosti gomile in njení izjemni grobni celici najbrž ni bilo pričakovati kaj ustrezno imenitnega. S tem v zvezi, a tudi z ozirom na Ferkova mnenja o kenotafih pri gomilah št. 24/4 in 28 je o tako imenovanih spominskih gomilah v teh primerih mogoče tudi dvomiti.²⁹

K metodi Ferkovega kopanja je treba pripomniti, da se z odkopavanjem samim pač ni ločilo od podobnih kopanj v tistem, a tudi poznejšem času deloma še do današnjih dni. Navajanje izmer gomil je za današnje potrebe, ko za nazorno predstavo normalno oblikovane, t. j. okroglaste gomile, zadostujeta premer in višina, neparabno tudi zaradi načina merjenja s koraki po spodnjem in vrhnjem obsegu ali v prehojenem premeru. Še pri natančnejši izmeri dajo različne meritve pogosto različne rezultate, pač kako kdo razume začetek znožja gomile in s katere strani, zlasti na neravnem terenu, meri višino. Prav to je Ferk verjetno le ocenjeval, a kljub temu ni lahko razumeti, da je pri sicer 3 m visoki gomili št. 28 navedel celo 10 m.

Pripombe k meritvam, ki jih je bilo mogoče preveriti, so videti nebitvene v primeri s tem, da Ferk pri kopanju, z eno samo izjemo, ni delal nobenih skic, ki bi omogočale nazornejši vpogled v tloris in profil gomile. Ob takem stanju je zadovoljivo vsaj to, da so najdeni predmeti naštetí po grobovih. Toda tudi od tega ni posebne koristi, saj najdbe, žal, niso več ohranjene. Ni znano, ali je kaj od tega oddal leta 1903 ustanovljenemu mariborskemu muzeju, kot je bilo poročano o njegovih najdbah z gradišča.³⁰ Vsaj za nekaj predmetov je znano, da so prišli v druge roke in v druge kraje: »nož iz kresilnika« (in druge predmete iz gomile št. 3) je odnesel s seboj v Gradec, črepinje iz gomile št. 4 pa je pustil pri razvanjskem nadučitelju.³¹ V graškem Joaneju je shranjen »gladilni kamen iz svetlega serpentina«, ki izvira najverjetneje iz leta 1901 kopane gomile št. 3.³² Ptujskemu muzeju je Ferk prepustil ploščato kamnito sekiro, najdeno v »Kalahovem gozdu«, torej bržkone v isti gomili.³³ V mariborskem muzeju ni o najdbah izpod Poštele prav nobenih podatkov.

Ob takem stanju smo morali poskusiti zbrati čimveč uporabnih podatkov predvsem iz Ferkovih zapiskov in sočasnih časniških obvestil. Njegova odkritja v pošteljskih gomilah so zbrana pregledno v tabeli 2 na strani 18.

Poleg osnovne ugotovitve, da grobišče pod Poštelo ni antično, temveč verjetno v celoti prazgodovinsko, je Ferkovo kopanje pokazalo, da gre tu za posamične pokope v grobovih, ki so bili obdani in tudi prekriti s kamnitimi oblogami. Vsaj v nekaterih primerih so bili mrtvi sežgani na kraju pokopa. Ta

o kopanju v še dveh gomilah na tem mestu, tako da bi v tem primeru od šestih ostala nekopana le ena. Ta bi lahko bila največja gomila tega mesta, št. 7, ki sicer kaže sledove kopanj od južne strani, vendar le v obliki jarka, ki ni dosegel sredine gomile.

²⁹ Pojav grobov brez pokopov je znan tudi v starejšem obdobju, npr. J. Rihovský (op. 90) 46 (Klentnice) in 35 (Oblekovice) ter M. Dušek (op. 143) 83, s primerjavami (»simbolični grobovi«). V gomilah npr. enkrat v Bregu (W. Modrijan, op. 56, 41), po dvakrat v Burgstallu in Mantrachu (V. Radimský — J. Szombathy, Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft Wien 15, 1885, 128, 160; le črepinje (?), a vselej v malih gomilah. Podobno še pri Grizah (Varstvo spomenikov 10 za 1965, 1968, 194).

³⁰ P. Schlosser, Urania 4, 1811, 360.

³¹ Prim. podatke iz dnevnikov (op. 18 in 22) v tekstu zgoraj!

³² V Inv. knjigi III je navedeno: 11.415, Glatstein aus lichtem Serpentin, L. 9.5, Br. 6.4 cm. Lepa ravna bel Rothwein, 1901, Grab II, aus Nachlass Fr. Ferk, vom Dr. Döbinger, 8. 1927«. Sedaj neugotovljiv (S. Pahič, ČZN NV 4, 1963, 40).

³³ Najdba objavljena pri S. Pahič, kot prej, 40, T. 1, 2.

Gomila	Mere	Grob	Najdbe		Pripombe
			keramika	drugo	
Izkopavanja leta 1900					
Ferk: 3 Schios- ser: 25	Ferk: o. 70 k. pr. 20 k. v. 9 k.? pr. 10,0, v. 1,0 m	o. 2,4 m »kult. plast« z lom- ljenel do v. 0,9 m, opečena tla, delni obroč iz kamnov (»nasipe«)	vač stiače- nih posod; vmes žare	»nakit iz bakra« (?)	že prej kopano z vrha: črepinje in kamni v nasipni zemlji; Ferk: žen- ski grob
Ferk: / Schios- ser: 24	Ferk: o. 33 k. pr. 9 k. pr. 7,5, v. 0,6 m	plast lomijencev na tleh; nič žga- nine in pepela (?), opečena tla	malu črepinj	železna sekira	že prej razkopano: črepinje in kamni v zasipni zemlji
Ferk: / Schios- ser: / Pahlč: 44	Ferk: o. 29 k. pr. 10 k. pr. 5,0, v. 0,3 m	?	črepinje		že prej izropano
Ferk: 4 Schios- ser: / Pahlč: 46	Ferk: o. 28 k. pr. 9 k. pr. 7,0, v. 0,6 m	plast lomijencev na tleh			»pepel, žganina in črepinje manjka- jo«; Ferk: kenotaf
Izkopavanja leta 1901					
Ferk: / Schios- ser: 5	Ferk: o. 52 k. pr. 16 k. pr. 10,0, v. 0,8 m	pepel in žganina z najdbami	črepinje različnih posod (1—4)	»votli kovin- ski biser, kov. spona, kov. plošče, raztaljeno železo in ko- sl železne rude«	že prej razkopano
Ferk: / Schios- ser: 3	Ferk: o. ? k. pr. 7 k. pr. 9,0, v. 0,7 m		malu črepinj	»nož iz kre- slinika, ko- šček železa, kos žel. ru- de, 2 plošči iz kreslini- ka, ožgan prodnik«	»nič žganine«; Ferk: kenotaf
Ferk: / Schios- ser: / Pahlč: 10	Ferk: o. 57 k. pr. 16 k. pr. 8,0, v. 0,6 m	žganina na tleh, prokrita s kamni		»dva kosa rjavega železoveca«	
Izkopavanja leta 1902					
Ferk: / Schios- ser: 4	Ferk: / pr. 11,0, v. 0,6 m	pepel, žganina in kosti na tleh	črepinje raznih posod	košček železa	kopano od S do polovice
Izkopavanja leta 1903					
Ferk: 1 Schios- ser: 28	Ferk: o. 107 k. pr. 20 m, v. 10 m? pr. 20,0, v. 2,7 m	v sredini: grobna celega iz suhega zidu: 3,5 × 3,5 m, v. 1,35 m, deb. sten 0,8 m, »popolnoma prazna«			že prej zvrha ko- pano; ne do cele- ga (?) ; v zasipu mnogo črepinj, bronast obroček ter raztreseni lom- ljenel in prodni- ki (!); Ferk: kenotaf

Tabela 2. Pregled Ferkovega kopanja v gomilah. Kratice: k. = koraki, o. = obseg, pr. = premer, v. = višina. Spodnje mere so povzete po sedanjem stanju.

Ferkova odkritja še danes opredeljujejo poštelško grobišče, saj tudi poznejši posegi razen najnovejših odkritij planih grobov niso prinesli nič bistveno novega. O oblikah grobnih naprav iz kamnja v podrobnem skoro ne moremo govoriti, ker jih Ferk ni v celoti odkopal in ne dovolj natančno opisal. V gomili št. 25 je govor o »prečnem nasipu«, ki bi lahko bil zidec okrog groba, a o njem vemo le, da je bil odkrit na vzhodni strani, na drugem koncu prečnega jarka pa je manjkal. Ob tem je možno, da obloga ni bila popolna ali pa so jo morebiti divji kopači poprej razdrli. Tudi iz navédbe, da je bilo kamenje »v kulturni plasti nakopičeno 90 cm visoko«, ni jasno, ali gre za prvotno prekritje ali pa že za ruševine po divjem kopu, čeprav se zdi najverjetneje prvo. To je upravičeno tudi v primerjavi s poznejšimi Lorberjevimi profili (T. 1), ki so pokazali podobno sliko.

V gomilah št. 24, 41 in 45 ni podatkov o kamnitih oblogah okrog groba ali pa jih Ferk ni opazil ali razločeval, temveč le o kamnih na tleh. V teh primerih so grob verjetno le prekrili s kamenjem neznane debeline in obsega. Od treh primerov Ferk za gomilo št. 45 izrecno poudarja, da pod kamenjem ni bilo običajnih grobnih ostalin in da gre torej za kenotaf, v gomili št. 24 pa tudi ni opazil žganine na sicer opečenih tleh s črepinjo in z železno sekiro potrjenega groba. Na prvotno pa v gomili št. 41 s kamni nad žganino praktično ni bilo nobenih pridevkov. Vendar ta različnost bržkone ne more povsem zabrasati skupne značilnosti tega tipa grobov.

V dveh Ferkovih grobovih ni bilo kamnja, temveč le žganina z najdbami na tleh. Čeprav sta bili obe gomili, št. 4 in 5, že poprej razkopani, ni pričakovati, da bi bilo pri tem kamenje povsem odstranjeno. Zato je verjetno, da gre v teh primerih za najpreprostejši pokop s pepelom na nekdanjih tleh.

Izjemen primer je gomila št. 28, ne le po svoji nadpoprečni velikosti, temveč tudi po obliki groba — iz suhega kamnja sezidani kvadratni grobni celici dokaj masivne izgradnje. Iz Ferkovih mer izhaja, da je bila notranjost groba velika približno 2×2 m, medtem ko ne vemo, ali je zoževanje zunanje širine za 0,8 m bilo tudi v notranjosti. Prav tako ni ničesar omenil o sledovih vrhnje konstrukcije te celice, čeprav je zatrjeval, da divji kopači niso dosegli še 1,35 m visokih zidov. Iz stavka »Nad prostorom, obdanim z zidom, je ležalo nekaj raztresenih lomljencev« ne moremo zanesljivo razbrati, ali gre za ostanke morebitnega kamnitega oboka ali pa le za pri divjem kopu razmetano kamenje. Za sedaj nam mora torej zadostovati že sama po sebi zanimiva ugotovitev, da se pojavlja pod Poštelo tip groba s kamnitno grobno celico, kakršen je bil ugotovljen tudi spodaj na ravnini v Pivoli ter v nekaterih lico, kakršen je bil ugotovljen tudi spodaj na ravnini v Pivoli, v nekaterih gomilah v Obsolbju ter drugod.³¹

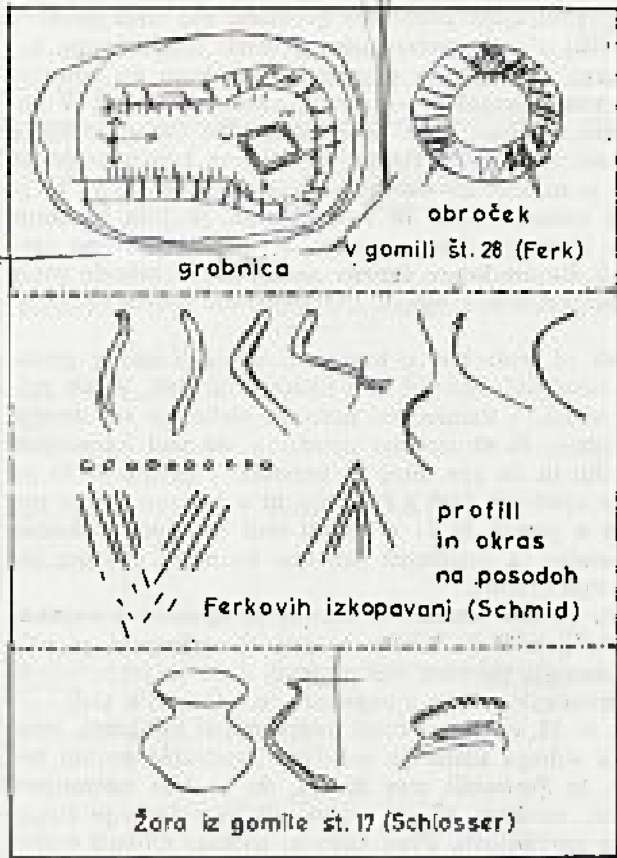
O keramiki si lahko ustvarimo določene predstave le po skromnem opisu. Le enkrat samkrat, v gomili št. 25, je Ferk naletel na sicer pod kamenjem stlačene, a v grob položene cele posode, ne da bi navedel njih število. V vseh drugih gomilah je našel le črepinje, torej morebiti že ob pokopu razbito posodje, kolikor ni vsaj pri že poprej razkopanih gomilah šlo za ostanke ob divjem kopanju razbitih posod. Cela posoda — žara — je bila tudi v gomili št. 1 na Predanovem, o kateri je Ferk — po Predanovem pripovedovanju! — narisal skromno skico. Po teh podatkih lahko sklepamo, da so se grobovi pod Poštelo ločili ne le po velikosti gomil, različni grobni opremi ter pridevkih, temveč tudi po načinu pridajanja posod — celih (s hrano) in razbitih ob po-

³¹ Najdba iz Pivole še ni objavljena (prim. S. Pahič, ČZN NV 2, 1968, 18 in op. 139), a je podobna tistim iz Goldesa, kjer naj bi šlo deloma za družinske grobnice (V. Radimský — J. Szombathy (op. 29) 142 ss, sl. 49—51, 52—54 in 55—57). Prim. tudi podobno v Slavoniji — V. Vejvoda — I. Mirnik, Vjesnik arh. muzeja v Zagrebu 3. S. 5, 1971, 190 ss, T. 8, 2; sl. 3, T. 11.

ENTNO

STN 329

80 cm



Sl. 5 Najdbe iz poštelških gomil po skicah izkopavalcev.

grebnem obredu. Zaradi nekaterih že uničenih grobov pa pravega razmerja pri gomilah, ki jih je izkopaval Ferk, ni mogoče več ugotoviti.

Vsaj polovica Ferkovih gomil je imela žare, če smo pravilno ocenili navedbe večjih, grafitiranih črnih ter z bunčicami in rebri opremljenih črepinj. Za to vrsto posod bi bilo nenavadno, da v grob ne bi bila položena cela, vendar imamo ustrezen podatek le za gomilo št. 25. Take posode v gomilah št. 5, 24, 28 in 47, že izropanih od divjih kopačev, so bile zato najbrž razmetane ob teh nasilnih posegih, v grobovih pa očitno bile stlačene že poprej. O vsebini žar tudi v gomili št. 25 ni podatkov. Neznane so nam tudi oblike, kar pa ob dokajšnji kronološki neizrazitosti teh posod ni tako pomembno. Tudi okras, kot ga navaja Ferk, je na splošno značilen: kombinacija bunčic in držajev ter jamic je tipična za Ha C žare iz najbližjih najdišč v Obsolbju in severni Sloveniji.³⁵

Drugo posodje je praktično nemogoče zanesljivo določiti po obliki. Med posameznimi opisi črepinj iz gomile št. 5 bi pri tisti »rjavkasti z narebreno steno« morebiti lahko mislili na lonec s plastičnimi rebri, kakršen se tod pojavlja ob koncu Ha B stopnje in je sedaj, — iz planega groba št. 1, — znan tudi s tega grobišča. Za kakšno posodo gre pri »črni črepinji s cikcakastim

³⁵ Podrobna primerjava brez poznavanja najdb seveda ni mogoča, zato naj bo tu le opozorjeno na oblike keramike iz Obsolbja (V Radlmský — J. Szombathu, op. 29, T. 8—11), ki pride še najprej v poštev.

ornamentom na trebuhu in 3 črtami proti vratu«, je težko reči, ker ne vemo ne za mere ne za obliko, vendar je bil cikcak gotovo vrezan.³⁶ Rdeče in živo rdeče pečene posode so najbrž grobo uporabno posodje, bržkone predvsem lonci. To bi morebiti veljalo tudi za rjavkaste črepinje iz gomile št. 5, ki jih Ferk primerja s »tistimi iz opekarne« = morebiti planega grobišča v Radvanju.³⁷ Pri vseh teh je torej še dokaj očitna žarnogrobiščna tradicija, kar je za Ha C keramiko v Podravju na splošno značilno. Novost, ki je podravska žarna grobišča še niso poznala, bi bile verjetno le »jamice« na žari iz gomile št. 25 ter »temno rdeče obarvana črepinja« iz gomile št. 5, ker take barve na keramiki kulture žarnih grobišč še ni opaziti.³⁸ Ni povsem jasno, kateremu času bi pripadali ostanki posode »z nizko kompaktno trorazporkasto nogo«, ker pridejo v poštev tako železnodobne kot tudi antične trinožne skodele.³⁹ Tudi ne vemo, kaj naj si predstavljamo pod »tanko svetlo sivo slabo žgano glino«, ki jo Ferk primerja z najdbami iz avstrijskega Ratschendorfa, kjer so znane le antične gomile.⁴⁰

Splošen vtis, ki si ga lahko ustvarimo po Ferkovih in poznejših Schmidovih opisih črepinj, bi bil, da gre pri teh najdbah večinoma bržkone le za tipično Ha C posodje z močno Ha B tradicijo.⁴¹ Da bi karkoli od tega pripisali Ha D stopnji, po teh podatkih nimamo opore.

Od najdb kovinskih predmetov je na voljo le Ferkova skica v zasipu gomile št. 28 najdenega narebrenega obročka, katerega mer pa ne poznamo. Bržkone gre za obroček, kakršni so v nekaj primerih znani z Vač, kjer pa zanje ni podrobnejših kronoloških podatkov.⁴² Iz opozoril, da sekira v gomili št. 24 ni bila iz bron, temveč iz železa, lahko sklepamo, da gre za bronastodobno obliko, bodisi še plavutasto ali tulasto železno sekiro, podobno tistim, ki na Vačah sodijo v stopnji Vače I in II a.⁴³

³⁶ Na žarnogrobiščnih posodah Podravja je tak ornament zastopan večinoma na malih žarah, amforicah in vrčih, torej pretežno manjših posodah, npr.: S. Fahlč, *Pobrežje* [1972] T. 4, 1; 5, 10; 7, 12–13; 8, 5; 19, 3; 21, 3; 29, 4; 32, 2, 8, a v podobni obliki tudi na veliki žari T. 5, 1. Med Ha C keramiko npr.: A. Boita, *Savinjski zbornik* 1985, 198, sl. 1. — Pongrac, F. Stare, Vače [1955] T. 85, 5 id.

³⁷ To zvezo je težko preverjati, ker si je Ferk prve podatke o tamkajšnjih najdbah zapisal šele leta 1902 (S. Fahlč, op. 34, 31, op. 88).

³⁸ O poreklu te barve prim. G. Kossack, *Südbayern während der Hallstattzeit* [1959] 69f.

³⁹ All gre za posode (skodele) na nogi s trikotnimi predrtinami, kot jih pozna najprej Ljubljana (I. Fuš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani* [1971] T. 10, 2), potem pa še Vače (A. Müller, *Typische Formen aus den arch. Sammlungen des krainischen Landesmuseum »Rudolfinum« in Laibach* [1900] T. 13, 5) in druga Ha C najdišča srednjega Podonavja (prim. tudi posodo s podobnimi odprtinami na Pošteli: S. Fahlč, op. 34, 14, sl., iz poznejšega časa?)

⁴⁰ W. Modrijan, *Festschrift J. F. Schütz* [1954] 411, T. 2.

⁴¹ Nekaj vpogleda v Ferkove najdbe dajejo tudi Schmidovi zapiski, ko si je le-ta pred pričetkom izkopavanj na Pošteli ogledal dotodanje gradivo v mariborskem muzeju (mapa v graškem Joaneju: Ringwall Poštela, Materialien der Grabungen Schlossers 1911) Ferk'sche Ausgrabungen im Museum zu Marburg, Habakuk: Gefäß der Hallstattperiode; Reibsteinbruchstück; Schale, stellrandig aussen um den Rand eine breite Furche, Bruch schwarz, mattglänzende Oberfläche, feine Arbeit; Schale, ebenfalls mit breiter Furche und darunter flach vertiefte Kreise und sehr flache Furchen, brauner Ton; Schale, schwarzer Ton, geglättete mattglänzende Fläche. Ausserdem derbere Gefässe zuwellen mit Quarzsand stark vermischt, mit kurzen Kerbenleisten oder breiten Furchenreihen am Halse, Furchen in Dreieck gestellt; der Hals vom Körper durch eine Furche deutlich abgesetzt; dicke Büchel als Griffe, Warzen. Schüssel mit eingezogenem, an der oberen Fläche schief gefurehtem Rande. Derbe Gefässe vom schwarzen Bruch, schlechte gebrannt, mit glattem oder leichtgedrücktem Boden. Ein dicker Scherben mit einem rundem Loch versehen. Bruchstück einer Schüssel, ebenfalls am Rande ein Loch zum Aufhängen. Derbe Büchel als Griffe; Henkel, Quarzsand, roter Ton, mit einer sehr breiten Furche. Bruchstück eines grossen weiten Gefässes mit drei horizontalen, nicht sorgfältig ausgeführten Vertiefungen (Rillen), aussen schwarz, innen rotbraun, Bruch dunkelgrau. Boden einer Schüssel durch eine breite flache Furche vom Körper getrennt. Kerbenleiste auf schwarzem Scherben, innen rot. Skice ob teh zapiskih niso dovolj razločne, da bi, tu podane, bistveno dopolnilne povedano — prim. izbor na sl. 5f.

⁴² F. Stare (op. 36) T. 54, 6–8, 12.

⁴³ F. Stare, *Pražgodovinske Vače* [1954] 33, pril. 3.

Drugih kovinskih predmetov iz Ferkovega kopanja ne moremo identificirati. Kakšen je bil »nakit iz bakra« v gomili št. 25, ni znano. V gomili št. 5 najden »votli kovinski biser v obliki glavice igle lasnice« je lahko med halštatsko-dobnim kovinskim drobižem marsikaj, kovinsko spono (»Metallknapsche«) si težko zanesljivo razložimo, a tudi, če bi »velike kovinske plošče« lahko pripadale ostankom posod ali čemu drugemu, je prepuščeno naši domišljiji.

Pozornost vzbujajo tudi drugi predmeti, le da jih ne moremo preveriti, ker prav tako niso ohranjeni. Kaj bi predstavljali koščki železa v gomilah št. 3 in 4, ne vemo kot tudi ne, kaj tisti v gomili št. 5, ki ga je Ferk sicer nazorneje opisal »kos na široko raztaljenega železa«. Če je šlo v teh gomilah v resnici tudi za železovo rudo, potem ta, v zvezi z železom samim, očitno ni najdba take vrste, da bi bila namerni pridevek groba.^{43a} Morebiti je v gomile prišla z zasilpom, torej iz tal tega predela; to pa bi pomenilo, da je tod ali vsaj v neposredni bližini bila topilnica železa. Ta naj bi bila nastala že dovolj zgodaj, da so njeni ostanki kot vsebina kulturnih tal prišli v pozneje nasute gomile. V tem primeru bi imeli na tej višini sledove najstarejšega železarstva, kar bi v zvezi z železnimi izdelki v planih grobovih, gomilah in v gradišču ne bilo nič nemogočega. Poreklo železove rude bi bilo treba ponovno preveriti, saj se zdi Ferkova razlaga, da so jo semkaj spravljali iz osrednjega Pohorja, neprepričljiva. Železni izdelki so bili namenjeni za vsakdanjo rabo prebivalcem gradišča, zato se ne zdi verjetno, da bi bili tovorili rudo po vrhovih Pohorja še prek Poštele, ki je že sama bila dovolj prostorna tudi za tako dejavnost. Kar je tam W. Schmid odkril sledov kovačnic, so bile po njegovi oceni iz poznejšega in celo antičnega časa, vendar je poštelso kovaštvo v zvezi s temi najdbami na grobišču verjetno tudi starejše. Ker tega problema brez novih raziskav ni mogoče razrešiti, a za razlago in opredelitev grobišča ni bistvenega pomena, naj nanj na tem mestu samo opozorim.

Med najdbe, ki niso pridevno gradivo v železnodobnih gomilnih grobovih, sodijo tudi »nož iz kresilnika in 2 plošči iz kresilnika (ali kvarcitni nož)« v gomili št. 3.^{43b} To gomilo je Ferk sicer označil za kenotaf, ker je imela malo črepinj in »nič žganine«. Pri tem sicer ne omenja, da bi bila že razkopana, opozarja pa, da je »eliptične oblike in proti vzhodu odplavljena«, torej deformirana. Iz opisa bi lahko skleпали, da gre za starejše predmete, ki so v gomilo morebiti prav tako dospeli z naspom in izvirajo torej iz kulturne plasti tal tega mesta. Starejša naselitev, brez neposredne zveze s Poštelo, bi na tem predelu Pohorja bila vsekakor mogoča in z oziróm na nepreverjene podatke iz sosesčine tudi verjetna.⁴⁴ Njena zapuščina naj bi bila tudi kamnita sekira, ki jo s tega mesta hrani tujski muzej, a tudi sicer sporadične najdbe kamnitega orodja na poznejših najdiščih niso izjemne.

Grob v gomili št. 25 je Ferk označil za ženski, in sicer »po vsebini groba, posodah in drugih pridevkih«. Žal, o vsem tem ne vemo skoro nič: neznan je število posod, ki so bile pridejane žari, drugi pridevki pa so bili najbrž neznan »nakit iz bakra«. Ta bi tako moral biti ženskega značaja, torej predvsem fibule, zapestnice in podobno. Da ga Ferk v svojem dnevniku sploh ne omenja, je čudno in ima svoj vzrok morda v slabi ohranjenosti, kot se je to pokazalo

^{43a} Zelezo (»grossere und kleinere eisenhaltige Knollen«) tudi v gomilah v Podložah (Mitteilungen der Zentral-Kommission 3. F. 5, 1906, 353*).

^{43b} Kresilnik (»Feuerstelsne«) tudi v Podložah (kot prej) in na Hardeku (S. Pahlč, op. 57, 109 s, op. 15), kjer dediščina prejšnjih dob.

⁴⁴ Npr. bronasta sekira s Hočkega Pohorja (S. Pahlč, op. 4, 41, T. 3, 4); kamnit nasp vzhodno od bivše Spurejeve domačije (F. Ferk, FTB 1900, listek: »Ober Spure Damm. Schutz nach W.« in V. Lorber, Dnevnik 1934: »Nekako 300 m² od najdišča bronaste kovnice na posestvu g. Spureja [F. Baš, ČZN 28, 1933, 37], proti jugu kakih 30 m višje se najde zidovje iz kamna, ki ni vezano z ometom. Na enem meslu je vidno zidovje od strani in v sredini jama [vdobina]. Na drugem delu lega zidovja je precej velik kup zloženega kamenja«).

tudi pri poznejših kopanjih. V tem primeru pa je šlo predvsem za nemasivne predmete, morebiti tudi v ognju prežgane. A o tem lahko le ugibamo in tako Ferkov ženski grob jemljemo za verjetno možnost.

Ferkovo kopanje v poštelških gomilah nam je torej dalo prve podatke o času in značaju tega grobišča, žal pa nobenih ohranjenih, danes ugotovljivih, najdb. Hkrati so njegova opažanja, če so bila točna in pravilna, prinesla tudi vrsto vprašanj, ki jih še danes brez nadaljnjih raziskav ne moremo pojasniti.

Po Ferkovih kopanjih je gomilno grobišče pod Poštelo za nekaj let utonilo v pozabo. Ker razen Jaukovih časniških poročil o njem v tisku ni bilo nič objavljenega, že takrat ni vzbudilo posebne pozornosti. Pri tem je zanimivo, da je ušlo pozornosti graškega glasila zgodovinskega društva, v katerem se je Ferk zlasti v letih 1881—1899 udeleževal kot odbornik ter poročevalec o rimskih cestah na slovenskem Štajerskem. Ker je o njih društvena kronika v glasilu prinesla več poročil ter celo obsežnejšo razpravo, Ferk pa je ostal odbornik do leta 1904, je nerazumljivo, da ni poročal tudi o drugih kopanjih, med katerimi poštelške gomile niso bile na zadnjem mestu. Tako je pač njegovo izkopavanje ostalo v strokovnem tisku neopaženo do današnjega dne.

Drugi raziskovalec poštelškega grobišča je bil prav tako ljubitelj arheologije, upokojeni nadporočnik P. Schlosser, ko je v letih 1909—1915 bival v Mariboru. Ker je za Schmida izdeloval načrte Poštele in njenih stavb, je najbrž po istem naročilu napravil tudi tlorise gomilnih grobišč pod Poštelo, v Pivoli ter na Legnu v Slovenjem Gradcu. W. Schmid teh tlorisov ni nikjer uporabil, a tudi Schlosser sam kljub številnim člankom o Pošteli, npr. v dunajski Uranii ter drugod, ni o gomilah objavil ničesar, čeprav je za odkopane gomile v Pivoli imel pripravljene tlorise, profile in tudi tekst.⁴⁵ Na poštelškem grobišču je izkopal eno samo gomilo, o kateri poročamo šele sedaj.

Gre za gomilo št. 17 na obrobju poprejšnjega gozda, ki je prekrival gomile osrednje skupine vse do povojnih let. V njej je bil preprost žgan grob, nameščen na precej strmem pobočju, o katerem so na voljo le skromni zapiski in dovolj natančna Schlosserjeva risba (sl. 6).⁴⁶ Ta nam predstavlja najpreprostejšo obliko groba: na nekdanja tla ali v plitvo jamico nasuto plast žganine, kjer so na JZ strani ležale črepinje, domnevno od dveh posod. V grobu in najbrž niti v zasipu ni bilo nobenega kamenja, sicer pa je tudi po skromnih merah (pr. 2.2, v. o. 0,25 m) ta gomila sodila med najmanjše pod Poštelo.

Po Schlosserjevi skici (sl. 5) so bili v grobu ostanki bikonične posode s širokim, pošev izvihanim robom, okrašenim s poševnimi črticami po vrhnjem obrobju, sicer neznanih mer, a »ene najmanjših«. Iz opombe, da so bili žganina in ostanki kosti tudi »v posodi«, lahko sklepamo, da je šlo za stlačeno malo žaro. Kakšno vlogo je imela druga posoda, ni pojasnjeno. Po barvi sta bili ena črna, druga pa rjava, sivo pečeni in debelejših sten. Sodeč po skici, gre za preprost bikoničen lonec, kakršen je v Podravju značilen za starejšo železno dobo.^{46a}

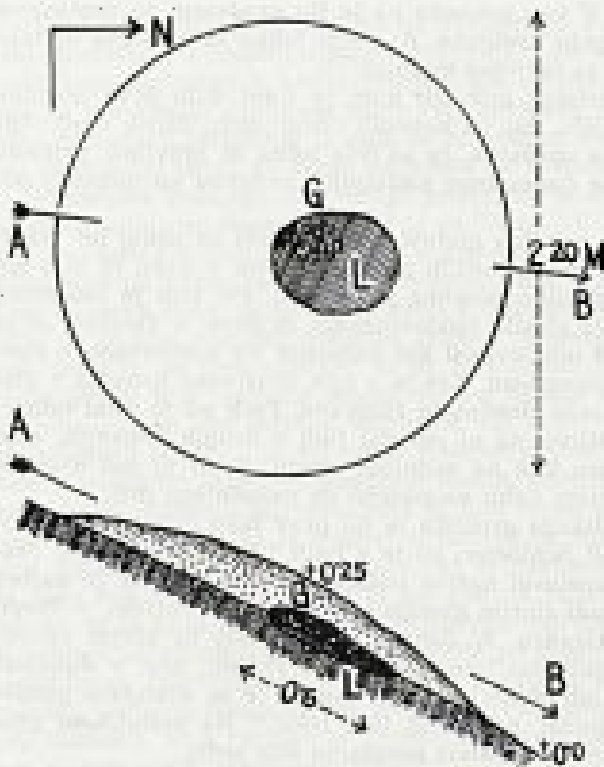
Vzrok za to, da Schlosser ni odprl več gomil, je bržkone v tem, da je bil bolj zaposlen s kopanjem v gradišču, zlasti ko je sodeloval z W. Schmidom. Tudi ta je morebiti hotel odkopati katero poštelških gomil, vendar za tiste nepoškodovane na betnavski škofijski posesti Schlosser očitno ni dobil dovoljenja.⁴⁷ Tako je Schlosserjeva poglobilna zasluga, da je izdelal dokaj skrben in re-

⁴⁵ S. Pahič (op. 34) 33, op. 100.

⁴⁶ Med Schmidovo zapuščino v graškem Joaneju, sedaj prvič objavljeno.

^{46a} Tip Benedikt? — S. Pahič (op. 57) 120 s, T. 2, 4.

⁴⁷ Iz pisma W. Schmidu dne 24. 11. 1911 (v Joaneju v Gradcu): »Tumulus in der Nähe des Kastels ist unmöglich, gehört dem Bischof: „Die Ruhe der Toten soll man nicht stören!!!!“ — katholische Wissenschaft!!!!«



Sl. 6 Tloris in profil gomile št. 17
(P. Schlosser).

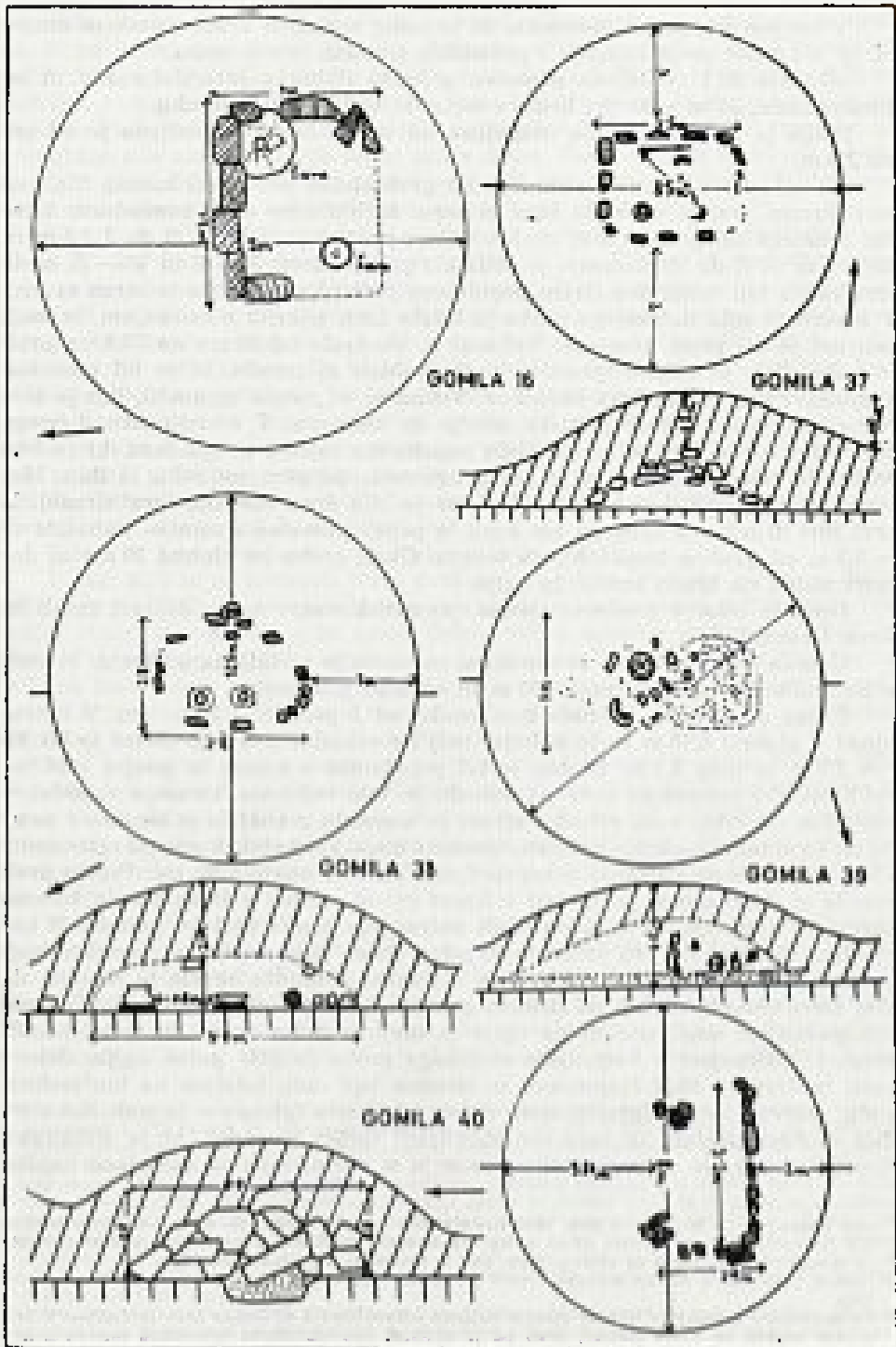
liefno prikazan tloris gomil na Lepi ravni, ki podaja stanje pred šestdesetimi leti, ko tod še ni bilo večjih sprememb.

Približno četrto stoletje pozneje se je pošteljskih gomil spet lotil mladi učitelj V. Lorber iz Maribora. K temu delu ga je spodbudil njegov bivši predavatelj zgodovine in mariborski arhivar F. Baš, ki mu je od Muzejskega društva tudi priskrbel denarna sredstva.⁴⁸ Lorber se je kopanj lotil dokaj skrbno, a vendarle ne toliko natančno, da bi bil poleg opisov grobov izdelal tudi v pravilnem razmerju narisane tlorise in profile. Tako se moramo tudi mi zadovoljiti z njegovimi skicami, ki jih je že sam prerisal na čisto in ki jih tu z njegovim privoljenjem objavljamo (T. 1).⁴⁹ Čeprav so opremljene z merami, bi njihova rekonstrukcija na pravilna sorazmerja privedla do nejasnosti, ki jih ni mogoče zanesljivo razrešiti, in se je zato nismo lotili. Kljub temu se tokrat mnogo laže najdemo pri ugotavljanju oblike grobov ter lege njihovih najdb, hkrati pa nekoliko tudi najdb samih, od katerih so se kovinske večinoma ohranile.⁵⁰

⁴⁸ V zapisnikih sej Muzejskega društva je o denarju le en zapisek s seje 24. 4. 1934: »Na ključku se dovoli Lorberju za delo honorar od Din 200.« Ker je bilo to storjeno pred začetkom Lorberjevih kopanj, so s tem verjetno mišljeni izdatki za delavce, in ne nagrada za osebno delo. Ti izdatki so po Lorberjevih zapiskih znašali za oba kopača (Gselmana in Irgoliča) skupno 763 din — torej mu je moral biti večji del nakazan šele pozneje.

⁴⁹ S. Pahič (op. 34) 38, op. 127.

⁵⁰ O pomenu in pridobitvah za muzej le nekaj besed v zapisnikih sej Muz. društva, in sicer: seja 27. 7. 1934 — »Izkopavanja na Pohorju so pokazala predrimsko kulturo na celim ozemlju od Betnave pa do Sv. Boltenka in Pohorskega doma, ki se kaže v obliki gomil, od katerih smo jih že precej proučili. Izkopavanja imajo predvsem važnost za datiranje kulture, manjša pa je muzejska važnost. Tako smo npr. določili ... provinetalno predrimsko kulturo grobišč



T. 1 Tlorisi in profili leta 1934 izkopanih gomil (skiciral V. Lorber).

V svojem izkopnem dnevniku, ki je sedaj shranjen v mariborskem muzeju, je V. Lorber svoja kopanja v poštelških gomilah takole opisal:

»Gomila št. 1 (= 16) na posestvu g. Ivana Robnika je oddaljena... m od gozdne ceste, ki se veže pri križu s cesto, ki vodi k Sv. Bolfenku.

Dolga je 5 m ter je bila dvignjena od tal za 35 cm. Oddaljena je od ceste 3,5 m.

Na zahodni in severni strani je bil grob obdan z večjimi kamni. Sigurno so ti kamni branili, da nista žara in pepel zdrknila po okoli prepadnem terenu. Notranji del groba (torej grob v ožjem smislu) je dolg od S do J 1,5 m in širok 1 m od Z do V. Kamenje je obdajalo grob v smeri J — S in V — Z, medtem ko sta bili ostali dve strani popolnoma prosti kamenja (tu je teren raven). V severnem oglu notranjega groba je ležala žara, pokrita s kamenjem, le majhen del je bil prost kamenja. Velikost je variirala od 35 cm do 37,5 cm prek trebuha. Bila je močno spokana in iz grobega materiala, ki je bil pomešan s sljudo. Žara je bila brez okraskov. Višina se ni mogla ugotoviti, ker je bila preveč sploščena zaradi pritiska zemlje in kamenja. V oddaljenosti dobrega pol metra od te žare se je nahajala popolnoma razbita druga žara, ki je bila najbrž le skleda, kolikor se je lahko ugotovilo po gornjem robu in dnu. Material je bil finejši kot pri prvi žari ter je bila črno barvana (grafitirana). V prvi žari ni bilo nič drugega kot kosti in pepel, pomešan z zemljo. Nahajala se je 0,5 m od gladine tamkajšnjega terena. Okoli groba po globini 20 cm so delavci zadeli na žgano zemljo in oglje.

Grob je ležal v gozdnem terenu, po raziskovanju so ga delavci zasuli in teren izravnali.⁵¹

Gomila št. I (= 40) na škofovskem posestvu je oddaljena od ceste, ki vodi k Sv. Bolfenku (severna pot), 160 m in od hiše g. Robnika...

Širina od Z proti V znaša 8 m, enako od J proti S. Višina 1 m. V notranjosti v globini 0,75 m se je nahajal bolj na vzhodni strani grob ter je bil širok 2,9 m in dolg 3,2 m. Obdan je bil popolnoma s kamni iz gnajsa različne velikosti. Od zunanje roba na vzhodu je bilo naloženo kamenje v oddaljenosti 2 m od roba, a na vzhodni strani je kamenje prehajalo polagoma v zemljo ter tu ni bilo nikakršne določene kamnite meje, ker je bilo kamenje raztreseno. Višina naloženega kamenja v nepravilnem redu je znašala 60 cm. Prerez prek gomile in skozi njo se je opravil v smeri vzhod—zahod v širini 2 m, a ko smo zadeli na kamenje, se je teren okoli notranjega groba širil po potrebi. S kamenjem obloženi sta bili vzhodna in južna stran, medtem ko je v ostalih dveh smereh prehajalo kamenje polagoma v zemljo. Kamnita ograja je branila, da niso žarni ostanki zdrčali po strmem pobočju in da jih ni spirala voda. Že med odkopavanjem smo našli na oglje in majhne delce opeke in delce raznih črepinj. Notranjost s kamenjem obdanega groba je bila polna oglja, delcev kosti in črepinj. Med črepinjami so izredno lepi deli, izdelani na lončarskem stolu. Barva je črna (grafitirana), delno rdečkasta (glina — žgana). Nekateri deli so fino izdelani in lepo ornamentirani: (grški meander, ki je stiliziran). Kosci keramike so v mariborskem muzeju v vitrini, kjer so razložene najdbe

nad Betnavo... » Seja 27. 10. 1934: »Pri slučajnostih poroča tajnik, da smo v avgustu zaključili izkopavanja na Pohorju, ki so poleg lokalizacije in določitve pohorskih kultur prinesla za muzej 1 skleco, uteži za statve, žare, pas iz brona in tkančasto lesovje.«

⁵⁰ Nekaj podatkov o merah manjka. Tekst je bil ob založbinem lektoriranju nekoliko popravljen.

⁵¹ Po zaporedju kopanj je bila ta gomila najprej oštevilčena s 4. Drugo žaro je Lorber v originalu označil za večjo skledo, prvo pa je skiciral kot trebušasto bikonično posodo s pripombo: Glej fotografijo, ki pa ni ohranjena. Skrbneje izdelana miniaturna sklea je tudi v čistopisu. Tam je tudi sklea profila, ki prikazuje gomilo za 0,5 m »vgreznjeno« v sedanja tla, ki pa so vrh ozkega grebena med usekom ceste in pobočjem na drugi strani. Važen je podatek, da je bil leta 1934 tu še gozd.

s Poštele. V zahodnem delu groba se je našel minimalen del zapestnice iz bronâ, ki pa je takoj razpadel. Izredno dobro je ohranjeno oglje, ki je po veliki večini bukovo. V sredini groba je bila v velikosti 0,20 × 0,40 m jama, 0,25 m globoka, v njej je bilo mnogo oglja in kosti (gotovo jama, ki so jo naredili za pepel in kosti pod grmado). Žar ni bilo najdenih celih. Delno je bil material iz fine gline, a le majhen del je bil iz grobe gline. Nekateri kosi so bili iz izredno slabe gline in so vsebovali precej peščenih zrn razne velikosti. Ti deli posod so bili silno krhki, nekateri tako, da so se pri dotiku zdrobili.⁵²

Gomila št. II (= 38) je oddaljena 160 m od ceste, ki vodi k sv. Bolfenku, ter od št. I... m. Širina groba je 12,50 m, enako širina. Višina od naravnega terena znaša 1,5 m. Je to gomila srednje velikosti. Ker je imela velik obseg, smo jo odprli od štirih strani. Najprej od zahoda proti vzhodu ter od severa proti jugu. Notranjost groba ni bila obložena s kamenjem kot prejšnji grob, le tu in tam je bil večji kamen. Da bi bil grob obzidan, ni bilo nobene potrebe, ker je ležalo dno na popolnoma ravnem terenu. S kamenjem, ki je bilo neenakomerno razvrščeno, so hoteli takratni prebivalci podati gotovo notranji del groba in tako zaščititi le žare v primeru eventualnih sprememb. V globini 2 m smo našli približno v sredini gomile na dve žari, ki pa sta bili popolnoma razbiti. Za podlago jama je rabila lesena tkana baza. Les je popolnoma dobro ohranjen in kaže po žilah, da je hrastov.

V žari št. I so se nahajale zapestnice iz bronâ (T. 2).

V žari št. 2 so se nahajali razni predmeti iz bronâ. Posebno važni so delci neke verige (T. 3) in ostanki bronastea pasu s punciranimi ornamentami. Na zadnji strani teh delcev je še danes dobro vidna usnjena podlaga. Najbrž je bila na to podlago pritrjena zgornja bronasta plast, ki je bila silno fino tanka in lična (zato skoro popolnoma razpadla). Na njej so se poznali sledovi ognja.

Obe žari sta bili iz finega materiala in grafitirani. Skleda je bila nizka in precej široka (kolikor se je dalo določiti po robu).

Med kopanjem smo našli na večjo količino koscev iz glince. Vsi so bili iz slabega rdečkastega materiala. Gotovo izvirajo ti delci posod od daritvenih žaric, ki so jih polagali na gomilo ob času pokopa in pripadajočih nagrobnih ceremonij. Zemlja je bila na gosto posejana z ogljenimi kosci. Proti dnu je bila zemlja rdečkasta, kar gotovo kaže, da je bila v ognju, torej, da so na tem mestu sežigali mrliča.

Na jugozahodnem delu se gomila ni popolnoma odkopala, ker je na njej raslo več velikih borov, ki jih ni bilo mogoče podreti zaradi tehničnih ovir.⁵³

Grob št. III (= 37). Grob se je odprl od V proti Z v širini 2 m. 3 m od V smo našli na grob, ki je bil obložen s kamenjem ter je bil dolg 3,5 m in širok 2,8 m. V globini 0,80 m od vrha gomile se je nahajala v grobu samem silica v velikosti... ter v tangenti od nje 1,7 m zagona, med obema glinasta žara,

⁵² V originalu je naveden tudi čas odkopavanja, postopek ter nekateri drugi podatki: »Odpirati začel 4. VII 34, ter je bilo z odpiranjem gotovo ob 12^h 6. VII 34. Grob se je odprl od vzhoda proti zapadu ter se je naredil najprej prerez... Okoli kamenja (groba) je bilo polno oglja, žgane zemlje ter mnogo opeke, ki pa ni imela z grobom samim nikakega posla ter je bila skoro gotovo prinešena iz bližnje naselbine (Poštele) oziroma z najbližje njive, ki isto tako vsebuje silčne opeke. Takoj na površini groba v globini 5 em je v smeri S—J ležalo na južni strani razno črepinje, ki je po ornamentiki kot po izdelavi prvovrstno. Zemlja je bila dobesedno zbita.« Sklepa v črtopisu ima vrisano v opisu omenjeno jamo, ki je v originalni sklepi še ni. Priložene so 3 fotografije odkopanega in delno očiščenega groba s kamnito oblogo, ki pa zaradi neugodnih razmer (močna zasenčenost večine grobov v gostem gozdu) povedo manj kot sklepe.

⁵³ Višina gomile je v originalu označena z 2 m. Podlaga obeh posod je opisana tako: »Žarici sta ležali na leseni podlogi, ki je bila nekako tkana.« K pasu prim.: »Pas, ki je bil sestavljen iz mnogo kosov in ga ni bilo mogoče ohraniti in dvigniti v celoti.« V črtopisu ni omenjena tretja posoda: »V notranjost sklede, ki je bila iz silno finega materiala (črna, gladka, nizka), je ležala še manjša skledica iz isto tako finega materiala (datenska).« Drugi podatki o kopanju: »Grob so kopali 3 delave 3 dni. Zemlja zbita in stlačena.«

ki je bila silno slaba, ter v njej konopec za kolovrat iz gline. Poleg sulice je ležala polovična utež za statve, okrogla. Nadalje se je med kopanjem našlo več kosov raznih posod ter del uteži za statve. Gomila sama je bila dolga 8,5 m ter visoka od V 1,10 m in od Z 0,50.⁵⁴

Grob št. V (= 39). Širina 5 m, globina 0,50 m. V notranjosti je ležal razen fosilni material kot del uteži za statve — iz treh delov. Nadalje vreteno iz gline in deli posod, ki pa se niso dali sestaviti, ker so bili od različnih posod. Na V strani groba se je razširjala . . . zemlja z ostanki oglja v dolžino 2 m in širino 1,20 m. Od groba št. 3 na istem posestvu je bila gomila oddaljena le 3 m, malo proti Z. Prerez po črti V—Z v širini 3 m.⁵⁵

Po načinu kopanja gomil med Ferkom in Lorberjem ni bistvene razlike. Kar daje Lorberjevemu kopanju tehtnejši pomen, so skice tlorisov in profilov grobov, ki z večjo nazornostjo dopolnjujejo sicer skope opise. Tudi najdbe so opisane še na Ferkov način, le da jih spet dopolnjujejo skice. Te so pomembne predvsem za keramiko, ki se ni ohranila, medtem ko je del kovinskih najdb še mogoče identificirati v mariborskem muzeju. Tabelarni pregled Lorberjevega kopanja je podan na tabeli 3 na strani 29.

Tudi ta izkopavanja iz neznanih razlogov niso bila nikjer objavljena. Podatki v njegovih zapiskih nam sedaj dopolnjujejo naše poznavanje pošteltskih gomil. V skiciranih tlorisih so prikazane neskrbno izvedene in večinoma povsem pravokotne obloge grobov iz lomljencev. Ti grobovi zavzemajo razmeroma velik prostor v gomili, nameščeni pa niso vselej v sredini, temveč tudi neposredno ob njej. Lorber ni nikjer omenil, da bi bil kateri od grobov že poprej razkopan, a tudi lega najdb govori za to, da so bile odkrite še v prvotni legi. Le eden od petih grobov je brez kamnite obloge ali prekritja, hkrati pa ima še na polovico celotnega grobnega prostora omejeno pepelno plast.

Z Lorberjevimi profili je podanih nekaj podrobnosti: pokop na prvotnih ravnih tleh ter vsaj v enem primeru (gomila št. 16) na kraju sežiga ali pa v plitvi jamici (gomila št. 40), kakršno poznamo že iz Schloserjeve gomile št. 17. Kamenje oblog ni vkopano v tla, temveč le položeno nanje, in ker so ta obrobja grobov v vseh Lorberjevih primerih fragmentirana, podobno pa je bilo zaslutiti že pri Ferku, se zdi, da niso bila izdelana posebno skrbno. Menimo, da gre pri tem za splošen pojav, kakršnega poznamo še iz nekaterih antičnih gomil, zato ni nujno, da bi bile te obloge v pošteltskih gomilah namenjene zaščiti žare pred drsenjem. V gomilah št. 37 in 40 sta bila grobova tudi prekrita s kamenjem, podobno kot v Ferkovi gomili št. 25. Vsi štiri Lorberjevi profili prikazujejo današnjo površino tal občutno višjo od tiste v času pokopa, kar bi lahko pomenilo, da se je površina gomil v dobrih dva tisoč letih nekoliko sploščila, k dvigu tal pa je verjetno prispeval tudi proces humoznega preperevanja. Ta opazovanja izhajajo pri Lorberju predvsem iz višinskih razmerij grobov in okolne talne površine, in ne iz sondiranja okolice gomil, zato bi jih bilo treba drugih primerih preveriti.⁵⁶ Če je Lorberjevo opazovanje pravilno, potem sta zlasti v gomilah št. 38 in 39 razločno vidni prvotni nasutji žganine, v katerih leže na dnu položene ali raztresene najdbe, prekriti nato z okoliško zemljo. Ne pri manjših Lorberjevih, pač pa pri obeh večjih Ferkovih gomilah št. 25 in 28

⁵⁴ Skici tlorisa in profila sta bili v čistopisu narisani dvakrat, v originalu pa le bežno. K številkam v tlorisu je pripisano: 1. žara z leseno podlogo, v njej zapestnica, bron, 2. žara z leseno podlogo, v njej pas (bron), — — — kažejo, s katere strani se je odprla gomila.

⁵⁵ K obeh skicam čistopisa tekst ni bil napisan, zato je tu povzet po originalu. Kot prej. Zaporedje številčenje ima tu poprej pod št. 4 vključeno Robnikovo gomilo.

⁵⁶ Druga opazovanja, npr. že Schloserjeva gomila št. 17, tega ne potrjujejo; prim. profile gomile v Bregu-Frög (W. Modrijan, Carinthia I 147, 1957, 23, sl. 12) ali pri Plznu (V. Saldova, Památky archeologické 62, 1971, 52 ss, sl. 51 — 55) itd.

Gomila	Mere	Grob	Najdbe		Prilpombe
			keramika	drugo	
Lorber: I Schlosser: 16	Lorber: pr. 5,0, v. 0,35 m	1 × 1,5 m; žganina na opečnih tleh, delna pravokotna kamnita obloga; žara delno prekrita s kamenjem	žara in skodela		sedaj izravnana
Lorber: I Schlosser: 40	Lorber: pr. 8,0, v. 1,0 m pr. 8,0, v. 1,0 m	2,9 × 3,2 m; žganina na tleh in v 25 cm globoki jamici; delna pravokotna kamnita obloga, v. do 0,8 m	črepinje različnih posod (žare itd.)	košček bronaste zapestnice	črepinje, ogije in »delci opeke« v zapisu
Lorber: II Schlosser: 38	Lorber: pr. 12,5, v. 1,5 m pr. 9,0, v. 1,5 m	2,8 × 3,8 m; žganina na opečnih tleh; neenakomerna obla kamnita obloga	žara in skodela, v njej skodelca	v žari: bronaste zapestnice; v skodeli: čieni bronastega pasnega okova	posodi stali na lesenih podlagi; črepinje (?) v zapisu
Lorber: III Schlosser: 37	Lorber: pr. 8,5, v. 0,8 m pr. 7,0, v. 0,8 m	2,8 × 3,5 m; žganina na tleh; pravokotna kamnita obloga	žara	železna sulica, železna »zapon«, del glinastega svitka; v žari: glinasto vreteno	črepinje raznih posod in del uteži za statve v zapisni zemlji (?)
Lorber: V Schlosser: 39	Lorber: pr. 5,0, v. 0,5 m pr. 5,0, v. 0,4 m	1,2 × 2,0 m; žganina na opečnih tleh; najdbe poleg žganine; nič kamnja	črepinje raznih posod	glinasto vreteno in kosi svitka	črepinje tudi v zapisu

Tabela 3. Pregled Lorberjevega kopanja v gomilah leta 1934. Kratice: pr. = premer, v. = višina. Mere pod črto so povzete po sedanjem stanju.

so še opazni sledovi odkopavanja zemlje okrog gomile v obliki plitvega jarka, kar se sicer da večkrat videti pri skoro tisoč let mlajših antičnih gomilah.

Štiri od petih Lorberjevih gomil so imele žare, od katerih sta dve bili večjega obsega. Tista v gomili št. 16 je stala v kotu groba, pridevna skodela pa njej diagonalno nasproti. Ker je bila očitno stlačena, se ni ohranila, čeprav je morda Lorber tudi njene črepinje odnesel v muzej. Danes tam ni mogoče identificirati niti drugih posod, od katerih nam malo žarj v gomili št. 38 prikazuje Lorberjeva skica kot bikoničen lonec preproste oblike, znan v Podravju in drugod še iz drugih najdišč.⁵⁷ Skodeli v gomilah št. 16 in 38 sta danes očitno pomešanimi med podobnimi posodami iz mariborskih žarnih grobišč, kolikor sta bili po najdbi tudi obnovljeni. Skodelico v skodeli v gomili št. 38 omenja Lorber le v originalnem zapisu, zato ne poznamo njene oblike in ne moremo z gotovostjo trditi, ali je istovetna s skodelico z ročajem, shranjeno v mariborskem muzeju z napisom »Pod Habakukom«.⁵⁸ Tudi če gre za isto najdbo, to ne preseneča, saj poznamo tako skodelico iz gomile na Hardeku pri Ormožu, kar se docela sklada s trdoživostjo starejših oblik posod še v Ha C stopnji.⁵⁹

⁵⁷ Prim. S. Pahlč, Arheološki vestnik 17, 1968, 120 s, T. 2, 4; z drugimi navedbami — to primerjanje po miniaturi skicel je seveda nezanesljivo.

⁵⁸ S. Pahlč (op. 34) 32, T. 5, 25, op. 127.

⁵⁹ S. Pahlč (op. 57) 113, T. 1; 2, še v docela Ha B obliki. Ze spremenjene Ha C oblike npr.: Pivola (S. Pahlč, op. 4, 22, T. 5, 24), Vače (F. Stare, op. 38, T. 88, 19), Stična (S. Gabrovec — O. H. Frey — S. Foltiny, Arh. vestnik 20, 1989, 181, sl. 2, 7), Burgstall (V. Radimský — J. Szombathy, op. 29,

V grobovih gomil št. 39 in 40 so bile le črepinje, a ne vemo točno, ali so bile posode namerno razbite ob pokopu ali pa kdaj pozneje uničene. Med njimi omenja Lorber v gomili št. 40 tudi fragmente, z okrasom meandra. V tem primeru gre očitno za razbito žaro, katere ostanke so sicer shranili v muzeju, a med črepinjami Poštele, ki je sama imela enake posode, tako da jih danes ni več mogoče razložiti.⁶⁰ Oblike posode z meandrom iz gomile sicer ne poznamo, a po primerjavi s poštelško keramiko lahko sklepamo, da gre najbrž obkraj za isto vrsto žar, kot so — ponekod še s plastičnimi dodatki — znane iz Hardeka, Martijanca in Obsolbja, torej iz območja kulturne skupine Wies-Martijanec,⁶¹ a tudi iz nekaterih najdišč tipa Statzendorf — Gemeinlebarn.⁶² Ker so bili na primerih iz Martijanca poreklo, razširjenost in datiranje tega okrasa že dovolj obširno razloženi, zadostuje na tem mestu le opozoriti na to, da sodi večina teh najdb v Ha C stopnjo v 7. stol., kar pomeni, da je gomila št. 40 ena izmed najstarejših na poštelškem grobišču.⁶³

V primerih s Ferkom imamo pri Lorberju kovinske predmete ne le nazorneje opisane in deloma skicirane, temveč večinoma tudi še ohranjene.⁶⁴ Ostanke bronastih zapestnic, vsi shranjeni v eni posodi, so od ognja močno poškodovani in razbiti na štiri skupke ter enajst posamičnih kosov:

1. Skupek osmih kosov zapestnice okroglega preseka, ki so — razen na notranji strani — globoko in ostro počez razčlenjeni na 2 mm široka rebra z ostrimi robovi. Zaradi deformiranosti prvotnega svitka ni mogoče zanesljivo razpoznati. Pr. žice do 6,5 mm, d. skupkov 7,4 cm. Inv. št. A 2122 (T. 2.1).

2. Skupki po treh do štirih kosov enakih zapestnic, enako deformirani in deloma raztaljeni. Le enkrat je spoznati stanjšani, ravno odrezan konec ene izmed žic. Pr. kot poprej, d. skupkov 6—6,5 cm. Inv. št. A 2121—2122, 2124 (T. 2.2—4).

3. Enajst različnih kosov enakih zapestnic, večinoma deformiranih v ognju, deloma z ohranjenimi ravno odrezanimi konci. Pr. kot poprej, d. 4—8 cm. Inv. št. A 2118—2120, 2125—2126 (T. 2, ostalo).

Število zapestnic je neznano, jasno je le, da ne gre za posamične obročke, temveč za spiralne zapestnice s po verjetno tremi ali štirimi navoji. Zanje govorijo že ohranjeni skupki, bočna obrabljenost prečnih reber na nekaterih kosih ter skupna dolžina približno 200 cm. To pomeni, da sta bila v grobu najmanj dve in največ štiri zapestnice. Spiralna oblika zapestnic se v Podravju pojavlja že v mlajši stopnji žarnih grobišč, a dokaj redko.⁶⁵ Kot taka se nadaljuje še v starejšo železno dobo vse do njenega mlajšega obdobja, vendar je v Sloveniji

T. 9, 12—13), Breg-Frög (W. Modrljan, op. 56, 25 ss, sl. 13, 3 in 14, 5), Linz — St. Peter (H. Adler, Das Gräberfeld Linz — St. Peter [1965] 281, sl. 1, 269, sl. 1, 303, sl. 6), Mikulov (M. Solle, Památky archaeologické 48, 1955, 107, sl. 2, 2) ldr.

⁶⁰ Poštelške ostanke z belimi sledovi meandra je verjetno pripisali grobišču; liste s črnim prim. prl. P. Sehlosser, Urania 8, 1913, 625, sl. 4 a.

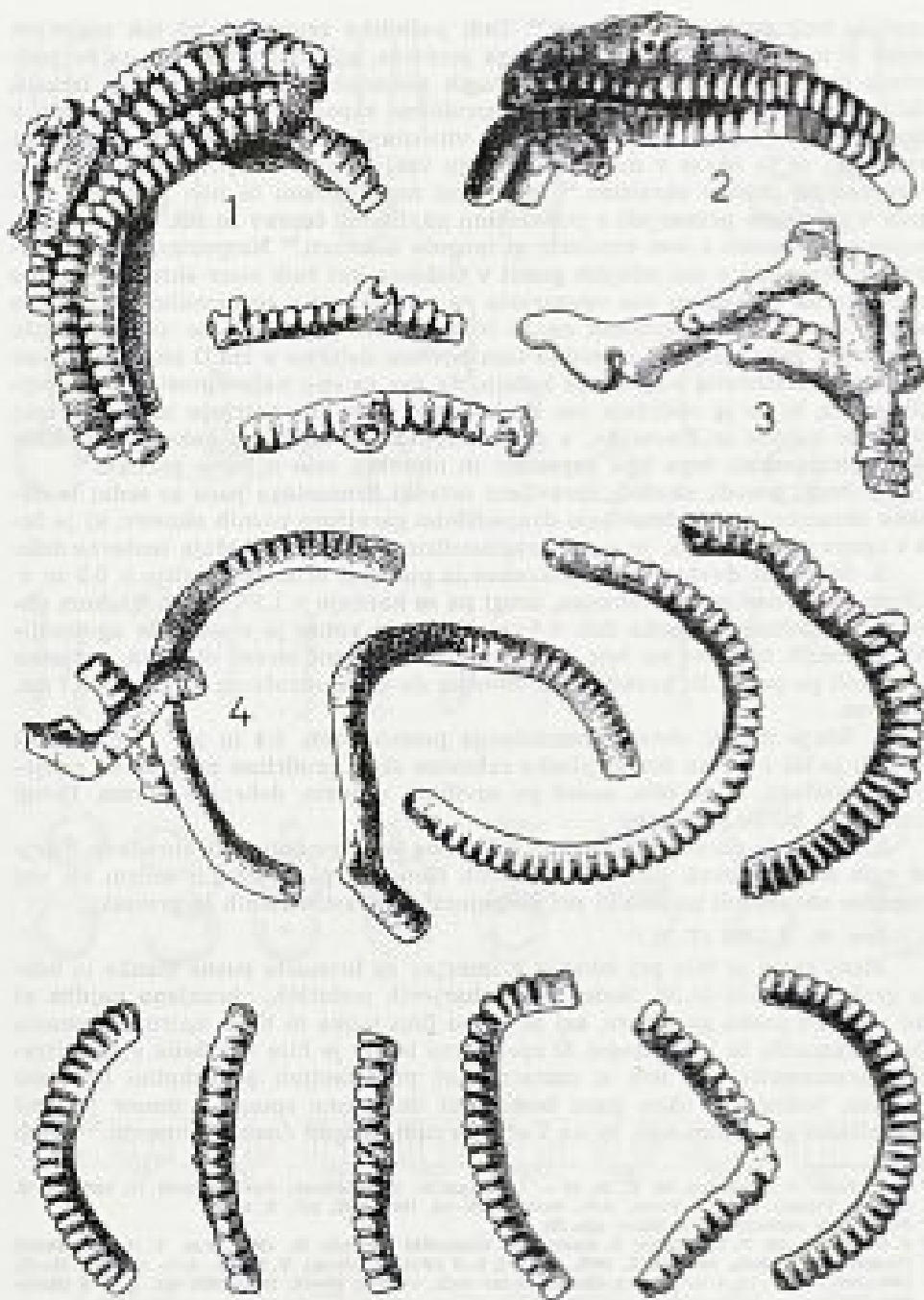
⁶¹ Najlazarnejši primer: K. Vlnski — Gasparini, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu 3, s. 2, 1961, 41, T. 4—8. V fragmentih: Hardek (S. Pahlč, op. 57, 113, T. 1, 3 in Burgstall) V. Radimský — J. Szombathy, MAG 20, 1890, 183, sl. 100).

⁶² M. Hoernes, Die Urgeschichte des Menschen nach dem heiligen Sland der Wissenschaftl, 1892, 608, 611, sl. 288, 302. (Gemeinlebarn, Marz).

⁶³ K. Vlnski — Gasparini (op. 61) 43 ss. W. Schmid (Prähistorische Zeitschrift 24, 1933, 278) je fragmenti z belim meandrom iz Goldesa daliral v svojo H III slopnjo (500—400), podobno kol silične najdbe z Llbne in Scčč (Südsteiermark [1925] 8), kjer je poreklo tega okrasa — črno naslikanega meandra — izvajal iz Eslc III. Prim. še v Ha C slopnjo dalirane podobne žare v gomili št. 1 v Gemeinlebarn: Inventarlar archaeologica, Österreich 2, A 11 Gemeinlebarn, Hügel 1, K. Kromer [1958].

⁶⁴ S. Pahlč (op. 4) 32, T. 4, 26—27.

⁶⁵ Npr. H. Müller-Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen [1959] 124, T. 110, E 1—2; grob 41; 113, F 1—2; grob 137 (Ruše), 118, 40—41 (Maribor). Tudi Ljubljana: F. Slare, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani [1954] T. 37, 1 (bron.) in 85, 2 (žel.) ter I. Puš (op. 40) T. 38, 3 in 7; prva opisana hkrati kot trojna (62) in spiralna (94).



T. 2 Bronaste zapestnice iz groba v gomili št. 38.

najti le bolj posamične primere.⁶⁶ Tudi pošteltske zapestnice so tak osamljen pojav v tem predelu vzhodnoalpskega prostora, njihovo posebnost pa še poudarčuje ostra narebrenost, ki je na drugih slovenskih najdiščih v tako izraziti obliki ni. Medtem ko se starejše železnodobne zapestnice razvijajo pretežno v smeri členjenja na bisere ali voze z vmesnimi, pogosto posebej okrašenimi presledki, se ta okras v mlajšem obdobju vsaj z eno razvojno smerjo okrnji v preprostejše prečno okrasitev.⁶⁷ Med temi zapestnicami bi bilo nekatere mogoče v splošnem primerjati s pošteltskimi najdbami, čeprav se zdi, da neke razvojne soodvisnosti s tem vendarle ni mogoče dokazati.⁶⁸ Nasprotno, najdba podobnih zapestnic v eni mlajših gomil v Goldesu kot tudi sicer skromne najdbe iz Brega na Koroškem nas opozarjata na povezanost s severozahodom.⁶⁹ Tako se v bogatem izboru grobnih najdb iz Hallstatta pojavljajo še najpodobnejše zapestnice dokaj pogosto in sodijo tam povsem določno v Ha D stopnjo.⁷⁰ Prav primeri iz Hallstatta najjasneje kažejo, da gre za eno najpreprostejših razvojnih smeri, ki se je obdržala vse do latenske dobe. To potrjuje tudi že precej redkejša najdba iz Bavarske, s čimer se nam že nekoliko nakazuje središče razprostranjenosti tega tipa zapestnic in morebiti celo njihovo poreklo.⁷¹

V drugi posodi, skodeli, spravljeni ostanki bronastega pasu so sedaj le deloma ohranjeni in predstavljajo dvajsetčleno garnituro pasnih okovov, ki je bila v ognju poškodovana, je sedaj fragmentirana ter ima naslednje sestavne dele:

1. Šestnajst dvakrat zavitih krakov iz polobljih bronastih palčic š. 0,5 in v. 0,3 cm. En konec je oblo odrezan, drugi pa se končuje v 1,7—1,8 cm širokem obročku rombičnega preseka deb. 0,4 cm. Odrezani konec je v sedaj še ugotovljivih primerih šestkrat na levi in sedemkrat na desni strani obročka, verjetno pa so bili po parih. D. krakov brez obročka do 3,8, z obročkom večinoma 5,7 cm, š. 2,5 cm.

2. Štirje dvojni obročki rombičnega preseka deb. 0,4 in pr. 2 cm. Vrhnji od njih je bil z 0,5 cm široko plosko zakovico skozi predrtino pritrjen na usnjeno (?) podlago, ki je bila, sodeč po zavihkih zakovic, debela 3—4 mm. Drugi obroček je bil le privesek.

3. Enajst še ohranjenih enakih, večinoma že fragmentiranih obročkov. Štirje od njih so povezovali obročke krakastih členov v pare, drugih sedem ali več (vsi niso ohranjeni) pa so bili pri nespojenih krakastih členih le priveski.

Inv. št. A 1306 (T. 3).

Manj sreče je bilo pri iskanju primerjav za bronaste pasne členke iz istega groba v gomili št. 38. Sodeč po Lorberjevih podatkih, ohranjena najdba ni več popolna pasna garnitura, saj je »silno fino tanka in lična zgornja bronasta plast« razpadla že pri odkopu. O njej vemo le, da je bila okrašena s »punciranimi ornamentik«; pri tem si moramo pač predstavljati pravokotno bronasto ploščico, bodisi kot okov pasu bodisi kot del pasne sponse, o čemer je med halštatskim gradivom npr. že na Vačah, a tudi drugod dovolj primerov.⁷² Kljub

⁶⁶ Npr. Vače: F. Stare (op. 36) T. 70, 10 — 11; Zagorje: S. Gabrovec, Arh. vestnik 17, 1966, 24, T. 5, 4—5; Vinkov vrh: V. Stare, Arh. vestnik 15—16, 1964—1965, 231, T. 12, 8.

⁶⁷ Prim. oris razvoja pri F. Stare (op. 36) 102 s.

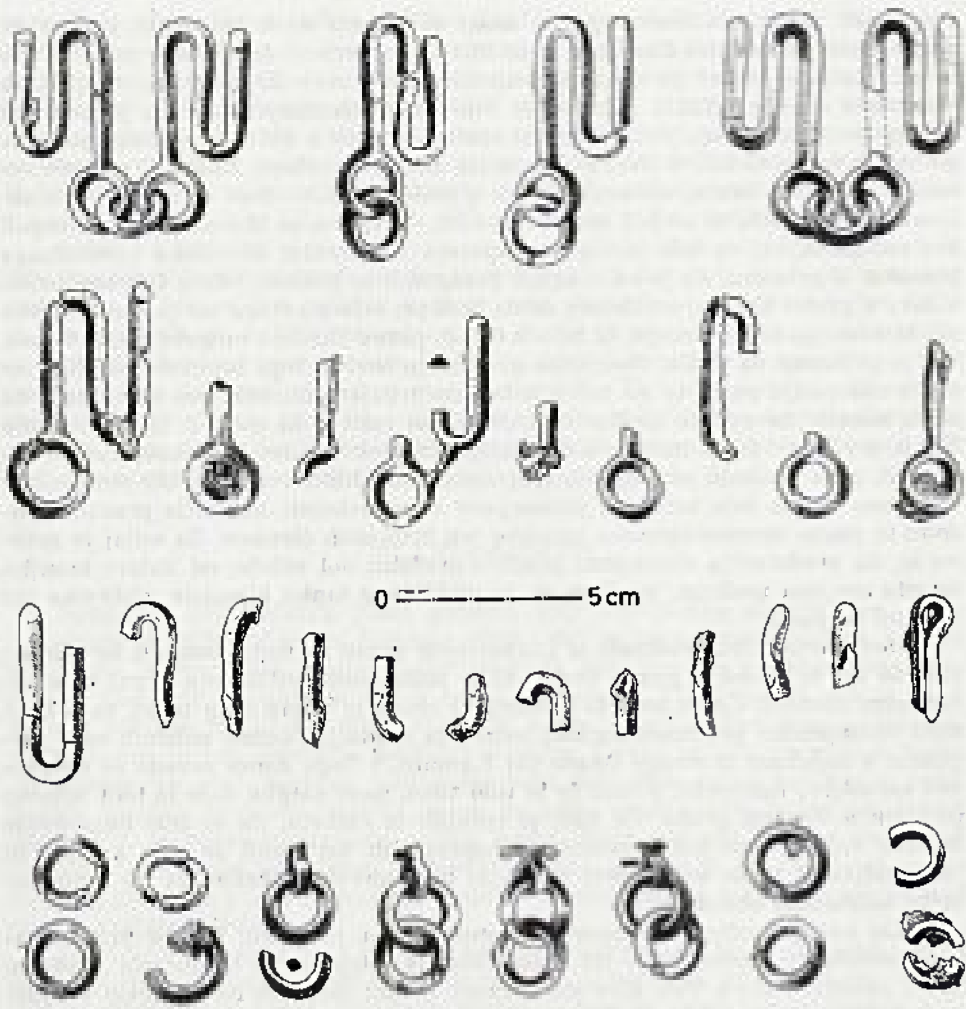
⁶⁸ F. Stare (op. 43) T. 72 (Vače); S. Gabrovec, Kamniški zbornik 10, 1966, 69 ss, T. 14, 2, 5 (okoliš Kamnika?) in Arh. vestnik 7, 1956, 61, T. 3, 2—3 (Volčje nlive); V. Stare, Arh. vestnik 11—12, 1960—1961, 64, T. 14, 4 in 15, 1—2 (Malenc) ter Arh. vestnik 13—14, 1962—1963, 449, T. 7—8 (Rovišec) itd.

⁶⁹ V. Radlmský-J. Szombathy (op. 29) 150, T. 6, 25 gomila št. 2 z grobnico v Tschoneggerjevem vinogradu; 31 kosov neznanih celot. H. Müller-Karpe, Carintia I 141, 1931, 613, sl. 1 (Skocjan-Kanzianberg).

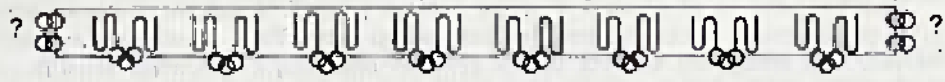
⁷⁰ K. Kromer, Das Gräberfeld von Hallstatt [1959] 26 ss jih ugotavlja v skupini »mlajših bojevnih grobov« (tlp T. 13, 23) in v najmlajših grobovih »brez latenskega inventarja« (tlp T. 17, 16), kar daje časovni razpon 600—400; Prim. k temu še G. Kossack (op. 36) 40.

⁷¹ G. Kossack (op. 36) 32, T. 14, 36.

⁷² F. Stare (op. 36) T. 40—43; K. Kromer (op. 70) T. 2—256; G. Kossack (op. 36) T. 14—103; itd.



A



B



0 ————— 20 CM

T. 3 Bronasti pasni okovi iz groba v gomili št. 38 (A' in B: poskusa obnovitve).

številnosti takih predmetov pa za sedaj ni uspelo najti ustreznih primerjav ohranjenim pošteliskim členkom, ki so bili najverjetneje deli istega pasu.⁷³ Tako se zdi, da je — sodeč po dveh ohranjenih primerih — šlo za pare simetričnih členkov z obročki. Takih členkov je bilo najbrž šestnajst, ker jih je petnajst s fragmenti izpričanih. Polobli profil zavitih krakov z obročki enakega preseka govori za to, da so bili ti členi pritrjeni na usnjeno podlogo. Kako, ni mogoče zanesljivo uganiti, ker ni nobenih sledov o dodatnih zakovicah niti sledov obrabljenosti na krakih, če so bili morebiti prišiti. Verjetno so obročki členkov segali čez rob pasu, saj so bili tam očitno spojeni z vmesnim obročkom rombičnega preseka. V primeru, da je od v ognju prežganih in poškodovanih členkov prišlo v žaro v grobu kar največ delcev in da tudi pri odkopavanju ter pozneje ni bilo nič histvenega izgubljenega, bi bilo iz osmih parov členkov mogoče sestaviti pas, kot je prikazan na T. 3 a. Neznanka pri tem je seveda lega bronaste ploščice ter način sklepanja pasu, če so bili z zakovico pritrjeni obročki res nameščeni na obeh koncih. Seveda so možne tudi drugačne rešitve in eno od njih prikazuje T. 3 b, pri kateri pa bi morale biti izgubljeni prek dvajset obročkov, kar ob nekaterih prav drobnih ohranjenih fragmentih ni videti verjetno. Ob tem ugibanju bodo očitno šele ustrezne primerjave v prihodnosti ustvarile pravilno podobo te pasne opreme oziroma uporabe teh bronastih členkov. Za sedaj je gotovo le, da predstavlja ohranjeno gradivo pretežni del celote, od katere manjka seveda usnjena podlaga, medtem ko je ploščica iz tanke bronaste pločevine pri odkopu razpadla.

Med kovinskimi predmeti iz Lorberjevih gomil je treba omeniti še železno sulično ost iz groba v gomili št. 37, ki se sedaj neidentificirana hrani v mariborskem muzeju. Če je verjeti Lorberjevi skici, je imela dolg tulec, zato bi ji med ohranjenimi predmeti najbolj ustrezala najdaljša izmed suličnih osti, pripisana k najdbam iz struge Drave pri Kamnici.⁷⁴ Tega danes seveda ni mogoče več zanesljivo ugotoviti, a tudi če bi bilo tako, nam najdba daje le bolj splošen podatek o starosti groba. Če tudi bi izhajali iz stališča, da so bile najstarejše železne sulične osti kot posnemanje poprejšnjih bronastih še zelo kratke, bi taka daljša in vitka sodila prej v mlajše kot starejše, nikakor pa ne v najstarejše halštatsko obdobje.⁷⁵

Kaj naj si mislimo z »zapono« v istem grobu, ni jasno; Lorber je tam narisal obroček s trnom, ki je bil bržčas tudi iz železa in se ni ohranil. Podobni sponi navaja Stare z Vač, kjer sta redkost, a tudi sicer jih ne najdemo v tipičnem halštatskem gradivu.⁷⁶ Če gre res za tak predmet, potem bi tudi tu sodil med mlajše predmete in hkrati s sulično ostjo potrjeval mlajši značaj gomile št. 37. Ker je bila žara tega groba razpadla že pri odkopavanju, ohranjena pa nista niti glinasto vretence niti fragment svitka, za oceno te gomile nimamo drugih oprijemljivih najdb.

Lorber sam se ni spuščal v oceno grobov in tudi ni ugibal, katera izmed prekopanih gomil bi mogla predstavljati pokop žene. Tega ni mogoče zanesljivo reči niti sedaj, saj nobena izmed grobnih enot nima izključno ženskih ali moških predmetov. Tako je popolnoma neopredeljiv grob v gomili št. 16, kjer

⁷³ Prim. tehnološki in tipološki prikaz pasnih okovov pri F. Maler, 39. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission za 1958 (1959) 131 ss, kjer so navedeni le podobni posamični obročki, verjetno s funkcijo sprejemanja kavlja na sklepu.

⁷⁴ Po ohranjenem zapisu F. Baša je bilo tam najdenih pet suličnih osti (S. Pahič, op. 34, 38, op. 136), h katerim je bila pri objavi (S. Pahič, op. 4, 37, T. 7) prikjučena še ena z neznanim najdiščem. Poštelesko sulično ost iz gomile št. 37 je tako iskati med predmetoma št. 3 in 8 na isti tabli?

⁷⁵ F. Stare (op. 43) 34 s. V inventarju grobov 1—15 iz njegove stopnje Vače I (800—600) ni nobene železne sulice; prim. tipološko razvrstitev v pril. 3. Podobno o sulicah tudi G. Kossack (op. 38) 21 s.

⁷⁶ F. Stare (op. 43) 50 ss; primera T. 98, 8 in 92, 3.

so našli le keramiko, a tudi o podobni najdbi v gomili št. 40, kjer je bil od kovin opažen le košček zapestnice, se ni mogoče izreči v ničemer. Najdba zapestnice in pasne opreme v gomili št. 38 sicer spodbuja k mnenju, da gre tu za bogatejši pogreb žene, k čemur prispeva tudi večji obseg gomile, vendar zanesljivo tega nikakor ni mogoče trditi. Če smemo tudi tu imeti glinasta vretenca (in svitke) za zanesljiv dokaz ženskega groba, potem bi sodil sem grob v gomili št. 39. Pri tem pa bi morali za pridevke ženskega groba opredeliti tudi najdbe v gomili št. 37, kjer je bila v grobu poleg vretenca v žari tudi sulična ost.⁷⁷

Glede na podatke o starosti, ki smo jih dobili iz obeh navedenih gomil, bi bilo mogoče sklepati, da sodi ta del grobišča, ki se tod tudi končuje, v mlajšo dobo. To bi bilo videti logično tudi po tem, da leže plani grobovi čim bliže znojša gradišča na zahodnem robu Lepe ravne, pozneje nastale gomile pa so se vrstile po ravnici proti njenim obrobjem. Prav tako bi se to ujemalo s predstavo, ki smo si jo zgolj po opisu mogli ustvariti o Ferkovih najdbah na zahodnem koncu istega dela grobišča. Odsotnost kakršnekoli fibule v doslej odkopanih gomilah nam zanesljivejše datiranje grobov in s tem zanesljivo ugotavljanje vodoravne stratigrafije poštelških gomil resno otežkoča.

PLANI GROBOVI

Spomladi 1972 odkriti plani grobovi leže kot ločena skupina na jugozahodnem pričetku ravnice. Sedanja oblika tal je zaradi poglobljenih usekov kolovozov in erozijskih jarkov že deformirana, zato prvotna površina tega predela iz časa pokopavanja ni več v celoti ohranjena. Videti je, da gre tu za k strmini pobočja prislonežni del ravnice, ki se je poprej enakomerno nadaljeval navzgor vse do neposrednega pričetka strmine. Danes peljeta na meji pobočja in ravnice ter prek njenega bolj poševnega dela dva useka kolovozov proti Pošteli, prečna erozijska zajeda pa se na jugu spušča tudi počez naravnost navzdol in je danes razeepljena v dva useka. Novi grobovi leže na meji med planim in gomilnim grobiščem, in sicer še mimo gomile št. 41. Če so vsi enake starosti, potem je s tem že podana vodoravna stratigrafija tudi v razmerju med obema vrstama grobov.

Grob št. 1. V globini 55 cm pod sedanjo površino je bila zakopana velika žara, pokrita s kamnito ploščo pravokotne oblike velikosti 47×30×8 cm, od katere je manjkal en vogal. Plošča je poprej pokrivala samo ustje povsem stlačene in v jami 90 cm široke žare, ležala pa je na ustju male žare, ki je bila položena vanjo. Ker je žara visoka 63 cm, je bila prvotna površina na tem mestu že odplavljena, saj bi sicer posoda štrlela iz zemlje. Jama za grob okroglega obsega s pr. do 1 m je segala še 25 cm globoko v rumenkasto ilovico sterilne podlage, prekrito s plastjo svetlo rjave peščene ilovice, ki je tod očitno nanesena s pobočja.

Na dnu žare je bila nasuta žganina z ostanki kosti, nanjo pa postavljenih pet pridevnih posod. Od teh je bila mala žara močno razlomljena, lonce skoro povsem nepoškodovan, skodele pa razbite. V mali žari je tičala na dnu skodelica z ročajem, še dobro ohranjena, medtem ko je bil v drugih posodah le glinast pesek. Ob mali žari, v sredini žganine, je ležalo v pepelu dvojje sprjetih železnih zapestnic, zraven pa še železna vozlasta fibula (T. 4).

1. Obnovljena velika žara z izgajeno motno črno površino. Dno je ravno, konično ostenje pa prehaja v trebušasto zaobljen obod, nad katerim je koničen

⁷⁷ K opredeljevanju grobov po spolih prim. K. Kromer (op. 70) 20, ki opozarja na previdnost in jemlje za zanesljiv znak ženskega pokopa le vretenca, moškega pa orožje. G. Kossack (op. 38) se pri obravnavi južnobavarskih gomilnih grobov v ta problem sploh ni spuščal.

vrat s pošev izvihanim robom. Na spodnjem delu trupa poteka nazobčano rebro s štirimi 6 cm dolgimi in 3 cm širokimi ovalnimi držaji. Na prelomu stene med ramenom in vratom leže simetrično razporejene štiri sploščene 1,7 cm široke bradavice. Stena posode je bila na nekaj mestih že poprej počena, zato so vanjo izvrtali luknjice in jo povezali. V. 74, o. 90, u. 45 oz. 33, d. 20, deb. sten do 1,2 cm. Inv. št. A 5351 (T. 5, 1).

2. Mala žara z izglajeno površino črne barve. Dno ravno, trup ima obel, s 7 mm širokimi poševnimi žlebiči okrašen obod, nad žlebastim prehodom je konkavno koničen vrat z močno izvihanim robom. V. 27,5, o. 32,3, u. 21 oz. 15, d. 10, deb. sten 0,5—0,8 cm. Inv. št. A 5352 (T. 5, 2).

3. Lonec z izglajeno površino rdečkaste barve. Dno ravno, trup ovalno koničen, z nizkim vratom in pošev izvihanim kratkim robom. Po ramenu potekata dve slabo ohranjeni narezani rebri, pod njima pa devet enako razčlenjenih dvojnih girland, ki imajo na gornjih koncih in v sredini bunčice. Na obodu je pritrjen 3,3 cm širok trakast ročaj. V. 14—14,7, o. 16,5, u. 14 oz. 11, d. 8,5, deb. sten do 0,6 cm. Inv. št. A 5353 (T. 5, 3).

4. Skodelica s 2,7 cm širokim presegajočim trakastim ročajem, ki je konkavno profiliran. Izdelana je iz dobro prečiščene gline in ima izglajeno površino temno sive barve. Dno ima plitek omfalos, obod pa rahlo klekast in se končuje v nekoliko navznoter zapognjenem robu. V. 5,4, o. 12—12,5, u. 10,5—12, d. 3,5, deb. sten do 0,4 cm. Inv. št. A 5354 (T. 5, 4).

5. Konična skodela z izglajeno rdečkasto površino, s pošev uvihanim robom in z ravnim dnom. V. 7,2, o. 17,5, u. 16,5, d. 5,5, deb. sten 0,3—0,5 cm. Inv. št. A 5355 (T. 5, 5).

6. Enaka skodela, le z rahlo vbočenim dnom. V. 7,2, o. 18,5, u. 17,5, d. 6,5, deb. sten 0,3—0,5 cm. Inv. št. A 5356 (T. 5, 6).

7. Enaka skodela, z ravnim dnom. V. 6,7, o. 20,5, u. 19,5, d. 6,5, deb. sten 0,4 cm. Inv. št. A 5357 (T. 5, 7).

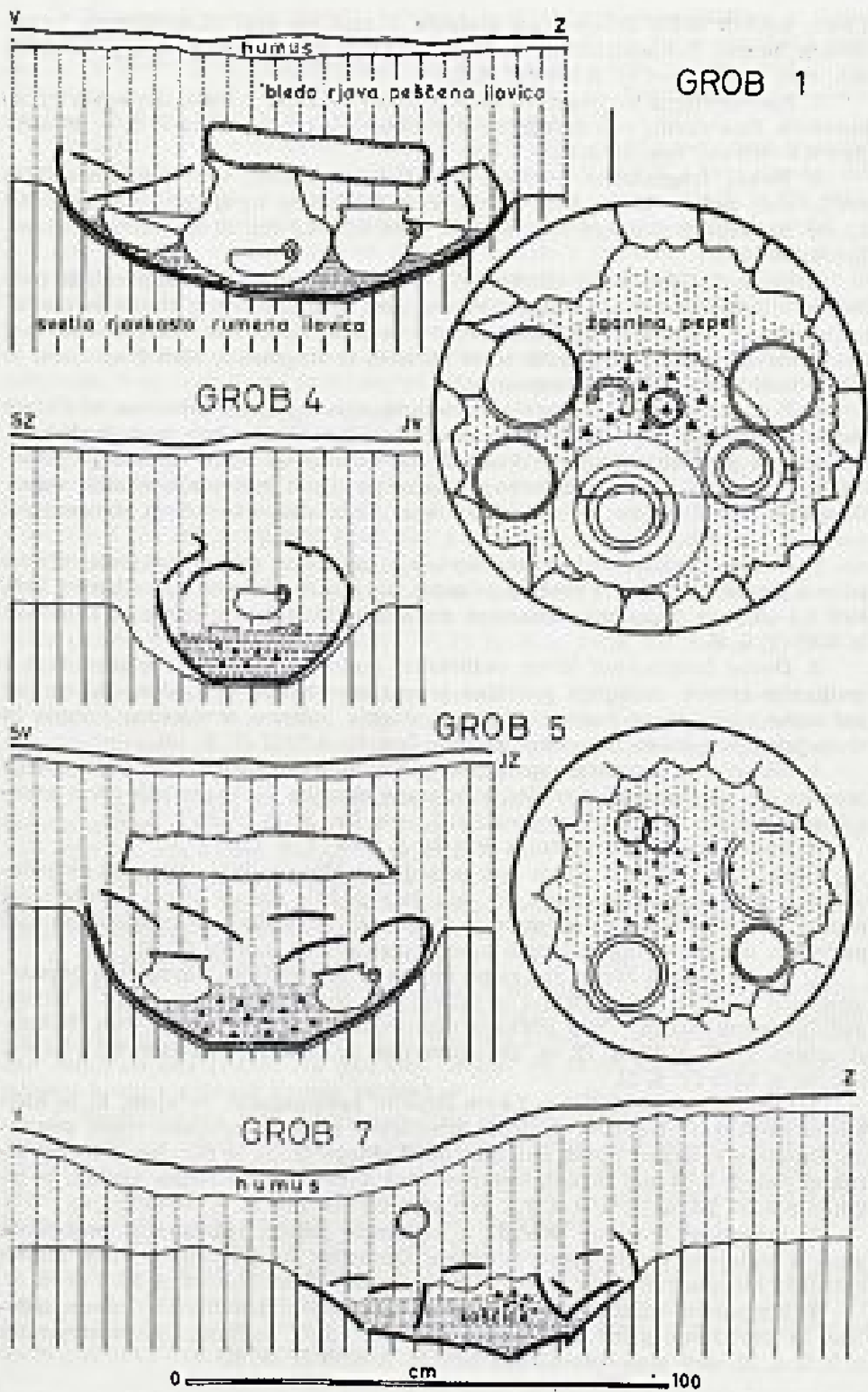
8. Dvoje sprijetih sklenjenih železnih zapestnic iz prvotno 0,7 cm debele okrogle žice. Obe sta močno zarjaveli in očitno že brez pravega jedra. Pr. 7,5 cm. Inv. št. A 5358—5359 (T. 5, 8).

9. Na tri kose prelomljena in zaradi rje komaj še razpoznavna dvozanka-sta ločna fibula s štirimi vozli. Verjetno prav tako brez železnega jedra in z odlomljeno iglo. V zanki pri korenu igle je sprijet neznan okrogel predmet iz bronca z drobno narebreno površino. Druga zanka se nadaljuje v ploščato, 4,3 cm dolgo in do 2,9 cm široko rahlo trapezasto nogo. Ta ima v zavihu še košček igle, obnjo pa je počez prilepljena koščica. D. 8,8, v. 7,8, pr. zank 2 cm. Inv. št. A 5360 (T. 5, 9).

Grob št. 2. V globini 53 cm pod sedanjo površino je bila zakopana sedaj popolnoma razbita velika žara. Pokrita je bila z dvema kamnitima ploščama pravokotne oblike (velikost 30×30×5 cm), ki sta ležali le 15 cm nad dnom povsem stlačene posode. Dno žare je bilo prekrito s plastjo žganine, pomešane s kostmi, na njej pa so ležale črepinje razbite male žare in skodele.

1. Neobnovljena velika žara z izglajeno bleščeče črno površino. Ravno dno je bilo poudarjeno, bikoničen trup je imel trebušasto zaobljen vrat, ki je po neskrbno izvedeni žlebičasti črti na ramenu prehajal v koničen vrat s pošev izvihanim odebljenim robom. Po spodnjem delu ostenja je bilo prilepljeno nazobčano rebro z dvema 5,4 cm dolgima in 2,4 cm širokima zaobljenima držajema. Rekonstruirana v. 40, o. 50, u. 34 oz. 29, ugotovljen pr. dna 18, deb. sten do 1,2 cm. Inv. št. A 5361 (T. 6, 1).

2. Neobnovljena mala žara z izglajeno motno temno sivo površino. Ravno dno poudarjeno, nad trebušasto zaobljenim obodom je koničen vrat s širokim pošev izvihanim robom. Na spodnjem delu ostenja vsaj dvoje 5 cm dolgih in



T. 4 Tloris in profili nekaterih planih grobov (izkopavanja leta 1972).

1,8 cm širokih oblih držajev, na prehodu v vrat pa vsaj 12 sploščenih 1,8 cm širokih bunčic. Rekonstruirana v. 30, o. 27, u. 22 oz. 15, ugotovljen pr. dna 12, deb. sten 0,8 cm. Inv. št. A 5362 (T. 6, 2).

3. Neobnovljena in fragmentirana konična skodela z izgajeno rdeče rjavo površino. Dno ravno, rob zapognjen navznoter. Rekonstruirana v. 7, o. 20, deb. sten 0,4—0,6 cm. Inv. št. A 5363.

4. Nekaj fragmentov neznane posodice (skodelice, vrčka, amforice?) iz svetlo sivo pečene gline. Dno ravno, vrat konkavno upognjen, ohranjen del 2,5 cm širokega trakastega ročaja. Deb. sten 0,2—0,3 cm, druge mere neznane. Inv. št. A 5364.

Grob št. 3. Grob je bil uničen pri odruvanju zemlje z buldozerjem, še preden je bilo mogoče poseči vmes. Grobna jama je bila 55 cm globoka in neznane obsega. Na dno je bil nasut pepel z ostanki kosti, nanj pa položeni vsaj dve pridevni posodi, od katerih so se ohranili le fragmenti. Med črepinjami je ležalo tudi dvojje bronastih zapestnic.

1. Nekaj fragmentov lonca z neenakomerno izgajeno površino rdečkaste barve, izdelanega iz gline, ki je bila močno mešana tudi z bolj grobim peskom. Po ramenu je imel prilepljeno 3 mm široko vodoravno navpro trikotnega preseka, od katerega je izhajalo nekaj skupin po dveh navpičnih enakih reber. Ohranjen je tudi 2,3 cm širok trakast ročaj. Deb. sten 0,4—0,6 cm, druge mere neznane, a podobne loncu v grobu št. 1. Inv. št. A 5365 (T. 6, 9).

2. Nekaj fragmentov konične skodele z uvihanim robom, izdelane iz črno pečene prečiščene gline. Površina je sedaj izprana in sivkasto rjave barve. Deb. sten 0,4—0,5 cm, druge mere neznane, a podobne skodelam v grobu št. 1. Inv. št. A 5363 (T. 6, 8).

3. Dvojje fragmentov (dveh različnih?) amforic: konkavno usločen vrat z izvihanim robom, izgajena površina temno sive barve, deb. stene 0,3 cm ter del stene rdeče rjave barve, okrašen z dvema poševno vrezanimi črtama in vrsto jamic kot delom okrasnega motiva. Inv. št. A 5367 (T. 6, 10).

4. Sklenjena bronasta zapestnica iz 0,6 in 1 cm široke žice polovalnega preseka. Po obli zunanji površini so vrezane skupine 7—10 prečnih črt v izmeničnem premem in kotnem motivu. Pr. 7,3 cm. Inv. št. A 5368 (T. 6, 11).

5. Enaka bronasta zapestnica. Inv. št. A 5369 (T. 6, 12).

Grob št. 4. V globini 50 cm pod sedanjo površino je bila zakopana okroglasta in močno razlomljena žara. Na dnu žare je bila nasuta 10 cm debela plast pepela z ostanki kosti, na katerem je stala razbita skodelica z ročajem, ob njej pa je bilo nekaj črepinj še drugih posod: dveh skodel in vrča (T. 4).

1. Neobnovljena žara z izgajeno motno črno površino. Ravno dno poudarjeno, pod obodom oblega trupa je prilepljeno pošev nazobčano rebro s štirimi podolgovatimi držaji. Trup prehaja neposredno v pošev izvihan rob. Rekonstruirana v. 40, o. 42, u. 25 oz. 20, ugotovljen pr. dna 16, deb. sten 0,6—0,8 cm. Inv. št. A 5370 (T. 6, 3).

2. Obnovljena skodelica z 2,4 cm širokim presegajočim ročajem, ki je konkavno profiliran. Izdelana iz dobro prečiščene gline z izgajeno rjavo površino. Dno ima neizrazit plitek omfalos, obod oblega trupa je okrašen z 1,4 cm širokim pasom 3—4 mm širokih žlebičev. Nad konkavno usločenim vratom je izvihan rob. V. 5,3, o. 10, u. 9, d. 1,5, deb. sten 0,3 cm. Inv. št. A 5371 (T. 6, 4).

3. Fragmenti konične skodele z uvihanim robom, izdelane iz prečiščene gline z izgajeno svetlo rjavo površino. Ohranjen je del roba s 4 mm široko luknjico. Rekonstruirana v. 8, o. 20, deb. sten do 0,7 cm. Inv. št. A 5372 (T. 6, 5).

4. Fragmenti konične skodele s pošev nazlebljenim uvihanim robom, izdelane iz prečiščene gline z izgajeno sivkasto rjavo površino. Rekonstruirana v. 7, 5, o. 21, deb. sten 0,4—0,5 cm. Inv. št. A 5373 (T. 6, 6).

5. Fragmenti posode (vrča?), izdelane iz gline, mešane s peskom, z izglačeno temno sivo površino. Dno ravno, vrhni del trupa — rame okrašen z vrezanim motivom dveh vodoravnih črt in dvojnimi cikcakom (1,2 cm) pod njima. Ohranjen je del stene z ležiščem in pričetkom 4,8 cm širokega trakastega ročaja. Pr. dna 9,5, deb. sten 0,7 cm, druge mere neznanne. Inv. št. A 5374 (T. 6, 7).

Grob št. 5. V globini 58 cm pod sedanjo površino je bila zakopana trebušasto-bikonična žara, pokrita s kamnito ploščo velikosti 55×30×9 cm. Gornji del žare je bil razlomljen in stlačen v spodnjo polovico posode. Grob je bil deloma poškodovan od posledic razstrelitve štora, ki je bil neposredno ob grobu.

Dno žare je bilo do 13 cm na debelo prekrito s pepelom in ostanki kosti. Na pepelu so bile tri pridevne posode, vrč, amforica in skodela, razlomljene in deloma fragmentirane. V južni polovici žare je bil kupček zbranih ostankov kosti, nanj pa sta bili položeni dve bronasti zapestnici (T. 4).

1. Neobnovljena žara z izglačeno motno črno površino. Dno ravno in poudarjeno, trup trebušasto zaobljen, okrašen na ramenu z dvema vzporednima vodoravnima črtama vtisnjenege prečno narebrenega obročka ter z enakimi, 7 cm širokimi dvojnimi polkrogi pod njima. Okras je bil napravljen površno in deloma s šibkimi vtisi. Na spodnjem delu trupa je bilo dvoje 5 cm širokih podolgovatih držajev. Nad visokim koničnim vratom je bil 4,5 cm širok pošev izvihan rob. Rekonstruirana v. 60, o. 68, u. 35 oz. 26, ugotovljeni pr. dna 20, deb. sten 1 cm. Inv. št. A 5375 (T. 7, 1).

2. Obnovljena vaza s črno izglačeno površino, izdelana iz prečiščene gline. Dno vbočeno in prstanasto poudarjeno, zaobljen trup prehaja v konkavno usločen vrat z izvihanim robom. Po gornjem delu oboda potekajo skupine po 6—7 rahlo pošev vdolbenih žlebičastih črt. V. 11, o. 16, u. 14, d. 6,3, deb. sten 0,3—0,5 mm. Inv. št. A 5376 (T. 7, 2).

3. Obnovljen lonček z izglačeno temno sivo in rjavo površino, izdelan iz prečiščene gline. Dno ravno, trup obel, nad kratkim vratom je pošev izvihan rob. Na ohranjenem delu oboda je 2 cm širok ročaj s konkavnim profilom. V. 9, o. 12, u. 11, d. 6, deb. steň 0,3—0,4 cm. Inv. št. A 5377 (T. 7, 3).

4. Fragmentirana konična skodela z uvihanim robom, izdelana iz dobro pečene in z drobnim peskom mešane gline. Dno ravno. V. 7,5, o. 20, u. 18, d. 6,5, deb. sten 0,5, dna 0,9 cm. Inv. št. A 5378 (T. 7, 4).

5. Sklenjena bronasta zapestnica iz 0,5 in 0,8 cm široke žice polovalnega preseka. Po obli zunanji površini so vrezane skupine po 6—9 prečnih črt v izmenično premem in kotnem motivu. Pr. 7 cm. Inv. št. A 5379 (T. 7, 7).

6. Enaka bronasta zapestnica. Inv. št. A 5380 (T. 7, 8).

Grob št. 6. V globini 1,15 m pod sedanjo površino — obrobjem 8 m široke in 0,6 m visoke gomile je bila zakopana trebušasta žara, ohranjena v razlomljenem stanju po vsem spodnjem delu, medtem ko je bil vrhni del udrt in stlačen skoro do dna posode. Na dnu žare je bila do 10 cm debela plast pepela z ostanki kosti, a nobenih drugih pridevkov.

1. Neobnovljena žara z izglačeno črno površino. Dno ravno in poudarjeno, močno poševno ostenje prehaja v širok zaobljen trup, nad katerim je bil nizek konkavno usločen vrat s širokim pošev izvihanim robom. Na spodnjem delu oboda je prilepljeno rebro trikotnega preseka, ki ga prekinjajo štirje 9,6 cm dolgi in 2,5 cm široki trirogljati držaji. Rekonstruirana v. 57, o. 68, u. 37 oz. 27, ugotovljen pr. dna 19,5, Inv. št. A 5381 (T. 7, 5).

Grob št. 7. V globini 54 cm pod sedanjo površino je bila zakopana velika žara, ki je bila popolnoma stlačena, da je vrat posode ležal na njenem dnu. Na dnu žare je bila 12 cm debela plast pepela z ostanki kosti, med črepinjami pa so bili ostanki treh ali štirih manjših posod (T. 4).

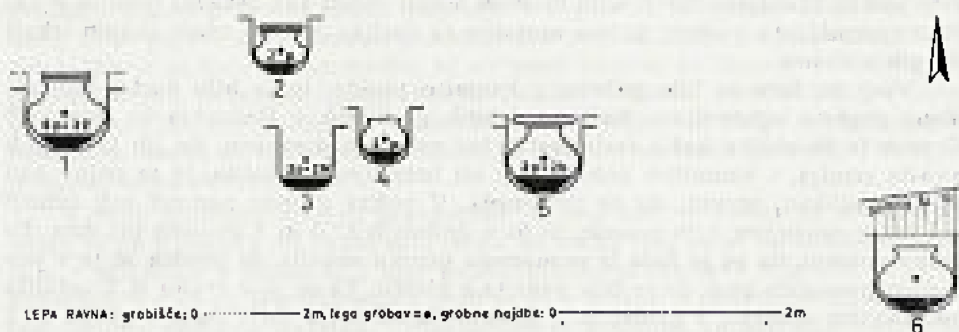
1. Neobnovljena bikonično trebušasta žara z izgajeno črno površino, izdelana iz črno pečene gline, ki je bila močno mešana z grobim peskom. Dno ravno in poudarjeno, trup prehaja v koničen vrat s 4,5 cm širokim izvihanim robom. Pod obodom sta bila vsaj dva 7 cm dolga in 2 cm široka držajca, na ravnino ob prehodu v vrat pa 2,5 cm dolge navpične bradavice, od katerih je ohranjena le ena. Ponekod na površini so opazni sledovi izgajevanja z metlici podobnim orodjem. S steno posode sprijeti ostanki pepela govore za to, da je bil ta še vroč nasut v posodo. Rekonstruirana v. 55, o.60, u. 38 oz. 28, ugotovljen pr. dna 18, deb. sten 0,8—1,1 cm, Inv. št. A 5382 (T. 7, 6).

2. Posamezne črepinje naslednjih posod: črne manjše posode z 0,3 cm debelimi stenami ter 7 cm širokim odebeljenim ravnim dnom; del 5,6 cm širokega črnega trakastega ročaja s podolžnim rebrom v sredini, pripadajoč morebiti prejšnji posodi; v ognju prežgane rdeče rjave skodele z uvihanim robom, stene 0,6 cm debele, rekonstruirane mere: v. 7, o. 16, u. 15 cm; večje posode s 15 cm širokim močno vbočnim dnom, ki ima prstanast rob. Inv. št. A 5383 a—č.

Sedem doslej kontrolirano odkopanih planih grobov seveda ne more dati zanesljivega pregleda o tej vrsti grobov na poštelškem grobišču, daje nam pa za sedaj prvi vpogled v ta del grobišča. Pri tem je očitno, da se poštelški plani grobovi po obliki in opremljenosti v ničemer bistveno ne ločijo od podobnih grobov na grobiščih v dolini ob Dravi od Maribora do Ruš. To pomeni, da imamo tudi pod Poštelo plano grobišče iz obdobja kulture žarnih grobišč Ha B; pri tem za sedaj še ne poznamo njegovega obsega, pač pa očitno neposredno zvezo s poznejšimi pokopi v gomilah na istem prostoru. Kot drugod so bile tudi tu nekatere žare pokrite s kamnitimi ploščami, v nobenem izmed grobov pa ni bilo kamnitih oblog. Jame so bile po običaju zelo plitve, a tudi tu ne moremo presoditi, ali je bila plošča nad žaro prav tako prekrita z zemljo ali pa je grob na zunaj označevala. Pri grobovih št. 1, 5 in 7 je očitno, da je bila prvotna površina tal višja od današnje, saj bi sicer morale že celo žare, dokler so bile še cele, štrleti iz zemlje. To nesorazmerje si lahko razložimo s poznejšo denudacijo, saj grobovi št. 1—5 leže pravzaprav na ploskem pobočju osrednjega grebena ravnice onkraj sedanjega kolovoza, na robu erozijske zajede, ki sega v pobočje od juga. Pri 35 m oddaljenem grobu št. 7 je taka denudacija verjetno delovala proti osrednji erozijski zajedi na vzhodu, tla pa so tu poškodovana še od nekdanjega izkopavanja štora. Nasproti temu je bila v grobu št. 4 žara manjša in tudi ob sicer najplitkejši jami ni mogla dosežati do površine. Edino žara v grobu št. 6 je ležala 1,15 m globoko, to pa zato, ker je bila nad to površino pozneje nasuta gomila, tako da je žara tičala pod njenim obrobjem. Pri odkopavanju ni bilo opaziti zveze med planim grobom in gomilo, zato to verjetno nima zveze z njim. Če odštejemo približno 30 cm nasipa gomile nad grobom, se prvotna globina groba zmanjša na približno 70—80 cm, takšna pa je verjetno prvotno bila tudi pri drugih, danes na videz plitkejših grobovih.⁷⁸

Po tlorisu leže grobovi št. 1—5 v skupini, grob št. 6 je oddaljen le 3 m, grob št. 7 pa že kar 35 m (sl. 7). Pri prvih grobovih je izravnava pobočja v obračališče pokazala, da do le 5 m oddaljenega roba ravnice ni bilo drugih grobov. V vseh drugih smereh so prvotna tla od sedaj razširjenega useka kolovoza Razvanje—Poštela že uničena, tako da morebitnega nadaljevanja grobov v tej smeri ni mogoče preveriti. Lega grobov št. 6 in zlasti št. 7 kaže, da so se plani grobovi vsaj posamič še nadaljevali v smeri proti gomilam južne skupine in bi jih na preostalih gozdnih tleh bilo še mogoče najti. Kako je bilo na severni

⁷⁸ Iz Ruš ni podatkov, na Pobrežju pa je bila poprečna globina grobov 78 cm in so velike žare segale do 15—20 cm pod površino (S. Pahlč, Pobrežje [1972] 12, profil grobov 1—146). V Novem mestu, kjer so v grobovih prevladovale velike žare, je bila globina 40—78, večinoma pa med 45 in 56 cm (T. Knez, Arheološki vestnik 17, 1968, 57 ss).



Sl. 7 Tloris planh grobov s profilom grobnih jam: p = posode, b = bronasti ter ž = železni predmeti.

strani kolovoza v sedanjem sadovnjaku, ni znano, a lastnik je izjavil, da ni pri kopanju jam za sadno drevje naletel na nič, čeprav ima tam Schlosser vrisano izravnano gomilo št. 1. Prvotno pobočje se je čez obe sedanji erozijski zajedi z juga nadaljevalo še nekaj časa položno navzgor do pričetka strmine, ki je danes oddeljena z dvema usekoma. Tu so v povojnih letih pri kopanju jame za postavitev A-droga električne napeljave Robnikovi sinovi naleteli na grob, prekrit s kamnito ploščo, ki pa so ga uničili in danes ne vedo povedati nič zanesljivega o njegovi vsebini.⁷⁹ To bi pomenilo, da so segali plani grobovi po vsem položnejšem pobočju in da so prišli prvi prebivalci Poštele pokopavati takoj na robu strmine pod gradiščem ali pa so grobišče do tja razširili šele pozneje. V tem primeru bi ves ta predel Pošteli najbližjega obrobja Lepe ravne bil plano grobišče, ki je, sodeč po vsebini sedaj odkritih grobov, nastalo že v Ha B obdobju, torej v 8. stoletju.

Večina, 85 odst. sedaj odkopanih grobov je imela velike žare. Tako visok odstotek je tu morebiti le naključen, ker je število znanih grobov za tehtnejšo presojo še preskromno. Z žarnih grobišč v dolini ob Dravi imamo na voljo zanesljivejše podatke le iz Ruš in z mariborskega Pobrežja. Pri Wurmbrandovem kopanju je bilo v Rušah odkritih 63 odst., na Pobrežju pa 46 odst. grobov z velikimi žarami.⁸⁰ Odstotek takih grobov na drugih dveh mariborskih grobiščih, ob Mladinski ulici in v Sp. Radvanju, ni znan, ker ni grobnih inventarjev.⁸¹ Ob tem pa ni bilo na tako imenovanem »drugem žarnem grobišču« v Rušah več kot troje grobov z nekoliko večjo žaro.⁸² Zelo redke so bile velike žare tudi na grobišču v Zg. Hajdini.⁸³ Zunaj Podravja je bilo na grobišču v Ljubljani ugotovljeno kar 90 odst., v Novem mestu pa 81 odst. takih grobov.⁸⁴ Spet pa je bilo na blejskem grobišču, ki je s prejšnjima pretežno sočasno, le 43 odst. grobov z žarami, od katerih ni bila nobena velika.⁸⁵ Če bi v razlikah med Po-

⁷⁹ Po izpovedi kopačev je bil v grobu le pepel in črepinje (= razlomljene posode, ki so jih pri kopanju razmetali?), prekrivala pa ga je »kot mliza velika kamnita plošča« (oktobra 1972).

⁸⁰ G. Wurmbrand, *Das Urnenfeld von Maria-Rast*, p. o. Iz *Archiv für Anthropologie* 11, Braunschweig 1879, 34 (264) ss; S. Pahič (op. 70) 12.

⁸¹ Iz 283 grobov ob Mladinski ulici je v mariborskem muzeju ohranjenih 14 velikih žar, kar ne daje prave podobe, ker vse pač niso bile obnovljene. Še manjše je število ohranjenih žar iz Sp. Radvanja, kjer so na grobove naletevali pri kopanju liovice za opekarno in so tako deloma zbrali le manjše posode.

⁸² S. Pahič, *Drugo žarno grobišče v Rušah*, *Razprave SAZU* 4/3, 1975, 41.

⁸³ F. Stare, *Arheološki vestnik* 1, 1950, 31 ss. Tudi med 177 še neobjavljenimi, v graškem Joaneju shranjenimi predmeti iz grobišča na Zg. Hajdini so le enkrat omenjene »črepinje velike posode«. Ob takem stanju ni verjetno, da bi bili izkopavalec zanemarili velike žare, če bi se bile pojavljale v večjem številu.

⁸⁴ I. Puš, *Žarnogrobiščna nekropola na dvorišču SAZU v Ljubljani*, *Razprave SAZU* 7/1, 1971, 83 ss, preglednica v prilogi; T. Knez (op. 78), 66 ss, tabelarni pregled.

⁸⁵ S. Gabrovec, *Prazgodovinski Bled*, *Delo SAZU* 12/6, 1960, 37.

dravjem in Ljubljano ter Novim mestom hoteli videti kak časovni premik v načinu opremljanja grobov, potem moramo za razlike znotraj obeh skupin iskati drugih vzrokov.

Vsaj tri žare so bile pokrite s kamnito ploščo; to je bilo doslej bolj ali manj pogosto ugotovljeno tudi na drugih grobiščih v Podravju in drugod.⁸⁶ Čeprav je že oblika širših trebušastih žar vzbujala domnevo, da jih je v grob nasuta zemlja, s kamnitim pokrivalom ali brez njega, stlačila, je ta pojav pod Poštelo tolikanj izrazit, da že preseneča. V večini grobov namreč leži vrhnji del žar v spodnjem delu posode, in to v grobovih št. 2 in 7 povsem pri dnu. To lahko pomeni, da se je žara iz neznanega vzroka sesedla, še preden se je v posodo napronicala prst, če je bila pokrita s ploščo. Ta se je v grobu št. 5 ustalila nad udrtim obodom, v grobu št. 1 je obtičala na ustju male žare, v grobu št. 2 pa šele na pepelu na dnu posode. Za ta poslednji primer bi lahko trdili, da je bila žara že zgodaj razbita, podobno kot tisti nepokriti v grobovih št. 6 in 7, pri katerih lahko le ugibamo, ali sta bili morebiti tudi prekriti s kakšno neobstojno rečjo.⁸⁷ Pri tem je zanimivo primerjati stanje pri žarnih grobovih na Pobrežju, kjer tako silovito niso bile stlačene niti tiste večkrat prav široke žare, ki so bile pokrite tudi z razmeroma težkimi kamni.⁸⁸ Prav tako so se pod kamnitimi ploščami skoro v celoti ohranile sicer bolj vitke žare na žarnem grobišču v Ljubljani.⁸⁹ Ali bi torej to pomenilo, da so bile žare pod Poštelo stlačene hote ali nehote s človekovim posegom, za sedaj ne moremo ugotoviti.

Oblika groba je bila v vseh primerih preprosta jama, le toliko široka, da je bilo vanjo mogoče spustiti žaro. Ostanke pepela in nedogorelih kosti so vselej nasuli na dno posode, verjetno takoj po sežigu, ker je bilo videti, da je bil v žari groba št. 7 pepel še vroč, saj se je zajedel v stene posode. Zunaj žar pepela in žganine z grmade sploh ni bilo — razen seveda v grobu št. 3, kjer je bila nasuta kar na dno jame. Pridevki, posode in kovinski nakit, so bili vselej položeni na pepel. Kovinski predmeti so bili vsi v ognju, a tudi med nekaterimi črepinjami razbitih pridevnih posod je bilo opaziti sledove ognja. Pridevne posode so bile v grobovih št. 1 in 5 ob pokopu še cele, podobno tudi skodelica v grobu št. 4. Ob teh posodah, ki so se večinoma razlomile šele sčasoma, so bile še črepinje drugih posod. Take posode so razbili že ob pogrebem obredu in njihove ostanke deloma namerno, deloma pa verjetno s pepelom in kostmi dali v žaro in v grob. Podobne pojave so zasledili skoro na vseh drugih grobiščih, zato tu pod Poštelo niso nobena posebnost.⁹⁰

Največ pridevnih posod je imel grob št. 1, vsega skupaj sedem. Tu bi najbrž že lahko govorili o bogatejšem grobu, saj so bili na drugih podravskega najdiščih pokopi s tolikim številom posod redki.⁹¹ Prav tako so bili redki tam tudi grobovi z dvema ali več kovinskimi predmeti, kakršni imajo na poštelkem

⁸⁶ Za Ruše prim. G. Wurmbrand (op. 80), 244/24. tloris ter tabelarni pregled 264/34 ss; z za Pobrežje S. Pahlč (op. 78) 12; za Ljubljano I. Puš (op. 84) 80. Na Bledu so (manjše) žare prekrili s kamenjem (S. Gabrovec, op. 85, 38 s), v Novem mestu pa je oranje na grobišču v veliki meri uničilo vrhnje dele žar, čeprav obstaja vtis, da so bili krovni kamni redki (T. Knez, op. 78), 78.

⁸⁷ I. Puš, (op. 84) 80, domneva pokrivala iz neobstoječih snovi predmetov (usnja?) na grobišču v Ljubljani.

⁸⁸ Npr. grob št. 27, 37, 137 idr. (S. Pahlč, op. 78, profili grobov).

⁸⁹ Npr. grob št. 78, 218 idr. (I. Puš, op. 84, T. 53—57; tipi grobov).

⁹⁰ Npr.: F. Stare, Razprave SAZU 3, 1953, 130 za Dobovo ter Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani [1954] 82 za Ljubljano; S. Gabrovec (op. 85) 60 za Bled?, T. Knez (op. 78) 70 za Novo mesto; S. Pahlč (op. 82) 47 za Ruše II in (op. 78, 12) za Pobrežje. Na Moravskem je npr. J. Rihovský (Das Urnengräberfeld von Klentnice [1955] 45 in das Urnengräberfeld in Obiekovice [1968] 39) za obe najdišči podrobneje analiziral te najdbe in jih v Památky archeologické 47, 1956, 263 tudi širše osvetlil.

⁹¹ Na voljo je podatek le za Pobrežje (S. Pahlč, op. 78, 12): 5,3 1/4 grobov z nad 5 pridevnimi posodami. Ustrezne podatke bi bilo mogoče dodatno izračunati še za obe najdišči v Rušah, posebej pa jih niso poudarili niti poročevalci grobišč v drugih predelih Slovenije.

grobišču trenutno precej visoko poprečje.⁹² V primeri z izjemno bogatimi grobovi, ki se pojavljajo večinoma posamič, gre pri poštelških in sorodnih primerih bržkone za tiste posameznike, ki so imeli znotraj še skromno diferenciranih družbenih skupnosti pomembnejši položaj.⁹³ Visoko število takih grobov pod Poštelo bi torej pomenilo — ob enakem poprečju kot dolini — bodisi golo naključje, bodisi osredotočenost bogatejših grobov na enem predelu, kot se je pokazalo že na Pobrežju.⁹⁴

V dveh grobovih sta bili pravzaprav po dve žari — velika in manjša. Ta pojav je na grobiščih ob Dravi zelo redek in doslej tudi še ni bil razložen. Mala žara s skodelico v grobu št. 1 ima najsorodnejšo primerjavo v grobu št. 14 na Pobrežju, a tudi za Wurmbrandov grob št. 31 v Rušah, s podobnim izborom posod, imamo podobne podatke.⁹⁵ Številnejše so podobne kombinacije večjih in manjših žar v Ljubljani, a ker ni podatkov o vsebini manjših posod, ne moremo zanesljivo razsojati, čeprav se zdi, da gre v večini primerov za pridevne posode, ki jim tak funkcionalni vzdevek ne pritiče.⁹⁶ Na podobnem grobišču z velikimi žarami v Novem mestu med zelo skromno pridevno keramiko takih večjih posod sploh ni bilo. Tako si s primerjavami pod Poštelo ne moremo mnogo pomagati ter menimo, da je bila mala žara T. 1, 2 v grobu št. 1 bržkone pridevna posoda, funkcija skodelice v njej pa morebiti v zvezi s kakšno pijavo.⁹⁷ Če s tega vidika pregledamo grobne inventarje s podobnimi skodelicami na Pobrežju, v Rušah in Ljubljani, kjer se najčešče pojavljajo, potem je verjetno, da so v združbah z malimi žarami in amforami vsaj v nekaterih primerih lahko bile del tako imenovanega »pivskega servisa« iz poznejših časov, čeprav je v teh zgodnjih grobovih dokazana tudi drugačna vloga.⁹⁸ Tudi časovni raz-

⁹² S. Pahlč (op. 78) 12: 8,6 % z dvema ter 4 % s tremi oz. 12,5 % z 2—3 predmeti. Ob 38,7 % po-breških grobov s kovinskimi pridevki nasploh pa se razmerje do poštelških grobov z 42,5 % že močno izenači. Prim. ocene o drugih grobiščih pri S. Pahlč (op. 82) 53, op. 651

⁹³ Npr. poglavarji rodu, svečeniki, vrači idr., kar pa je mogoče utemeljevati le z etnološkimi primerjavami.

⁹⁴ Npr. skupini 14—22 ali 31—43 (S. Pahlč, op. 78, 29). Za druga slovenska grobišča podobni pri-kazi niso izdelani.

⁹⁵ S. Pahlč (op. 78) 26, profil in T. 3; Ruše: A. Müllner, Mitteilungen der Zentral-Kommission NF 1, 1873, 61, tudi H. Müller-Karpe (op. 65) T. 109 K (po inv. knjigi graškega Joaneja manjka še ena skodela, po tab. 3 pri Wurmbrandu (op. 80) 64 s pa tudi bron. Iga in kosi razbitih bron. predmetov (kar pa ni navedeno v inv. knjigi).

⁹⁶ Npr. (I. Puš, op. 84, 15 ss): grob 87 — T. 5 — »žara, kroglast lonce«; grob 99 — T. 9 — »žara, lon-nee«; grob 177 — T. 30 — »žara, lonce«; grob 180 — T. 31 — »žara, posoda«; grob 192 — T. 33 — »žara, posoda«; grob 215 — T. 41 — »žara, lonce«; grob 236 — T. 47 — »žara, posoda« in grob 250 — T. 50 — »žara, lonce«.

⁹⁷ Ta pojav je znan iz poznejših gomilnih grobov: prim. v Klefinkleinu eno ob drugi ležečo si-tualo in bronasto zajemalko (W. Schmid, op. 83, 254, sl. 31); v Grižah pri Stični v situili ležeča lesena zajemalka tipa žarnogrobiščnih skodelic (R. Ložar, Glasnik Mus. društva za Slovenijo 18, 1937, 3, sl. 2 d—e, T. 2 b); v Este, grob 278, tri podobne glinaste skodelice ob situah (H. Müll-ler-Karpe, op. 85, 267 s, T. 102); tudi F. Duhn-F. Messerschmidt, Italsche Gräberkunde 2, 1939, 51, T. 2, 3 (s prikazi leg posod v grobovih); sedaj tudi v Novem mestu 2 glinasti zajemalki po-dobnega tipa v situah št. 1 in 2 (T. Knez, Kronika 20, 1972, 68, sl. 2 in 3, z razlago in primer-javami še od drugod). V podobni kombinaciji morebiti tudi grob 101 v Stični (S. Grabovec idr., op. 59, 181, sl. 2)?

⁹⁸ Pobrežje: S. Pahlč (op. 78), 26 ss: grob 14, profil — T. 3; grob 43, profil — T. 10; grob 54, profil — T. 12; grob 76, profil — T. 13; grob 104, profil — T. 21 in grob 118, profil — T. 24. Prvi trije z drugi trije brez velikih žar. Skodelica v štirih primerih (14, 76, 104, 118) položena v večjo posodo, od tega dvakrat na dno prazne (14, 76), dvakrat pa na kosti kot žare uporabljene amfore (104, 116). Dvakrat na žganini na dnu žare ob mali žari ali amfori.

Ruše: H. Müller-Karpe (op. 65) T. 108 ss: v grobovih 31 in 89 skupno z malo žaro ali amforo v veliki žari, v grobu 110 skupno z malo žaro, vrčem in skodelo, v grobovih 16, 60, 61, 122 skupno z vrčem (in deloma drugimi posodami), v grobovih 47 in 65 skupno s skodelami. Steer tudi sama. S. Pahlč (op. 82) 14 ss: v grobu 7 — pril. 7, T. 3 kot pridevek ločenega dela groba; v grobu 8 — sl. 3, T. 4 v pridevnem vrču (v pridevni amfori pa skodelica z dvema ročajema); v grobu 33 — T. 14 v vrču na kosteh.

Ljubljana: F. Stare (op. 65) 32 ss: v grobu 17 — T. 16—77 v veliki žari nad pridevno terino, a napolnjena s kostmi; v grobu 54 — T. 46—49 brez velike žare, tudi s kostmi; v grobu 59 — T. 51—52 brez velike žare, z bronastimi predmeti; v grobu 65 — T. 66—67 ob veliki žari. Tu torej v kontroliranih primerih. — velik del grobov je bil poškodovan ali uničen. — druga

pon poznejših na situle vezanih primerov od 7. do 4. stol. pred n. š. ter pri nekaterih starejših najdbah (Kleinklein, Este) bolj ali manj neposredna povezava z obdobjem kulture žarnih grobišč bi govorila za to, da je ta pojav starejšega porekla, ko so male žare in amfore bile po svoji funkciji včasih tudi predhodniki poznejših situl, kadar so bile uporabljene v tem pomenu.⁹⁹ Pod Poštelo se zdi to očitno v grobu št. 1, medtem ko je položaj v grobu št. 2 manj pregleden, saj sta bili obe posodi razbiti in zato ne vemo, ali je tudi v razbiti manjši žari morebiti bilo kaj ostankov kosti.

Če se tudi pri pošteliskem grobišču opiramo na fibulo in zapestnice kot ženski pridevek, potem so tudi grobovi št. 1, 3 in 5 predstavljali pokop žene. Ker so hkrati tudi bogatejši grobovi, bi to najbrž pomenilo veljavnejši položaj žena.¹⁰⁰

Med keramiko pošteliskih grobov je največ velikih žar. Večinoma so to sicer dokaj pogoste bikonične posode s trebušasto zaobljenim obodom. Po načinu izdelave se v ničemer bistveno ne ločijo od podobnih posod na drugih grobiščih Ha B stopnje. Večinoma so črno ali črno-rdeče pečene; pri tem je črna praviloma zunanja, rdeča pa notranja stran. Glina je pomešana s peščeniimi zrnci, a tudi z rdečimi drobci, ki so najbrž delci zdrobljenih črepinj. Zunanja površina žar je bolj ali manj zglajena in motno črne barve, nastale verjetno ob postopku pečenja.¹⁰¹ Izdelane so bile očitno tako kot drugod — s svaljkanjem kolo-barjev gline v ostenje in s sestavljanjem ločeno izdelanih delov — dnov, trupa, vratu, robov. Pri žari T. 6, 1 iz groba št. 2 je lepo vidno, kako so k vratu prilepili rob posode, ki pa se je pozneje odločil, ker je bila glina ob sestavljanju najbrž že preveč suha. Žari T. 5, 1 in 7, 7 sta bili pred pokopom poškodovani ali razpokani, zato so ob razpokah, sedanjih prelomih, izvrtali luknjice ter ostenje povezali.¹⁰² Ne vemo, ali so te velike posode izdelali že na Pošteli, a ker jih je bilo težko tovoriti iz doline in ker je bila lončarska dejavnost ena izmed temeljnih obrti v prazgodovinskih naselbinah, so bržkone že tukajšnji izdelek.

Po obliki in profilu je večina pošteliskih žar bliže širokim trebušasto bikoničnim kot pa vitkejšim posodam, ki so v dolinskih grobiščih bile ocenjene za mejnike tipološkega razvoja te vrste posod.¹⁰³ Zanimivo je, a morebiti le naključje, da med njimi ni vrečasto ovalnih posod, kakršne deloma že v Podravju, zelo izrazito pa npr. v Ljubljani in na Vačah ter Rifniku, nakazujejo razvojno smer v starejši železni dobi.¹⁰⁴ Pošteliski plani grobovi tako nakazujejo

funkcija. Pri poznejših izkopavanjih na drugih meslih grobišča (I. Puš, op. 84, 88) najdena le ena podobna skodelica v uničnem grobu 214 (z glinasto situlo).

⁹⁹ F. Duhn — F. Messerschmidt (op. 97) 39 omenja tudi često rabo kovinske in glinaste situle kot žare.

¹⁰⁰ Ugotavljanja ženskih grobov in ločevanja po spolih so se dosedanji poročevalci različno lotevali, večinoma pa, zlasti na Slovenskem, tega niso niti poskušali. Najdlje je šel dostoj II. Müller-Karpe, ki se je oprl na kovinske predmete in v zvezi z njimi v Kehlhelmu celo na žare (Das Urnenfeld von Kehlhelm [1932] 9 ter Münchener Urnenfelder [1937] 13). Na tej podlagi sloni tudi poskus določanja ženskih grobov na Pobrežju (S. Pahlč, op. 78, 14, 29). V Sloveniji je bil edino še v Dobovi ugotovljen izrazil; bogat ženski grob (F. Stare, Varstvo spomenikov 8 za 1960—61 [1962] 225 s). Čeprav npr. na Pobrežju po dosedanjem ugotavljanju ženski grobovi med bogatimi prevladujejo, pa tega ne smemo posploševati, saj so k časovnemu horizontu dobovskega groba znani tudi bogati moški grobovi (npr. »Wagengrab eines Reiterkriegers« na Bavarskem (H. Müller-Karpe, Bayerische Vorgeschichtsblätter 21, 1955, 46 ss).

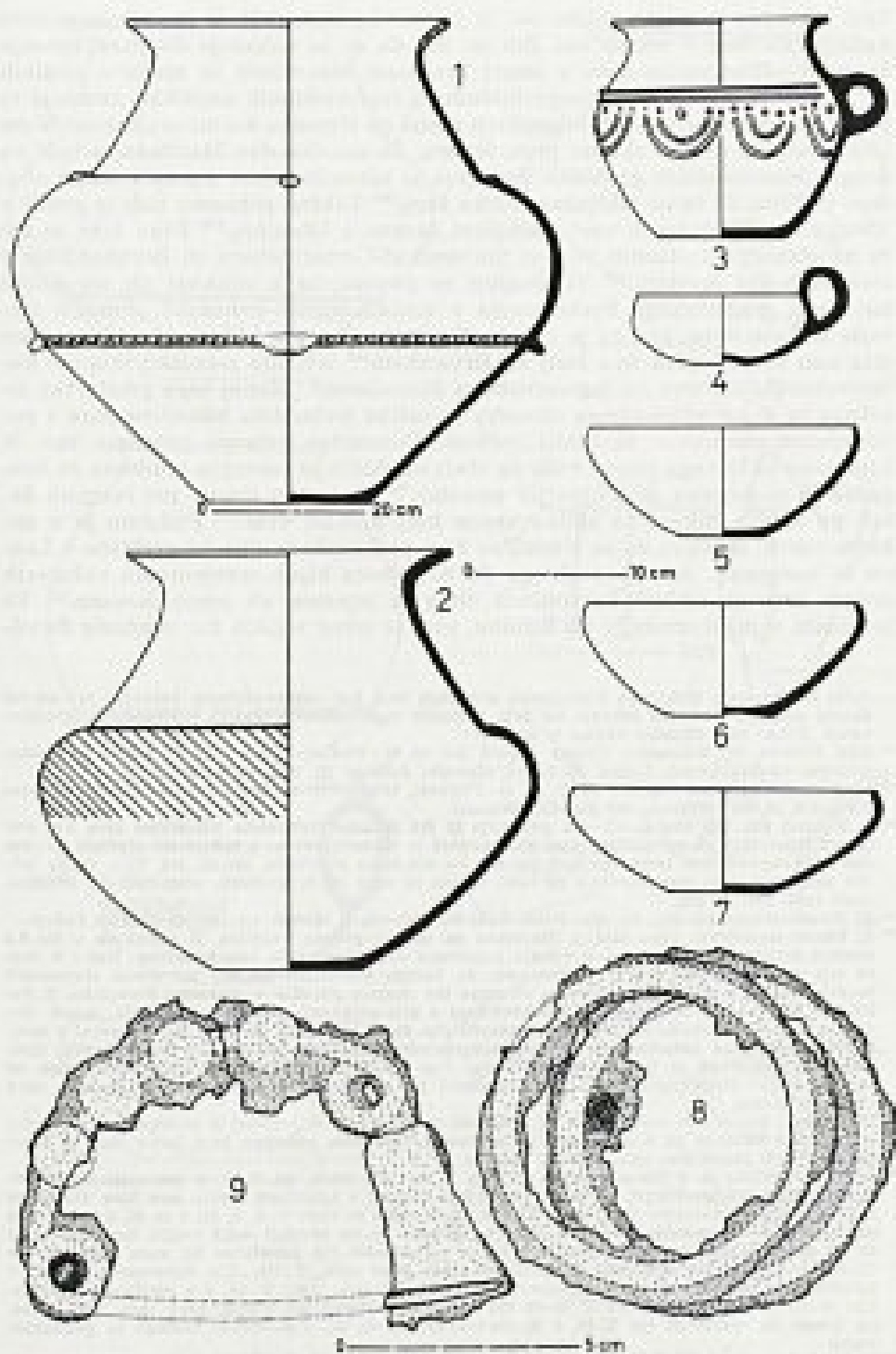
Prim. k temu ugotovitve J. Rihovskega na Moravskem, ki mu v Klientleah (op. 90, 46) po pridevkih ni uspelo določiti ženskih grobov, v Oblekoveah (op. 90, 47) pa je delni rezultat dobil le po antropološki analizi kosti (od 33 preiskanih grobov jih je bilo 45 % ženskih).

¹⁰¹ Prim. razlage o tem pri G. Wurmbrand (op. 80) 253/25 s in S. Pahlč (op. 82) 40 za Ruše; F. Stare (op. 65) 105 za Ljubljano (dva primera »slikanja z grafitom«). K temu še ocena pošteliske seliščne keramike pri P. Schlosser, Urania 4, 1911, 370.

¹⁰² Podobno že G. Wurmbrand (op. 80) 252/22 s v Rušah ter I. Puš (op. 84) 62 s v Ljubljani.

¹⁰³ Po kronološki razvrstitvi v Rušah (H. Müller-Karpe, op. 65, 117 s) in na Pobrežju (S. Pahlč, op. 78, 15, 75).

¹⁰⁴ I. Puš (op. 84) 84 jih našteva, a kronološko ne razčlenjuje. Prim. k temu žare z Vač pri F. Stare (op. 38) T. 83—85, žal, vse zunaj grobnih črt. F. Stare (op. 43/67 s) ugotavlja pri njih »sta-



T. 5 Najdbe iz planega groba št. 1.

tisto bikonično razvojno obliko žar, ki je nastala znotraj Ha B stopnje in se nato nadaljevala tudi v mlajši čas. Zdi se, kot da se tu nakazuje dvojnost razvoja žarnogrobiščne velike žare v smeri kroglasto bikoničnih in vrečasto ovalnih žar, ki prevladujejo na žarnogrobiščnih in železnodobnih najdiščih osrednje in južne Slovenije ter v smeri bikoničnih posod na območju kulturne skupine Wies-Martijancev in drugih skupin proti severu. Že na območju Maribora, a tudi na drugih železnodobnih grobiščih Podravja je bikonična žara s poudarjenim obodom vodilna, če že ne izključna oblika žare.¹⁰⁵ Takšno poznamo tudi iz gomil v Martijancu, Wildonu in med starejšimi žarami v Obsolbju.¹⁰⁶ Prav take so žare na območju kulturnih skupin Statzendorf-Gemeinlebarn in Bernhardstal v severovzhodni Avstriji.¹⁰⁷ Ti skupini se povezujeta z enakimi ali sorodnimi najdbami madžarskega Prekdonavja v vzhodnoalpsko-panonsko območje starejše železne dobe, kot ga je opisala K. Vinski-Gasparini,¹⁰⁸ na obrobjih pa sedita sem še keramika tipa Dalj na Hrvaškem¹⁰⁹ ter žare sredske skupine kalenderberške kulture na jugozahodnem Slovaškem.¹¹⁰ Zunaj tega prostorsko širokega in dokaj sklenjenega območja so velike trebušasto bikonične žare s poudarjenim obodom v Sloveniji redkost. Posamične primere poznamo npr. iz Ljubljane in Novega mesta, toda na obeh najdiščih je razvojna tendenca že drugačna in usmerjena pri največjih posodah k vrečastim tipom, pri manjših žarah pa dobiva bikonična oblika vedno bolj ljakast vrat.¹¹¹ Podobno je v zahodni smeri: medtem ko so bikonične žare podravskega tipa na grobišču v Legnu še zastopane, so npr. v Bregu na Koroškem kljub sprejemanju nekaterih drugih žarnogrobiščnih keramičnih oblik še izjemne ali preoblikovane.¹¹² To je opaziti v južni smeri že na Rífniku, kjer je izbor velikih žar vendarle števil-

rejšo lenceno« s težnjo po poudarjanju gornjega dela kol »dekorativnem hotenju« ter »prva skoraj izollran tipološki razvoj« ali šele pozneje tuje vplive v smislu tektonskega izoblikovanja. Prim. tudi rífníške oblike = op. 113!

¹⁰⁵ Npr. Pošlela (P. Schlosser, *Urania* 5, 1912, 273, sl. 5); Podložce (žara Inv. št. 7158 v ptuškem muzeju, neobjavljena); Legen (S. Pahlč, *Koroški tužinar* 17, 1907, št. 2, 27).

¹⁰⁶ K. Vinski-Gasparini (op. 61) 41, T. 4; R. Pillioni, *Urgeschichte des österrösterreichischen Raumes* [1854] 810, sl. 431 (Wildon), 428 (okolice Wicosa).

¹⁰⁷ R. Pillioni (op. 106) 588, sl. 406—412 poudarja iz Ha B izšle trebušasto bikonične žare kol eno izmed tipoloških smeri znotraj tipa Statzendorf — Gemeinlebarn, s težnjo po bleščeti in tudi plislíčni opremi, kar poznamo tudi pri nas na Hardeku (S. Pahlč, op. 57, 113, T. 1, 4). Ta težnja pri žarah tipa Bernhardstal ni tako očilna in zato Ha B iraditelja očilnejša (R. Pillioni, *prav tam*, 598, sl. 420).

¹⁰⁸ K. Vinski-Gasparini (op. 61) 46 s. Prim. tudi V. Vejvoda-I. Mirnik (op. 34) za okolice Požege.

¹⁰⁹ K. Vinski-Gasparini, *prav tam*, z literaturo za vsa tri glavna najdišča. Z začetkom v Ha B J slopnji daljska keramika redno vzbuja pozornost tudi slovenskih raziskovalcev. Npr.: F. Stare (op. 65) 109 je prvi navedel domnevo, da kažejo »identični pojavi« sorodnosti slovenskih žarnih grobišč z daljsko-vukovarsko skupino ter skupno poreklo v »zahodni Panoniji«. S. Pahlč (op. 82) 42 ss je lo sorodnosti konkretniziral s primerjavami posameznih ruških posod. Podobno tudi S. Gabrovec ob blejskem gradivu (op. 85, 50 ss), ki ga je časovno vzporejal z daljsko skupino, med katerima pa ni našel »neposredne kulturne odvisnosti«. Ob podobnih tipoloških primerjavah je tudi H. Müller-Karpe (op. 65) 123 opredelil lo sorodstvo predvsem na »Vorlebe für Hochkegelhalsgefäße«, poudaril pa različnosti ornamentike ter različje med oblikami posod.

¹¹⁰ M. Dušek, *Slovenská archeológia* 19, 1871, 438 ss, sl. 9—17. V primeri z enolnejšimi oblikami žar daljske skupine so v središču tudi nekakere vrečastim podobne žare (*prav tam*, sl. 8 ter 24, 9), a tudi bikonične imajo nekaj različje.

¹¹¹ Islovcina oblika je v Novem mestu le žara T. 13, 1 (T. Knez, op. 78, 71 z usreznima primerjavama iz H. Müller-Karpe, op. 85, T. 109, K 5 in 123, 28; v Ljubljani sodijo sem žare Starctove (op. 65, 94) prve variante T. 3, 1; 33, 2 in 53, 1; k temu še npr. T. 4, 3; 15, 1 in 28, 8 pri I. Puš (op. 84, 84) — vse manjše od novomeške in deloma že na spodnji meji večjih žar. Gre torej za že skoro izjemne posode, medtem ko je novomeški tip praktično že male žare T. 10, 2 (T. Knez, *prav tam*) v Rušah (H. Müller-Karpe, *prav tam*, T. 113, C 2) izjemen in mlad, v Ljubljani pa soroden Starctovi (*prav tam*) drugi varianli, npr. T. 49, 5 s lenceno po ustojnjo vralu (prim. različje na T. 74—75 ter usrezne primere pri I. Puš, *prav tam*, T. 1—52 oz. na Bledu že razvitejši tip T. 29, 3 (S. Gabrovec, op. 85, 51, z gensko razlago in primerjavami).

¹¹² W. Modrtjan, *Carinthia* 1 147, 1957, 3 ss, sl. 5, 9, kjer obod ni več oddeljen od vratu; lipa sl. 7, 2, 5 izražata kljub različnim oblikam trupa iste lenceno usločenosil vralu kol v Ljubljani in na Bledu.



T. 6 Najdbe iz planih grobov 2 (1 - 2), 3 (8 - 12) in 4 (3 - 7).

nejši: tektonsko zasnovana bikonična žara s poudarjenimi posameznimi deli profila, predvsem z oblim obodom in s koničnim vratom, se tu že spreminja v kroglasto in vrečasto, le v osnovi še nekoliko bikonično obliko.¹¹³ Podobno se morebiti kaže tudi na grobiščih Spodnje in Zgornje Savinjske doline, odkoder ni na voljo dovolj ohranjenih posod.¹¹⁴ Ob številnosti ohranjenega posodja z Vač pa je dovolj očitno, kakó malo je na razvoj keramičnih oblik tam vplivala žarnogrobiščna keramična tradicija Podravja.¹¹⁵ Med velikim posodami je bikonična oblika tu povsem toga in tudi redka ob vrečastih in okroglasto vrečastih žarah.¹¹⁶ Podravske slične bikonične posode so tu zastopane le pri manjših žarah, a še to z malo izjemami že v mlajših razvojnih oblikah.¹¹⁷ Ker je tudi vaška naselbina nastala že v 8. stoletju, torej še v obdobju kulture žarnih grobišč, v času trajanja grobišča v Ljubljani, kjer je več sorodnosti s Podravjem, kaže to na Vačah ne le drugačne začetke, temveč tudi drugo smer razvoja. V nasprotju s tem so pokazale žare — in druge najdbe — pod Poštelo neposreden stik s kulturó žarnih grobišč ali njeno nadaljevanje na novem prostoru, kot govore za to tudi nekatere druge najdbe v Podravju in Obsolbju.¹¹⁸

Manjša okroglasta žara T. 6, 3 iz groba št. 4 prav tako izhaja iz oblikovnega kroga podobnih posod na dolinskih grobiščih.¹¹⁹ Podobne posode je H. Müller-Karpe v Rušah uvrstil v Ha B 3 stopnjo.¹²⁰ To se deloma ujema tudi na Pobrežju, kjer je takih posod v neznatnih različicah več.¹²¹ Poleg podobne, manjše posode z Rifnika je nekaj takih žar znanih iz Dobove, vendar deloma starejših.¹²² V to skupino sodijo tudi podobne žare iz Novega mesta, vsaj deloma pa tudi iz Ljubljane, kjer se bolj uveljavlja oblika z lijakastim razširjenim ali usločnim robom.¹²³ V tej poslednji obliki je znana žara iz Sel pri Dobovi.¹²⁴ Že ta pregled kaže, da gre za splošnejšo obliko žare, o kateri pa ne moremo zatrdno reči, ali izvira iz podobne bikonične posode, kakršna pripada na Pobrežju starejšim grobovom.¹²⁵ V podobni obliki se pojavljajo te žare zelo

¹¹³ F. Stare, Arh. vestnik 7, 1951, 185 ss., T. 5, 2; 6, 1; 7, 1; S. Pahlč, Arh. vestnik 7, 1956, 52, T. 1, 1 (= Stare 5, 2) in A. Bolta, prav tam, 287, T. 20. K temu še S. Foltiny, Archaeologia, Austriae 33, 1963, 26 ss., sl. 4, 3, ki ji pripisuje (skupno z vaškimi žarami T. 84, 1—3; pri F. Stare, op. 36) »skliski« vpliv ali »östliche Verwandtschaft«.

¹¹⁴ Npr. A. Bolta (op. 36) 197, sl. 1 (Pongrac) in Celjski zbornik 1965, 295 ss., T. 2—3 (Sentjanž pri Rečici).

¹¹⁵ F. Stare (op. 43) 140 s prav na podlagi keramike prišteva Vače k dolenski skupini Ostrožnik — Podzemelj z »lokastimi fibulami in keramiko stičnih oblik«. Podobno tudi S. Gabrovec, Posebna izdanja 4/1, Naučno društvo SR BiH 1964, 223 ss., ki izvaja to iz balkanskih vplivov in prihoda novega prebivalstva z Balkana. V tem smislu je zanimiv položaj Rifnika, ki je po gradivu sicer odločno južno usmerjen, nima pa za dolenske Ilire značilnih gomil z več pokopi (ti se najbliže pojavljajo na Vačah in na Libni).

¹¹⁶ F. Stare (op. 43) 87 opozarja na »čisti bikonus« T. 83, 1 (op. 36), kakršen je med keramiko naših žarnih grobišč sploh neznan, bikonične posode T. 83, 4, 5 ter 84, 3 pa so — zlasti v vratnem delu — drugače zasnovane.

¹¹⁷ Po obliki in okrasu je žara (op. 36, T. 85, 5) še najbliže Ha B 2 posodam (po H. Müller-Karpeju) Podravja, ima pa že močno usločen vrat. Ta je pri žari T. 85, 4 poudarjeno visok. Po profilu sorodna žara T. 83, 8 ima v Podravju neznane »bunčice na vratu. Pač pa sta (skupno z estensko razvitejšo obliko T. 90, B 11 — H. Müller-Karpe, op. 85) skoro istovetni žari T. 88, 8 in T. 108 C iz Ruš (prav tam). F. Stare (op. 43) 90 ima to na Vačah za »oblikovni vrveček«, H. Müller-Karpe (prav tam, 222, sl. 59) jo je brez pripomb uvrstil v Ha B 3 stopnjo.

¹¹⁸ R. Pittioni (op. 108) 810. Pri nas npr. še Benedikt v Slov. goricah (S. Pahlč, op. 57) 114 ss.

¹¹⁹ Rušč: H. Müller-Karpe (op. 65) T. 113 G, H in S. Pahlč (op. 82) 43, T. 12, 2, z navedbami za Dobovo; Maribor: Inv. št. A 162, neobjavljeno v mariborskem muzeju; Pobrežje: S. Pahlč (op. 78) T. 13, 3, 4; 14, 7; 15, 8; 24, 228, 8; 26, 1; Ptujski grad: J. Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu [1951] sl. 144, 368. Podobne oblike imajo tudi manjši lonci.

¹²⁰ H. Müller-Karpe (op. 85) 117, sl. 11, 2.

¹²¹ Od v op. 119 naštetih primerov je imela le žara groba št. 68 — T. 14, 7 — kovinski pridevek — iglo s kroglasto glavico z vrezano valovnico, ki naj bi grob — po H. Müller-Karpeju (op. 65) 124 — datirala v Ha B 1 stopnjo.

¹²² Rifnik: A. Bolta, Arh. vestnik 7, 1956, 288, sl. 439; Dobova; glej op. 119!

¹²³ Novo mesto: T. Knez (op. 78) 71, T. 7, 1, 2; 12, 1, 3; 13, 4, 5; 16, 1 ter morebiti še nekatere fragmentirane posode; Ljubljana: F. Stare (op. 85) 94, T. 28, 1; 54, 1 ter I. Puš (op. 84) 85, T. 1—52.

¹²⁴ F. Stare, Arh. vestnik 5, 1954, 124 ss., r. 1.

¹²⁵ S. Pahlč (op. 78) T. 8, 17 (z iglo s kroglasto glavico); 21, 6; 24, 10 (?).

poredko v madžarskem Prekonavju in na Slovaškem.¹²⁶ Tam in na Moravskem je najti tudi okroglaste tipe na območju skupin Chotín in Podoli.¹²⁷ Okroglasta žara pod Poštelo je torej trdno zasidrana v oblikovnem izboru žarnogrobiščne keramike, a bržkone stopnje Ha C 1 ni preživela.

V oblikovno skupino žar sodi tudi dvoje manjših posod, ki pa v grobu bržkone nista imeli te vloge. Posoda T. 5, 2 je po obliki in izdelavi docela žarnogrobiščni tip, ki ima na grobiščih ob Dravi celo vrsto zelo podobnih primerjav.¹²⁸ Posode te vrste je H. Müller-Karpe v Rušah uvrstil v Ha B 2 stopnjo, podobno, a še izraziteje starejše pa so bile ocenjene na Pobrežju.¹²⁹ Da se sedaj ob spremnem gradivu pojavlja v očitno mlajšem grobu, na vidéz preseneča, vendar poznamo zunaj slovenskega žarnogrobiščnega kroga najbližje primerjave na Vačah, kjer obe tudi po okrasu podobni posodi žgan grob št. 40 na Apnu opredeljujeta med najstarejše.¹³⁰ Medtem ko se v tem tipu posode v Podravju jasna tektonska gradnja izraža najjasneje in tudi najelegantneje, se v podobnih žarah iz Ljubljane in v enem primeru še na Vačah, na Bledu in tudi na Koroškem že očituje nova tendenca razvoja, očitna v spreminjanju koničnega vratu v konkavno usločenega.¹³¹ Te primerjave nas torej peljejo k nadaljevanju in koncu te vrste posod v starejši železni dobi osrednje in južne Slovenije, ki se je razvijala pod drugačnimi vplivi.¹³² Znotraj Podravja se ta tip po tradiciji ohrani še v Ha C 1 stopnjo npr. pri Benediktu, na Legnu in v Obsolbju.¹³³ Ta krajinska in časovna razmejitve navzgor nas tako opozarja na obrobni pojav takih malih žar nasproti glavni žarni grobišč osrednjega Podonavja, »srednjepodonavske kulture žarnih grobišč« po Rihovskem.¹³⁴ Na prostoru tamkajšnjih skupin Stillfried, Podoli, Chotín, Vál in zahodnega Prekonavja se posode te vrste, z večinoma navpik kaneliranim obodom, tako pogost-

¹²⁶ Npr. E. Patek, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien* [1938] T. 67, 11; 90, 7; M. Dušek (op. 110) 7a ss, T. 10, 6.

¹²⁷ M. Dušek, prav tam, T. 30 1, 4, 5; J. Rihovský, *Památky archeologické* 57, 1956, 471, T. 12, 15, 24, 33 — v starejšem horizontu. V različicah tudi v Nižji Avstriji: F. Scheibenreiter, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Hadersdorf am Kamp* [1954] T. 13, 4; 29, 2; 33, 1; 36, 7 idr.

¹²⁸ Ruše: H. Müller-Karpe (op. 65) T. 106 H, 112 D, 114 F in S. Pahič (op. 62) T. 2, 3 in 6, 1; Maribor: H. Müller-Karpe, kot prej T. 121, 20 in inv. št. A 185—189, neobjavljeni v mariborskem muzeju; Pobrežje: S. Pahič (op. 76) T. 3, 9; 7, 12; 16, 8; 20, 14; 23, 3, 5; 29, 3; 32, 6.

¹²⁹ H. Müller-Karpe (op. 65) 116, ki pristoje sem še različici T. 110 F 84 in 114 N ter S. Pahič (op. 76) 75.

¹³⁰ F. Stare (op. 36) T. 97, 8—9, tudi s poševnim, a širokim žlebljenjem oboda; ker je grob brez kovinskih pridevkov, v časovno opredelitev (F. Stare, op. 43, 118 ss) vaških grobov ni bil pritegnjen. Vaški po obliki istovetni posodi sta znani tudi z Libne (F. Stare, AV 13—14, 1962—1963, 83 ss, T. 13, 1 — začetek Ha D — in H. Müller-Karpe, *Arh. vestnik* 4, 1953, 57, sl. 1, 3 — 8. stol., čemur pa F. Stare, *Arh. vestnik* 5, 1954, 31 s, oporeka). Nasprotja, ki se kažejo med kronološkimi ocenitvami v Rušah in pod Poštelo ter med obema poročevalcema z Libne, so le dokaz, da imamo opravka s trdoživno obliko.

¹³¹ Npr. Ljubljana: F. Stare (op. 85) T. 74—75 in I. Puš (op. 64) T. 4, 3; 13, 2; 15, 1; 28, 3; 40, 13 (še koničen vrat), T. 3, 8; 14, 6; 28, 10 (prehodna oblika), T. 3, 10; 8, 9; 11, 5; 18, 14; 39, 8; 48, 4 (konkavno usločen višji vrat) in T. 12, 9; 17, 1; 20, 4; 30, 5 (ozek vrat s širokim lijakastim robom, pri čemer pa se oblika trupa močno spreminja v krogiasto — tu nenašeto, npr. T. 3, 1). Med temi primeri je še vrsta različic, ob katerih, žal, ni za datacijo uporabnih spremnih najdb, ki bi razjasnile tu nakazano tipološko zaporedje (do posod, ki imajo lijakast rob nasajen neposredno na trup — T. 5, 2?). Za Vače, prim. op. 117 Metlika — Borštek; V. Šribar, *Arh. vestnik* 13—14, 1962—1963, 469 ss, T. 1—3, Bled: S. Gabrovec (op. 65) 50 ss, T. 7, 1—29, 3, z drugimi primerjavami (Dalj), Breg: W. Modričan (op. 56) 17, sl. 7—1.

¹³² Prim. npr. posode iz Brezji, Smarjete in Kranja (vila Prah), ki jih F. Stare, *Arh. vestnik* 13—14, 1962—1963, 396 s, T. 8, 6; 11, 1 in 7, 16 uvršča v Ha C stopnjo (po S. Gabrovcu, *Arh. vestnik* 15—16, 1964—1965, 32 najdba iz Kranja sodi v stopnjo Ha C 1 — Podzemelj 2). Zgodnje datiranje teh primerov ter odsotnost takih posod med najdbami Ha D stopnje je nazoren znak za prenehanje tega tipa žarnogrobiščne keramike.

¹³³ Benedikt: S. Pahič (op. 57) 119 ss, T. 2, 1—4; po dozdevnem tipološkem in kronološkem zaporedju znotraj Podravja; Legen: S. Pahič (op. 105) 27, mala žara na spodnji siki, sc s starinskimi potezami; tip Wies: V. Radlmsky-J. Szombathy, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft* 15, 1885, T. 9, 1; 6, 5 in 10, 6. Tudi Leoben: W. Modričan, *Schild von Steler* 6, 1958, 25 ss, sl. 16; 16.641 in 16.646 idr., tudi podravski »končni tip« sl. 14, 28; sicer tam analizirani tudi močnejši severovzhodni vplivi.

¹³⁴ J. Rihovský, *Památky archeologické* 49, 1956, 115 s.

ne, da veljajo za eno vodilnih oblik žarnogrobiščne keramike.¹³⁵ In ne le to, tudi njihovo poreklo iz starejših oblik baierdorfsko-velatiške stopnje s cilindričnim vratom je nazorno izpričano.¹³⁶ V podravske primerih se torej očitno kaže vpliv iz osrednjega Podonavja; pri tem nas nekatere posode s cilindričnim vratom pri nas opozarjajo, da ta tip ni bil prinesen v Podravje že kot povsem izoblikovana, ampak kot porajajoča se oblika.¹³⁷ Ker je videti, da npr. v Dobovi takih posod ni, čeprav je tam cilindrični vrat česče zastopan na amforicah in najdišče nasploh, skupno z nekaterimi zagrebškimi, kaže razvoj Ha A stopnje, to dovolj nazorno kaže razlike med obema področjema in s tem tudi neko omejitve vplivanja s severovzhoda.¹³⁸ Ta razlika se nato, podobno kot je bilo opisano pri obravnavi velikih žar, nadaljuje še v Ha C stopnjo. Kot namreč v srednjem Podonavju odločneje vztraja pri oblikah z bolj ali manj togim koničnim vratom, ki ga sicer krajša, redko pa usloči. Severna Slovenija in Obsolbje pri tem skorajda ne sodelujeta, pač pa že najdišča ob srednji Muri; s tem se keramika tipa Wies stika s severovzhodnim že pod Gradcem.¹³⁹ Za Podravje pomeni to, da se je oblika posode T. 5, 2 po koncu obdobja kulture žarnih grobišč naglo izživel, nasledile pa so jo le osiromašene oblike loncev kroglasto bikonične oblike.¹⁴⁰ Že od vsega začetka krajinsko omejeni in npr. po okraševanju posod samostojnejši razvoj keramike podravske žarne grobišče je tako sčasoma izgubil sicer že poprej skromne povezave z osrednjim Podonavjem.¹⁴¹ Ena takih povezav je po vsem videzu poševno žlebljenje oboda posode T. 5, 2, ki je razen splošnega žlebljenja koničnih skodel v Podravju in drugod v Sloveniji izjemno, ob Donavi pa vse do Dalja vsesplošno.¹⁴²

Žara T. 6, 2 iz groba št. 2 predstavlja po obliki profila sorodno obliko, le da je manj ostro tektonsko razčlenjena ter po izdelavi sodi h grobejšim posodam. Tu se to izraža po debelejših stenah, rustikalnejšem izvihanem robu ter obeh držajih pod obodom; v tem v manjši izmeri pravzaprav posnema velike žare. Tudi za to posodo je mogoče najti vrsto tipoloških primerjav, ki so ji bolj ali manj sorodne, a časovno manj izrazite.¹⁴³ V okviru dosedanjih žarnogrobiščnih posod Podravja nekoliko izstopa že po svoji izdelavi, nekoliko pa tudi po okrasu ploskih okroglih bunčic na ramenu, ki so v tej obliki tukaj skoro

¹³⁵ J. Rihovský (op. 127) 465 ss. kjer poudarja njih neposredno nadaljevanje iz velatiške stopnje prek vsega Ha B stopnje (prim. sl. primere na T. 1—25 po navedbah pisal).

¹³⁶ Prim. J. Rihovský (op. 134) 83 ss. sl. 7.

¹³⁷ H. Müller-Karpe (op. 65) 119 in S. Pahlč (op. 78) 15, obakral le na Pobrežju, kar lo najdišče kronološko nekoliko opredeljuje proti drugim v Mariboru in Rušah.

¹³⁸ F. Slare (op. 90), 137 s. Prim. še B. Riehlhofen, Serta Hoffilleriana [1940] 43 ss. sl. 1—4, medtem ko ustreznih primeri posod z Vrapč in Martijanca še niso objavljeni (v Arheološkem muzeju v Zagrebu).

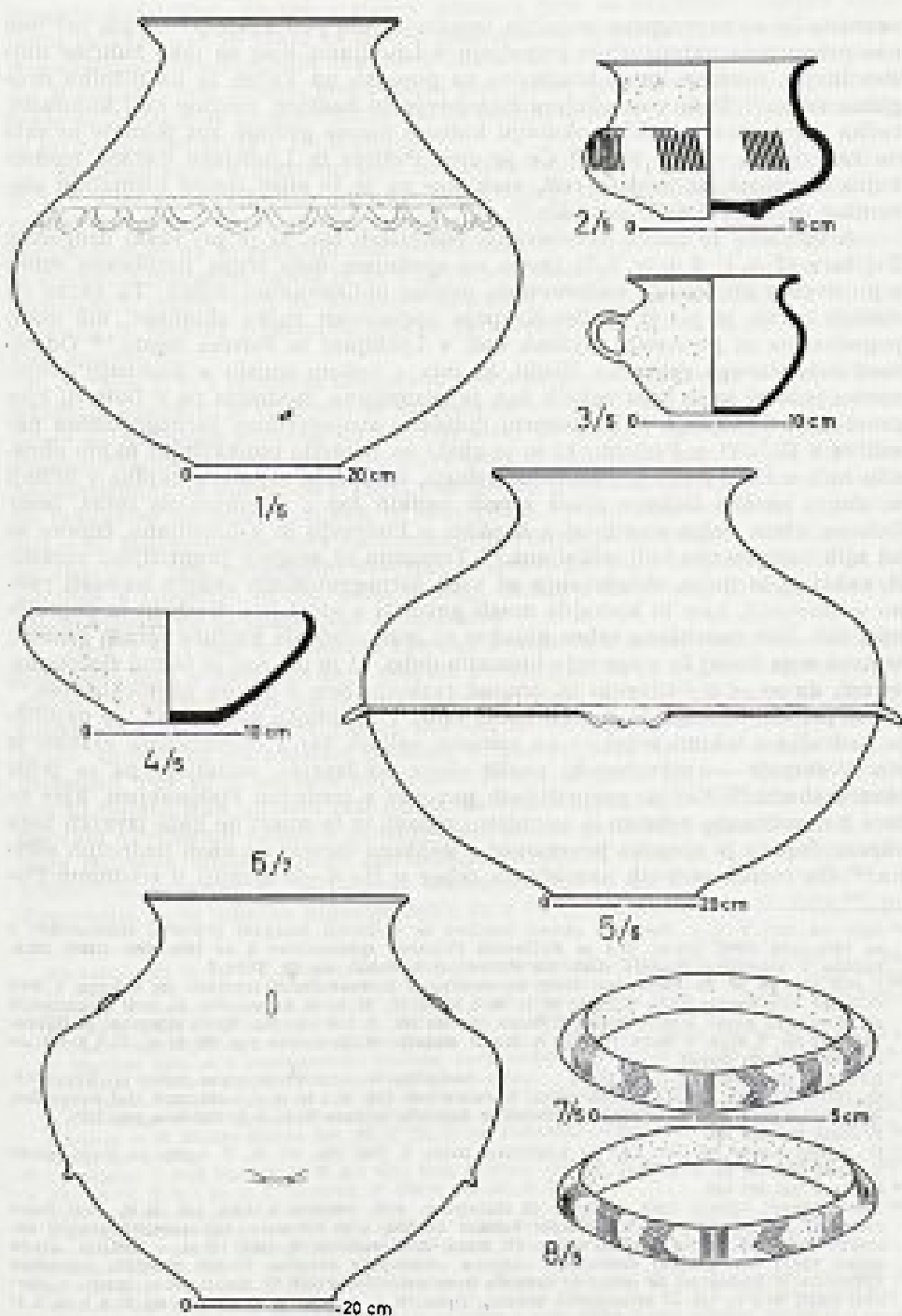
¹³⁹ Prim. keramiko iz Kalsdorfa (W. Modrijan, Kalsdorf [1968] 4 ss. sl. 1—2 in Leobna (W. Modrijan, op. 133).

¹⁴⁰ S. Pahlč (op. 57) 121.

¹⁴¹ F. Köszegei, Acta Archaeologica 12, 1960, 169 ss je videl možnosti, zaradi ožjih sorodnosti »do določene meje« povezati podravske in posavske najdbe s skupinami srednjega Podonavja, kar pa je J. Rihovský (op. 127) 500 zaradi šibkih dokazov zanikal.

¹⁴² K mlajšim primerom v op. 130 prim. še starejšo posodo T. 32, 7 oz. 44, 9 iz Pobrežja (S. Pahlč, op. 78, 76), ki ji je H. Müller-Karpe (op. 85) 119 iskal zgodnejše vzore. Čeprav je poševno žlebljenje na podobnih posodah v srednjedonavski žarnogrobiščni kulturi redko, se vendarle pojavlja že v zgodnji Ha A stopnji. O tem: G. Merhart, Bonner Jahrbücher 147, 1942, 44; F. Eppel, Archaeologia Austriaca 2, 1949, 43; K. Willvonseder, Arch. Austriaca 7, 1950, 39; R. Pflitschl (op. 106), 451, sl. 316, 1 in 479 sl. 343; F. Köszegei (op. 141) 152; J. Rihovský, Sborník Českoslov. spol. arch. 3, 1963, 75; J. Paulik, Archaeologické rozhledy 12, 1960, 422. Obsag razširjenosti še v Ha B stopnji je prikazan pri J. Rihovský (op. 127) 483, T. 5 ldr.; tudi K. Hetzer-K. Willvonseder, Arch. Austriaca 9, 1952, 71 in H. Müller-Karpe (op. 100) T. 7; D 3 ldr. — v vseh fazah Ha B stopnje. K najmlajšim primerom zunaj Slovenije še npr.: V. Radimský-J. Szombalhy (op. 133) T. 11, 1 — na žari z razvilim visokim vratom; M. Dušek (op. 110) 437, sl. 17, 1 in M. Šolc (op. 59) 126, sl. 14, 5 — na posodi iz Ha D — La A stopnje.

¹⁴³ Podoben lip žar z Bleda s širšimi primerjavami: S. Gabrovec (op. 85) 50 s.; od teh zlasli: Corpus vasorum antiquorum, Zagreb 2, b. 1, T. 20, 5 — Dalj in T. 3, 8 — Sarvaš; M. Dušek, Slovenska arheologija 5, 1957, T. 7, 3; 35, 5; F. Sehelbenreiter (op. 127) T. 23, 4 in podobno.



T. 7 Najdbe iz planih grobov 5 (1 — 4, 7 — 8), 6 (5) in 7 (6).

neznane in se pravzaprav pojavijo izraziteje šele pod Poštelo.¹⁴⁴ Tudi pri tem nas primerjave najpogosteje pripeljejo v Ljubljano, kjer so take bunčice najštevilnejše, medtem ko so bradavice na posodah na Vačah in na Rifniku drugače vrste.¹⁴⁵ Tudi v osrednjem Podonavju so bunčice, zvečine bolj koničaste, redka vrst okrasja tako v obdobju kulture žarnih grobišč kot pozneje in zato ne kaže iskati vzorov tam.¹⁴⁶ Če je med Poštelo in Ljubljano kakšna medsebojna sovisnost, ni mogoče reči, vsekakor pa je to eden izmed formalnih elementov, ki zblizujejo ti najdišči.¹⁴⁷

S tem smo že načeli okraševanje pošteltskih žar, ki je pri vsaki drugačno. Tri žare (T. 5, 1; 6, 1 in 7, 7) imajo na spodnjem delu trupa nazobčano rebro s po dvema ali štirimi vodoravnimi ovalno oblikovanimi držaji. Ta okras na velikih žarah je po H. Müller-Karpeju »posebnost ruške skupine«, nič manj pogosten pa ni po novih najdbah tudi v Ljubljani in Novem mestu.¹⁴⁸ Odsotnost nazobčanega rebra na Bledu, ki ima v nekem smislu v Sloveniji svojevrsten položaj in je brez velikih žar, je razumljiva, zanimiva pa v Dobovi, kjer prevladuje žlebljenje.¹⁴⁹ To pomeni določeno svojevrstnost žarnogrobiščne naselitve v Dobovi, v Posavju, ki se je glede na datacijo tamkajšnjih najdb ohranila tudi v Ha B stopnji. Pozornost vzbuja, da kažejo nekatere najdbe v bližnji in daljni okolici Dobove zlasti zaradi velikih žar z nazobčanimi rebri, česar Dobova nima, večjo sorodnost z najdišči v Podravju in z Ljubljano, čeprav so od njih neprimerno bolj oddaljena.¹⁵⁰ Trenutno ni mogoče prepričljivo razložiti, zakaj je ta način okraševanja od vseh žarnogrobiških skupin največkrat ravno v Sloveniji, kjer bi komajda mogli govoriti o avtohtoni tradiciji iz poprejšnjih dob. Ker nazobčano rebro nikakor ni izum obdobja kulture žarnih grobišč, temveč sega nazaj še v zgodnjo bronasto dobo, ki je pri nas le borno zastopana, se zdi, da se je v Podravju in drugod razširilo šele z novim prebivalstvom.¹⁵¹ Če se pri tem ozremo za morebitnimi vzori v sosednjih pokrajinah, je najbližje področje s takimi rebri — na ramenu velikih žar s cilindričnim vratom iz Ha A stopnje — münchenski okoliš »levo od Isarja«, nadaljuje pa se proti severozahodu.¹⁵² Ker ni prepričljivih povezav s srednjim Podonavjem, kjer so žare z nazobčanim rebrom le osamljeni pojavi, iz te smeri ne kaže izvajati tega okrasa, čeprav je njegova povezanost z velikimi žarami na obeh področjih očitna.¹⁵³ Ob redkih pojavih nazobčanih reber v Ha A—B stopnji v srednjem Po-

¹⁴⁴ Npr. na žari T. 5, 1. Podobne ploske bunčice še v Gornji Radgoni (Varstvo spomenikov 9 za 1982—1984 [1965] 134 ss, T. 4 in Križevcih (Varstvo spomenikov 9 za 1960—1981 [1962] 192 s, najdbe v soboškem muzeju (tudi na Pobrežju) S. Pahlč, op. 78, T. 14, 7.

¹⁴⁵ I. Puš (op. 84) 85 na oblikovno sicer že večinoma spremenjenih posodah in deloma z bolj strmilimi bunčicami, npr.: T. 11, 5; 20, 1; 30, 2, 5; 32, 10; 35, 5; 48, 4 (soroden je tudi pogostejši ali skupinski pojav bunčic); tudi F. Stare (op. 85) 105, T. 5, 9 idr. Na Bledu izjemno: S. Gabrovec (op. 85) T. 23, 3, a sicer tudi še v Ha D stopnji: S. Gabrovec (op. 68) 62 ss, T. 7, 5 idr. — na raznih tipih posod.

¹⁴⁶ Npr. F. Eppel (op. 142) T. 2, 13, 20 — Unter-Radl; Na Moravskem izjemno redko (J. Rihovský, op. 127), T. 5, B 1; za Madžarsko prim. E. Patek (op. 128) T. 1 14 in 4, 7—12 med tipi keramike; sem sodi tudi v op. 143 omenjena posoda iz Sarvaša in žara T. 11, 1 iz Goldeša (op. 133).

¹⁴⁷ F. Stare (op. 65) 108.

¹⁴⁸ H. Müller-Karpe (op. 65) 118. Za Ljubljano prim. I. Puš (op. 84) 05, T. 1—50; za Novo mesto T. Knez (op. 78) 72, T. 5—131

¹⁴⁹ F. Stare (op. 90) 138.

¹⁵⁰ Tako Dobovi bližnja Sela in Dobe (S. Gabrovec, Arh. vestnik 5, 1954, 148, sl. 9), tudi Novo mesto (T. Knez, op. 78, 75), ki je sicer deloma mlajše, a je dobovski tip starejših grobov zastopan tudi tam, le na drugem mestu (T. Knez, Arh. vestnik 18, 1967, 155 ss — Bršljin). Ali je pojav takih žar znotraj časovnega razpona »dolenjske skupine žarnih grobišč« posledica vplivanja iz Podravja, za sedaj ni mogoče brez pridrška trditi (T. Knez, Novo mesto v davninah [1972] 35 s in 139 — kronološka tabela). Prim. tudi Rifnik: F. Stare (op. 89) T. 6, 1 in 7, 11

¹⁵¹ Najbrž ne po starejši, do začetka Ha A stopnje segajoči posavski poti (Dobova), temveč prej ob Dravi (Ormož — Ruše) v nekoliko mlajšem času.

¹⁵² H. Müller-Karpe (op. 100) 14 in (op. 65) 152.

¹⁵³ Npr. Wells (K. Willvonseder, op. 142, 24, 38, sl. 9, 9); Oslip (R. Pittioni, op. 106, 427, sl. 293, 10); Madžarska: E. Patek (op. 128) T. 3, 10; 89, 1 (Csobánc) — na ramenu okroglastih žar ali velikih loncev: T. 54, 2 (Veszprém), 71 (Somlyó), 118, 3 (Környes) — tudi J. Rihovský (op. 127) T. 21, F 7

donavju kaže torej, da gre v našem primeru prej za krajinsko omejen vzporedni pojav, ki se je tukaj in tudi v jugozahodni Nemčiji razvil kot spontano posnemanje bronastodobnih vzorov. V Sloveniji so na velikih žarah vezana na Ha B stopnjo, zato imamo pod Poštelo pred seboj že njihov konec, saj jih pozneje najdemo le še na grobi keramiki in loncih, ki so se v srednjem Podonavju in pri nas pojavljali že v Ha B stopnji.¹⁵⁴

Podobno velja v glavnem tudi za gladko rebro trikotnega preseka na žari T. 7, 5, kjer se prav tako pojavljajo štirje držaji, tokrat oblikovno razvejani v trirogljato obliko. Tudi gladko rebro je starejšega porekla; v obdobju kulture žarnih grobišč pa se pojavlja zelo poredkoma.¹⁵⁵ V Sloveniji se poleg primerov iz Podravja pogosto opaža le še v Ljubljani, sicer pa le tu in tam, kar velja o vodoravnih rebrih tudi za sosednje pokrajine.¹⁵⁶ Trirogljati držaji so ob tem verjetno le lokalna posebnost, čeprav je dvorogljato obliko tu in tam opaziti tudi drugod.¹⁵⁷

Na žari T. 5, 1 spremlja nazobčano rebro na prehodu ramena v vrat četvero bunčic, o kakršnih je bil govor že pri mali žari T. 6, 2. Tudi tu so te bunčice nov pojav in najmlajši element na žari, ki sicer po profilu in nazobčanem rebro vzdržuje žarnogrobiščno tradicijo. Prav tako je tudi okras žare T. 7, 6 sicer žarnogrobiščen, a se nadaljuje v Ha C stopnjo: na prehodu ramena v vrat navpične bradavice ter poševni držaji — brez rebra — pod obodom. O tej kombinaciji je H. Müller-Karpe prav na primerih iz Podravja že nakazal razširjenost in poreklo,¹⁵⁸ k tam navedenim mlajšim pojavom pa velja pripomniti, da je pri najdbah v Obsolbju očitno, kako spodnji držaji v Ha C stopnji izginejo, vrhne bradavice pa se nekaj časa še obdrže.¹⁵⁹

Žara T. 6, 1 ima na prehodu ramena v vrat tudi dokaj neskrbno vdolbeno žlebičasto črto, o kateri je sicer mogoče dvomiti, ali so jo napravili zares iz težnje po okraševanju ali pa je pomenila predvsem ločnico med obema deloma posode.¹⁶⁰ Vdolbene črte v raznih oblikah so na žarnogrobiščni keramiki čest pojav, zato glede na nejasno funkcijo v tem primeru ne kaže zahajati v podrobnosti. Pač pa je zanimiv okras žare T. 7, 1 iz groba št. 5 — dve vodoravni črti in dvojni trak girland pod njima na ramenu posode — izdelan v tehniki, podobni vrvičnemu odtisu z odtisovanjem bodisi posebnega glinastega ali lese-nega kolesčka bodisi uvitega kovinskega obročka.¹⁶¹ Gre za tipično žarnogrobiščno okraševanje, ki je izrazito zastopano ravno na keramiki Podravja.¹⁶² Vzporedno se ta tehnika pojavlja češče še v Italiji od Tarquinie do Este,¹⁶³ po-

(Dunaföldvár) in 23. D 2 (Zuglo); le enkrat pod obodom (E. Patek, kot prej, T. 100, 4 — Pécs — Makár? Na velikih loncih tudi: Dalj (Corpus vasorum... T. 11, 2—5). Na obodu velike žare že v srednji bronasti dobi: F. Tompa, 24—25. Bericht der Röm. — Germ. Kommission za 1934/35 [1937] T. 26, 17 (Áporka) in R. Pittioni (op. 106) 389, sl. 272, 2.

¹⁵⁴ E. Patek (op. 128) T. 8, 6—13; H. Müller-Karpe (op. 65) T. 100, N 3 — Ruše, 120, 20, 30 in 121, 2—4, 9 — Maribor (idr. — v mariborskem muzeju, neobjavljeno); S. Pahlč (op. 76) T. 6, 6; 33, 1, 2—4 — Pobrežje; F. Stare (op. 65) T. 71, 2 — Ljubljana.

¹⁵⁵ Npr. Ha A: H. Müller-Karpe (op. 100) T. 34, F 4 — Gerlinden; K. Willvonseder (op. 142) 21, sl. 2, 2 — Wells. V srednjem Podonavju vključno z Daljem je videti sploh neznano. V Podravju: Maribor — H. Müller-Karpe (op. 65) T. 121, 5; na Pobrežju — S. Pahlč (op. 76) T. 2, 3 in 12, 8 — vselej na loncih.

¹⁵⁶ Ljubljana: I. Puš (op. 64) 65, T. 3, 1 idr.; tudi F. Stare (op. 65) T. 19, 4 idr. Novo mesto: T. Knez (op. 70) 72, T. 9, 1 in 14, 2; Dobova: F. Stare (op. 90) T. 11, 2.

¹⁵⁷ Npr. F. Stare (op. 65) 65, T. 54, 1.

¹⁵⁸ Ruše: H. Müller-Karpe (op. 65) 116, op. 2. K temu še S. Pahlč (op. 82) 49, T. 6, 1.

¹⁵⁹ Po tab. 8—12 pri V. Radimsky-J. Szombathy (op. 133): oboje = 2, samo zgoraj = 12. posod.

¹⁶⁰ F. Stare (op. 43) 136.

¹⁶¹ K različnim mnenjem o tej tehniki prim.: G. Wumbrand (op. 60) 27; J. Korošec (op. 119) 130; F. Stare (op. 65) 108; S. Gabrovec (op. 65) 62; H. Müller-Karpe (op. 65) 116! Glinasto pripravo za odtiskovanje podobnih vzorcev iz Ha B naseblne v Ormožu hrani ptujski muzej.

¹⁶² O tem že W. Schmid, Germania 24, 1940, 199 ss z oceno v odnosu Hajdina — Ruše in Zeitschrift des hist. Vereines für Steiermark 36, 1943, 137 z oceno v odnosu Ruše — Maribor.

¹⁶³ W. Schmid, kot prej (Germania) 200; H. Müller-Karpe (op. 65) T. 29—30 (Tarquinia), 61—62 (Bologna-Savona) in 90—96 (Este).

sebni krajinski in tudi časovno zakasneli skupini pa sta še v Bosni in Dalmaciji.¹⁶⁴ Tudi na področju srednjepodonavske kulture žarnih grobišč ta vrsta okrasa ni neznana, čeprav se pojavlja nekoliko redkeje.¹⁶⁵ Prav tako se pojavlja še na južnem Bavarskem vzhodno od Münchna, kjer naj bi skupno z nekaterimi drugimi pojavi šlo za vzhodne vplive.¹⁶⁶ Še bolj osamela je že halštatska skupina Göriz v Vzhodni Nemčiji, ki je morebiti prav tako — saj v lužiški keramiki za to ni podlag — odmev nekega skupnega porekla.¹⁶⁷ To se sedaj izraža kot časovna komponenta od sredine Ha A stopnje dalje, medtem ko ga je geografsko mogoče le hipotetično iskati nekje na območju južne Panonije.¹⁶⁸ V Sloveniji se ta tehnika okraševanja uveljavlja kot lokalna skupina v Podravju, sega pa prek Ljubljane in Bleda še v Ha C stopnjo, npr. na Vačah, v Kranju in Bregu na Koroškem.¹⁶⁹ Videti je, da je skupno z drugimi linearnimi tehnikami žarnogrobiščne ornamentike v Ha C stopnji polagoma odmrila.¹⁷⁰

Girlandni motiv na žari T. 7, 1 je v Sloveniji še bolj kot tehnika navideznih vrvičnih odtisov omejen na Podravje, kjer je bil upodobljen na različnih posodah ter različno izdelan.¹⁷¹ Pri iskanju primerjav smo tokrat navezani skoraj izključno na srednjo Evropo, kjer je najštevilnejše primere iz južne Bavarske navedel H. Müller-Karpe, iz poznejšega časa pa G. Kossack.¹⁷² Girlande nastopajo kot značilen okras še na Hessenskem,¹⁷³ proti srednjemu Podonavju; kjer jih praktično ni, pa segajo prek Linza vsaj do Hadersdorfa.¹⁷⁴ Tu gre torej očitno za medsebojno neodvisni izvedbi tega motiva na območju dveh časovno sicer vzporednih kulturnih skupin, zato ostajamo pri iskanju porekla v nejasnem.¹⁷⁵

V grobovih št. 1 in 3 sta bila odkrita najčisto ovalna lonca z ročajem pod robom in na obodu, ki sta oba okrašena z rebri. Podobni lonci, brez okrasa ali okrašeni pretežno s plastičnimi vzorci, so v Podravju sestavni del žarnogrobiščne keramike.¹⁷⁶ Ker na ruškem grobišču za njihovo časovno razčlenitev znotraj Ha B stopnje ni zadostnih podlag, se moramo nekoliko opirati le na

¹⁶⁴ H. Müller-Karpe (op. 65) 122, op. 1. Za Dalmacijo prim. S. Batović, *Diadora* 4, 1986, 67 s. T. 3, 3-4 (v Brbliru najčesše).

¹⁶⁵ J. Rihovský (op. 127) 480. K temu še K. Miske, *Die prähistorische Ansiedlung von Velem St. Vid* [1908] T. 32, 12.

¹⁶⁶ H. Müller-Karpe (op. 100) 14. Tudi: K. H. Wagner, *Die Nordtiroler Urnenfelder* [1943] T. 16, 13.

¹⁶⁷ C. Schuehard, *Vorgeschichte von Deutschland* [1939] 212.

¹⁶⁸ W. Schmid (op. 162) 200, op. 18 je še menil, da je Podravje najstarejše področje s tem okrasom (v Joanneum 2, 1940, 9 s: »man ist zur Annahme geneigt, dass dieses Ornament im östlichen (?) Randgebiet des pannonischen Flachlandes aufgekomen ist und sich sowohl nach dem Norden als auch nach Italien verbreitet hat«). J. Rihovský (op. 127) 480 sedaj ugotavlja, da se v srednjem Podonavju pojavlja že na višku velistiške stopnje (Ha A 1 — Ha A 2 je J. Rihovský, op. 142, 87 ss), pri čemer naj bi s kombinacijo gladko vrezanih in »vrvičastih« črt opozarjal na stike z zahodom (prim. H. Müller-Karpe, op. 100, 14).

¹⁶⁹ Ljubljana: F. Stare (op. 65) 105 in I. Puš (op. 84) 47 — le na črepinjah neznanih posod; Bled: S. Gabrovec (op. 85) 82; Vače: F. Stare (op. 43) 98 — le enkrat; Kranj: W. Schmid, *Eiszeit und Urgeschichte* 7, 1930, 112 in S. Gabrovec (op. 85) 51; Breg: W. Schmid (op. 162) 201, sl. 4 in W. Modričan (op. 50) 15, sl. 8.

¹⁷⁰ W. Schmid (op. 162) 200 s je naštel še nekaj avstrijskih najdišč.

¹⁷¹ H. Müller-Karpe (op. 65) T. 106, J 1 in 110, F 74 (Ruše), 121, 3, 4, 9, 15-18 (Maribor), 122, 28 (Hajdina); S. Pahlč (op. 78) T. 3, 3; 5, 8; 7, 1; 11, 15; 15, 16; 18, 2, 22; 22, 3; 31, 1 in 41 (Pobrezje); J. Korošec (op. 119) 133, sl. 75 in 37, sl. 78 in 143, sl. 83 (Ptujski grad).

¹⁷² H. Müller-Karpe (op. 100: Kehlheim) T. 2-27, (op. 100: Münchener Urnenfelder) T. 31-41 in (op. 65) T. 184-206; G. Kossack (op. 38) T. 5 ldr.

¹⁷³ K. Nass, *Die Nordgrenze der Urnenfelderkultur in Hessen* [1952] 28.

¹⁷⁴ H. Adler (op. 59) 139, sl. 5 ldr — številni primeri, a le na Ha C keramiki; F. Schelbenreiter (op. 127) T. 32, 8 in 51, 6.

¹⁷⁵ H. Müller-Karpe (op. 65) 120 opozarja na južnopanonsko inkrustirano keramiko, ne da bi posebej omenjal girlande (kot v svojem rokopisu »Maria Rast Gruppe«, kjer jih je povezoval z žarami Dubovac-Vatina skupine ter z Lovasbéreny; tam navedena literatura: »Beretü, *Arheologia Prehistorica a Olteniei*, 152, Fig. 190; 153, Fig. 192; Lovasbéreny, AE 18, 1898, 319, Abb. 4; 17, 1897, 311, Abb. 17; Pakozdvár, Kom. Fejér, AE 44, 1930, 64 ff, Abb. 89; Áporka, 24/25, Ber. RGK 1934/35, Taf. 28, 2, 11, 18; prav tam opozorjeno tudi Stätzendorf: »MPK 2, 1908, 25, Fig. 19; 31, Fig. 148«. O motivu še (op. 65) 123.

¹⁷⁶ H. Müller-Karpe (op. 65) T. 100-122. Za Ptujski grad prim. J. Korošec (op. 119/114 ss). Tudi Ormož (v ptujskem muzeju — neobjavljeno) in Rlnik (F. Stare, op. 113, 185, T. 8, 3).

opazanja na Pobrežju, kjer se v pošteltski obliki pojavljajo očitno predvsem v mlajših grobovih.¹⁷⁷ Primerjave z najdbami s Podonavja bi te ugotovitve lahko potrjevale v tem smislu, da tam v Ha B 1 stopnji takih posod skoro ni več in se lonci — z ročaji na robu — pojavljajo le še posamič kot dediščina iz prehodne dobe.¹⁷⁸ Pri tem ni jasno, ali take posode med keramiko iz Velema in Sághegyja, ki je za sedaj najštevilnejša, pretežno starejša in Podrāvju s te strani najbližja, lahko pomenijo kakšno genetično zvezo, ki naj bi bila delovala tudi v drugih smereh.¹⁷⁹ Podrāvski tipi loncev z ročajem pod robom so namreč posamič znani poleg Cserszegtomaja tudi na najdiščih Tamási in Lengyeltóti južno od Blatnega jezera, kar morebiti opozarja — poleg nekaterih drugih vrst posod — na to, da te podrāvskimi sorodne najdbe Ha B stopnje izvirajo iz skupnega porekla.¹⁸⁰ Za sedaj še ni mogoče reči, ali leži to skupno področje pozneje razseljenih skupin severno od Blatnega jezera, kjer se v srednjem Podonavju očituje jedro žarnogrobiščne kulture, ali pa bi morali iskati podobno že od vsega začetka v južnopanonskem prostoru, za kar govore spet druga opazanja.¹⁸¹ Številnejši pojav loncev z ročaji in s plastičnim okrasom sicer ni tako ozko omejen na Podrāvje kot npr. vrči ali dvoročajne skodelice, vendar skupno z njimi prav tako poudarja eno izmed lokalnih značilnosti v tem obrobnem, a različnim kulturnim skupinam izpostavljenem delu zahodne Panonije.¹⁸²

Ob pošteltskih loncih ne smemo spregledati njihovega okrasa, ki je tu le ena od različic sicer pestrih motivov od preprostega nazobčanega rebra do bogatejših izvedb v podobni plastični tehniki. Lonec T. 6, 9 iz groba št. 3 je imel pod vodoravnim rebrom trikotnega preseka še skupine po dveh enakih krakov. Podoben motiv imajo npr. lonci s Ptujskega gradu, lonec s presenjajočim ročajem iz Maribora ter še dve drugi neobjavljeni posodi, v še preprostejši obliki pa je znan s Pobrežja.¹⁸³ Skupno z lonci, okrašenimi le z vodoravnim nazobčanim rebrom, ki so tudi drugod najštevilnejši, predstavlja tako preprostejšo obliko plastičnega okrasa; pri tem je navpično rebro morebiti pobudnik samostojnega okrasa take vrste na drugih posodah poznejšega časa.¹⁸⁴ Lonec T. 5, 3 iz groba št. 1 je tudi okrašen s pošev narezanimi rebri, vendar ima pod dvema vodoravnima skupine dvojnih girland, vmes pa konične bradavice. Motiv plastičnih girland je zlasti na loncih, kjerkoli se pojavljajo, dokaj pogosten,

¹⁷⁷ H. Müller-Karpe (op. 65) 122; S. Pahič (op. 78) T. 2 — grob 7, T. 8 — grob 31, T. 7 — grob 27, T. 12 — grob 54.

¹⁷⁸ J. Rihovský (op. 127) 472. Prim. še E. Patek (op. 126) 110.

¹⁷⁹ K. Mlske (op. 165) T. 60, 6; 63, 5, 11; E. Patek (op. 126) T. 11, 5; 23, 11. Po F. Köszeglyu (op. 141) 137 ss (prim. k temu pomisleke pri J. Rihovský, op. 142, 80 s in podobno razlago pri E. Patek, op. 128, 118 s) bi bil historični razvoj takle: v začetku Bd C stopnje se v Prekdonavju naseli od severozahoda prideseče ljudstvo z gomilnimi grobovi. Njegove naselbine ob koncu Ha A 1 stopnje poruši žarnogrobiščno ljudstvo, ki vdre iz avstrijskega Podonavja zavoljo »rojenja lužiške kulture«. Bronastodobna kultura gomil je s tem deloma potisnjena kot »welterlebende Hügelgräberkultur« vse do Posavine, kjer tvori podlago nastopajoči žarnogrobiščni kulturi. V Prekdonavju sta opazni dve žarnogrobiščni skupini: válska ob Donavi vse do Dajla ter »pod vplivom avstrijskih skupin stoječa« zahodna (Sághegy, Velem); k temu še nekaj, npr. pri nas, »spotoma odcepljenih in v druge smeri odklonjenih skupin«. V začetku Ha C stopnje iz Avstrije priseljeno ranoželeznodobno ljudstvo z gomilnimi grobovi »zlomi prevlado válske kulture« v Prekdonavju.

¹⁸⁰ E. Patek (op. 126) 30, T. 52, 5 in 60, 8 — Cserszegtomaj-Dobogó, še Ha A stopnja; 59, T. 91, 6 — Lengyeltóti, konce Ha B — začetek Ha C stopnje; 68, T. 88, 6—7 — Tamási, kot prej. Tudi Pécsvárad — Aranyhegy; J. Dombay, Jannus Pannonius Múzeum Evkönyve 1858, T. 42, 1.

¹⁸¹ Prim. oris naselitve južnoprekdonske skupine pri E. Patek (op. 126) 67 ss, ki naj bi potekala iz zahodnih predelov mimo južozahodnega konca Blatnega jezera, torej v SZ—JV smeri. K temu še H. Müller-Karpe (op. 65) 118 ss.

¹⁸² J. Rihovský (op. 127) 590 našteva tri: srednjepodonavsko, severnolitaško in jugovzhodno litrsko.

¹⁸³ J. Korošec (op. 118) 132, T. sl. 140, 142, 378 in 559 — vselej po trl, ki se v zadnjih dveh primerih na koncu združujejo; H. Müller-Karpe (op. 65) T. 121, 4 ter lav. št. A 202 in 226 v mariborskem muzeju; S. Pahič (op. 78) T. 8, 18. Tudi W. Modrijan, Kalsdorf [1969] 4, sl. 1, 6.

¹⁸⁴ H. Müller-Karpe (op. 65) 120; S. Pahič (op. 57) 120.

v Podravju pa znan iz Maribora, Pobrežja, Hajdine ter s Ptujskega gradu¹⁸⁵. V skladu z razprostranjenostjo teh posod je omejen na srednje Podonavje, drugod pa je očitno še nepojasnjena izjema.¹⁸⁶ Drobne, a strme bradavice tu dopolnjujejo prostore med rebri in se v tej obliki, a različnih razporedih pojavljajo predvsem na loncih¹⁸⁷.

Če je uporaba nazobčanega rebra na žarnogrobiščni keramiki, zlasti pri nas, splošen pojav tega časa, pa se zdi, kot da potencirano plastično okrasje, ki prihaja tu do izraza edino na loncih, izraža že hotenje novega časa. Glede na drugačen značaj halštatske keramike v južni Sloveniji je to misel na domačem gradivu težje neposredno preverjati, vendar jo morebiti že zadostno potrjujejo dejstva kot prisotnost takih loncev v mlajših grobovih Podravja vključno s Poštelo ter ne nazadnje verjetno tudi pojav takih posod na območju severovzhodne halštatske skupine tipa Stanzendorf-Gemeinlebarn, s katero smo zasledili podobnosti že pri obravnavanju velikih žar.¹⁸⁸ V tem smislu bi bili podobni lonci v Podravju — in pod Poštelo — tipični predstavniki Ha B 3 stopnje, ki pa so — morebiti že tod? — npr. v Obsolbju, v Kalsdorfu ter dalje proti severovzhodu do južne Moravske prenehali šele v Ha C stopnji¹⁸⁹. V nasprotni smeri takih posod praktično ni: ne pozna jih v Ha C segajoče grobišče na Brinjevi gori, Rifnik ima le eno neokrašeno različico, na Vačah so, podobno kot v Dalju, zastopani le grobi lonci, take imajo tudi Ljubljana in drugi predeli Slovenije¹⁹⁰. Ta pojav je torej tudi ena izmed značilnosti žarnogrobiščne skupine Podravja, ki je različne materialne prvine sprejemala in oddajala v različnih smereh.

Med drugo pridevno keramiko sta značilni obe skodelici z ročajem. Prva, T. 5, 4 iz groba št. 1, je prav tako tipičen žarnogrobiščen primer finejše keramike, ki ima po izdelavi in obliki skoro povsem istovetne primerjave na grobišjih v dolini, da bi lahko mislili na istoga izdelovalca.¹⁹¹ Ker to velja tudi za polkroglaste skodelice podravskega žarnih grobišč, kakršnih sicer pod Poštelo nimamo, bi zamisel o posebnih lončarskih delavnicah tega obdobja kazalo posebej pretehtati¹⁹². Čeprav posameznih primerov samo po literaturi ne moremo povsem preceniti, je zanimivo, da se pojavljajo skodelici T. 5, 4 istovetni primeri zunaj Podravja celo v Dalju¹⁹³. V Sloveniji se ponujajo najbližje primerjave samo v Ljubljani, kjer pa gre le še za splošno soroden tip skodel s presegaajočim ročajem finejše izdelave, a že z drugače oblikovanim profilom¹⁹⁴.

Skodelica s presegaajočim ročajem T. 6, 4 iz groba št. 4 je povsem drugačne vrste in sodi v skupino skodelic z zoženim vratom in s konkavnim pokončnim

¹⁸⁵ H. Müller-Karpe (op. 65) T. 116, 18 in 121, 3, 4, 9 ter S. Pahlč (op. 78) T. 35, 1 — gladko in dvojno rebro le na Hajdini, na Pobrežju enkrat (T. 7, 1) žebelčasta in trojna. Ptujski grad: J. Korošec (op. 119) 132, sl. 75, 78, 83, T. sl. 57, 66, 143, 246, 376, 380, 397, 403, 456, 565.

¹⁸⁶ V. Radimský — J. Szombathy (op. 133) T. 9, 6 in 12, 13; F. Patek (op. 126) T. 76, 7 — Lengyel, 80, 1 in 82, 2 — Regöly, 91, 6 — Lengyeltóti; M. Dušek (op. 143) T. 3, 5 in 24, 5 — Chotín ter H. Müller-Karpe (op. 65) T. 194, 44 — Roseninsel.

¹⁸⁷ Počeg posamičnih bradavice kot pri prejšnjih primerih pozneje v skupinah ob rebrih (R. Piltioni, op. 196, 589, sl. 416) ali samostojno (H. Müller-Karpe, op. 65, T. 121, 1).

¹⁸⁸ H. Müller-Karpe (op. 65) 122 in R. Piltioni (op. 106) 590; prvi govori o »samo zelo splošni sličnosti«, drugi pa reliefno krašenje lam razlaga kot posledico spajanja domačih posebnosti in zahodnih vplivov.

¹⁸⁹ Npr.: V. Radimský — J. Szombathy (op. 186) ter morebiti mlajša oblika — koničen lonec T. 11, 12; W. Modričan (op. 183); H. Adler (op. 59) 124 sl. 2, 134 sl. 1, 166 sl. 2, 178 sl. 2—5; M. Sölle (op. 59) 120, sl. 13, 6 ldr. (večinoma z ročaji na robu); M. Dušek (op. 186); J. Paulik (op. 142) 180, T. 1, 5.

¹⁹⁰ F. Stare (op. 113) 199, T. 6, 3 — Rifnik; Isti (op. 36) T. 87 — Vače in (op. 65) 99 ss — Ljubljana; Corpus vasorum ... T. 25 in 27 — Dalj.

¹⁹¹ Tip kot: H. Müller-Karpe (op. 65) T. 120, 28, je manjše; k temu še neobjavljene Inv. št. A 364, 373 — iz Maribora ter S. Pahlč (op. 78) T. 35, 9 iz Pobrežja.

¹⁹² O tem G. Kossack (op. 38) 108.

¹⁹³ Corpus vasorum ... T. 23, 2 in 24, 7—11.

¹⁹⁴ F. Stare (op. 65) 96.

robom. Najbližje primerjave ji lahko navedemo le iz Maribora¹⁹⁵, medtem ko bi glede na mere in linijo profila sodile v to skupino še podobne skodelice z dvema ročajema¹⁹⁶. Te so bile na grobiščih v dolini ocenjene za starejše, vendar pa skodelica izpod Poštele očitno sodi k mlajšim tipom, ki se nato zelo poredko pojavljajo še zunaj teh najdišč¹⁹⁷. Značilno je zanjo tudi poševno žlebljenje oboda, kar je v Podravju, kot smo že omenili, dokaj izjemen pojav ter jo navezuje na podobne, sicer večinoma navpično žlebljene skodelice v madžarskem Podonavju in vse do Dalja¹⁹⁸. V Sloveniji razen že precej različne skodelice z zoženim vratom iz Ljubljane nimamo na voljo ustreznih primerjav ne iz Ila B ne iz Ha C stopnje¹⁹⁹.

V nekaj primerih so bile pod Poštele odkrite tudi konične skodele z uvihanim robom, ki so skupno s fragmentiranimi ostanki za sedaj najštevilnejša zvrst posod na tem najdišču. V bistvu gre pri vseh za eno samo, po meri skoro povsem, po izdelavi pa pretežno enotno skodelo T. 5, 5—7 ter T. 6, 5—6, 8. Tip konične skodele z uvihanim robom je sicer v obdobju kulture žarnih grobišč vesplošen in brez posebej okrašenega roba tudi najpreprostejši²⁰⁰. Poštel-ske skodele so od številnih podobnih v Podravju in drugod ločijo predvsem po tem, da so finejše izdelave, t. j. tanjših sten in deloma tudi drugačne, rdeče barve. Če jih primerjamo po tem, jim v Podravju komaj najdemo ustreznih primerjav, saj so take skodele večinoma bolj robustne izvedbe ter pretežno črnkaste ali sivo rjave barve. Tu bi torej lahko rekli, da gre še najprej za lokalni izdelek iz mlajšega časa, ki bi mu podobne morali iskati predvsem med naselbinsko keramiko na Poštelu.

Le v fragmentih so se v pošteljskih grobovih ohranile še druge vrste posod; od teh je bilo mogoče obnoviti le vazi podobno posodico T. 7, 2 ter lončku podobno posodico z ročajem T. 7, 3 iz groba št. 5. Prva se v žarnogrobiščni keramiki Podravja pojavlja v podobni izvedbi še nekajkrat, kar velja tudi za njen okras, skupine poševnih žlebičev²⁰¹. Tipološko gledano gre tudi tu najbrž za izpeljano obliko, ki bi še najprej ustrezala vrčem, potlačen trup z izstopajočim koničnim vratom pa nakazuje sorodnosti z razvitejšo posodo z Vač, kar bi posredno potrjevalo njen mlajši značaj²⁰². Tudi nekateri drugi fragmenti z vrezanim okrasom (T. 6, 7, 10), edinin na tem grobišču, se povsem uvrščajo v motiv-ni krog žarnogrobiščne ornamentike, kakršna se pojavlja zlasti v Podravju in je znana tudi s sosednjih najdišč. To velja posebej za motiv dvojne cikekaste črte, ki je v dolinskih grobiščih dokaj čest ter se v enojni črti pojavlja večinoma pod robovi skodelic, v dvojnem traku pa predvsem na vrčih, amforah in malih žarah²⁰³. Pri tem je na obeh kronološko razčlenjenih grobiščih v Rušah

¹⁹⁵ Maribor: Inv. št. A 365, 366, 372 (H. Müller-Karpe, op. 65, T. 119, 16) 378 — neobjavljeno v mariborskem muzeju.

¹⁹⁶ Tip kot: H. Müller-Karpe (op. 65) T. 120, 1 ldr.

¹⁹⁷ V bolj grobi izvedbi in različnejah profila še na drugih grobiščih; tudi pri Benedktu (S. Pahlč, op. 57, 120), v Leobnu (W. Modrljan, op. 133, 25, sl. 18 — brez ročaja, a podobno nažlebljena).

¹⁹⁸ E. Patek (op. 126) T. 7, 26; 49—50; 17, 6 — Sághegy; 54, 8 — Somlóhegy; 69, zg. — Tapolca?; 75, 15—16 — Lengyel; 79, 10 — Kakasd, brez ročaja. Primerjav bi bilo še več, če bi pritegnili še bolj vrčkom podobne posode, s katerimi so te skodelice precej sorodne. V tem smislu tak vólski tip posod tudi v Dalju (Corpus vasorum... T. 15 in 21).

¹⁹⁹ F. Stare (op. 65) T. 5, 5.

²⁰⁰ F. Kúszegi (op. 141) 150.

²⁰¹ Npr. H. Müller-Karpe (op. 65) T. 121, 11, 17 (Maribor) in T. 116, 33, 35 ter T. 122, 17, 28 (Hajdina); tudi Pobrežje — S. Pahlč (op. 78) T. 33, 3.

²⁰² H. Müller-Karpe (op. 65) 122 jih imenuje »henkellose Becher«. A. Müllner (op. 39) T. 13, 3; Vače z vrsto novosti: okras z žlebljčki, visok vrat s pasovi vodoravnih kanelir ter širok uvihan rob.

²⁰³ V Rušah (H. Müller-Karpe, op. 65, T. 108—115) največkrat na vrčih in najmanjkrat na amforicah, na Pobrežju (S. Pahlč, op. 78) T. 2—29) pa ravno nasprotno. Cikekast trak je v Rušah večinoma pretrgan, a tudi na Pobrežju gre včasih za bolj prehodno obliko k skiptinam poševnih snopov ali pa celo zelo neskrbno izvedbo (T. 20, 14). Prlm. še Radvanje (S. Pahlč, op. 4, 22, T. 5, 2); neobjavljeni primeri še na Brlajevi gorl (v mariborskem muzeju).

in na Pobrežju videti, da sega prek vsega Ha B obdobja²⁰⁴. Ker gre za tipično žarnogrobiščen motiv, je zunaj Podravja v Sloveniji, celo v Ljubljani, že izjemno redek²⁰⁵. Po svojem poreklu sega še v Ha A stopnjo, vendar ne v čisti obliki, temveč kot različica bolj ali manj cikcakasto urejenih trakov, ki po videzu šele v Ha B stopnji pridobe značilno, a še sedaj ne vedno povsem strnjeno obliko²⁰⁶. Kot tak očitna tudi drugod, in sicer na vseh področjih, od Italije do Moravske, v glavnem preneha šele v Ha D stopnji²⁰⁷. Široko področje razprostranjenosti bi glede porekla in razširjenosti lahko izdalo kaj le po zgoščenosti na posameznih predelih. V Sloveniji izstopa pri tem Podravje, sicer pa poleg Italije še srednje Podonavje, čeprav je tam ob prevladujočem žlebljenju že dokaj redek in zlasti v madžarskem Prekdonavju že kar izjemen²⁰⁸. Čeprav meni J. Řihovský, da se je ta motiv razširil v srednje Podonavje s slovenskega Podravja, pa razprostranjenost in različice te vrste okrasa opozarjajo na to, da gre za precej vsesplošen razvoj, ki bi mu bilo težko določiti posamezne korenine²⁰⁹. Na grobišču pod Poštelo pomeni vrezan okras prevladujoč žarnogrobiščni vpliv in še njegovo najmlajšo stopnjo na tem mestu.

To potrjujejo tudi doslej najdeni kovinski predmeti. Najdba bronastih zapestnic v parih je na grobiščih v Podravju običajen, čeprav ne povsem izključen pojav²¹⁰. To velja tudi za približno enakovrstno grobišče v Ljubljani, kjer so sicer posamične zapestnice pogostnejše, v parih pa včasih združeni bronasti in železni izdelki.²¹¹ To primerjanje lahko razširimo še na Dobovo in Bled, kjer so bile zapestnice kljub časovni razliki med obema grobiščema odkrite pretežno le posamič.²¹² Podobno, na videz brez pravila, se zapestnice posamič, v parih ali v večjem številu pojavljajo tudi na drugih žarnogrobiščnih in nekoliko mlajših najdiščih.

Bronaste zapestnice T. 6, 11 in 12 iz groba št. 3 ter T. 7, 7 in 8 iz groba št. 5 imajo dveje tipoloških značilnosti. Po okrasu, vrezanih prečnih in poševnih črticah po zunanjem obodu, so še globoko zasidrane v okrasnem krogu žarnogrobiščne kulture, ki je tako vsesplošen, da je izrečno naštevanje primerjav povsem odveč. Po dejstvu, da gre tu za sklenjene obroče, pa pravzaprav ne sodijo več h kulturi žarnih grobišč, ki take zapestnice, čeprav še vedno pol-

²⁰⁴ Če vzamemo poštelški primer za najmlajši pol, potem lahko tam opozorimo le na starejše primere: Ruše — H. Müller-Karpe (op. 65), T. 115, D = groh 170 in Pobrežje — S. Pahlč (op. 78), T. 7, 12—13 = grob 32; 8, 5 = grob 35 ali 21, 3 = grob 104.

²⁰⁵ V Ljubljani izrazitih pravilnih cikcakastih trakov ni, temveč bolj ali manj nepravilna ali že zaobljene izvedbe (F. Starc, op. 65, T. 57, 8; 59, b, c), ki kažejo na različice poševnih snopov (I. Puš, op. 84, T. 17, 1). Izrazit primer še na Vačah (F. Starc, op. 36, T. 85, 5) na mali žari, a tudi pri Grižah (A. Bolta, op. 36, 198, sl. 1) na mali žari, kombinirano s plikčastimi črtami, pri Benediktu v Slov. Gorlah (S. Pahlč, op. 67, 120, T. 2, 6 in 7) že v spremenjeni tipično Ha C izvedbi ter na Lblni (T. Knez — S. Skalar, Arh. vestnik 19, 1958, 247, T. 2, 8 kot »dvojna ogleta valovnica« in 249, T. 3, 6 kot »trojna vrsta oglate valovnice«) na posodah iz Ha D 1 stopnje. Tudi K. Kromer, Brezje [1859] T. 9, 4.

²⁰⁶ Npr. J. Řihovský (op. 127) T. 15, B 1; 17, B 2; 18, D 2 ali H. Müller-Karpe (op. 100) 27, T. 9, D 10 kot »unordentliche Lindenverzierung« v Grünwaldu.

²⁰⁷ Npr. F. Doln — F. Messerschmidt (op. 95) T. 3, c; W. Madrijan (op. 153) 25 s, sl. 18; H. Adler (op. 59) sl. 3 id.; M. Solle (op. 59) 112 s, sl. 6, 1.

²⁰⁸ Prim. H. Müller-Karpe (op. 65) T. 25—95: primeri od Allumiere do Este; Isti (op. 100) T. 6—25: primeri iz Kehlhelma; F. Seidelbreiter (op. 127) T. 52, 2 (še enkrat); J. Řihovský (op. 90) T. 21—30: redki primeri iz Klentnice; Isti (op. 127) sl. 9, C 2 in 13, H 2; izjemno v Chotínu in Mužil ter sl. 16, H a in 20, A 13; izjemno v Tökölu in Válu (k temu še E. Patek, op. 128, T. 105, 11: Dörög).

²⁰⁹ J. Řihovský (op. 127) 502.

²¹⁰ V Rušah v polovici grobov (26, 41, 49, 62, 70, 78, 137) po dve ali več, drugod po ena (17, 93, 104, 140, 144, 169) — po inv. knjigi Joanneja. Na Pobrežju (S. Pahlč, op. 78) ima po dve ali več za pestnice 80 % grobov.

²¹¹ I. Puš (op. 84) preglednice v prilogi: 10,70 % po tri, 32,15 % po dve ter 57,15 % grobov po eno zapestnico. Tu je zanimiv tudi sestav: v tretjini grobov (64, 79, 89, 102, 144, 212, 214, 223, 230) so bile zapestnice iz železa.

²¹² Dobova: F. Starc (op. 90) grob h s tremi (T. 3, 1—3) in grobovi 1, 13 ter 34 s po eno (T. 7, 1; 11, 3; 19, 1); Bled: S. Gabrovec (op. 85) grobova 36 in 39 s po eno bronasto in železno (30 s, T. 19 in 21, 6—7), grobovi 40, 44 in 49 s po eno bronasto zapestnico (T. 23, 2; 26, 2 in 28, 5).

ovalnega preseka, komajda pozna²¹³. Najpodobnejše primere dajejo pri tem še Rifnik, Vače ter Mengeš, enako poredko pa se pojavljajo še drugod²¹⁴. Že opisano mesto med temi najdišči določa časovni okvir pošteltskih zapestnic na prehod v Ha C 1 stopnjo; pri tem opozarjamo predvsem na sklenjeno obliko, s kakršno se pojavljajo v slovenski halštatski kulturi tu in tam z razelenejnim nasvitkanim okrasom²¹⁵. Sožitje tipično žarnogrobiščne keramike in zgodnje-halštatskodobnih zapestnic v pošteltskih grobovih je mogoče razložiti še najprej s tradicionalnostjo keramičnih oblik, vendar pa v tem primeru izključnost Ha B oblik opozarja tudi na to, da so te zapestnice v svojih začetkih morebiti le nekoliko starejše.

Tudi obe železni zapestnici T. 5, 8 iz groba št. 1 sta prav tako tipična predstavnika najmlajših žarnih grobov v Ljubljani kot tudi najstarejših železnodobnih grobov na Vačah²¹⁶. Obe sta bili, kot običajno, sklenjeni in verjetno tudi okroglega preseka, vendar tega zaradi posledic delovanja rje ni mogoče zanesljivo preveriti. Pod Poštelco so verjetno v glavnem sočasne z bronastimi in s tem prvi znanilec bodoče železne dobe; to velja tudi za podobne najdbe v Rušah in Mariboru²¹⁷. Znotraj kulture žarnih grobišč in Ha B stopnje so železne zapestnice kot tudi železni predmeti nasploh v srednjem Podonavju praktično neznan, kjer pa se pojavljajo, jih povečini datirajo že v Ha C stopnjo²¹⁸. Tak zgodnji pojav tako v Podravju kot zlasti v Ljubljani ter tudi na Vačah in v drugih slovenskih najdiščih nazorno kaže, zlasti, če pomislimo na razširjenost v poznejšem času, da je začetek železarstva iskati prav nekje v tem prostoru²¹⁹.

Prispevek k temu iskanju bi mogla dati tudi železna vozlasta fibula T. 5, 9 iz istega groba. Značilni zanjo sta dve lastnosti: da je izdelana izključno iz železa in da ima lok le štiri vozle, kar je v slovenskem prostoru videti izjemno. Odkar je S. Gabrovec izdelal tipološko shemo dvoankastih ločnih fibul, je možno tudi pošteltski fibuli najti ustrezno mesto v razvojni vrsti v prostoru razširjenosti teh fibul²²⁰. Med tipi vozlastih fibul, ki so tam našete in prikazane na kartah razprostranjenosti, ustrežata fibuli T. 5, 9 Gabrovčev tip 2 c po izdelavi izključno iz železa ter tip 5 b po številu vozlov²²¹. Vozlaste železne fibule so razmeroma redke, doslej so jih našli le v južni Sloveniji do Vač, sicer pa najbrž le še enkrat v Vukovaru. Prav vukovarska najdba je trenutno značilna, ker predstavlja v glavnem vzhodno mejo železnih fibul, hkrati pa zahodno mejo fibul s štirimi vozli, ki so sicer, izdelane iz bronu in železa, razširjene predvsem po ozemlju Srbije, koder jih tudi datirajo v mlajši čas.²²² Ker leži Vukovar na stičišču različnih vplivov, skupno z Daljem pa predstavlja eno najmlajših žarnogrobiščnih skupin južnega Podonavja, je najverjetneje, da je

²¹³ V Mariboru le ena (Inv. št. A 1215 — v mariborskem muzeju, neobjavljeno), v Ljubljani dve (I. Puš, op. 84, 24, 4 — z železnim žebeljem in 40, 4 — brez zanesljive grobne celote.

²¹⁴ A. Bolta (op. 122) T. 5, 102—103 (Rifnik); F. Stare (op. 36) T. 71, 8, 10 (Vače); S. Gabrovec (op. 68) T. 3, 8—9 ter 6, 12—13 (Mengeš); V. Stare (op. 68) T. 16, 1—2 (Malence) id.

²¹⁵ Npr. med mladohalštatskim gradivom: V. Stare (op. 66) T. 13, 18 (Vinkov vrh) in (op. 68) T. 8, 1 (Rovliče) ter T. 4, 3 (Malence) id.

²¹⁶ Ljubljana: I. Puš (op. 211); Vače: F. Stare (op. 36) T. 60—67 oz. (op. 43) 194, 120 ss. Za Bled prim. op. 212, za Novo mesto V. Srubar, Arh. vestnik 9—10, 1956—1959, 12 s, T. 3, 3—4, za Brezje K. Kromer (op. 70) T. 14, 2?

²¹⁷ Za Ruše prim. op. 234, za Maribor F. Baš, CZN 29, 1934, 56 — obakrat brez zanesljivih najdb zapestnic?

²¹⁸ E. Patek (op. 126) ne navaja nobenih železnih predmetov, čeprav zajema npr. bronasto gradivo iz Volema že čolnicaste fibule. Podobno J. Rihovský (op. 90, 127). Grobova z železnima nožema v Hadersdorfu (F. Sehelbenreiter, op. 127, 13 — T. 11, 5 in str. 60) sta očitno še mlajša, podobno kot najdbe nožev, obročkov, igle id. v Ha C grobovih v Linzu (H. Adler, op. 59, 18, sl. 1 itd.).

²¹⁹ W. Schmid, Norisches Eisen [1932] 170 ss. K balkanskemu poreklu še Š. Batović, Nín u pra, povijesno doba [1969] 29.

²²⁰ S. Gabrovec, Godišnjak 8 (Centar za balkanološka ispitivanja 6) 1970, 5 ss.

²²¹ S. Gabrovec, prav tam, 24 — karta 5 in 8.

²²² S. Gabrovec, prav tam, 39 s.

poleg železa sprejel iz vzhodnoalpskega območja tudi okrogle vozle v neki sicer še malo znani različici²²³. O odnosu vukovarske in podonavsko-balkanskih štiri-vozlastih fibul ni presojeti na tem mestu; kolikor se ne gre zanašati na domnevano časovno zaporedje, bi bile pri teh možne tudi druge razvojne stopnje²²⁴. Dejstvo, da imamo pri poštelski fibuli zastopana dva domača elementa — železo in vozle — nas opozarja, da se moramo opirati predvsem na tip 2 c, in če tako ocenimo domač položaj, vidimo, da se pojavljajo železne vozlaste fibule predvsem v južnem slovenskem prostoru od Vač do Dragatuša. Železne fibule so sicer v skladu z množičnostjo dvozankastih fibul sploh daleč najštevilnejše na posoških najdiščih Kobarid—Tolmin—Most na Soči (Sv. Lucija), a od tam ni na voljo ustreznih podatkov o deležu vozlastih, pa tudi sicer sodijo ta najdišča v kulturno skupino, ki se npr. z Dolenjsko bolj šibko veže²²⁵. Če torej Posočje v tej zvezi izključimo iz primerjav, je videti, da gre v primerjavi Poštele z Vačami, Stično in Dragatušem za bolj ali manj vzporedne pojave, ob katerih bi smeli misliti tudi na skupni izvor. Tu ob razprostranjenosti železnih fibul vseh dvozankastih tipov kot tudi teh fibul sploh izstopa pomen Vač, kjer so vsi železni tipi zastopani hkrati.²²⁶ Iz novejših objav vemo, da se vozlaste fibule med najstarejšimi najdišči pojavljajo najčešče v Ljubljani (in na Bledu), kjer so po Gabrovcu tipični predstavniki Ha B 3 stopnje vsaj v njeni mlajši fazi²²⁷. Te fibule so tod izključno dvokovinske — bronast plašč nad železnim jedrom — to pa opozarja na dve stvari. Prvič, gre za zahtevnejšo izdelavo, ki terja izkušenega poznavalca tehnike vlivanja bronu, to pa je v tej stopnji brez dvoma izraz žarnogrobiščne kovinarske tehnike. Drugič, sočasno je znan že postopek pridobivanja železa, ki se oblikuje drugače, s kovanjem, to pa je za žarnogrobiščno kulturo novost. Hkrati nas to opozarja na obstoj prvih železarskih peči in vignjev v bližini nahajališč železove rude, a tudi na dosegu Ljubljane in drugih najstarejših najdišč železnih izdelkov. Če se ozremo na karto sl. 8, ki, povzeta po Gabrovcu, poskuša prikazati pojav dvozankastih ločnih fibul predvsem po količini, ne moremo mimo Vač, ki so vsej dolenjski skupini najdišč hkrati tudi najbližje. Ali tako ponujeno razmerje tudi ustreza dejanskemu stanju, je sedaj še nejasno, saj moramo to vprašanje reševati tudi z ozirom na časovno zaporedje. Naselbina pri Vačah je resda nastala še v času trajanja kulture žarnih grobišč in ima po Kossacku svojo žarnogrobiščno stopnjo, ki je lahko pač le Ha B 3 v delnem ali celotnem obsegu 8. stoletja²²⁸. Ob tem je naselbina Vače nastala predvsem zaradi pridobivanja železa, ki je tja pritegnilo ljudi iz bližnje ali daljne okolice, ti pa so seveda prinesli s seboj le tehnično znanje izdelovanja bronastih izdelkov²²⁹. V tem smislu bi bile Vače lahko že dobavitelj tudi žarnogrobiščnim prebivalcem bližnje Ljubljane, če bi pač le uspelo dokazati dovolj intenzivno in trgovsko ekspanzivno vlogo te naselbine že skoro od vsega začetka²³⁰. Najdbe iz Ljubljane dovolj jasno opozarjajo, da tudi vozlaste fibule, izdelane samo iz železa, predstavljajo le vzporeden, v glavnem sočasen, nikakor pa ne prvoten pojav²³⁰. Za poštelsko najdbo pomeni to najbrž eno od dveh mož-

²²³ Z. — K. Vlnski, *Arheološki radovi i rasprave* 2, 1969, 271, 275, T. 4, sl. 60; datirano v razvito IIa C stopnjo.

²²⁴ S. Gabrovec (op. 220) 40.

²²⁵ S. Gabrovec (op. 220) 12 s, 35.

²²⁶ S. Gabrovec, kot prej, 12, prim. k temu F. Stare (op. 36) T. 20—25; le del doslej izkopanega gradiva.

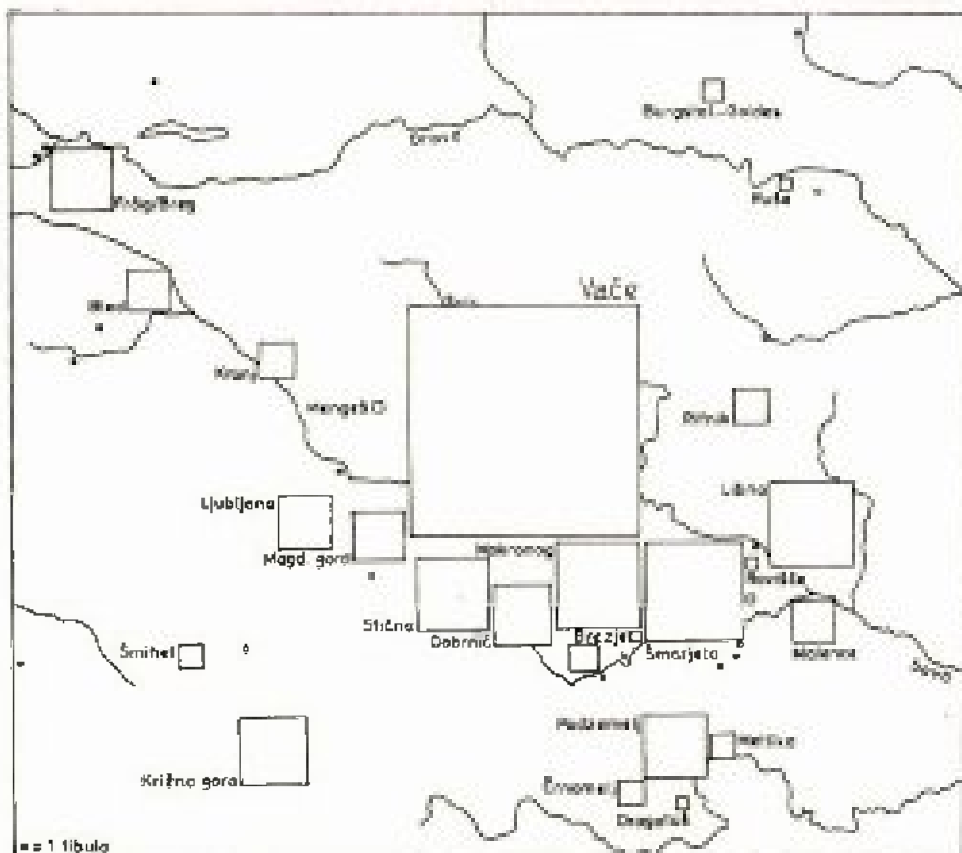
²²⁷ F. Stare (op. 43) 144 s za bližnjo okolico ter S. Gabrovec (op. 220) 41 za širše premike.

²²⁸ G. Kossack (op. 38) 41.

²²⁹ S. Gabrovec, kot prej, 34, T. 2—8 (Ljubljana) in op. 85, 64 s, T. 2—30; po novejšem naziranju: stopnja Ljubljana II c (okoli 700 in prva polovica 7. stol.).

²³⁰ F. Stare (op. 43) 145 ss domneva pričetek trgovanja »čez lokalne meje« po letu 700, W. Schmid, *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 20, 1939, 111 pa celo pričetek železarstva na Vačah šele proti koncu 6. stoletja (7).

²³¹ S. Gabrovec (op. 220), 34, 41.



Sl. 8 Kollémski prikaz najdb dvoznakastih ločnih fibul (po Gabrovce — Godišnjak 8/6, Sarajevo 1970, 9 ss, karta 2). Posočje (svetolučjska skupina) ni upoštevano.

nosti: da je kot tak vzporedni izdelek prišla v Podravje že po novi trgovski poti z Vač, kot se podobno domneva za fibule tipa Vače v Vukovaru, ali pa da gre za lokalno posnemanje vozlastih fibul tipa Vače bodisi z Vač bodisi iz Ljubljane²⁵¹. Pri odločanju se zdi za sedaj prva možnost udobnejša, zlasti, če za smer širjenja upoštevamo še vozlaste fibule iz Rifnika²⁵². Pri drugi možnosti bi vsekakor morali najprej preveriti pomen najdišča v Tilmitschu, ki bi med najstarejšimi železarskimi začetki prišlo v poštev, še bolj pa morebiti po Ferkovih opažanjih nakazane možnosti zgodnjega železarstva na samem mariborskem Pohorju²⁵³. Sodeč po dosedanjih najdbah v Podravju, bi prišlo tu v poštev le kovaštvo bolj skromnega obsega, ker omembe vrednih nahajališč železa v bližini ni bilo, a tudi skromni železni izdelki po žarnih grobiščih in poznejših najdiščih ne kažejo posebne obilice. Vsekakor bi bilo pri tem zanimivo vedeti, ali sta poštelka in vukovarska fibula po izdelavi in obliki podobni le kot vzporedna pojava iz nekega tretjega izhodišča ali pa pomeni to ožjo povezavo, kakršna se nam je pokazala že pri primerjavi poštelške skodelice T. 5, 4 s tistimi iz

²⁵¹ Z. — K. Vinski (op. 223) 278.

²⁵² S. Gabrovce (op. 220) 15.

²⁵³ W. Modrijan, Zeitschrift des hist. Vereines für Steiermark 44, 1953, 9 ss, sl. 7 (Tilmitsch); za Pohorje prlm. zgoraj str. 221

Dalja³¹¹. To pa je za zdaj tudi vse, kar morem zanesljivega reči o poreklu in pomenu železne vozlaste fibule izpod Poštele. Pri poskusu časovne opredelitve kaže ostati v okviru, ki ga dajejo ljubljanske najdbe, to je po najnovejših Gabrovčevih ugotovitvah konec 8. in prva polovici 7. stoletja. Če pri tem upoštevamo značaj drugih najdb v poštelškem grobu, bi pri fibuli vzela najnižjo oceno: prehodna doba začetka 7. stoletja. Grob št. 1 pod Poštelo bi se pri tem časovno ujemal z najmlajšimi grobovi v Ljubljani ter verjetno tudi z grobom 82 v Brezjah³¹². Hkrati bi bil nekoliko starejši od groba št. 1 v Stični, grobov 4 in 5 iz gomile št. 6 v Brezjah ter groba 4 v Leobnu (Hinterberg), medtem ko za najstarejše fibule iz Brega na Koroškem nimamo na voljo grobnih enot³¹⁶.

SKLEP

Plano in gomilno grabišče na Lepi ravni pod Poštelo, čeprav le deloma raziskano in nekoliko tudi že uničeno, nam zlasti z najnovejšimi najdbami daje zanimive podatke za zgodovinsko vrednotenje prazgodovinske poselitve Poštele ter v zvezi z njo tudi Podravja. Nobenega dvoma ne more biti, da plani grobovi ne bi sodili k naselbini, saj leže tik pod gradiščem ali najstarejšo naselbino na istem mestu³¹⁷. Pregled najstarejših grobnih najdb nam dovoljuje sklep, da je ta naselbina nastala verjetno že v sredini 8. stoletja, torej tipološko gledano znotraj pozne Ha B stopnje. S tem imamo sedaj v rokah tudi neposreden dokaz, da Schmidova razlaga o nastanku Poštele kot obrambne postojanke pred Kelti nima več nobene veljave³¹⁸. Nevzdržnost tega je spoznal že njen avter sam, vendar ob še neobdelanem poštelškem gradivu doslej tega ni bilo mogoče z neposrednimi najdbami zadostno utemeljiti³¹⁹.

Poštelški plani grobovi so s keramiko hkrati tako neposredno zasidrani v kulturni tvornosti obdobja žarnih grabišč, da ne more biti nobenega dvoma niti o neposrednem nadaljevanju podravske žarnogrobiščne naselitve na tem pohorskem predelu. Ta ugotovitev, ki omogoča časovno opredelitev začetkov Poštele, pa sama po sebi ni nova in velja tudi za druga območja srednjeevropske kulture žarnih grabišč³²⁰. Ob pojavih selitve žarnogrobiščnega prebivalstva iz dolinskih predelov v varnejše dele znotraj doslej naseljene pokrajine, ki so bili že omenjeni, tudi ne more biti več govora o daljnosežnih preseljevanjih, ki so jih poprej povezovali tudi z menjavanjem etničnih skupin³²¹. Prebivalstvo Poštele ob treh žarnih grabiščih v mariborskem prostoru gotovo ni prišlo od

³¹¹ Prim. zgoraj str. 56 in op. 149!

³¹² Siléna; S. Gabrovec — O. Il. Frey, Actes du VIII^e Congrès International des sciences préhistoriques et protohistoriques [1971] 199; Brezje: K. Kromer (op. 205) 37, 75, T. 14; tudi S. Gabrovec (op. 220) 34.

³¹³ Leoben-Hinterberg: W. Modričan (op. 133) 23 s, 33; Breg: W. Modričan (op. 56) 3 ss.

³¹⁴ K vprašanju nastanka Poštele prim. S. Pahič, Arb. vestnik 24, 1973, v listku. Vsekakor je Schlosserjeva navedba (Urania 5, 912, 259) »dass die Stelle, an der heute die Wallanlage steht, schon vor deren Errichtung längere Zeit hindurch intensiv besiedelt war«, ki temelji na najdbah črepinj v starejših plasteh nasipa (po W. Schmidu, Mitteilungen der Präh. Kommission 2/3, 1915, 236: »Reste von Gefässen hallstattischen Charakters«) zanesljiv dokaz, da Poštele sprva ni bila utrjena; lo menil tudi W. Schmid (op. 162) 138.

³¹⁵ W. Schmid, kot prej, 278; nazadnje še v Jeanneum 2, 1940, 12.

³¹⁶ W. Schmid (op. 162) 138, ko veže nastanek Poštele na »negotove razmere« od 8. stol. dalje. Prvi poskusi konkretne nove ocenitve: S. Pahič (op. 57) 131, 294 s; tudi Svet med Muro in Dravo [1968] 190 in (op. 4) 36, kjer je za začetno obdobje navedeno 7. stoletje.

³¹⁷ R. Pittioni (op. 106) 535, 605, 622 ss za Avstrijo; S. Gabrovec (op. 132) za Slovenijo, kjer velja to le za severne predel, v južnih pa prevladajo z doseljevanjem z Balkana vezani Ilirski vplivi; za Madžarsko prim. npr. J. Lázár, Acta antiqua 5, 1957, 24 ss; F. Köszegei (op. 141) 185 in E. Patek (op. 126) 117, ki opozarja ob vdorih novega ljudstva iz Avstrije, od prejšnjih avtorjev opisanih, tudi na nadaljevanje poprejšnje naselitve »na več najdiščih« do sredine Ha C stopnje; na jugozahodnem Slovaškem (M. Dušek, op. 110, 435 ss) naj bi nova sredska kultura zrastle na avtohtoni podlagi ob vplivih sosednjih pokrajin.

³¹⁸ Na tem območju zlasti W. Schmid (op. 63) 5 in pozneje (op. 256).

daleč, zato se zdi verjetno, da gre tu za povsem krajevni premik, ki bi ga morebiti bilo celo mogoče zaslediti ob podrobnejšem vzporejanju najdb. Ravno v zvezi s tem bo sedaj še bolj potrebno poiskati stičnih točk v gradišču samem, in to s pomočjo sodobnejših raziskovalnih metod, ki so se uveljavile na drugih podobnih gradiščih. Gledano iz doline, pa morda ni brez pomena, da npr. na žarnem grobišču na Pobrežju najbrž ni najdb, ki v stopnji Ha B3 v Podravju že nakazujejo razvojno smer v Ha C železno dobo, npr. med keramiko dvoročajnih vrčkov ali med kovinami železnih izdelkov, medtem ko so harfaste fibule še zgodnejšega tipa²¹². Čeprav to grobišče ni v celoti raziskano in zaradi že uničenih delov tudi nikoli ne bo, bi pripadajoča naselbina, ki je še neznan, morebiti zaradi večje izpostavljenosti v vzhodni smeri za umik na varnejše mesto vendarle prišla med prvimi v poštev. Za mariborske naseljence onstran reke se je ponujala varnejša pot vzdolž poznejše rimske ceste med gričevjem proti severu, tista v Rušah pa se je, kot smo že poudarili, sprva še obdržala v halštatsko dobo.²¹³ Že sedaj opazne, a še ne dodobra preverjene časovne razlike med podravskimi grobišči nas že v lokalnem obsegu opozarjajo na to, da prenehanje žarnogrobiščnih naselbin ob Dravi ni bilo dobesedno hkratno, ampak da gre za postopne spremembe v časovnem okviru, ki ga na oni strani predstavlja naselitev Poštele v 8. in prenehanje ruske naselbine v 7. stoletju pred našim štetjem.

Ob taki razlagi seveda ne moremo govoriti o tem, da je pokope v gomilah tod uveljavilo tuje ali na novo priseljeno ljudstvo, za kakršno domnevajo npr. v madžarskem Prekdonavju, da je prevladalo nad žarnogrobiščnim prebivalstvom²¹⁴. Med pošteljskimi najdbami trenutno ni takih, ki bi zanesljivo dokazovale prisotnost bojevnških ali knežjih grobov. Če se opiramo na Müller-Karpejeve razlage socialne vzročnosti bojevnških grobov npr. že v sosednjem Obsolbju, potem se vsaj z sedaj kaže, da tod do tega razvoja ni prišlo v taki meri, da bi se pozneje izoblikovalo plemensko središče z bogatimi knezi²¹⁵. Dokončno bi bilo seveda mogoče govoriti o tem šele, ko bi poznali vsebino grobov na znožju Pohorja v Pivoli in Razvanju, kjer se pojavljajo tudi precej večje gomile, kakršne so značilne za podonavsko halštatsko skupino.²¹⁶ Nasipavanje gomil nad grobovi se je pod Poštele tako najbrž uveljavilo kot odmev novih vplivov iz pomembnejših žarišč zgodnje halštatske dobe, podobno kot na drugih socialno precej izenačenih gomilnih grobiščih Podravja. Na pošteljskem grobišču se prehod od planih grobov h gomilam kaže predvsem v neposredni sosesčini obeh tipov, ob kateri sega npr. plani grob št. 7 dokaj izpostavljeno proti prvim gomilam, a tudi gomila št. 41 leži tik ob skupini planih grobov, enega celo prekriva. Žal, nam Ferko kopanje ravno v tem predelu ne daje dovolj jasnih podatkov, da bi brez lastnih izkopavanj mogli to sosesčino in prepletanje tipološko in časovno zanesljivo opredeliti.

Samo po sklepanju po danih okoliščinah moramo postati pozorni predvsem na različnost pošteljskih gomil po njihovi zunanji obliki in obsegu. Medtem ko največja gomila št. 23 ne presega bistveno običajnega poprečja in tudi po vsebini doslej ni dala nič izrednega, pa vzbudi pozornost tista osrednja, danes že izravnana skupina gomil, ki so že tako majhne, da bi mogle hkrati biti tisti skromni holmčki, kakršne tu in tam predpostavljajo za zunanje oznake

²¹² O harfastih fibulah prim. H. Müller-Karpe (op. 65) 124 s.

²¹³ O tem že F. Holste, Wiener Prähistorische Zeitschrift 27, 1940, 20; tudi W. Schmid (op. 162) 138 in S. Gabrovce (op. 220) 34.

²¹⁴ Prim. » tem madžarske pisce v op. 179.

²¹⁵ H. Müller-Karpe, Beiträge zur älteren europäischen Kultur (Festschrift R. Egger) 2, 1952, 104 ss (tudi Carinthia I 143, 1953, 171 ss) in Schild von Steier 5, 1955, 25 ss. K. Klaus, Actes (= 235) 229.

²¹⁶ S. Pahlč (op. 4) 30 ss, sl. 8 — obdelava tega grobišča je v pripravi.

planih grobov v žarnogroblščnem obdobju.²⁴⁷ Vpogled v tak grob nam daje že Schlosserjeva gomila št. 17, vendar bi le ob lastnem poznavanju grobne vsebine lahko pojasnili morebitne kronološke povezave. Vsekakor je zanimivo, da so take majhne gomile bile prav v smeri, ki jo od znožja ravnice prek skupne planih grobov označuje tudi izpostavljen plani grob št. 7, vendar pa temu pojavu brez drugih dokazov ne smemo pripisovati pretiranega pomena.

Večina pošteljskih gomil ima take poprečne mere, kakršne so značilne npr. za grobišča na Legnu, v Bregu na Koroškem in zlasti okrog Burgstalla ob Solbi. S temi jih povezuje tudi podobna oprema grobov s kamnitimi oblogami, o katerih nam ravno Breg ponuja najpestrejše primerjave²⁴⁸. Od šestnajstih doslej nadzorovano odkopanih gomil jih je skoro polovica bila brez kakršne koli kamnite obloge, v treh primerih je bila na tleh ležeča žganina prekrita s kamni, tretjina pa je imela žganino obdano z njimi, večinoma v pravokotni obliki in dokaj neskrbno. Gomile s preprostim grobom na tleh so tudi v Obsolbju in v Bregu najštevilnejše, take s pravokotno kamnito oblogo pa naj bi bile v Bregu tudi najbolj dolgožive²⁴⁹. Jamce ali kotanje sredlj žganine, kakršni sta bili doslej ugotovljeni v gomilah št. 17 in 40, so znane tudi iz gomil okrog Burgstalla, in sicer dosega v posameznih skupinah do dve tretjini vseh preiskanih gomil.²⁵⁰ Ob žganem pokopu in enem samem grobu so torej tudi pošteljske gomile značilen predstavnik tiste vzhodnoalpske halštatske kulturne skupne v Podravju in Obsolbju, ki se imenovana tudi »tip Wies — Martljanec«, vključuje v širši sklop kulture starejše dobe srednjega Podonavja.

Ker nam dosedanja izkopavanja, zlasti pa pomanjkljiva dokumentacija o njih ter povečini že izgubljene najdbe ne dajejo zadostnih podatkov o grobovih v gomilah, bi bilo marsikaj treba še pojasniti. Posebno mesto sežiganja mrtvih ni znano, opečena ilovnata tla v tretjini doslej kopanih gomil pa kažejo, da so, če že ne izključno, sežigali tudi na kraju poznejših pokopov²⁵¹. V kakšnem razmerju sta bila po tleh raztresena žganina grmade in pepel, ni bilo ugotovljeno, ostanke kosti v tej plasti pa je Ferko omenil le pri gomili št. 4. Obseg žganine in groba je znan le iz Lorberjevih skel: če je ležala po vsem prostoru grobne obloge, je bila do 3,5 m dolga in do 2,9 m široka²⁵². Čreplnje so bile navadno raztresene v žganini ali tudi nad njo, če je šlo za prekopane gomile ali ostanke posod v zasipni zemlji. Lego žar in privednih posod nam Lorberjeve skelce dovolj nazorno prikazujejo: v gomili št. 18 sta si velika žara in skodela dokaj vsaksebi, v gomili št. 28 pa vzbujata pozornost lesena podlaga, na katero sicer redko naletimo. Kovinski predmeti v gomili št. 38 so bili položeni v obe posodi; to je razumljivo, ker so bili po sežigu pobrani iz žganine in so tudi temu primerno poškodovani. V ognju sta verjetno bila tudi oba železna predmeta iz gomile št. 37, lega v grobu skupno z žaro pa daje videz, da so bili na svoja mesta položeni namerno. Glinasta vretenca so običajni grobni privedek; če velja to tudi za svitke, so bili ti morebiti poprej namerno razbiti. O živilih in živalskih kosteh v grobovih ni nobenih podatkov, pač pa je Schlosser po ogledu ugotovil prisotnost pravega kostanja in vrbe, od katerih je prvi še danes značilen za ta predel Pohorja²⁵³. Oba izkopavalca sta poročala o črepljah v zasipni zemlji.

²⁴⁷ Prim. o tem npr.: F. Duhn — F. Messerschmidt (op. 97) 35; F. Stare (op. 65) 61; E. Patek (op. 126) 82 s.

²⁴⁸ W. Modričan (op. 56) 35 ss, sl. 12.

²⁴⁹ W. Modričan, kot prej, 35 ss; V. Radimský — J. Szombathy (op. 138) 120 ss.

²⁵⁰ V. Radimský — J. Szombathy, kot prej; med gomilami v Ofenmacherjevem gozdu v Burgstallu 13 od 25, v Höschusterjevem gozdu prav tam pa 9 od 13 preiskanih gomil.

²⁵¹ W. Modričan (op. 56) z navedbami za Breg in druga najdišča.

²⁵² V. Radimský — J. Szombathy (op. 138) 120 ss navajata v tretjini preiskanih primerov podoben obseg prihi, 2x2 m, v slabih dveh tretjinah nekoliko manjše in tudi prav majhne plasti žganine, medtem ko so bile le trikrat večje.

²⁵³ P. Schlosser, Deutsche Rundschau für Geographie 35, 1913, 455 ss.

nekaterih gomil, vmes pa je bilo v gomilah št. 24, 25 in 28 tudi raztreseno oglje, v gomili št. 37 del uteži za statve ter v gomili št. 40 prav tako oglje in »delci opeke«. Poreklo teh črepinj bi moglo biti trojno: razmetani ostanki posod po divjem kopanju v prve tri gomile, ostanki posod od pokopnih obredov, ko so obležali razmetani po tleh in so z odkopavanjem najbližje okolice gomile prišli v zasip, ter tudi delež morebitne poprejšnje kulturne seiščne plasti na ravnici Lepe ravne²⁵⁴.

Sodeč po velikosti gomil, po obliki grobov ter po najdbah v njih: lahko o socialnem položaju in spolu pokopanih izrečemo prej domneve kot pa zanesljive ocene. Prav nič ne vemo o starosti pokopanih, ki bi jo ohranjenih kostnih ostankih bilo še naprej mogoče razločiti vsaj v odnosu do otrok. Če je bila v gomili št. 25 res pokopana žena, potem ne moremo mimo veljavnejšega groba v tej gomili, ki je bila obdana z nekaj manjšimi (?), pa naj gre pri tem za moški ali ženski pokop. Gomila št. 25 leži pravzaprav v središču ločene skupinice gomil na majhni polici tik nad strmim severnim pobočjem Lepe ravne, dvigajočim se nad mariborsko-radvanjsko ravnino. Zdi se možno, da gre tu za pokop neke družinske skupnosti, in zato bi bilo tembolj zanimivo vedeti, ali sta bila v njenem središču žena ali mož.

Tudi gomile št. 36 — 40 predstavljajo navidezno skupino ali vsaj sklenjeno obrobje tega dela grobišča. Obe največji, št. 38 in 40, sta prav na jugovzhodnem robu, na severni strani pa se jima poleg večjih, št. 37 in 39, pridružuje še nekaj malih gomil. Najbogatejši grob med njimi je imela tudi sicer največja gomila št. 38, ki ga pa ne moremo zanesljivo označiti za ženskega. Če ne gre za golo zaporedje pokopavanja, bi lahko tudi tu govorili o središčnem grobu, obdanem s štirimi nekoliko manjšimi gomilami. Od teh je ena še nepreiskana, obe severni sta, sodeč po vretencih, lahko bili grobovi žena, medtem ko se pri četrti, skrajni gomili št. 40, prav tako ne moremo odločiti²⁵⁵.

V sredini med pravkar omenjenima skupinama leži največja gomila št. 28 z grobno celico. S premerom 20 in z višino do 3 m ta gomila izstopa v severni skupini in na poštelskem grobišču nasploh, torej ji gre, še zlasti zaradi oblike groba, pripisati večji pomen. Podobnost z velikimi gomilami v Pivoli, od katerih je imela ena, edina nadzorovano odkopana, podoben grob ter s sličnimi in nekoliko večjimi gomilami z grobnicami v Goldesu je očitna²⁵⁶. To sorodnost bi lahko podrobneje razčlenili le, če bi imeli pod Poštelo na voljo tudi ohranjene najdbe, ki so bodisi že uničene ob divjem vkopu bodisi jih po Ferkovem zatrjevanju o kenotafu sploh ni bilo. Med najdbami iz pivolske gomile omenja poročevalec B. Ipavic le »črepinje, koščke patine (= ostanke v ognju uničenih bronastih predmetov?), glavice bronastih igel, 2 stekleni koraldi, tanek listič zlata, 2 koščka zlata v obliki ornamentirane cevke ter koščke rezljane kosti z ornamentom»²⁵⁷. V grobu torej ni bilo niti celih posod niti izrazito moških pridevkov, gomila sama pa je ležala na ploski ravnici na jugozahodnem predelu grobišča in nekoliko višje od še ohranjene strnjene skupine gomil v gozdiču sredi polja²⁵⁸. Tudi v gomili 1 na Kürbischbauerjevem v Goldesu v enaki grob-

²⁵⁴ Za južni predel je to domneval že F. Ferk (op. 9) 74. Prim. k temu še tamošnje nenavadne najdbe (F. Ferk, op. 18, 24 ss), k črepinjam v severnem delu pa morebitne ostanke lepa v gomili št. 407.

²⁵⁵ V libenskih grobovih je W. Schmid (op. 63) 7 sicer ugotavljal »jasno ločljive« ženske in moške grobove: k moškim je pripisal železne nože, sulične osti, okovane pasove idr., k ženskim pa predvsem fibule, zapestnice in ovratnice.

²⁵⁶ Velikost grobne celice: Poštela 28 = 3,8 × 3,8 × 1,8 m; Pivola = 9,8 × 9,5 × 2 m; Goldes (Tschonegger) 3 = 8,9 × 8,7 × 1,4 m, (Kürbisch) = 7,1 × 8,4 × 1,8 m in (Kürbischbauer) = 4,9 × 4,8 × 1,2 m (V. Radimský — J. Szombathy = op. 34). O tlakah ali sledovih hodnikov k celici na Pošteli ni podatkov.

²⁵⁷ Zlati predmeti tudi v Goldesu (V. Radimský — J. Szombathy, op. 138, 54, T. 8, 4—5 in 8).

²⁵⁸ Schlosserjev (nepopolni) načrt tega grobišča (v Joaneju v Gradcu) še ni objavljen.

nici ni bilo celih posod ter le redki koščki prežganega bronu, medtem ko sta bili drugi dve precej večji gomili s podobnima grobnicama v Goldesu mnogo bolj bogati. V primeru z vsem tem poznamo v gomili št. 28 le črepinje iz zasipa, ki sodijo, po opisu sodeč, v Ha C stopnjo; gomila bi bila nastala bodisi v tem času bodisi, če črepinje niso iz razkopanega groba, temveč iz okoliških kultur. Nan ta, morebiti nekoliko pozneje. Kot morebiten ženski grob ta gomila ni mogla biti kenota, po Ferkovi razlagi pa bi lahko šlo le za kje drugje v boju padlega poglavarja, kar pa je prav tako kot Ferkovo mnenje za sedaj le domneva. Lega te gomile v sredini severnega dela grobišča, a na njegovem južnem robu, kjer je v smeri proti znožju Poštele in planim grobovom videti praznina, bi kazala na to, da sodi gomila med prve na tem predelu Lepa ravne.

Ob Ferkovih nejasnih opisih najdb v gomilah južne skupine, med katerimi so bili tudi sicer nenavadni predmeti, vrenutno ne moremo razloziti pomena tega dela grobišča. Zanj je značilno, da leže gomile na izraziti sirijski ravnici dokaj na široko, torej so pokopavali tod brez prostorske stiske. To lahko pomeni marsikaj a brez lastnih kopanj nima pomena nastevati v poštev prihajajočih domnev. Ob pogledu na Schlosserjev tloris ni dvoma, da je usek razvanjskega kolovoza razbil prvotno celoto južne in srednje skupine, h kateri se od zahoda približujejo plani grobovi, ki so tod morebiti segali še dalje. Tudi tu po velikosti izstopa osrednja gomila št. 7, še neraziskana, ki leži na sredi ravnice in skupine gomil, ta pa se hkrati močno loči od precej manjših in mnogo bolj tesno ležečih gomil osrednje skupine. Ali bi smeli v tej razliki videti grobove veljavnejših družin na eni ter grobove drugih pošteljskih prebivalcev na drugi strani; je ob tako skromnih podatkih iz doslej odkopanih grobov še vprašanje.¹⁰⁰

Naj ob tem in na koncu te obravnave omenim še možnosti ocenitve pošteljskega prebivalstva po grobovih. V časovnem razponu vsaj 200 let ima pošteljsko grobišče približno 60 gomil ter neznano število planih grobov, kar je v tem primeru glavna neznanka. Če se, samo za poskus, opremo na cenitve G. Merharta, po kateri naj bi v železni dobi smrtnost znašala morebiti 60 na 1000 prebivalcev, in ob tem računamo, da je bilo pod Poštele vsaj 50 planih grobov, torej skupno 100, potem postane jasno, da je to število mnogo prenizko¹⁰¹. V 200 letih bi 100 mrtvih po tem računu dalo le osem prebivalcev gradisca na Posteli, kar je seveda nesmisel. Tudi če to domnevano smrtnost zvisamo ali znižamo za polovico, ne pridemo iz tega okvira, zato je na dlani, da je ob znani velikosti Poštele treba računati na naselbino vsaj s petdesetimi prebivalci ter v zvezi s tem tudi z grobiščem, ki je imelo približno število grobov v okviru obeh skrajnosti, to je približno 500. Naj sedaj to število kakorkoli spreminjamo, izid je vselej enak; pošteljsko grobišče je moralo imeti daleč več kot 100 grobov, manjkajoče pa bi morali iskati kot plana grobove, bodisi že kar na Lepi ravni bodisi kod drugod v bližini Poštele¹⁰².

Kot so pokazale ocene dosežanj najdb, je grobišče na Lepi ravni nastalo nekje v drugi polovici 8., prenehalo pa bi naj, opirajoč se na gomilo št. 38 z do-

¹⁰⁰ V. Radimský — J. Szombathy (op. 138) 150 ss.; v Tachoneggerjevi gomili, ki naj bi bila družinski grob, vsaj 15 posod (T. 11), 31 kosov zapetnic, členki verižice, vozlate fibule, stekleni in jantarjevi predmeti, žsl. nož in sulične osti, fragmenti oklepa (?), vretenca in bruanik; v Kürnbergski gomili, kjer so imele stene grobnice prav tako smeri nebs, je bilo 23 posod (kot T. 8, 9—11 id.), fragmenti bronastih predmetov — fibule, obročkov, verižice, glave igel itd., zelezen nož, množina steklenih biserov, zlata predmeta T. 8, 4—5, 8, svinčeni, jantarjevi in koščeni izdelki (ti z graviranim okrasom, vretenca, ležniki id.

¹⁰¹ Ob nejasnih Ferkovih opisih bo vprašanje južnih pošteljskih gomil mogoče razrešiti le s kontrolnimi kopanji, saj je bila izražena tudi domneva, da bi utegnile biti antične. (S. Pahlč, CZN NV 6, 1970, 188 in op. 80)?

¹⁰² G. Merhart (op. 142) 86.

¹⁰³ Npr. na ploskem pobočju pod južnim okopom, kjer prihajajo na dan keramične najdbe (S. Pahlč, op. 4, 65, op. 149).

sedaj najmlajšimi najdbami, nekje v sredini 6. stoletja. V tipoloških stopnjah, razumljenih tu v časovnem smislu, obsega ta čas drugo polovico Ha B 3, celotno Ha C in D 1 stopnjo. Gledano kulturnozgodovinsko, sta grobišče in naselbina Poštela nastala v času, ko je kultura žarnih grobišč v Podravju še trajala, saj imajo plani grobovi zlasti v keramiki še docela starejši značaj, medtem ko naznajo kovinske najdbe že nove, v Ha C 1 stopnji precej splošno razširjene vplive. Če upoštevamo, da se je vrsta Ha B oblik v keramiki kot tradicija ohranila še v Ha C stopnji in se skupno s poštskimi kovinskimi predmeti pojavlja tudi v gomilah; smo tudi tu pred Gabrovčevno razlago o kronološki istopomembnosti končne faze Ha B 3 in pričetka Ha C 1 stopnje²⁶³. Grob z antenskim mečem, najstarejši v gomili v Podzemlju, je S. Gabrovec namreč zaradi manjkajoče neposredne predstopnje ter premočrtnega razvoja gomile v poznejši čas opredelil kot Ha C 1 ali Podzemelj 1 najdbo, čeprav sodi še v 8. stol. Na Pošteli je položaj nekoliko podoben, čeprav še ne vemo, kdaj sta nastala tako prvi plani grob kot prva gomila; grobišče in naselbina sta na tem mestu nov pojav in nato trajata skozi železno dobo. Različnost je predvsem v tem, da tod poznamo še trajajoča žarna grobišča v neposredni bližini in da se torej v Podravju staro (Ha B) nadaljuje, ko se novo (Ha C) že pričinja. To soočenje dveh pojavov z različno preteklostjo in bodočnostjo torej pomeni, da gre za izrazito prehodno obdobje, ko lahko najstarejše poštske najdbe, ki pričenjajo v 8. stol., kulturnozgodovinsko že pripisujemo Ha C kulturi starejše železne dobe, v istem smislu pa bi smeli najmlajše žarne grobove v Rušah (in Mariboru?), ki dočakajo še 7. stol., pripisati še Ha B kulturi žarnih grobišč. Ta prehodnost daje tu tudi celotni Ha B stopnji nekoliko drugačno obeležje, kot je bilo podano v Müller-Karpejevi shematični delitvi na tri enakomerna obdobja ali stoletja²⁶⁴. Lahko bi rekli, da imamo v Podravju poleg dveh čistih žarnogrobiščnih stopenj Ha B 1 — 2, katerih medsebojno kronološko razmerje še ni docela razjasnjeno in je v raznih pokrajinah tudi različno tolmačeno, še tretjo prehodno stopnjo, ki zajema tako konec žarnogrobiščne kulture kot pričetek prave starejše železne dobe²⁶⁵. Če jo imenujemo Ha B 3, potem mislimo s tem predvsem vse končne pojave kulture žarnih grobišč v starem in novem okolju ter pojav prvih vplivov novega časa, npr. železne izdelke ter tiste keramične oblike in bronaste predmete, ki so značilni še za zgodnje 7. stoletje, prav tako še na žarnogrobiščnih kot tudi že novih najdiščih. Menimo, da je pri tem treba tudi absolutno časovno oceno premakniti na drugo polovico 8. ter začetno obdobje 7. stol., torej v čas neposredno po »trako-kimerijskem sunku«²⁶⁶. Če bomo torej v prihodnje govorili o Ha B 3 stopnji žarnih grobišč Podravja ter Ha C 1 stopnji Poštela in drugih sočasnih ter istovrstnih najdišč, bomo začasno mislili na isti časovni okvir, vendar z vsakokratnim poudarkom na različnih koncih. Za Poštelo samo — in morda pozneje še za kronologijo starejše železne dobe v Podravju sploh — bi to obdobje opredelili za stopnjo Poštela 1 — s planimi grobovi in —

²⁶³ S. Gabrovec (op. 132) 32 (K. Klaus, op. 262, 226 ss).

²⁶⁴ H. Müller-Karpe (op. 66) 226 ss.

²⁶⁵ V tem smislu je sprva ocenjeval Ha B 3 stopnjo tudi H. Müller-Karpe, *Carinthia* I 143, 1953, 180 — vmesno stoletje ter Schild von Steier 5, 1955, 28 — končna faza, medtem ko je pozneje pri široko zasnovanem kronološkem sistemu (op. 66, 228 sl. 64), da bi se izognil ugibanju pri podrobem datiranju posameznih stopenj tudi najmlajšo enako uvrstil v shemo. Enako, a kot sočasnico s Ha C 1 tudi pri S. Gabrovcu (op. 132) 30, sl. 1; v ožjem absolutnem razponu (770—700), a že zunaj okvira ruške skupine (ki jo nekako isloča kot mejnik žarnogrobiščnega obdobja) je to stopnjo v okviru grobov Ljubljana 40 in Bled 18 poskušil opredeliti K. Klaus (op. 262) 219 ss, sl. 1.

²⁶⁶ Konec kulture žarnih grobišč in stopnje B med 600 in 750 pri Z. — K. Vinski (op. 223) 264 bi bilo torej imeti za konec Ha B 3 stopnje ali »čiste« žarnogrobiščne kulture. Na Morevskem je J. Rihovský (op. 127) 634 v svojem shematskem prikazu sklenil mlajšo stopnjo podolake faze v sredino Müller-Karpejeve Ha B 3 stopnje, kar bi ustrezalo sredini 8. stol., vendar je preostanek c horizonta (do 700) označil z vprašajem, kar bržkone pomeni, da ta vprašanja tam (leta 1966) še niso bila razčiščena.

sedaj še neznanim — pričetkom gomil ter z mešanjem najdb obeh dob kot glavno značilnostjo. Ko bo pod Poštelo uspelo ugotoviti najstarejšo gomilo ter zanesljivo opredeliti njene najdbe, bo možno razdeliti to stopnjo na starejšo, bolj žarnogrobiščno, in mlajšo, bolj halštatsko fazo. V tem primeru bo moč to delitev tudi vzporejati s stopnjama 1 a in 1 b na Vačah.²⁶⁷

Stopnja Poštela 2 bi v tem smislu bila obdobje gomil z najdbami izrazito halštatskega značaja, tako s tistimi starejšimi, ki bi jih lahko — trenutno še kaj malo konkretno — vzporejali s Ha C 2 najdbami ter tistimi mlajšimi — npr. iz gomile št. 38 — iz Ha D 1 stopnje. Za natančnejšo razmejitev stopnje Poštela 2 na fazi 2'a (= Ha C 2) in 2'b (= Ha D 1) med dosedanjim gradivom Lepa ravne še ni možnosti, zato jo lahko trenutno le povzemamo po tistih v sosednjih kronoloških sistemih.²⁶⁸ Prav nejasen pa je njen konec, ker na poštelškem grobišču tipičnih Ha D 2 in najmlajših najdb horizonta Magdalenska gora ni.²⁶⁹

Medtem ko je torej začetek poštelškega grobišča (in naselbine) po navedenem dokaj jasen, se nam konec prikazuje v dveh smereh: na grobišču ni najmlajših starejšeželezodobnih (in najzgodnejših latenskih) najdb, naselbina pa še po vsej verjetnosti nemoteno nadaljuje oz. naj bi se bila po prvi Schmidovi dataciji Poštele v tem času sploh šele pričela. Tu stojimo torej pred neznanko, ki jo bo mogoče rešiti najbrž le z novim raziskovanjem — odkrivanjem morebitnih še nezanih mlajših grobov ter s trdnješo kronološko razčlenitvijo naselbine same.²⁷⁰

Na novo odkriti grobovi na Lepi ravni pod Poštelo so nam torej pomagali razjasniti nastanek grobišča in naselbine, pri ugotavljanju njenega konca pa smo ob tem ostali pred velikim vprašajem.

DAS GRÄBERFELD VON POSTELA

Zusammenfassung

Im Jahre 1972 wurde beim Strassenbau auf der Ebene Lepa ravna (Habakuk) unterhalb des Ringwalles Poštela (Abb. 1) eine Kehre angelegt; dabei wurden Urnengräber angetroffen. Durch die sofortige Grabung des Museums in Maribor wurden sieben Gräber aufgedeckt. Der Besprechung der dabei eingebrachten Funde möge ein Bericht über die früheren Grabungen in den Grabhügeln vorangehen, die in den Jahren 1900—1903 von F. Ferk und im Jahre 1934 von V. Lorber unternommen wurden.

Die Fundstelle ist eine 100×150 m grosse Bergerasse, die 140 m über dem Draufeld und 80 m unterhalb des Ringwalles liegt. Der Wald wurde in vorigem Jahrhundert gerodet und durch zwei Keuschler besiedelt; heute gibt es hier drei Arbeiterbehausungen inmitten kleiner Acker- und Obstgartenflächen (Abb. 2). Die Grabhügel sind heute nur noch in zwei Gruppen am Nordost- und Südrand der Ebene erhalten (Abb. 3—4); eine Mittelgruppe von meist kleineren Hügeln ist in den vergangenen Jahrzehnten der letzten Rodung zum Opfer gefallen (Tabelle 1).¹

Obwohl über den Ringwall Poštela schon im Jahre 1837 von G. Mally und in den Jahren 1840—1853 von R. G. Puff berichtet wurde, scheint das Gräberfeld erst im Jahre 1899 von F. Ferk bemerkt werden zu sein.² Er hat damals beim Suchen einer von ihm vermuteten »Römerstrasse« dem Rücken des Pohorje entlang sowohl den Ringwall als auch die Grabhügel entdeckt.³ Schon im nächsten Jahre unternahm er die ersten Grabungen und durchsuchte in vier kurz andauernden Feriengrabungsunternehmen in den Jahren 1900—1903 insgesamt 9 Grabhügel von der damals noch beinahe 50 Grabhügel zählenden Gruppe. Die Ergebnisse seiner Grabungen wurden

²⁶⁷ G. Kossack (op. 39) 41, v istam smislu (starejša je žarnogrobiščna ter mlajša že halštatsko-dobna stopnja) tudi na Pošteli.

²⁶⁸ Prim. vzporajanja sistemov pri S. Gabrovcu (op. 132) 30, al. 1, ter K. Klus (op. 262) 223, sl. 2: labilnost te razmejitve je opazna, vendar je latnica 800 večinoma osnovna hrbtanica.

²⁶⁹ S. Gabrovec (op. 132) 34 a; na Pošteli in njenem grobišču že v prejšnjih stopnjah ni bilo za dolenski krog (= slovensko halštatsko kulturo) značilnih predmetov, npr. zlasti fibul.

²⁷⁰ Ta bo možna šele z obdelavo poštelške keramike, povezano z morebitnimi kontrolnimi raziskavami nasipov (prim. podobno v Stični: S. Gabrovec idr., op. 50; 164 ss.).

in den Tageszeitungen ganz kurz erwähnt, sodass der Autor die nötigen Angaben nur aus den Tagesbüchern Ferk's entnehmen konnte. Diese Grabungsnotizen sind sehr karg, auch enthalten sie fast keine Aufzeichnungen und die damals gemachten Funde sind heute zur Gänze verschollen.¹⁰⁻²⁸

Ferk hat zu jener Zeit die Grabhügel Nr. 24, 25, 28, 41 und 47 der Nord-, sowie die Grabhügel Nr. 3, 4, 5 und 10 der Südgruppe untersucht. Wie dies auf der Tabelle 2 ersichtlich ist, waren diese Grabhügel sowohl der Grösse als auch ihren Inhalt nach verschieden. Die Grabhügel 3, 4, 5, 10 und 47 enthielten nur eine einfache Brandschüttung. In den anderen wurden Steinabdeckungen festgestellt, von denen im Grabhügel 25 wahrscheinlich ein Steinkranz, im Grabhügel 28 jedoch eine Grabkammer aus Trockenmauerwerk 3,5×3,5 m vorhanden waren (Abb. 5).²⁹⁻⁴⁴ Die Hügelgräber 5, 24, 28 und 47 waren schon früher von Schatzgräbern durchwühlt. Das Fehlen von Brandresten in den Hügelgräbern 28 und 45 hat Ferk als Scheingräber gedeutet. Die Funde aus seinen Grabungen waren sehr bescheiden. Nur in dem Hügelgrab 25 hat er zerdrückte Tongefässe angetroffen, sonst waren überall in den Brandresten sowie in der Aufschüttungsschicht von Keramik nur zerstreute Scherben vorhanden. Da nicht davon erhalten bzw. im Museum zu Maribor auffindbar ist, kann man die Keramikreste nur nach den nicht allzu deutlichen Beschreibungen von Ferk bzw. Aufzeichnungen von W. Schmid (Abb. 5) als Ha C Ware mit urnenfelderzeitlichem Einschlag kennzeichnen.⁴⁵⁻⁴⁷ Von Metallwaren gab es nur einen nicht näher beschriebenen »Kupferschmuck« im Hügelgrab 25, das vom Ferk als Frauengrab erkannt wurde, sowie eine heute verschollene Eisenaxt im Hügelgrab 24. In den Hügelgräbern 3 und 5 sollen neben zerstreuten Scherben auch »eine hohle Metallperle«, eine »Metallknapsche«, grosse »Metallplatten aus Bronze oder Kupfer, Feuersteinmesser und 2 Feuersteinplatten« vorgekommen sein, was heute alles verschollen ist. Auffallend wirken hier besonders die aufgefundenen Stücke von Eisenerz, geschmolzenes Eisen sowie sonstige Eisenstücke, die auf eine heimische Eisenverarbeitung deuten.⁴⁸⁻⁴⁹

Als zweiter hat auf dem Gräberfeld von Lepa ravna im Jahre 1910 der Oberleutnant I. R. P. Schlosser gegraben. Als eifriger Altertumsforscher hat er den Ringwall zu erforschen begonnen, im Jahre 1911 den Grazer Landesarchäologen W. Schmid darüber in Kenntnis gesetzt und in den nächsten Jahren an dessen Ausgrabungen besonders durch die Vermessung des Ringwalls und Ausfertigung von Plänen teilgenommen. Er stellte auch den ersten Plan des Hügelgräberfeldes her, hat aber nur den Grabhügel 17, ein Brandschüttungsgrab ohne nennenswerte Funde, ausgegraben (Abb. 6).⁴⁵⁻⁴⁷

Ungefähr ein Vierteljahrhundert später begann der junge Mariborer Lehrer V. Lorber mit Grabungen an Grabhügeln auf Pohorje.⁵⁰ Er öffnete im Jahre 1934 auf der Lepa ravna die Grabhügel 18, 37—40 der Mittel- und Nordgruppe (Tabelle 3), wobei er auf meist rechteckige Steinsetzungen stiess (T. 1).⁵¹⁻⁵⁹ Innerhalb dieser gab es Brandreste auf der alten Oberfläche bzw. im Hügelgrab 40 in einer kleinen Mulde. Im Hügelgrab 18 fand er eine grosse zerdrückte Urne, sonst waren in den Gräbern nur kleine Urnen sowie flache Schüsseln vorhanden, von denen heute nichts mehr auffindbar ist. Im Hügelgrab 38 standen die Urnen und die Schüssel auf einer Holzunterlage. Aus Ton kamen noch einige Spinnwirtel und Reste von Ringen vor. Die Gefässe mögen — nach Aufzeichnungen des V. Lorber auf T. 1 — die schlichte Form der heimischen Ha C Keramik gehabt haben, nur im Hügelgrab 37 wurden auch mit schwarzen Mäandern bemalte Gefässreste entdeckt.⁶¹⁻⁶³

Die Metallfunde von V. Lorber sind zum Teil erhalten. Im Grabhügel 38, dem grössten in seiner Umgebung, lagen in der Urne stark verschmolzene Reste von zwei (?) gerippten Bronzespiralbändern (T. 2). Diese Armringe haben verzelzelte Entsprechungen in den Gräbern vom Sulmstal in Steiermark und Frög in Kärnten, sowie in den späthalstattlichen Armringen mit Rippenzier in Hallstatt selbst, was aus westliche Zusammenhänge deutet und das Hügelgrab 38 in eine spätere, Ha D 1 Stufe stellt.⁶⁴⁻⁷¹ In der daneben gestanden Schüssel des gleichen Grabes gab es Überbleibsel eines Gürtelbeschlages, von dem die verzierte dünne Scheibe schon zerstört war, die stabförmigen Glieder mit Ringlein jedoch aufbewahrt werden konnten (versuchsweise zusammengestellt auf T. 3). Sie wurden in unbekannter Anordnung am Ledergürtel angebracht und sind in dieser Form sonst kaum bekannt.⁷²⁻⁷³ Die Lanzenspitze aus dem Hügelgrab 37 ist unter anderen gleichartigen Funden im Mariborer Museum nicht auffindbar.⁷⁴⁻⁷⁶ die »eiserne Schnalle« aus demselben Grabe jedoch soll verschollen sein.⁷⁷ Über die soziale Stellung sowie die Geschlechtszugehörigkeit der von V. Lorber aufgedeckten Gräber lässt sich kaum etwas verlässliches sagen.⁷⁷

Die im Jahre 1872 neuentdeckten flachen Urnengräber haben nun den zweifachen Charakter dieses Gräberfeldes eindeutig bestätigt. Da diese Gräber am inneren Rande der Ebene von Lepa ravna und dicht am Fusse des Ringwalls liegen, ist dadurch der Ausgangspunkt der Anlegung des Gräberfeldes deutlich gekennzeichnet (Abb. 1—2). Da das Gelände um die neuentdeckten Gräber durch Wegeinschnitte und Erosionsgräben

schon zum Teil abgetragen ist, andererseits aber Berichte über Zufallsentdeckungen gleicher Art vorliegen, darf man in der Umgebung noch weitere Flachgräber vermuten.⁷⁶⁻⁷⁸

Mit Ausnahme des Grabes 3 gab es überall grosse Tonurnen (Abb. 7). Sie wurden in rundliche Gruben eingelegt und waren wenigstens in drei Fällen mit Steinplatten überdeckt. Da einige von ihnen fast gänzlich eingedrückt waren, was sonst nur selten vorkommt, macht es den Anschein, dass die Gefässe schon bald nach der Bestattung aus nicht mehr feststellbaren Gründen zusammengebrochen sind. In den Urnen gab es Brandschüttungsreste mit zum Teil auserlesenen Knochen, worauf die Beigefässe gestellt wurden (T. 4). Es sind dies kleine Urnen, Henkeltöpfe, Henkelschalen, Schüsseln usw. Aus Metall kamen zwei Paare von Bronze- und ein Paar von Eisenreifen sowie eine eiserne Knotenfibel an den Tag (T. 5—7). Sämtliche Metallgegenstände haben Brandspuren, was auch an einigen Scherben bemerkt wurde. Die Beigefässe — mit Speisen? — wurden erst nach der Verbrennung ins Grab gelegt, die Reste von zerschlagenen Gefässen deuten jedoch auf ein Begräbnisritual hin.⁸⁰⁻⁸²

Nur das Grab 1 mit sieben Gefässen und drei Eisengegenständen macht den Eindruck eines reicheren Grabes. Solche Gräber sind übrigens auch in den Urnenfeldern im Raum Maribor — Ruše ziemlich selten.⁸¹⁻⁸⁴ Bemerkenswert ist dabei die Anwesenheit eines zweiten urnenartigen Gefässes, wovon das Grab 1 in Verbindung mit einer darin liegenden Henkelschale an »Trinkservices« der späthallstattischen Situlgräber erinnert. In dieser Hinsicht könnte das Grab 1 sowie ähnliche Funde in den Urnengräbern der früheren Zeit, nach Ansicht der Verfassers, eine frühe Form dieses Brauches darstellen.⁸⁵⁻⁸⁸

Im vorliegenden Bericht werden einige Gefässformen sowie ihre Verzierungsarten eingehender besprochen. Es sind dies zuerst die Urnen mit ihrem breitbauchigen Körper und Kegelhals, mit Kerbleisten mit Griffzapfen im Unterteil, Warzen auf der Schulter, geradlinigen und guirlandenartigen Eindrücken von »falscher Schnur« bzw. »Ringabrollung« verziert, die noch tief in der urnenfelderzeitlichen Keramik stehen. Dasselbe urnenfelderzeitliche Vorkommen ist charakteristisch auch für die meisten Beigefässe. Das Gesamtergebnis dieser typologischen Untersuchung ist die Feststellung, dass die Tonware der neuesten Postelagräber als unmittelbare Fortsetzung der Urnenfeldertradition zu betrachten ist.¹⁰¹⁻¹⁰³ Da demgegenüber Metallfunde in der vorangehenden Urnenfelderzeit noch meist unbekannt sind, wird man die sonst älter aussehenden Gefässe an das Ende der Ha B Stufe herunterdrücken müssen. Dies scheint dem Autor besonders bei der Besprechung der grossen Urnen wichtig da diese breitbauchigen Kegelhalsgefässe in Ruše von H. Müller-Karpe als eine Ha B 1 Erscheinung erkannt wurden. Nun scheint es sich hier herausgestellt zu haben, dass die breiten Gefässe mit schlankeren Urnenformen in der Späturnenfelderzeit konvergieren. Sie sind im slowenischen Drauland, im Sulmgebiet sowie weiter gegen Norden und Osten in der Kalenderbergkultur und ihren Nachbargruppen eine geläufige Erscheinung. Dementgegen stellen aber die Grossurnengefässe in Mittel- und Südslovenien, besonders in Dolenjska als auch in Vače und sogar schon auf dem viel näheren Rifnik bei Celje fast ausschliesslich sack- und fassförmige Typen dar.¹⁰⁴⁻¹¹⁰ Somit scheinen auch diese Keramikformen zur Feststellung der Abgrenzung beider grossen hallstattzeitlichen Kulturkreise — der balkanisch-illyrischen und donauländisch-pannonischen im slowenischen Raume, wenigstens im Ostteil des Landes beizutragen.¹⁰⁴⁻¹⁰⁷ Auch die anderen Gefässe sowie ihre Verzierungen zeigen deutliche Beziehungen zu den verwandten mitteldonauländischen bzw. mitteleuropäischen Formen, die meist schon in der Urnenfelderzeit verankert sind.¹⁰⁸⁻¹⁰⁹

Von den Bronzearmringen sind die geschlossenen Reifen, obwohl noch mit urnenfelderartigen Eingravierungen verziert, in der Spätphase der Urnenfelderzeit kaum bekannt. Sie sind aber auch in den nachfolgenden Ha C—D Stufen selten.¹¹⁰⁻¹¹³ Auch die beiden rundstarbärtigen eisernen Armringe sind eine späturnenfelderzeitliche Erscheinung, die neben dem Urnenfeld in Ljubljana besonders in Vače öfters vorkommen und den Anfang der Eisenverarbeitung hierzulande andeuten.¹¹⁰⁻¹¹³ Die zweischleifige Knotenfibel T. 5, 9 ist ausschliesslich aus Eisen und besitzt nur vier Knoten, was ihr in Slowenien vorläufig eine Sonderstellung gibt.¹⁰⁰ Der Autor versucht sie in die Typenreihen der zweischleifigen Bogenfibeln, die neulich von S. Gabrovec aufgestellt wurden, einzureihen, wobei die Variante 2c — eiserne Knotenfibel Sloweniens und die Variante 5b — auf nordbalkanisches Gebiet beschränkte Vierknotenfibel aus Bronze und Eisen in Betracht kommen.¹²¹ Beide Typen treffen in Syrmien in den Dalj-Vukovar Nekropolen zusammen was aber bei der Eisenfibel eher an einen Einfluss von den Ostalpen her deutet, zumal die serbischen Stücke zum Teil in eine spätere Periode datiert werden.¹²²⁻¹²⁴ Die Postelafibel dürfte nach Ansicht des Autors eine lokale Variante der slowenischen eisernen Kno-

tenfibern darstellen. Aehnliche Fibern sowie ältere Typen der Knotenfibern aus Bronze, mit Eisenkern, kommen öfters besonders in Vače vor, wo in Mittelslowenien nach dem heutigen Wissen die älteste Eisenverarbeitungssiedlung war.²⁴⁵ Da neulich auch in dem Urnenfeld von Ljubljana solche Knotenfibelfunde gemacht wurden, entsteht die Frage wie diese zwei Fundorte in dieser Hinsicht gegeneinander stehen. Falls Vače im 8. Jahrhundert als Lieferant solcher Erzeugnisse sich herzustellen sollte, könnte auch die Knotenfibel von Pošteja aus dieser Richtung stammen, wenn es sich nicht um eine lokale Nachbildung eines heimischen Eisenschmiedes oder einer frühen Eisenschmelze der n äheren Umgebung handelt.^{246—250}

Die Urnengräber von Lepa ravna unterhalb Pošteja bestätigen somit die Ansetzung der — zuerst nicht befestigten — Siedlung von Pošteja schon innerhalb des 8. Jahrhunderts. Das wurde auch von W. Schmid, der zuerst das 5. Jahrhundert als Anfang bezeichnete, später anerkannt, konnte aber durch eindeutige Funde erst jetzt nachgewiesen werden.^{257—259} Die grosse Aehnlichkeit der keramischen Grabfunde mit denjenigen in den Urnenfeldern des Drautales bestätigt die Auffassung, dass es sich hier um eine unmittelbare Fortsetzung einer der Talsiedlungen handelt, was wohl mit den tiefgreifenden Umwälzungen des 8. Jahrhunderts zusammenhängen mag. Es dürften zu jener Zeit im Draulande einige besonders exponierte Siedlungen in entlegene Gebiete des Landes verlegt worden sein, wie in einigen Fällen schon früher angedeutet wurde. Wie die Spätfunde von Ruše zeigen, dauerte diese Umstellung der Besiedlung dieser Gegenden eine geraume Zeit und so kommt es vor, dass die Anfangsphase der Pošteja der spätesten Phase von Ruše bevor steht.^{240—260}

Nach obigen Festlegungen wird wenigstens für Pošteja und ihre Umgebung ein Zustrom neuer Fremdbevölkerung, die z. B. in Transdanubien als eine Überschichtung der älteren urnenfelderzeitlichen Bevölkerung erklärt wird, als ausgeschlossen gelten. Somit muss man das Aufkommen von Grabhügelsetzung auf die neuen Kultureinflüsse zurückführen.²⁶¹ Obwohl das Hügelgrab 28 mit Grabkammer eine höhere Stellung des hier wirklich oder scheinbar Begrabenen vorzutauschen scheint, ist mit ihm vorläufig die Anwesenheit von Kriegergräbern des ausgehenden 8. Jahrhunderts nicht bezeugt. Die etwaige künftige Untersuchung der Riesenhügel von Pivola am Fuss des Pohorje unterhalb Pošteja könnte diese Deutung einmal ändern, jedoch steht es nach dem heutigen Wissen fest, dass sich in der Mariborer Gegend ein fürstliches Stammeszentrum in der Hallstattzeit nicht gebildet hat.^{262—268} Die Hügelgräber auf der Lepa ravna sind ziemlich ausgeglichen und sind auch sonst der Grösse und Ausstattung nach jenen um Burgstall und Frög am ähnlichsten. Als Einzelbrandgräber unter Hügeln bilden sie hier den südlichen Rand der neulich »Wies-Martijanec« benannten Gruppe der südostai-pinischen Hallstattkultur.^{264—278}

Was die Bevölkerungszahl von Pošteja anbelangt, versucht der Autor nach ähnlichen Berechnungen von G. v. Merhart zu einigen Schlüssen zu kommen.²⁷⁹ Bei der wenigstens 200 Jahre dauernden Belegung dieses Gräberfeldes, wo ungefähr 50 Grabhügel bekannt worden sind und ebensoviel Flachgräber vermutet werden dürfen, könnte nach Sterblichkeitsatz 60:1000 der Ringwall kaum von einer oder zwei Familien bewohnt sein. Da dies bei der Grösse und Mächtigkeit der Anlage nicht in Betracht kommt, müsste das Gräberfeld bei ca 50 Einwohnern von Pošteja für den gleichen Zeitraum etwa 500 Gräber gezählt haben. Sie müssten aber erst gefunden werden, wobei neben der Ebene von Lepa ravna noch andere Teile der Umgebung von Pošteja in Betracht kämen.²⁸⁰

Mit der Zeitstellung der bisherigen Grabfunde ungefähr zwischen 750—550 dürfte diese Periode den Stufen Ha B 3, Ha C und Ha D 1 nach der üblichen Chronologie angehören. Die Siedlung von Pošteja wurde also in jener Zeit angelegt, als die meisten Siedlungen entlang der Drau noch andauerten. Es stellt sich somit eine ähnliche Lage wie in Südslowenien heraus, die von S. Gabrovec als »teiliweise chronologische Gleichgültigkeit« der Ha B 3 und Ha C 1 Stufen erklärt wurde.²⁸¹ Hier soll diese Erscheinung eine ausgesprochene Übergangsperiode zwischen der Urnenfelder- und der Hallstattzeit bedeuten. Der Autor meint, dass somit die Ha B 3 Stufe neben den zwei vorangehenden rein urnenfelderzeitlichen Stufen Ha B 1—2 zeitlich auf die zweite Hälfte des 8. Jahrhunderts beschränkt werden soll.²⁸² Kulturhistorisch gesehen dürfte man also auch hier bei der Besprechung der ausgehenden urnenfelderzeitlichen Fundorte von Ha B 3, von beginnenden hallstattzeitlichen jedoch von Ha C 1 zeitlich zum Teil gleichbedeutenden Stufen sprechen.^{283—284}

Anschliessend versucht der Autor die ätereisenzeitliche Periode von Pošteja auf zwei Stufen aufzutellen. Die ältere Stufe 1 (750—650) wird erst einmal später durch die Feststellung der ältesten Hügelgraberfunde auf zwei Phasen geteilt werden können, um somit eine Angleichung an das Chronologieschema von Vače zu ermöglichen.²⁸⁵ Die Stufe 2 (650—550) ist vorläufig an den üblichen breiteren Rahmen der eisenzeitlichen Chronologie angeglichen.²⁸⁶ Wenn also der Anfang des Gräberfeldes

bzw. der Siedlung einigermaßen klar dasteht, bleibt man beim Suchen nach Belegen für die Endphase weitgehend in Ungewissheit. Das Gräberfeld hat bisher keine Ha D 2 Funde geliefert,²⁷ obwohl die Siedlung in Ringwall bis in die Spätlatenezeit und in die frühromische Periode, wahrscheinlich wesentlich ungestört, fortduerte. Dadurch wird aber schon das Problem der bisher fehlenden ostnordischen Gräber angeschnitten, das hier nicht weiter besprochen werden kann.²⁸

Die Untersuchung der Gräberfelder im Bereich des Ringwalls hat ergeben, dass die Siedlung bis in die Spätlatenezeit und in die frühromische Periode, wahrscheinlich wesentlich ungestört, fortduerte. Dadurch wird aber schon das Problem der bisher fehlenden ostnordischen Gräber angeschnitten, das hier nicht weiter besprochen werden kann.

Jože Koropec

SREDNJEVEŠKO GOSPOSTVO ROGATEC

V slikovito, rogaško nižinsko pokrajino med Sotlo v njenem povirju in južno od mikavnega Boča, Donačke gore in Maclja je verjetno zahajal že bližnji starokameni krapinski človečnjak pred 120.000 leti, gotovo pa je tu trajno živel človek mlajše kamene dobe med 4000 in 2000 pred našim štetjem. S svoje prometne ceste Celje—Ptuj so prihajali Rimljani na tla Rogatec v zavetje Klavdijeve (Donačke) gore, kjer so lomili kamen za spomenike. V Rogatcu in blizu njega naletimo na rimske nagrobnike, sarkofag (krsto), bronaste sponke in bronaste novce iz 3. in 4. stoletja.¹

Slovenci so se naselili v rogaški svet konec 6. stoletja z vzhodne strani čez hrvaško Zagorje. Od 828 je bilo Rogaško v mejnem ozemlju frankovske Posavske krajine v sosedstvu Spodnje Panonije in Posavske Hrvatske, ki sta bili takrat prav tako pokrajini frankovske države. Prav v tej dobi je Sotla prvič postala meja, in sicer med slovensko Posavsko krajino in Posavsko Hrvatsko, Boč, Donačka gora in Macelj pa meja Posavske krajine in slovenske Spodnje Panonije.

Ko so proti koncu 10. stoletja morali Ogrji prenehati z nad poldrugo stoletje ponavljajočimi se pohodi po naših pokrajinah, se je znašel rogaški svet v Savinjski krajini nemškega cesarstva na meji s Podravsko krajino in hrvatskim kraljestvom.

»Cesar Henrik II. je 1016 podelil savinjskemu krajišniku Viljemu v last posest med Savo, Savinjo in Sotlo. Viljemova vdova grofica Hema je te zemlje darovala 1043 samostanu v Krki na Koroškem in od njega jih je prevzela 1072 nova krška škofija... Ob zatonu 11. stoletja so začeli krški škofje ob Sotli mejiti na novoga neprijetnega sosedu, na ogrskega kralja. Nemški cesar, kranjsko-savinjski krajišnik oziroma njegov namestnik in krški škof so morali z vnemo vzpostavljati ob Sotli obrambo pred Ogrji, v njenem povirju z gradom Rogatec (1130 Roas).² Pred 1192 je izročil krški škof rogaško gospostvo, obsegajoče okoli 600 kmetij (zelo pretirano število), v najem, v fevd štajerskemu knezu Otakarju IV. Traungavcu. Njegova štajerska dežela je mejila takrat pri Boču, Donački gori in Maclju na rogaško gospostvo. Leta 1192 je umrlega kneza nasledil Leopold V. Babenberžan. V spremstvu njegovega sina se je mudil še isto leto Štefan Rogaški, upravnik gospostva, računajoč, da bo Rogatec prejel v fevd tudi novi knez. Kmalu zatem bi se naj zadrževal pri Rogatcu tri

¹ Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant, VII, 1889 (Orožen), 4—21. Archaeologische Karte von Jugoslawien Blatt Rogatec, 1939, 17, 21—22, 35, 53—54; 63—70.

² Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 4, 1915 (Gradivo 4), 57. Jože Koropec, Kriško bizeljsko gospostvo, ČZN 7, 1971, 27.

tedne menih Trevrizent, stric Eschenbachovega Parzivala, in se bojeval na turnirjih z vrednimi slovenskimi možmi.³

Leopold V. se ni potrudil, da bi si izgovoril pri krškem škofu bogato rogaško gospostvo. To je izkoristil Ortolf Konjiški in sprejel gospostvo v fevd.⁴ Leta 1197 sta se mudila Štefan in Bertold Rogaški že v njegovem spremstvu.⁵ Vir Ortolfa zadnjič omenja 1202.⁶ Nasledil ga je Albert Rogaški iz Štatenberga ali Zbelovega, po vsej verjetnosti njegov zet. Nastopal je med 1207 in 1227, njegove hčerke Sofija in Rihca med 1237 in 1263, Truda pred 1249 in sin Henrik med 1234 in 1267.⁷ Albert je zapustil otrokom krški fevd Rogatec, Zbelovo (prvič omenjeno 1206 Blanchenstein) in Štatenberg (prvič omenjen 1241 Statenburch — ostri vrh) kot svojo last.⁸ Henrik je bil 1234 že odrasel in je lahko pečatil listino z lastnim pečatom.⁹ Sofija Rogaška je bila 1237 vdova in brez otrok. Takrat je skušala ustanoviti na štatenberških tleh v Studenicah ob prometni poti med Konjicami in Ptujem hospital s cerkvijo. Hitro si je premislila in namesto hospitala (gostišča) je zrastle 1245 ženski dominikanski samostan s Sofijo kot prvo priorico.¹⁰ Henrik je novemu samostanu podelil pravico do nižjega sodstva. Leta 1245 je dovolil svojemu vazalu Hartviku iz Jeršovca (Alsniz) pri Križu, da je izročil žičkemu samostanu štiri fevdne kmetije v Jeršovcu za tri v Hudinji pri Celju, ki so s tem postale namesto zamenjanih Henrikov fevd. Kot gospodar Zbelovega, ki je bilo središče zelo obširnega deželskega sodnega področja med Dravo in Bočem (1445 Botschait), se je pobotal 1248 s šentpavelskim opatom o sodiščni meji ob Lobnici. Leta 1249 je obljubil z ženo Gizelo (verjetno iz Kranichberga pri Dunajskem Novem mestu) in s hčerkama Trudo in Prido, da bo zapustil del štatenberškega premoženja studeniškemu samostanu. Listino je opremil zopet s pečatom, ki pa se ni ohranil.¹¹ Sofija se je odpravila 1263 svojemu deležu v Štatenbergu v korist brata Henrika in že njegovega mladega sina Henrika II. Leta 1267 sta nastopala še oba Henrika, od 1269 do 1296 le Henrik II. sam. Leta 1271 je dovolil vazalu (podrejenemu plemiču) Ulšalku iz »Volzke« da sme podariti rogaške fevde Studenicam. Osem let kasneje je popustil v sporu s svojim gospodarjem, krškim škofom, 1283 pa dovolil vazalu Rudolfu Zbelovskemu, da obdari studeniške nune. Henrik II. najbrž ni bil poročen, gotovo pa ni imel potomcev. Leta 1283 je vrnil knezu njegove na Rogatec vezane fevde, da jih je ta lahko izročil njegovemu sorodniku Otonu Liechtensteinu. Knez se je takrat bal, da bi utegnil prevzeti Friderik Ptujski od

³ Joseph Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark II, 1879, 38 (Gradivo 4), 398
Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 5, 1928 (Gradivo 5), 53

⁴ Gradivo 4, 398

⁵ Gradivo 4, 453

⁶ Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte, Märkte, 1902 (Untersteiermark), 139

⁷ Gradivo 5, 71, 88, 183, 198, 226, 232, 297

⁸ Joseph Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III, 1903 (Urkundenbuch III), 85, 108, 107, 118, 121, 151, 184, 227, 232, 278, 294

⁹ Hans Pirchegger — Otto Dungen, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, 1949, 30

¹⁰ Hans Pirchegger, Landesfürst und Adel in Steiermark III, 1958, 242

¹¹ Heinrich Appelt — Gerhard Pferschy, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark IV/1, 1960 (Urkundenbuch IV/1), 27, 30, 112

¹² Heinrich Appelt — Gerhard Pferschy, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark IV/2, 1964 (Urkundenbuch IV/2), 188

Untersteiermark, 25

¹³ Gradivo 5, 88, 388

¹⁴ Gradivo 5, 297

¹⁵ Gradivo 5, 325, 410

Untersteiermark, 137

¹⁶ Joseph Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, 1893 (ONB), 506

Urkundenbuch III, 85, 107

Gradivo 5, 405

Franc Kos, Doneski za Krajevne kronike, Rogatec, CZN XVI, 1920/21 (Kos), 73
Untersteiermark, 137

KONJICE

Žižki
SAMOSTAN

LANČOVA
VAS
POPOVCI

MAJŠPERK

SRNJAKOVEC

ZBELOVO

STUDENICE

PEKLAČE STRAJNA

BOČ

ŠTATENBERG

POTNIVRH

PREKORJE

SLOBOČEC

DOBRINA

JARONJE

ZAVRŠE

NADOLE

ŽETALE

STOPNICE

DREVENIK

GABERNIK PLEŠIVEC

KOPA

BENETEK

STRNEC

ZENČA

DONAČKA GORA

ROGATNICA

LEMBERK

KOSTIVNICA

CEROVEC

BRADISČE Z.G. VAS

SEDOVO SVINJO

LEHNO

PREVOLE

MACELJ

JELŠOVEC

NEBONJE

IRJE

SEDOVO SVINJO

LEHNO

PREVOLE

MACELJ

POLŽANSKA
VAS

MESTINJE

TEKAČEVO

RATANSKA VAS

DOL

FLAKE

ZAHENBERG

SOTENSKO

LOČKA VAS

STOJNO SELO

DRABANJA

STRMO

ROGATEC

MEDVEDJE
SELO

RODNE KRIZ

TRZIŠČE

BREZOVEC

CESTE

VIDINA

JERŠOVEC

RJAVEC

COLJSKI

DOBOVEC

TRLIČNO

ČREŠNJEVEC

HAJNSKO

KATARINA

ZIBIKA

EMA

OLIMJE

SOTLA

PLANINA

Henrika II. imenitno deželsko sodstvo po Dravskem polju, zato ga je skušal kupiti zase skupno s prvč omenjenim trgom (forum) Rogatcem. Pred nastankom trga pod gradom se je skušalo razviti tržno žvljenje pet kilometrov zahodneje v Tržišču.¹²

Istočasno kot oba Henrika so se javljali v Rogatcu 1249 Hilbrand in Ulrik, 1254 Bernard, med 1259 in 1272 Rudolf s sorodniki, 1269 Popman, 1270 Leutold, 1275 Tonlin, 1283 Cigel, med 1283 in 1301 Uzman, 1296 Bernard. To so bili nižji plemiči v službi Rogaških ali pa tudi že prvi tržani. Rudolf je doblj 1269 vinograd na Donački gori (mons Rohats) od studeniških nun v dosmrtno uživanje, zato se je odpovedal kmetiji v Slogomerju (Logomer) pri Žahenbergu.¹³

Leta 1301, pet let po zadnji omembi Henrika II. Rogaškega, je Oton Liechtenstein prodal krški fevd rogaško gospostvo z gradom (haus, okoli 1310 prvch, 1344 veste) za 700 mark Ulriku Žovneškemu, obdržal pa Zbelovo. Štatenberško gospostvo so od Henrika II. Rogaškega prevzeli sorodniki Viltuški. Odslej Rogatec dolgo ni imel več skupnih gospodarjev z Zbelovim in Štatenbergom.¹⁴

Žovneški oziroma celjski upravniki rogaškega gospostva so bili Bertold (1306), Walsee (1310), Ulrik Aigel (1318—1330), Herman Dobrinski (1341—1344), Rudolf Rausibold (1344), Pavel Esel (1346), Herman in Greta Recer (do 1400), sinovi tržana Janeza (1400), Lichtenberger (do 1413) s pisarjem Janezem Welnerchom, Janez Landman (1436), Štefan Kolb (1441) in Ahac Perger (1456). Upravnik je dobil letno za službovanje po 20 mark in pravico do enega grajskega vinograda.¹⁵

Ulrik Žovneški je kupil nekaj kmetij in gorninskih vinogradov 1306 od Eberharta Rogatniškega, med drugim tudi dve in pol kmetije v Peklačah (Teufenbach) in Žetalah (1228 Schiltern). V slednjih je imel posesti Ptujski od 1298, ko jih je kupil od Gočalka Pohorskodvorskega. Že 1310 je skušal Žovneški urediti s Ptujskimi vprašanje sodnih pravic v Halozah.¹⁶ Tako se je začelo širiti rogaško gospostvo v porečje Drave in prestopati stoletja staro mejo prav v času, ko si je Štajerski začel priključevati svet nekdanje Savinjske krajine tja do Save. Grof Friderik Celjski je kupil 1341 nekaj desetini pri Rogatcu za 42 mark od Hermana iz Dobrine (Dobruenesdorf), kar je kupil Hermanov oče Ortolf 1324 od Uzmanovih sinov.¹⁷ Isto leto (1341) je prodal omenjeni Herman Eberhardu Obrerenu posesti v Dobrini, Šardinju (Scherdinge), pri žetalski (Michaelovl) cerkvi in drugod. Ko je Obreren 1347 prodal te posesti Frideriku Celj-

¹² Listine 1234, 1239 a, 1240, Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Sda)

Urkundenbuch IV/1, 63, 112

Urkundenbuch IV/2, 149, 150

Heinrich Appelt — Gerhard Pferschy, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV/3, 1987 (Urkundenbuch IV/3), 243

Grožen, 189—189

¹³ Listine 1234, 1518, 1827 c, Sda

Albert Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VI, 1859 (Muchar VI), 7

Orožen, 97, 189

Urkundenbuch III, 108, 233

Urkundenbuch IV/2, 189, 234

Urkundenbuch IV/3, 337

¹⁴ Listina 2238 f, Sda

Grožen, 189

ONB, 399

¹⁵ Listine 1318, 1330, 2912 c, 2238 f, 2273 d, Sda

Celjska fevdna knjiga, prepis Josipa Mravičaka v Pokrajinskem arhivu v Mariboru (Cfk), 48

Muchar VI, 182

Orožen, 189

Kos, 72, 73

Untersteiermark, 97

¹⁶ Gradivo 5, 248

Untersteiermark, 98—97

Hermann Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae IX, 1965 (Monumenta IX), 10—11

¹⁷ Listina 2192 c, Sda

Kos, 73

skemu za rogaško gospodstvo, je bila prodajna listina zelo zgovorna. V Dobrini je bila ena kmetija (brata Andrej in Tomaž), pri žetalski cerkvi ena kmetija (Lovrenc), v Šardinju tri kmetije (Marko, Martin in Andrej), na hribu (Perg) ena kmetija (Štefan), v Peklačah (Pettklatsche) ena kmetija (Martin), v Prekorjah (1332 Pretris) ena kmetija (Nobtko) in 43 veder gorninskega mošta. Leta 1357 je Friderik Celjski kupil še Tomaževo kmetijo pri žetalski cerkvi, puščo v Dobrini, Petrovo kmetijo v »Kalh« (1332 Chalk), Pavlovo in Andrejevo kmetijo z gornino v Peklačah, vse za 21 mark od Lovrenca Spenela.¹⁸ Spričo živega interesa Celjskih za žetalsko okolico so se zdramili tudi Ptujski. Leta 1356 so si pridobili v Žetalah od Ulrika iz Popovcev 9 kmetij in tri leta kasneje še 2 kmetiji z gornino od Alrama Huterja. Leta 1428 so Celjski in Ptujski razmejili rogaško gospodstvo od ptujskega z mejo Plešivec—Kopa (Preysenberg)—sv. Štefan—Benetek (Berdena)—Strmec (Stermetz)—Prapretno (Varemberg, okoli 1400 Praprotna)—Malinak (Malinakh)—Ženčaj (Siemtsche)—Dončka gora—Belina (welinakh, weyssepach)—Resenik (rassenikh)—Klanec (glanntz)—Menik—Prevole (Prebe, Plebe) s kamnolomi—Jamotschke Potok (Grabenbach)—Selo (Dultschdetschelo, Grossharp)—Žetale—Slapnitza—Macelj (Zeretinger perg)—Strajna (Stargnidorff)—Steinpach.¹⁹ V mejnem področju rogaškega gospodstva je naklonil Herman II. Celjski dve marki letnega dohodka ptujskim dominikancem pred 1435. Friderik IX., zadnji Ptujski, je še pred 1438 kupil posesti v Žetalah in Šardinju od Klavža Slovenjegraškega. Leta 1438 so si zapisali ptujski minoriti v urbarju, kje meje na rogaško lovno področje. Pred letom 1450 so zgradili Žetalčani sedanjo cerkev.²⁰

Celjski so radi dajali v fevd posesti po Rogaškem. Leta 1436 je dobila Barbara iz Lemberka 10 kmetij v Jelšovcu (Gelsowicz), 6 kmetij in 6 veder gornine v Cerovcu (Czerowicz), 5 kmetij v Tuncovcu (Tunczeltal), 3 v Lastini (Lastendorf) pri Tržišču, 2 v Brezovcu (Wresowecz), 2 v Draganji (Draksendorf), 1 v Strmcu, 3 v Tekačevem (Takacza), domec (hofstat) v Irju (Geyring) in desetino v Zibiki (1332 Sybkaw);²¹ rogaški tržan Vid Plimel je prevzel dve tretjini vinske in žitne desetine v Mršečki vasi (Marssendorf) in v Draganji (Dragen), dve tretjini žitne desetine v Slogomerju in v Sotenskem (Aynod) ter dve tretjini vinske desetine v Vrbju (Velbra);²² Janez Landman je prejel 7 kmetij in 1 domec v Popovcu (Poppendorf) pri Tlakah, 3 v Spodnjem Gradišču (Nydern Tain), 1 v Zgornjem Gradišču (Obern Tain), 5 v Vidini (Widenstorff), 4 v Trličnem (an der Zetl), 3 in pol kmetije, 2 mlina, stope in 2 travnika v Slogomerju, 2 kmetiji v Dobravci (Dobrawecz) pri Cerovcu, dve tretjini žitne desetine v Zgornji vasi (1237 Oberendorf), dve tretjini žitne in vinske desetine v Vrbju, dve tretjini vinske in žitne desetine ter gornino v Popovcu, dve tretjini vinske desetine v Lehnu (Lechen), gornino v Cerovcu, 8 domcev v Rogatcu, hišo z vinogradom in domcem v »mestu« Rogatcu pri župnišču, 2 vinograda nasproti rogaški trdnjavi, gozd »Prehans«, nadalje pravico do 20 srebrnih novčičev-vinarjev vinske-

¹⁸ Listine 2334 b, 2334 c, 2598 a, Sda ONB, 60, 87

Untersteiermark, 233

¹⁹ Orožen, 166—176

Untersteiermark, 96—97

²⁰ Listina 6148, Sda

Orožen, 338

ONB, 332

Reinhart Bachofen — Wilhelm Hoffer, Jagdgeschichte Steiermarks II, 1928, 501

Untersteiermark, 95—96

²¹ Cfk, 14

Orožen, 24

ONB, 462

²² Cfk, 43

ga činža (weinczins) od župnika Klavža v Irju ter pravico do kopuna in 30 novčičev za poldrugo vedro vina,²³ Sigmund Acz domec v rogaškem trgu, njive pri trgu, travnike, posesti in gornino v Slogomerju, Janez Wernburger 2 kmetiji v Tekačevem;²⁴ Ahač iz Gorice (Ekkenstein) pri Velenju 6 kmetij v »Frankendorf«, 2 kmetiji in domec v Tržišču (Therschicz), 2 kmetiji v Ratanski vasi (Ratersdorf), 5 v Sečovem (Swetschn), 2 v Strmcu, 1 kmetijo in travnik v Dragani, 4 kmetije v Zgornji vasi, 3 v Prevolah, 1 v Mršečki vasi (Merosy), 1 v Dobrini (Guttendorf), 1 v Stopnicah (Sklopnicza), 1 v Globočcu (Glabotschnicz), 1 v Prekorju (Phrechresgy), vinograd in 2 domca v Rogatcu ter delež po svoji sestri Ani. Ahaca je nasledil 1467 sin Herman.²⁵ Janez Landman je kupil pred 1444 še celjske fevde, ki jih je prej imel Vid Plimel, leta 1445 pa je še prevzel tiste celjske fevde, ki jih je prej imel celjski grajski pisar Janez Mewsenrewter, in sicer 21 večer gornine po Rogaškem in 12 njiv v pomirju (pürkfrid) rogaškega gradu. Tretjina žitne desetine pri »mestu« Rogatcu je po istem pisarju prešla 1446 na Klavža Abprecherja. Janez Landman je priznal 1456 svoje celjske fevde za krške.²⁶

Ko je leta 1436 prevzel Jakob Strmolski iz Strmola vzhodno od Kranja celjske fevde na Rogaškem, se je kmalu zatem izoblikovalo rogaško strmolsko gospostvo. Jakob je dobil tu v fevd stolp (turn) pri Rogatcu s 15 domci, travniki in pašniki, 4 kmetije v Mršečki vasi, 5 v Žabniku (Sabiakch), 1 v Cerovcu, 11 v Brestovcu (Wrestobecz), 2 v Sečovem, mlin ob Sotli in 66 veder gornine.²⁷

Zovneški-Celjski so vedno priznavali, da je rogaško gospostvo last krških škofov. Še 1448 ga je vzel knez Friderik Celjski od škofa v fevd. Kljub temu so pravice Žovneških-Celjskih do gospostva bile izjemno obsežne. Leta 1326 ga je zastavil Friderik Žovneški dvema plemičema in 1329 sorodnikom Walseejem.²⁸

Žovneški-Celjski so le redko prihajali v rogaški grad, zato so imeli njihovi upravniki široka pooblastila in veliko moč. Ulrik Aigel si je izgovoril 1318 letno plačo 20 mark in 8 mark dohodkov iz vinograda, leta 1330 pa že 32 mark. Slednja plača bi naj bila jamstvo za njegov dolg pri židu. Ko je bil Ulrik že v pokoju, je prodal 1347 Celjskemu eno kmetijo, štiri in pol pušče in 4 vedra gornine v Zgornjem Gradišču.²⁹ Upravnik Rausibold je moral 1344 kupiti ob nastopu službe od predhodnika Hermana Dobrinskega pravico do službenega nasledstva s 64 markami in 6 muti (1 mut = 150—200 litrov) pšenice, kar mu je Celjski pozneje povrnil. Takrat je ob gradu na hribu (haus am Perg) stal dvor (hof).³⁰ Upravnik Pavel Esel (1346) je užival poleg plače še nekaj desetine. To desetino okoli trga je prodala njegova vdova Truda 1363 tržanu Janezu za 14 mark. Štefan Kolbl je prevzel v fevd desetinske hiše, desetine in posesti 1444.³¹

V službi Celjskih je zrastel rogaški tržan Janez, ki je bil v sorodstvu z že prej omenjenimi Obrerni. Leta 1360 je postal upravnik gospostva Ravne sever-

²³ Cfk, 48.

Orožen, 24, 86

²⁴ Cfk, 51, 125

²⁵ Cfk, 185

Krška fevdna knjiga, prepis dr. Pavla Blaznika (Kfk), 257, 257'

²⁶ Cfk, 244, 286, 291

Kfk, 294'

²⁷ Cfk, 178

²⁸ Listini 1951 c, 1989 f, Sda

Kfk, 41

²⁹ Listine 1844 b, 1995 d, 2334 b, 3899 d, Sda

³⁰ Listina 2238 f, Sda

Robert Baravalle, Zur Geschichte der steirischen Masse I, ZHVS 29, 1935, 38

³¹ Listina 2273 d, Sda

Kos, 71, 73

no od Šoštanja, med 1365 in 1376 je upravljal gospostvo Laško. Njegovi trije sinovi so nastopali v celjski službi med 1363 in 1400, vnukinja med 1419 in 1423.³²

V jedru bogatega rogaškega gospostva se je ugodno razvijal trg. V njem so živeli med drugimi vdova Liza Prolih (1382), ki je lahko posodila kar 60 mark naenkrat, in Ozvald Hercog (1391), bivši trški sodnik. Listine nazivajo trg včasih kar mesto, tako 1377, 1436 (stádt) in 1444.³³

Prvo cerkveno središče rogaškega gospostva je bila cerkev v Križu. Prvič se omenja šele 1303 (plebs s. cruisis), bila pa je takrat že zelo stara. Pred 1319 je tu župnikoval Vicman iz Lemberka, med 1334 in 1356 Anton, ki ga je nasledil Andrej Rizano. Cerkveno desetino so si delili ti župniki s svetnimi ljudmi.³⁴

Tržan Janko in njegov zet Janko sta kupila od vdove Neže 1359 desetino za 80 mark in 1363 Janez sam od Eslove vdove Trude desetino za 14 mark okoli trga. Vse to sta podelila za Marijin oltar rogaške župnijske (Jernejeve) cerkve in tako omogočila pri njem kaplansko mesto. Pri obdarovanem oltarju je bilo treba opraviti vsak dan zgodnjo mašo (frühmesse). Čeravno zasledimo Jernejevo cerkev šele tokrat, je jasno, da so jo zgradili v začetnem obdobju trga konec 13. stoletja. Ulrik Celjski in krški škof sta se odpovedala 1364 omenjeni desetini, ki je predstavljala tretjino vse desetine okoli trga kot fevdu, ker je postala cerkvena last. Nekaj posesti je podelil Marijinemu oltarju tudi Janez Landman (1436—1456).³⁵

Pod Celjskimi se je prebivalstvo v gospostvu množilo. Približno 40 odstotkov kmetij so razpolovili, da bi lahko imela vsaka podložna družina svoj dom. Na novo so ustanavljali manjše podložniške enote domce in se lotevali krčenja gozdov. Vznikali so novi zaselki. Vendar sta morali ponekod še vedno živeti po dve družini na eni posesti.³⁶

Celjski so izumrli 1456. V posesti so jih nasledili Habsburžani, tudi v rogaškem gospostvu. Zadnji celjski upravnik Ahac Perger je obdržal službo. Živel je še 1473. Leta 1464 je sprejel Andrej Pucher 2 kmetiji v Ločki vasi (1456 Laczendorff), Štefan Prueschenk, gospodar Štatenberga, pa 1 v Gaberniku (1359 Gabernik), 1 v Jeršovcu pri Križu, 2 v Draganji, 3 v Ločki vasi, 1 in pol v Dolu (1441 Tal), 5 v Svinu (Svyn), 2 pri Coljskem (Perg ob der Maut), vse kot krške fevde. Štefanov naslednik Sigmund je 1467 kot zadnji priznaval krške fevde.³⁷

Do 1475 je upravljal rogaško gospostvo Bernard Lichtenberg, sledil mu je Viljem Turjaški, ki je od prednika prevzel gospostvo z deželskim sodiščem. Leta 1478 je bil upravnik Martin Falk. Sodobnik teh upravnikov je bil Gregor, vsaj od 1467 trški župnik. V križki župniji so mu bili sosedje župniki Valentin iz Kranja (1465), Lovrenc (1464), Primož (1465—1466) in vikar Martin (1465). V njihovi dobi so pustošili rogaški svet Turki (zlasti 1476) in Ogrji (1461).³⁸

³² Kos, 71, 72, 73

³³ Kos, 75

Untersteiermark, 234

³⁴ Listina 2636 b, Sda

Orožen, 62

Hans Pirchegger, Erläuterungen zum Historischen Atlas I/1, 1917, 157

³⁵ Cfk, 43

Kfk, 394

Orožen, 59, 93

Kos, 71, 73

³⁶ Urbar rogaškega gospostva 1566, Dvorna komora K 102/U 30, Sda

³⁷ Kfk, 246, 250, 255, 296

Orožen, 189

ONB, 124, 193

Untersteiermark, 202

³⁸ Listine 7679 a, 7989, 8018, 8189, 8264

Carl Schmutz, Historisch-Topographisches Lexicon von Steyermark, 1822, 389

Gospodstvo Strmol (Stermel) je sprejel 1458 za krški fevd Henrik Strmol-ski. Sledil mu je Janez Strmol-ski (1470). Leta 1470 je knez podaril gospodstvo v fevd Ahacu Hertenfelderju, 1479 pa Andreju Strmol-skemu za rogaški fevd.³⁹

Med 1488 in 1511 je gospodaril z rogaškim gospodstvom Janez Lamberger Rogaški. Bil je Falkov zet. Leta 1489 je dobil v fevd kupljene posesti, ki jih je nekoč imel Landman, dve leti kasneje je prevzel tudi mitnico (Maut), ki jo poznamo že od 1464. Za vse je moral oddajati letno vladarju po 150 funtov (funt = 240 novčičev). Večkrat je posojal vladarju denar, tako 1495 štiristo funtov, 1503 tri tisoč funtov, 1510 dva tisoč sto funtov, 1511 šest tisoč funtov. Zato je dobil v zastavo še gospodstva Laško, Šoštanj, Katzenstein pri Šoštanju, Zovnek in Škofjo vas.⁴⁰

Ob koncu 15. stoletja sta se pritoževala proti trškemu župniku Gregorju in njegovemu kaplanu Hieronimu (1486) križka župnika Primož (1488) in Vincenc (1487—1491). Gregor in Vincenc sta si celo najela učena italijanska videmska odvetnika in se z njuno pomočjo strastno in zagriženo pravdala. Kaže, da je tožbo dobil Vincenc, ker je on predlagal kaplana pri Marijinem oltarju v trški cerkvi 1491. Vincenc se je hkrati tožaril s kostrivniškim župnikom Gašparjem (1490), žetalskemu pa je povzročal težave rogaški upravnik Janez (1492). Janez je ob koncu svojega življenja ustanovil 1509 v trški cerkvi beneficij svetega Mihaela in zadolžil tržane, da morajo skrbeti za večno luč pred oltarjem. Takrat je živel v trgu že tudi učitelj.⁴¹

Upravnika Janeza je nasledil 1512 svak Ahac Lindeški, poznejši (1525) celjski vicedom. Že ob prevzemu gospodstva je posodil vladarju 1000 funtov, 1532 še 2000 goldinarjev (= funtov). Leta 1530 je vgradil 800 goldinarjev pri utrjevanju gradu, deželni organi pa so za ta dela predpisali po štiri dni tlake za okoličane v obsegu 2 milj okrog gradu. Od leta 1534 je namesto pokojnega Ahaca nastopala hči Kristina, po 1538 kot žena Kristofa Šrota, 1550 ji je sledila hči Sofija, žena Ruperta Welzerja. V času Kristinine uprave so leta 1547 prevedli večino podložniških enot iz proste saje (freistift) v kupnopravnost (Kaufrecht). Podložniki so to prevedbo drago plačali, tudi do 5 goldinarjev (vrednost krave).⁴²

Na Strmolu se je javljal za gospodarja Krištof Tumperger (1509—1518) in za njim Janez Erazem Tumperger (1517—1569).⁴³

Ob priliki cerkvene vizitacije so živeli na Rogaškem 1528 med drugimi Matija Šnajder (= krojač), Matija Veber (= tkalec), Jurij Šuster (= čevljar) in Janez Kustner, ki so ga kaznovali s tremi dnevi ječe, ker ni izpolnjeval cerkvenih predpisov. Leta 1532 so Turki požgali Jurijevo cerkev. Na njihove vdore je v tem času opozarjal stražni ogenj na Donački gori.⁴⁴

Albert Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark VIII*, 1867 (Muchar VIII), 91

Orožen, 83, 190

Kos, 72

* Kfk, 296

Unterstelermark, 234

* Listina 8427, Sda

Rogatec, Dvorna komora 60/2, Sda

Muchar VIII, 243

Orožen, 190

Kos, 72

Unterstelermark, 192, 234, 245

* Listine 7989, 8018, 8138, 8185, 8264, 8843—8845, 8713—8715, 8719, 8720, 8950, Sda

Orožen, 63, 103—117

* Rogatec, Dvorna komora 60/2—8, Sda

Muchar VIII, 247, 377, 384, 404

Unterstelermark, 180, 234

* Listina I. X. 1569, Sda

Orožen, 115

Unterstelermark, 183, 234

* Orožen, 12—18

Imenjske cenitve iz let 1542 in 1543 za rogaško gospostvo ni, so pa ohranjene nekatere za manjša imenja po Rogoškem. Aleksander Obričan je najavil 1542 imenje blizu 10 funtov. Pri Rogatcu je imel 6 podložnih družin (med njimi županovo), dve sta bili velikokmečki, tri srednjekmečke in ena kočarska. Gospodu so dajale denar, pšenico in oves.⁴⁵ Andrej in Miha Globicerja s Pake, vnuka že omenjenega Hermana z Gorice, sta imela srednjeveliko imenje v krajih, ki jih je imel v fevdu že njun praded Ahac z Gorice. Njuno imenje je obsegalo 2 gosposka vinograda, 18 gorninskih vinogradov v Prekorju in 29 kupnih podložnih kmetij v istih krajih kot 1438. Njuni podložniki so imeli 16 konj, poprečno po 5 do 9 govedi, 3 do 8 svinj in skupno 133 glav drobnice. Štirje so bili veliki kmetje, pet jih je bilo kočarjev, dvajset pa srednjih kmetov. Na Prevolah je tekel mlin, v Spodnjem Sečovem je živel lončar (Hafner) in pri Tržišču je skrbel za promet čez Sotlo Verk.⁴⁶

Tumpergejevo strmolsko gospostvo je upravljal 1527 in 1542 Miha Globicer. Leta 1542 je ocenil stolp z 200 goldinarji, pristavo s 15, njive s 40, travnike s 60 in vinograd s 18 goldinarji. Prijavil je 18 podložnih družin v Mršečki vasi (med njimi županovo, 2 vinograda), v Spodnjem Sečovem, Brestovcu (med njimi županovo, Kolarjev in vinograd) in v Cerovcu (Kursner = krznar, vinograd) ter 38 vinogradov v Cerovcu (3 sogorniki z Zgornjega Sečovega), Brezovcu (Presowytz, sogorniki s Svina, Gradišča-Gurdisch, Dobovca-Dobubitz), na »Gumemickh« in pri Dolu (doll). Strmolški podložniki so redili 4 konje, 41 koz, po 5 do 10 govedi, po 2 do 5 svinj. Šest jih je bilo kočarjev, devet srednjih kmetov in trije veliki kmetje.⁴⁷

Trški župnik je javil, da ima vrt, travnik, 5 podložnih družin v Slogomerju, Gradišču (Gradisch), Hajnskem, Lancovi vasi (Trefeldt) in Pristovcu (Pristaw, okoli 1490 Maierhof) in okrog 14 gorninskih vinogradov v Završah (Sauerscho). Predpisane podatke za davčno osnovo 1542 za Marijin oltar je prikazal kaplan. Imel je hišico, vrt, 14 podložnih družin, od tega 8 v Polžanski vasi (Polsach), 1 v Olinju, 1 pri Planini in 1 v Malahorni pri Oplotnici ter 9 gorninskih vinogradov pri Polžanski vasi. Mihaelov oltar so vzdrževali travnik, dva vrta, vinograd v Slogomerju, bukov gozd, dva ribnika, sedem gorninskih vinogradov in devetnajst podložnih družin, od tega tri v Vičji vasi (Witschendorff, 1527 Wischenndorff), sedem v Popovcu, pet v Tlakah (Tlakendorf, 1489 Tlak) in štiri v Tuncovcu ter končno še z 20 vedri vinska desetina v Ženčaju (Sempzay). Iz davčne prijave 1527 in iz imenjske cenitve 1542 razberemo, da je bil v trški cerkvi tudi Katarinin oltar. Njegov kaplan je razpolagal z vrtom, njivo, s travnikom in z devetimi podložnimi srednjekmečkimi družinami. Dve (med njimi Snajderjeva) sta živeli v Dobravci, dve (med njimi Šmidova = kovačeva) v Sečovem, druge pa v Cerovcu. Dohodke Katarininega in Marijinega oltarja so skušali 1599 nameniti vzdrževanju gimnazijcev v Ljubljani.⁴⁸

Križki župnik je javil 1542, da ima 6 podložnih družin v Spodnji Hudinji, 2 v Levcu, 2 v Draganji, 1 ob Gorici (Goritzn), 2 v Mestinju in 10 v Dolu. Družine v Draganji, ob Gorici in v Mestinju je zastavil križki cerkvi nekdanji rogaški grajski upravnik Janez. Leta 1545 so cerkvene oblasti pregledale stanje v križki župniji. Njene podružnice so bile Ermina, Katarinina, Petrova, v Medvedjem selu, Mohorjeva na Rodnem (1258 Rodin) in Marijina v Tržišču, njena sta bila tudi Janezov in Martinov oltar (21 funtov imenja) v celjski župnijski

⁴⁵ Imenjska cenitev XXIII, 303, Sda

Imenjska cenitev XXVII, 373, Sda

⁴⁶ Imenjska cenitev X, 127, Sda

⁴⁷ Imenjska cenitev X, 127, Sda

⁴⁸ Imenjska cenitev XXXII, 467, Sda

Orožen, 97, 140

ONB, 135, 324

cerkvi, ki so ju ji podarili Janez iz Ratanske vasi, Vid Prandtner in sestri Andreja Hohenwarta (sredi 15. stoletja). V župniji so obhajali letno 960 ljudi. Sredi 16. stoletja je župnikoval pri Križu Jurij Khich.⁴⁹

Leta 1535⁵⁰ je cesar počastil trg s tem, da mu je podelil pravico do grba. Podelilni listini je dodana barvna risba. Najstarejši dokument, opremljen s trškim pečatom, je ohranjen za leto 1577. Leta 1550 je vladar obnovil v Rogatcu teden-ski trg ob sredah in tri letne sejme na Marjetino, Jernejevo in Križevo. Leta 1551 so namestili v trgu obmejno posadko strelcev.⁵⁰

Najbogatejši vir za staro rogaško preteklost je urbar iz leta 1566. Napisati ga je ukazal Rupert Welzer. Deset let kasneje je prišla v gospostvo vladarjeva komisija in popisala stanje tudi na osnovi izjav nezadovoljnih podložnikov. Nekaj bistvenih spoznav iz obeh dokumentov prikazuje tabela (glej stran 83).

V 50 zaselkih in naseljih je živel 217 rogaških podložnih družin, v posameznih od ene do petnajst. Krajevna imena se pogosto končujejo na -e in so najstarejša, zlasti Gradišče. Krajevna imena s končnico -ec so dosti mlajša in so največkrat vezana na prevladujoče drevo v okollišu. Čeravno se je gospostvo raztezalo ob meji, ne srečamo v njem Hrvatov, le v Dobrini enega Krabata. Nekateri podložniki so se poizkušali v obrteh, tako Šnajder v Zgornjem Negonju in Gradišču, Šuster v Zgornjem Negonju in Ratanski vasi, Kolar v Irju, Smid pri Juriju in v Šardinju, Cimerman (tesar) v Malih Rodnah, Veber v Vidini in Lončar (1569) v Sečovem. Pretežno so podložniki živeli od poljedelstva in živinoreje. Poprečno je družina obdelovala polja za štiri dni oranja, v Žetalah 3, v strmih legah na Žetalskem, kjer so njive bolj kopali kot orali, pa najbolj za 1 ali 2 dni oranja. V gospostvu je delovalo kar 16 mlinov, in sicer v krajih Gabernik, Na Kamnu, Irje, Zgornje Sečovo (2), Žale (2), Brezovec, Pristovec, Coljski, Ratanska vas (2), Dobovec, Vidina in Žetale. Travniki so bili poprečno tako veliki, da so jih v enem dnevu pokosili 3 do 4 kosci, manjši so bili redkokje, večji pa tam, kjer so bile puste kmetije, ki jih pa ni bilo v vsem gospostvu več kot 16. Znotraj podložnih kmetij je bilo le 12 vinogradov. Poizvedbe 1576 so pokazale, da imajo podložniki približno 85 malih celih kmetij, 110 polkmetij in 20 domceev. Blizu tri četrt podložnih posesti je bilo že kup-nopravnih. Živino so prijavili podložniki le tisto, ki so jo prezimili. Poprečje pri govedu je znašalo 4,8. Konj so prijavili 137, ovac pa le 8. Živino so pasli tudi po gmajnah in gozdovih.

Vsi podložniki so plačevali činž, urbarialno dajatev v denarju, glede na velikost posesti od 12 do 92 novčičev, več (do 360 novčičev) le tisti, ki niso bili obremenjeni z žitno dajatvijo. Najpogosteje je dajala cela kmetija okrog 60 novčičev, mlin pa 12. Druga denarna dajatev zemljiškemu gospodu je bil davek. Urbar 1566 bremeni z njim le dobro polovico podložnikov. Posebej ga niso pobirali od tistih, ki niso oddajali žitaric, in ne po Žetalskem. Zavezanci so plačevali za davek od 12 do 60 novčičev, najpogosteje okoli 50.

V žitaricah bi naj cela kmetija oddajala v grad po 6 škafov, (1 škaf = 47,23 litra) pšenice in toliko ovs, vendar je to storilo le okrog 20 celih kmetij. Grad se je moral zadovoljiti z nižjimi količinami. Polovične kmetije so praviloma

⁴⁹ Imenjska cenitev XIV, 151, Sda

Imenjski seznam V, 308, Sda

Meßlerakten XXI r, Sda

Orožen, 22-23

ONB, 395

Untersterfermark, 187

Listina 6. II. 1535, Dunaj, Pokrajinski arhiv v Mariboru

⁵⁰ Listina Augsburg, 1. XII. 1550, Sda

Muchar VIII, 410, 509

Orožen, 207

	Številno družin		Nilve — poprečje ornih dni	Travniki — popreč- je dni košnje	Poprečje govedl	Vsi konji	Poprečje čimža v novčičih 1566	Poprečje davka v novčičih 1566	Pšenica — poprečje v škatih	Oves — poprečje v škatih
Gabernik — Gabergkh	7	2 k, 1 pk, 4 d	4	3,5	4	2	66	92		
Jelšovec — Jelschowitz	2	1 k, 1 pk	5,5	5	7,5		65	93	4,5	3
Topole — Unntern Haag	4	4 k	5	3	4	4	135	53	3	3
Loge — Lagkh	3	3 k	3,5	4	5	2	53	42	3	3
Vrhovnica — Gupff	2	2 k	7	5	5		63	77	6-9	6
Draganjski dol — Traiglischndoll	2	2 k	6	4,5	6,5	1	46	51	4,5-6	3-6
Zg. Negenje — Ober Negaun	7	5 k, 2 pk	4	3	4	5	113	49	3-6	3-6
Sp. Negenje — Unnter Negaun	5	4 k, 1 pk	4,5	4	3	3	57	40	4,5-6	4,5-6
Na Kamnu — Am Stain	2	2 k	4,5	5,5	6	2	66	63	6	6
Pod gorami — Untern Perg	2	2 pk	3,5	2,5	4	1	60	93		
Irje — Geirng	5	3 k, 2 pk	4	3,5	4	4	40	42	3	3
Zg. Sečovo — Ober Schwedtschob	6	3 k, 3 pk	4,5	5	5	4	99	46	3	3
Dol — Tall	2	1 pk, 1 d	4	4	4	1	53	34	3	3
Cerovec — Zerowitz	1	1 k	3	4	5	1	26	74		2
Zg. Svino — Ober Schwin	5	2 pk, 3 d	4	4,5	5	3	123	43	4,5	3
Gradišče — Gradlsch	5	3 k, 2 pk	4	3,5	4	3	64	34	2-3	3-5
Draganja — Draiglischn	4	2 k, 2 pk	4	4,5	6	4	125	29	3-6	3-6
— Gosstino	1	1 k	6	6	7	1	120	60		
Praprento — Prapretnem	1	1 pk	5	6	6	1	32	20	3	1
Vrbje — Feibern	4	2 k, 2 pk	4	4	6	2	33	33	3-6	3-5
Tlake — Tlagkh	6	2 k, 4 pk	4	4,5	5	6	147	24	3	3
Zg. vas — Oberdarff	2	2 pk	3	3	4	1	31	41	4,5	3
Lehno — Lechen	3	1 k, 1 d	4,5	6	5	2	173	60		
Zale — Saillach	5	4 pk, 1 d	4	4	6	4	160			
Jurij — Sannd Jorgen	6	4 k, 1 pk, 1 d	5	5	6	4	94	61	6	6
Slogomerje — Schegamer	5	5 pk	3	4,5	4	3	110	55		
Brezovec — Wressauitz	4	4 pk	4,5	5	6	4	56	34	3-6	3-6
Zg. Rjavec — Ober Eriauitz	6	5 k, 1 d	4,5	5	5	6	92	50	3-4	
Sp. Rjavec — Nider Eriauitz	6	6 k	4	4	7	5	105	30	4-6	
Tržišče — Terschische	4	2 k, 2 pk	3	4	4	4	47	37	2-5	2-6
Coljski — Mauth	1	1 k	5	12	10	1	240			
Pristovec — Malrhoft	10	1 k, 6 pk, 1 d	3	2,5	4	9	60	45	3-5	3
Ratanska vas — Rattenstarff	5	1 k, 3 pk, 1 d	5	6	5	4	126	36	3	3-4,5
Tekačevo — Tokhaltsch	5	5 k	4	3	4	3	36	54	4-4,5	3-4,5
Ločka vas — Lotschen Dorff	1	2 k	4	5	5	1	320			
Male Rodne — Rodein	4	1 k, 3 pk	3	1	2	2	136	34	3	3
Zibika — Sybekha	15	7 k, 7 pk, 1 d	6	2	5	11	93	26	1-6	2-3
Trlično — an der Sattl	9	9 pk	3,5	3	5	3	92			
Crešnjevce — Tschreschnowitz	7	7 pk, 2 d	5	3	3	3	125			
Dobovec — Dobouetz	5	4 k, 1 pk	3	2	3	2	92			
Vldina — Vydonne	5	4 pk, 2 d	4	4	6	2	65			
Zetale — Schilttern	6	6 pk	3	5	5	6	36			4-6
Vodole — Wadell	2	2 pk	3	2	3		16			3-4
Šardinje — Scharndg	1	3 d	5	5	6		66			6
Nadole — Sdoltz	3	3 pk	2	3	3		26			4-6
Dobrina — Dobrischen	6	6 pk	2	4	5	2	24			4
Prekorje — Pri Crischach	1	1 pk			6					
Stopnice — Schlopinaka	1	1 pk	4	6	6	1	36			6
Globočec — Globotschetz	6	3 pk, 2 čk, 1 posest								
Sopišiovec — Supisauitz	4	4 pk	2	3	4	2	30			2-4
			1	2	3		23			2-4
Peklače — Peghlausch	3	3 posesti	0,5	1	1					
	217		4	3,5	4,8	137	61	60		

Poprečja so računana na podložno družino; k — kmetija, pk — polkmetija, čk — četrt-kmetija in d — domec.

morale oddajati polovico žitnih količin, predpisanih za celo kmetijo. Posebno težko so poravnali obveznosti v žitaricah v Brezovcu, Zgornjem in Spodnjem Rjavcu, Tržišču, Coljskem, Pristovcu in Ločki vasi, kjer so bili škafi za petino večji kot v sosedstvu. Žitaric ni oddajalo 34 družin (med njimi vse na domcih), nadalje jih niso oddajali podložniki v Trličnu, Črešnjevcu, Dobovcu in Vidini. Na Žetalskem so oddajali le oves.

Cela kmetija je morala oddati praviloma v grad še letno po 2 kokoši, 10 jajc, 2 sira in korec prosa, polovična polovico manj. Domci so dajali po 2 kopuna. Na Žetalskem teh drobnih dajatev niso poznali. Že Ahac Lindeški je rad jemal zanje denar.

V Brezovcu, Spodnjem in Zgornjem Rjavcu, Tržišču, Pristovcu, Ratanski vasi, Trličnem, Črešnjevcu, Dobovcu in Vidini so bili nekateri podložniki dolžni prinesiti letno v grad po eno čehuljo prediva. V Črešnjevcu in Dobovcu so plačevali za lov po 4 novčiče.

Upravno so bili podložniki razdeljeni v večje enote župe in te na kraje. Urbar 1566 omenja župe Jelševce, Ngonje, Irje, Sečovo, Ratanska vas, Zibika in Zetale. Večjim krajem so načelovali župani: Gabernik, Jelševce, Ngonje, Irje, Sečovo, Gradišče, Draganja, Jurij, Slógomerje, Rjavec, Ratanska vas, Tekačevo, Zetale in Vodolé. Županovanje je trajalo določeno dobo in le redkokje je župan užival še posebno kmetijo župnico ali pa bil deležen olajšave pri tlaki.

Skupno so znašale urbarialne obveznosti do gradu letno 121 goldinarjev, 339 škafov (po 47,23 litra) pšenice, 7,5 škafa rži, 537 škafov ovsa, 115,5 korcev (po 39,36 litra) prosa, 30 kopunov, 259 kokoši, 1130 jajc, 110 sirov, 63 čehulj prediva,⁵¹ desetine 1567 473 ogrskih veder vina, 261 škafov pšenice, 75 korcev rži, 34 korcev ovsa in 89 prosa. Rupertu Welzerju je prinesla gornina 1568 letno 467 ogrskih veder vina, 6 goldinarjev, 159 kopunov, 2 kokoši, 1 kozliča.⁵²

Leta 1573 je Rupert javil, da je v gradu 6 ognjišč, naslednje leto pa njegova vdova, da živi v gospostvu tudi 85 družin osebenjakov in viničarjev.⁵³

Leta 1569 je prodal Janez Globicer s Pake krajišniku Juriju Fleischmanu kot knežji fevd svoje imenje pri Rogatcu: 9 družin v »Frankendorf«, 2 v Tržišču, 7 družin in mlin v Sečovem (med njimi Gašpar Kidrič), 4 v Zgornji vasi (Gornyewessy), 4 v Prevolah, 5 družin in mlin v Dobrini; 1 v Draganji, 2 v Strmcu, 4 v Ratanski vasi in 24 gorninkih vinogradov v Prekorju. Podložna družina v tem imenju je dajala gospodu po 28 novčičev, 6 škafov pšenice, 6 škafov ovsa, 2 kokoši, 10 jajc in 20 povesev prediva. V Prevolah niso dajali pšenice, v Dobrini, Draganji, Strmcu in Ratanski vasi niti pšenice niti ovsa, Sogorniki so dajali za gorninski vinograd od pol do štiri vedra mošta.⁵⁴

Isto leto je prodal Erazem Tumberger Janezu Turjaškemu grad in trdnjavo Strmol s pristavo, ribnikom, sadovnjakom in vinogradi, Janez pa že 1571 Lizi Frankopanski, vdovi po Janezu Ajapiju. Njen drugi mož Jožef Dornberg (—1575) je prisilil svoje strmolške podložnike, da so šli 1573 nad Gregoričeve kmečke upornike. Sigmund Huber, oskrbnik rogaškega gospostva, je poročal, da si je Dornberg nabral med uporom mnogo živine v svoji pristavi. Kmalu za-

⁵¹ Rogatec, Dvorna komora K 102/u 30; 60/2-5, Sda
Listina Varaždin, I. VIII. 1569, Sda
Orožen, 23-25, 176-185, 210

⁵² Rogatec, Dvorna komora 60/5, Sda
Rogatec, Dvorna komora 60/5, Sda
Zemljarina 1571, C 6, Sda
ONB, 293

⁵³ Dimnina 1572-1574, 265, Sda

⁵⁴ Listina Varaždin, I. VIII. 1569, Sda

Rogaško vinogradništvo najlepše spoznamo v gradivu za davek 1571.

Gorce pri krajih	Sogorniki	Pridelok v letu 1571 v vedrih (vedro = 20 litrov)											poprečje	
		-5	-10	-15	-20	-25	-30	-40	-45	-55	-60	-75		
Doolge njive														
Lanngen ackher (1466 Lanngenekker)	7		2	3		1						1		12
Gabernik	24	3	4	6	2	6	2	3						17
Drevenik														
Drebenickh	31	6	6	11		2	1		2			1		16
Hagg	23	2	6	6	2	1	6		1			2	1	22
Irje	37	10	8	11	2	3	1		2					13
Rodne	15	10	5											6
Negojna	60	8	6	10		3	2		1	1	1			16
Zg. Strmec	6	1	1	1		1			1					17
Sp. Strmec	7	5		2										7
Svino	24	4	4	6	1	6			1	2	1			15
Ločka vas	10	3	4	2		1								6
Jurij	16	16	6	1			1							16
Zgornja vas — Zale	24	7	6	6	1		2							16
Zenčaj	15	6	1	7		1								16
Zetale	45	25	12	6	1	1								7
Trlično	5	4	1											4
Rogatec	9	7	1	1										6
Pristovec	13	4	6	1										7
Zibika	2	1		1										7
	19	341	114	61	79	9	26	13	4	6	2	6	1	12

Skupno so sogorniki pridelali 271 štartinov. V grajske kleti je prišlo to leto 73 štartinov dominikalnega, desetinskega, činžnega in gorninskega vina.

tem je 18 neznancev napadlo njegov grad, so jih pa tržani pregnali.⁵⁵ Vsekakor je pogorel v istem letu trg v celoti.⁵⁶

Prvega maja 1574 je pogorel rogaški grad med 17. in 19. uro. Oskrbnik Sigmund Huber, ki je vsaj 1572 nasledil Janeza Kalešo, čigar predhodnik je bil Valentin Cvikl, se je premalo brigal za varnost pred ognjem. Tržani niso pokazali nikakršne vneme, da bi pomagali zatreti požar. Nekaj denarja (371 goldinarjev) za obnovo gradu so grajski nabrali z oddajo 85 posestev proste saje v kupno pravo. Do obnove pa še kmalu ni prišlo, Sofija, vdova od 1573, je zašla v silne težave. Njenega umrlega oskrbnika Huberja je nasledil 1575 Jurij Schneeweiss.⁵⁷

Vladar je poslal 1576 dva komisarja, da skrbno preučita razmere v gospodarstvu. Marsikaj sta sama videla, mnogo sta izvedela pri podložnikih. Prejšnji in novi oskrbnik sta zelo večala obseg neizmerjene tlake, skoraj podedeveterila višino davkov, ki sta jih zahtevala od vseh podložnih družin. Staro poprečje davka na družino je bilo 50 novčičev, novo 448. Drobni davki nista več pobirala, zato pa je novo poprečje denarnega činža bilo 192 novčičev, pred desetimi leti pa le 81. Za pašo po gmajnah je morala dati podložna družina še po 1—2 svinj-

⁵⁵ Listini 1. X. 1569; 1. X. 1571, Sda
⁵⁶ Orožen, 17, 200
⁵⁷ Rogatec, Dvorna komora 60/3, Sda
 Orožen, 206
¹⁷ Rogatec, Dvorne komora 60/2—5, 6, Sda

ski plečeti, za izkoriščanje gozdov sir v vrednosti 16 novčičev. Ob smrti kmečkega gospodarja in ob prevzemu kmetije so morali podložniki dajati umrlino in prevzemnino, ki je lahko znašala tudi 7 goldinarjev ali kravo. Komisarja sta ugotovila, da beže podložniki na Hrvatsko.

Zgorelega gradu še niso nič obnavljali. Pri njem je bila pristava z njivami za 13 in pol ornega dne ter travnikov za 61 in pol dneva košnje. V Slogomerju so bili trije kamnolomi. Za zdravilno rogaško slatino so vedeli (1572) že v daljnem Frankfurtu ob Odri. Grajski ljudje so ribarili in lovili rake v Sotli, Slogomerskem, Tržiškem in Ločkovaškem potoku ter v enem ribniku. Dva ribnika sta bila pusta. Mitnico je imel po stari navadi v zakupu trški sodnik za 20 goldinarjev letno. Grad je bil zaščitnik križke, rogaške, kostrivniške in žetalske župnije. Kot tak je moral skrbeti za red ob proščenjih, za to je smel pobirati stojnino le v Kostrivnici. Znotraj gospostva je grad dobival praviloma dve tretjini cerkvene desetine, eno tretjino pa cerkve. V Zibiki je pobiral dve tretjini desetine Strmol, eno tretjino križki župnik, v Tekačevem in Ločki vasi dve tretjini Zbelovo, eno tretjino križki župnik, v Prapretnem, Vrbju, Zgornji vasi, Zalah, Juriju in Slogomerju v celoti cerkev. Desetino so pobirali od vina; pšenice, rži, ječmena, ovsa in prosa, od čebel in prediva pa ne.

Končno sta komisarja menila, da prinese celotno gospostvo vdovi letno 2417 goldinarjev in da stane upravljanje le 117 goldinarjev. Za vedro (29 litrov) vina je bilo treba takrat plačati štiri tretjine goldinarjev = 80 krajcarjev.⁵⁸

Sofija je uživala s svojimi devetimi otroki gospostvene dohodke še 1566. Ona in njen oskrbnik Jurij gradu nista obnovila. Leta 1580 je v več kot štiri-letni tožbi proti njima uspel podložnik Tomaž Vah iz Ločke vasi, da so mu vrnili ribnik, ki so ga pred leti naredili grajski ljudje iz njegovega odvzetega travnika. V Sofijinem času je povezoval gospostvo s Hrvatsko brod pri Dobovcu (1582).⁵⁹

Med leti 1593 in 1607 je vodil gospostvo Sofijin sin Ehrenreich Welzer. Ob prevzemu posesti je javil, da živi na Rogaškem že 135 viničarjev in osebenjkov, med njimi precej obrtnikov. Njegov сосед na Strmolu je bil Rajmund Dornberg (1597—1610), brat prejšnjega gospodarja, za njim njegovih pet otrok (še 1619).⁶⁰

Leta 1598 je poslal vladar nova komisarja, da se podrobno seznanita z razmerami v rogaškem gospostvu. Grad je dobil takrat letno 164 goldinarjev činža, 46 goldinarjev od osebenjkov, 20 krajcarjev mitnine, 395 škafov (po 49 litrov) pšenice, 7,5 škafa rži, 615 škafov ovsa, 66 škafov prosa, 228 kopunov, 8 jagnjet in kozličev, 126 sirov, 147 plečet, 900 polhov, 59 čehulj prediva, 514 veder (po 29 litrov) gornine, 6 goldinarjev in 206 kopunov prav tako za gorninske vinograde; 597 veder vinske desetine od vinogradov na 17 hribih, dvetretjinske žitne desetine iz 63 krajev, in sicer 162 graških četrtoev (po 78,72 litra) pšenice, 9 rži, 64 ovsa, 3 ječmena in prosa, slednjega so namerili za 126 škafov (po dobrih 36 litrov). Oddajanju desetine so se skušali podložniki izogniti s tem, da so bolj sejali proso in ajdo ter sadili bob, na Žetalskem so celo opuščali sejanje pšenice in rži. Nekateri desetinski obvezniki iz križke župnije so izjavljali, da imajo »lastina« posesti, da so svobodni kmetje in da jih ne veže oddaja dese-

⁵⁸ Rogatec, Dvorna komora 60/2—5, Sda Orožen, 176—183

Ivan Stopar, Rogaška Slatina, 1973, 3

⁵⁹ Rogatec, Dvorna komora 60/2, Sda Meillerakten XXII f, Sda Orožen, 191

⁶⁰ Osební davek 1593, 4, Sda Listina Graz, 22. XI. 1597, Sda Orožen, 191, 200

ROGATEC



Georgius Matheus Vischer: Topographia ducatus Stiriae, 1681

tine. Obema komisarjema je bilo znano, da res žive takšni kmetje tudi v gospostvih Zbelovo, Štatenberg, Celje, Novo Celje in v Zgornji Kostričnici. Na račun tlake so morali podložniki opraviti vsa dela na grajski zemlji in pri grajskih stavbah ter voziti žitarice in vino v Sloveško Bistrico, Majšperk in Ptuj. Razen 39 kmetij in 4 mlinov so vse ostale podložniške posesti bile že kupno-právne. Nepismeni podložniki niso dovolj skrbno shranjevali zadevnih listin, čeravno so za obnovo pisma morali plačati kar goldinar. Komisarja sta izračunala 3649 goldinarjev za skupno vrednost letnih dohodkov gospostva. Škaf pšenice in ječmena sta ocenila s 70 krajcarji, rži s 60, prosa s 40, ovsá z 20, jagnje s 15, kopuna s 6, pleče in čehuljo s 4, sir s 3, polha z 2 in vedro vina s 60 krajcarji.

Z veseljem sta komisarja ugotovila, da je Ehrenreich grad povsem obnovil. Za to je porabil 5000 goldinarjev.⁶¹ Ta denar in pa stara posojila svojih prednikov vladarju iz prve polovice 16. stoletja so znašala 1607 že 16.000 goldinarjev, kolikor je takrat Ehrenreich najavil za svojo terjatev do vladarja.⁶²

Welzerje lahko srečamo v Rogatcu le do 1617. Nato so upravljali gospostvo nepomembni oskrbniki do 1661. Med 1661 in 1726 je odločal o njem knez Seifrid Eggenberg, nato Leslieji, od 1603 Lamberg in Attems ter od 1845 knez Windischgrätz.⁶³

DIE MITTELALTERLICHE HERRSCHAFT ROGATEC

Zusammenfassung

Die Herrschaft Rogatec, Eigentum der Bischöfe von Krško, wurde am oberen Lauf des Flusses Sotla gebildet. Die Bischöfe gaben die Herrschaft als Lehen zuerst

⁶¹ Rogatec, Dvorna komora 60/4, Sda

⁶² Rogatec, Dvorna komora 60/5, Sda

⁶³ Osebnl davek 1593, 4, Sda

⁶⁴ Imenjaki seznam V, 300, Sda

Osebnl davek 1636, Pt 6, Sda

Dimnina 1640/48, Pt 2, Sda

Untertatlermark, 234

dem Landesherrn von Steiermark, dann den Adeligen von Konjice, Rogatec und Liechtenstein. Anfang des 13. Jh. sollte angeblich der Mönch Trevrizent, der Onkel Eschenbachs Parzival, drei Wochen lang bei Rogatec geweiht und an Turnieren mit werten slowenischen Männern gekämpft haben. Innerhalb der Herrschaft wollte sich das Marktleben zuerst in Trlifč entwickeln, fünf Kilometer westlich von im Jahre 1282 erwähntem Rogatec.

Zwischen 1301 und 1456 warteten in der Herrschaft von Rogatec die Herren von Zovnek — Celje. Damals erweiterte sich die Herrschaft über Zetale in das Flussgebiet der Drau, eben in der Zeit, als sich der Steiermark das Gebiet der ehemaligen Landschaft Savinja bis zur Sava angeschlossen hatte. Im Jahr 1426 haben die Grafen von Celje und Ptuj die Herrschaften Rogatec und Ptuj abgegrenzt, die Grenze verlief an den Steinbrüchen bei Prevoje. In den Verzeichnissen der abgegebenen Lehen von Celje erfahren wir in der ersten Hälfte des 15. Jh. zum ersten Male von vielen Ortschaften im Gebiet Rogaske; daraus und aus anderen Quellen jener Zeit erfahren wir auch von den ersten Mühlen, Stampfen, von slowenischen Untertanen, von Bürgermeister, vom Anfang der Herrschaft Strmol und noch von schon ziemlich alten Kirchen. Unter den Grafen von Celje nahm die Bevölkerungszahl in der Herrschaft an. Ungefähr 40% der schon sowieso kleinen Bauernhöfe wurde halbiert, dass so jede Untertanenfamilie ihr eigenes Heim hätte. Aufs neue wurden kleinere untertänige Einheiten — Hofstätten — gebildet, man begann mit der Entwaldung. Es entstanden neue Weiler. Doch mussten hier und da noch immer zwei Familien auf einem Gut leben.

Die Habsburger bekamen nach dem Untergang der Grafen von Celje auch die Herrschaft Rogatec, diese wurde aber samt dem Mautamt und dem Landgericht von den Pflegern geleitet. Vom Jahre 1478 war der Verwalter Martin Falk. In jener Zeit und auch später verwüsteten das Land von Rogatec die Türken und die Ungarn. Zwischen 1488 und 1511 wirtschaftete mit der habsburgischen Herrschaft Rogatec Falks Schwiegersohn Janez Lamberger von Rogatec. Am Ende seines Lebens unterrichtete die Kinder aus Rogatec ein Lehrer aus dem Markt.

Der Verwalter Janez und sein Schwager Ahac von Lindeck, der die Herrschaft zwischen 1512 und 1532 verwaltete, hatten oft ungewöhnlich hohe Geldsummen dem Kaiser geliehen. Nach Ahac wurde die Verwalterin seine Tochter Kristina und dann ihre Tochter Sofija (1550—1566), die Frau Rupert Welzers. Zur Zeit Kristinas wurden die meisten Gutseinheiten vom Freistift ins Kaufrecht übertragen. In Strmol findet man damals als Herren die Tumberger (1509—1569).

Die reichsten Quellen für die alte Vergangenheit sind das Urbartum 1568, die Steuerverzeichnisse 1571, 1573 und das Protokoll der Kommission, wo 1576 die Zustände in der Herrschaft beschrieben wurden. In 50 Weilern und Siedlungen lebten 302 Untertanenfamilien von Rogatec, von denen 65 Freileutefamilien und Winzerfamilien. Die Untertanen lebten vorwiegend von Ackerbau und Viehzucht. Durchschnittlich hatte eine Familie das Feld für 4 Tage Pflügen bebaut, die Wiese war durchschnittlich so gross, dass sie von 3 bis 4 Mähern in einem Tag gemäht werden konnte. Die Erkundigungen im Jahr 1576 zeigten, dass die Untertanen ungefähr 65 Hufen, 110 Halbbauernhöfe und 20 Hofstätten besaßen. Der Durchschnitt der Viehzahl betrug 4,6 Köpfe pro Familie, Pferde wurden 137 gemeldet. Meist gab eine Hube cca 60 Kreuzer (= 1/4 Gulden) Zins, Steuer aber cca 50. Vom Getreide sollte eine Hube 6 Schaffe Weizen und ebensoviel Hafer liefern (ungefähr 260 Liter von jedem), jedoch vermochten das nur cca 20 Bauernhöfe. In den 19 Weinbergen bearbeiteten die Untertanen 341 bergrechtliche Weingärten und gewannen im Jahr 1571 271 Startinen Wein. Die ersten Weingärten in Rogatec sind schon im 14. Jh. bekannt. Im Jahr 1572 erfahren wir zum ersten Male vom heissenden Sauerwasser in Rogatec; ein solches war damals schon in Frankfurt an der Oder bekannt.

Von 1573 bis 1626 wirtschafteten in Strmol die Dornberger. Josef Dornberger hatte die Untertanen gezwungen, dass sie gegen die aufständischen Bauern von Gregorič aufbrachen. In demselben Jahr ist der Markt abgebrannt, ein Jahr später aber die Burg von Rogatec. Sofija Welzer, Witwe seit 1573, geriet in grosse Schwierigkeiten. Ihre Verwalter haben die Fronarbeit stark erhöht, die Zinsen verdoppelt und die Steuern fast neunfach erhöht. Die Untertanen flohen nach Kroatien. Besser ging es in Rogaske den freien Bauern, die ihre eigenen »lastina« Grundbesitze hatten. Solche Bauern lebten auch in den Herrschaften Zbejovo, Statenberg, Celje, Novo Celje und in Zgornja Kostrivnica.

Sofijas Sohn Ehrenreich leitete die Herrschaft zwischen 1586 und 1607. Er hat die abgebrannte Burg wieder aufgebaut. Zwei Regierungskommissäre hatten nach dem damaligen Wert einer Kuh — 5 Gulden — 3649 Gulden als den gemeinsamen Wert seiner Jahreseinkünfte ausgerechnet.

Jakob Richter

MARIBOR V REFORMACIJSKI DOBI

Redkokatero razdobje naše preklosti je v zgodovini tako na drobno obdelano kakor čas luteranske reformacije in katoliške protireformacije. Bil je to čas velikih miselnih in organizacijskih bojev, ki so nam zapustili mnogo pisanih zgodovinskih virov. Ti boji so sicer razbili versko enotnost, prinesli pa so narodom v srednjeevropskem prostoru novega kulturnega razmaha. Tedanjim verskim propagatorjem na obeh straneh je bila v pomoč že tudi tiskana beseda, ki je postala po njihovi zaslugi temelj narodnih književnosti. Reformacija nam je dala prve tiskane slovenske knjige in je ustvarila tako novo poglavje naše narodne zgodovine. Medtem ko ima zato v osrednji Sloveniji svoj narodni sijaj, je imelo to gibanje ob naši severni meji popolnoma nemški značaj. Voditelji te verske revolucije so bili tujci po gradovih in mestih, in če bi bilo njihovo prizadevanje uspelo, bi bila germanizacija velikega dela našega narodnega ozemlja že takrat končana. V posameznostih je reformacijsko dogajanje ob naši severni meji obdelal dr. Erih Winkelmann v svoji razpravi *Zur Geschichte des Luthertums im untersteirischen Mur- und Draugebiet*.¹ Za podlago mu je rabila neobjavljena disertacija znanega nekdanjega mariborskega pastora in germanizatorja dr. Ludvika Mahnerta. Winkelmanova obsežna razprava je sedanjemu rodu težje dostopna, in ker je čustveno pobarvana, tudi težje sprejemljiva. Pisec sam pravi, da ni imel na razpolago vsega arhivskega gradiva, ki nam osvetljuje posamezne dogodke tedanjega duhovnega previranja v naši severni metropoli. Zato naj ta poskus dopolni sliko tedanjega obdobja mariborske zgodovine.

I.

O prvih nastankih nove vere v Mariboru nam poroča zapisnik deželno- knežje vizitacije iz l. 1528.² Ko so se v Gradcu pojavili številni predikanti ter prodajalci propagandnih brošur in se je po vsej deželi začelo živahno gibanje raznih verskih sekt, se je nadvojvoda Ferdinand dogovoril s salzburškim nadškofom in kardinalom Matejem Langom in ljubljanskim škofom Krištofom Ravberjem, ki je bil tudi upravitelj sekovske škofije, da sestavijo in odpošljejo v dedne dežele mešano državnocerkveno komisijo, ki bo ugotovila versko stanje posebno po mestih in trgih. Zato, da so se avstrijski vladarji tako bali in odločno uprli novemu verskemu gibanju, navaja dunajski zgodovinar dr. Hugo

¹ *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich*, 54.—59. letnik, (1933—38), okr. JGGPO.

² Škof. arhiv v Gradcu, Orožen I, 668—570, Pirchegger, *Geschichte der Steiermark* II, 395, J. Gruden, *Zgod. slov. naroda* 691.

Hantsch³ dva razloga: njihovo versko prepričanje, povezano z željo, da dosežejo zopetno cerkveno edinost in občutje nevarnosti, ki je z idejnim razdorom pretela državi, ogroženi tudi od zunanjih sovražnikov. — V Maribor je prišla vizitacijska komisija 2. julija 1528. Zaslišala je najprej župniškega vikarja Janeza Haubensacka in 11 beneficijatov, nato pa mestnega župana Krištofa Wildenrainerja in več drugih meščanov. Ugotovila je sicer v mestu versko mlačnost, toda luteranstvo še tukaj ni pognalo korenin. V tem pogledu je Maribor zaostajal za Radgono in celo za Slovenskim Gradcem. Prodajal pa je že tedaj v mestu luteranske knjige neki Hans Singer iz Innsbrucka, celo limbuški župnik Matej Ernberger si jih je nabavil.⁴

Kmalu nato so sledili močni turški vpadi v deželo, ki so povzročili veliko gorja in veliko zmedo. Ferdinand je potreboval denar za obrambo pred temi osvajači in je zato s papeževim dovoljenjem l. 1529 odredil prodajo ali zastavo četrtine vsega cerkvenega premoženja na Štajerskem in Koroškem v vojne namene. (Codex Henrici št. 280). To priliko so izkoristili razni plemenitaši in zemljiški gospodje in si različno prillašali cerkveno imetje. To imetje je postalo popolnoma labilno in s tem tudi oblast nad verskimi ustanovami. Posledica tega je bila, da se je disciplina v duhovniških vrstah še bolj zrahlijala, kakor je že bila. V Mariboru so bili prizadeti posebno cerkveni beneficiji, nad katerimi je imel mestni magistrat svoj patronat. Mestni župan Kolman Holzmann (okoli l. 1539) je bil že protestant, prav tako kakor večina tedanjih deželnih stanov. Ti pa so imeli dejansko vlado v svojih rokah, saj je bil deželni knez pogosto odsoten. Tudi deželni glavar Štajerske Ivan pl. Ungnad, poznejši podpornik našega Primoža Trubarja, je bil protestant. Ogleдалo tedanjih cerkvenih razmer nam dajeta zapisnika provincialnih salzburških sinod l. 1521 in 1549.⁵ Na teh sinodah so ugotavljali, da je morala duhovščina na zelo nizki stopnji, da zemljiški gospodje kot patroni nastavljajo samovoljno le predikante za župnike na »svojih« župnijah, v posameznih primerih izročajo župnije celo laikom. Mnogi duhovniki postajajo zaradi nepoučenosti ali nerednega življenja luterani. Tudi v samostanih se je ugnezdila nova vera. Cerkvene dohodke pobirajo patroni, ki določajo tudi red pri službi božji. — Tako je plemiška gospoda z lahkoto obvladala duhovni položaj v deželi, saj so bili vsi odločilni faktorji razen nadvojvode in par cerkvenih knezov v novem taboru. Da se naše preprosto ljudstvo na deželi ni ogrelo za to gibanje, je bil vzrok pač ta, ker so bili oznanjevalci novega nauka v našem predelu tujci, ki ljudskega jezika niso razumeli, in pa ker je ljudstvo graščake, ki so zastopali novo vero mrzilo.

Deželni stanovi, predstavniki vlade, so ponovno zahtevali od deželnega kneza priznanje popolne svobode za novo vero, toda do deželnega zbora v Gradcu l. 1572 je nadvojvoda Karel II. njihove zahteve vztrajno zavračal. Čeprav je bila turška nevarnost vedno večja, so stanovi stalno odklanjali sredstva za obrambo, dokler se jim ne bi izpolnile njihove želje. Pod silo razmer se je Karel na tem zboru uklonil in ustno dovolil plemenitašem njihovo vero, »da jim ne bo oteževal njihove vesti.« Nato so deželni stanovi priredili službeni red za svojo cerkev in šolo in ga predpisali za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Naslednji deželni zbor, na katerem naj bi se ponovno posvetovali o obrambi deželnih mej in o organizaciji za to potrebnih sredstev, je bil v Brucku l. 1578. Na tem zboru je mariborsko mesto zastopal Baltažar Herbstberger, mestni župan.⁶ Stanovi se zopet niso hoteli posvetovati, dokler jim deželni knez ni ponovil zagotovila, danega pred šestimi leti, in dokler ni priznal verske svobode

³ H. Hantsch, Die Geschichte Oesterreichs I, Graz 1906, 237.

⁴ Izvleček zapisanika te vizitacije je objavil M. Rohlic, Geschichte des Protestantismus, 38—54.

⁵ Škof. arhiv Maribor, zbirka listin.

⁶ J. Loserth, Die Reformation und Gegenreformation, 1899, 237.

(nastavitev predikantov, opravljanje verskih obredov, lastne šole, etc.) tudi za mesta Gradec, Ljubljano, Celovec in Judenburg. Pridržal pa si je nadvojvoda vso oblast nad verskimi zadevami v ostalih trgih in mestih svojega področja. Ker torej Maribor, ki je bil deželno knežje mesto, ni bil deležen bruške verske pacifikacije, nam bo razumljiv nadaljnji potek dogodkov, ki so spremljali reformacijo v našem mestu.

Ko je krško škofijstvo l. 1553 prevzelo od mestnega magistrata župnijo v Mariboru ponovno v svoje roke,⁶ je moral mesto zapustiti vikar Lovro Lupše in se umakniti na župnijo sv. Petra pri Mariboru.⁷ Mestno župnijo je prevzel Gregor Gradarius, poznejši savinjski arhidiakon, a se ji je po enem letu zaradi gospodarskih težav zopet odpovedal. Sledil mu je Jurij Žehelj (Sichel), ki je v Mariboru župnikoval 32 let (1554—1586).⁸ V njegovem času se je reformacijsko gibanje v mestu ustalilo in pridobilo moč. Žehelj je bil eden izmed tedanjih številnih duhovnikov, ki se posledic novega gibanja niso zavedali in so bili prepričani, da bodo s svojo miroljubnostjo in spravljivostjo največ prispevali za versko enotnost Od svojega očeta Valentina, ki je bil v letih 1542—1544 vrhovni cesarjev proviantni mojster na Ogrskem, si pridobil plemiški naslov in se naselil pozneje v Kamniku, je podedoval gospodarski talent.⁹ Popravil je razpadajoče mestno župnišče, s procesi v znatni meri rešil od raznih plemičev ugrabljeno nadarbinsko posest, pridobil je nazaj zastavljeno pravico do desetin in podložnikov, sestavil je l. 1571 do tedaj najpopolnejši župnijski urbar.¹⁰ Idejni boj se pa ni udeleževal, temveč je svoj življenjski slog prilagodil tedanjim religioznim in etičnim razmeram. L. 1567 ga je obiskal krški škof Urban Sagstetter (1556—1573), ki je bil na glasu kot miroljubna osebnost, a odličen govornik in je kot tak nastopal tudi v Mariboru, Ptujju in Ljubljani.¹¹ O tedanji škofovi vizitaciji nimamo poročila. Urbanov naslednik škof Krištof pl. Spauer (1573—1603) pa je Žehlja 14. januarja 1580 klical na zaslišanje v Gradec, kjer je bil deželni namestnik. Ohranjena je izjava, ki jo je moral Žehelj ob tej priliki pred škofom Krištofom podpisati. Zavezati se je moral pri svoji duhovniški časti »z besedo in roko« (mit mund und hand), da bo v župni cerkvi v Mariboru zvesto skrbel za katoliško bogoslužje in za verski pouk, da se ne bo oženil in tudi ne živel več v konkubinatu, da bo z največjo marljivostjo in vestnostjo pazil tudi na priključene župnije (Selnica, Kamnica, Sv. Peter) in na beneficiate v mestu. Če bi se pa med mariborskimi duhovniki pojavili taki, ki se ne držijo več prave vere, ne sme z njimi potrpeti, temveč mora poskrbeti za druge, ki so zvesti katoliški veri in sposobni za opravljanje duhovniške službe, ter jih mora predlagati ordinariju v potrditev. Obvezati se je moral dalje, da bo vsako leto ob Martinovem, dokler bo mariborski župnik, dajal škofu dva štrtina vina za vzdrževanje bogoslovcev.¹² Škof Spauer je namreč pozneje ustanovil v Strassburgu na Koroškem bogoslovno semenišče, eno izmed prvih v Notranji Avstriji. Za vzdrževanje te ustanove je uporabil tudi dva Grasslova beneficija v Poljčanah in v Slovenski Bistrici.¹³

⁶ J. Richter, Inkorporacija in prodaja marib. župnije, CZN 1972, 218.

⁷ Fr. Kovačič, Marijina cerkev »na Lebarju«, CZN II (1905) 78

⁸ Orožen I, 332, 539, E. Winkelmann, JGGPO 1953, 103. Pri obeh netočna letnica začetka Žehljevega župnikovanja. Žehljji izhajajo iz okolice Gornjega grada, kjer je še ohranjeno to rodbinsko ime. Jurljeva mati Jera je pokopana v mariborski stolnici. Nagrobni napis ji je prisodil 100 let starosti.

⁹ Žehljjev oče si je privzel plemiški naslov »von Oberburg«.

¹⁰ J. Milnarič, Mariborska župnija, CZN 1973, 252.

¹¹ J. Obersteiner, Bischöfe von Gurk, 1969, 319

¹² Škof. arhiv v Celovcu, LXII, fasc. III, 8

¹³ Obersteiner, l. c. 342. Listine o Grasslovi ustanovi so ponatisnjene v Pajkovi Zgodovini Poljčanske župnije 19—30.

Vendar tudi ta slovesna zaprisega ni odvrnila od Jurija Žehelja suma, da je preveč popustljiv v verskih zadevah. Saj je mirno prenesel, da se mu je poročil njegov kaplan David Schaller in da so v cerkvi na koru prepevali protestantske pesm.¹⁴ Ni čudno, da je prišel 9. novembra 1582 sam papežev nuncij Germanicus Malaspina v Maribor in je v župnišču župnika zasliševal o njegovem življenju in delovanju.¹⁵ V zapisniku o tem zasliševanju beremo, da je bil Žehelj ordiniran v Vidmu od oglejskega vikarja Luke Bisantia, da je v Mariboru služboval že 28 let, da je bil medtem dvakrat vizitiran od krškega škofa, večkrat pa od salzburških komisarjev. Živel je, preden ga je škof Spauer v Gradcu slovesno zaprisegel, v konkubinatu in je imel tri hčerke. Ena je bila poročena v Kamniku, dve pa v Mariboru. Vizitator ga je vprašal, ali je res oskrbel najmlajši hčerki gostijo. Žehelj je priznal, da je to storil, toda ne v župnišču, kakor je bil tožen, temveč na ženinem domu. Na vprašanje kdo je mož najmlajše hčerke, je povedal, da je to Adam Haidfalk, ki ni katoličan, je pa mestni župan. Nuncij je hotel vedeti, ali poroča župnik tudi heretike. Žehelj je priznal, da to dela, toda po katoliškem obredu. Tudi ni tajil, da se ob kaki priliki v družbi napije, toda ne dela škandalov. Brevir moli, k spovedi hodi, sam pa spoveduje posamično in ne daje splošne odveze. Mašuje samo ob velikih praznikih, ker ni pri zdravju. Obhajilo deli pod obema podobama, ker je to dovoljeno in je prišlo v navado.¹⁶ Pridige si piše, uporablja pa pri njih katoliške avtorje, čeprav ima tudi heretične. Vizitator ga je dalje vprašal, ali ima dovoljenje, da sme brati heretične knjige. Odgovor se je glasil, da je dobil tako dovoljenje na Dunaju l. 1558 od apostolskega delegata in od krškega škofa Urbana. Na vprašanje, ali se drži predpisanega posta, je odgovoril, da že štiri leta ne je mesa, razen če je bolan. Priznal je tudi, da je pokopal nekatere heretike v cerkveni grobnici, toda samo »nobles«. Zanimivo je bilo tudi zadnje vprašanje, ali vodi krstno knjigo, ki je bila pred dvema letoma predpisana. Odgovoril je, da to dolžnost redno opravlja. Iz tega vprašanja lahko sklepamo, da je izšel predpis o vodenju rojstnih in krstnih matic v naših krajih l. 1580, čeprav župnije našega področja teh starih matičnih knjig nimajo.

Odgovori, ki jih je dajal Žehelj pri zasliševanju, izpričujejo nenavadno odkritost in kažejo, da se verjetno res ni zavedal, kakšne posledice ima lahko luteransko gibanje. Ker je obstajala nevarnost, da ga odstavijo, se je zavezal zanj tudi mestni svet s posebnimi prošnjami na nadvojvodo in na nadškofa.¹⁶ V svojih peticijah poudarja mestni svet, da je Jurij Žehelj vnet katoliški dušni pastir, ki je župniji že storil mnogo dobrega in vztrajal na svojem službenem mestu tudi ob največjih stiskah, ki so zadele mesto. Mestni magistrat mu je bil torej naklonjen, saj je bil mestni župan njegov zet in je bilo v mestnem vodstvu že več protestantov. Zato je Žehelj ostal mariborski župnik do svoje smrti l. 1586. Za njim sta župnijo prevzela po vrsti dva vikarja Luka Gleücher l. 1586 in Gašper Zedelmann l. 1587. Oba sta se že prvo leto svoji službi odpovedala. Reformacija je v mestu že toliko napredovala, da položaj katoliškega župnika ni bil več rožnat.

II

Odkar je bila l. 1506 mariborska župnija inkorporirana krški škofiji, je izbiral in predlagal mestne župnike krški škof. To je bil po l. 1573 Tirolec Krištof Andrej pl. Spauer, ki je bil ob imenovanju na to mesto star komaj 30 let.¹⁷

¹⁴ Orožen I, 570.

¹⁵ Škof. arhiv v Celovcu, LXII, fasc. III, 12.

¹⁶ Orožen I, 550, Winkelmann, JGGPÖ 1933, 103.

¹⁷ J. Obersteiner, I. c. 333.

Imel je jezuitsko vzgojo in dobre zveze. Osebnostno je bil mož neoporečnega življenja in izčiščenega mišljenja, a neuklonljive volje in bojevite narave. Čeprav je krška škofija imela tedaj samo 28 župnij, mu je vendar Rim dovolil pomožnega škofa, ker je bil sam kot deželni namestnik za Notranjo Avstrijo pogosto zunaj svoje škofije. Izbral si je za svojega namestnika ožjega rojaka Antona Manikorja (Manicordius). Z vso odločnostjo je skušal izvesti sklepe tridentinskega cerkvenega zbora (1542—1583) in se je posebno trudil, da bi izboljšal pravno raven svojih klerikov. Poklical je zato v svojo škofijo večje število zanesljivih duhovnikov iz svoje ožje domovine. Med njimi je bil tudi bližnji sorodnik pomožnega škofa Anton Manikor, poznejši mariborski župnik (1587—1601). Ta je bil doma iz Kasez na južnem Tirolskem, pred prihodom v Maribor pa župnik v Metnitzu na Koroškem. Z njim se začenja razdobje ostrih verskih bojov v naši obdravski prestolnici. Voditelji teh bojov so bili deželni knez na eni strani, deželni stanovi pa na drugi. Ločil so jih kontroverzni nazori in nasprotujoči interesi. Mestni župnik, protestantski komite in mestni svet so bili le navadni vojaki na okopih.

Da bi organizirali podravsko protestantsko versko skupnost, so že pred prihodom župnika Manikorja poslali iz Gradca v Maribor prvega predikanta, Sigmunda Lierzerja. Nihče od meščanov si ga ni upal sprejeti pod svojo streho, celo neki plemič iz okolice ga je odklonil.¹⁸ Končno mu je meščan Luka Hofer, poznejši župan, odstopil svojo pristavo ob cesti v Viltuš. To bivališče pa je bilo preoddaljeno in Lierzer ni imel dovolj stika z mestnimi prebivalci. Naposled se je leta 1587 le odločil. Wolf Viljem Herberstein in ga vzel na svoj grad Betnavo. V grajski kapeli na Betnavi je začel Lierzer opravljati svoje obrede z verskimi nagovori, ki so jih meščani v velikem številu obiskovali. Osnovali so posebni odbor s Klementom Welzerjem kot nadzornikom na čelu. Welzerjeva žena je bila lastnica, on sam pa upravnik gosposčine Gornji Maribor.¹⁹ Ta odbor se je 12. decembra 1587 obrnil s prošnjo za podporo na okoliške graščinske posestnike. Treba je bilo priskrbeti sredstva za vzdrževanje predikanta in za ureditev pokopališča »za gospode in podložnike dravskopoljskega okrožja augsburške konfesije.« Odkod je deželni vladar zvedel za njihovo akcijo, iz ohranjenih spisov ni razvidno. Že 28. decembra je poslal mariborskemu županu in občinskemu svetu »strogi ukaz«, v katerem med drugim pravi: »Iz zanesljivega obvestila nam je znano, da so se v vaše mesto privlekli (ingeschlaiff) predikanti, ki delajo veliko škodo katoliški veri. Zadržujejo se pri Klementu Welzerju, pri dr. Homeliusu, pri Laüzendorfferju in Näglitschu, v mestu in zunaj mesta pri Stubenbergu. Ker pa poznate mojo resolucijo, da hočem imeti svoja mesta in trge očiščene od zapeljivih nauk, zato tega gledanja skozi prste ne morem odobravati in vam milostljivo in resno ukazujem, da za naprej bolj pazite na te predikante. Če kateri izmed njih pride v vaše mesto ali na mestno pomirje, prestopi prag vaše hiše ali pristave, ga takoj primite in ga zadržite do mojega nadaljnjega odloka. Hočem vas obvarovati velike škode in nesreče...²⁰

Zdi se, da se »vladarju zvesti« Mariborčani tega ukaza niso posebno ustrašili. Kajti po dveh mesecih je sledil drugi »ukaz zvestemu in ljubemu županu in občinskemu svetu našega mesta«, v katerem deželni knez graja mestno vodstvo, ker ni ubogalo prvega povelja in je pustilo predikanta na mestnem pomirju učiti »zapeljive nauke« in deliti zakramente. Zagotavlja jim veliko nevoljo zaradi te neposlušnosti. Zaslužili so si njegovo zamero in kazen. Ker pa

¹⁸ Winkelmann, JGGPO 1935, 159.

¹⁹ Klement Welzer se je podpisoval: Clement Welzer von Eberstain (Fontes rerum austriacarum I, Dunaj 1898, 694). Orožen I, 319 pravi, da se je Welzer po smrti Andreja Grabenskega poročil z njegovo vdovo Poliksero Rajhenburško, ki je bila lastnica Zgor. Maribora. Tudi H. Pirchegger, Untersteiermark 21, navaja Welzerja v Zgor. Mariboru.

²⁰ Škof. arhiv v Celovcu, LXII, 7.

mu je prirojena naravna milina, zato jim ponovno piše in jim resno zapoveduje, da ustavijo svoje »letanje« (ausslauffen) na Betnavo in da prenehajo zbrati sredstva za predikanta. Posebno pa ga je vznemirilo, da so se drznili s silo in proti župnikovi volji pokopati pri podružnici sv. Ulrika »nekatoliško ženo Hurnassovo«. Sv. Ulrik je bil podružnica mestne župnije ob sedanji Partizanski cesti. Okoli nje je bilo pokopališče za mestne okoličane. Navedba o pogrebu Hurnassove žene v nadvojvodovem pismu nam razodeva dvoje: prvič, da je bil po vsej verjetnosti župnik Anton Manicor tisti, ki je v Gradec poročal o mariborskih dogodkih, drugič, da so tedaj že prepovedovali pokop protestantskih mrličev na katoliških pokopališčih. To sledi tudi iz naslednjega Karlovega pisma, poslanega iz Gradca 6. aprila 1588 mariborskemu mestnemu vodstvu.²¹ V njem pravi, da je sprejel obvestilo, kako je dal meščan Laüzendorffer svojega otroka krstiti predikantu, in ko je otrok kmalu nato umrl, so ga pokopali na tlem poleg Hurnassove v blagoslovljeno zemljo. Zvedel je dalje, da hodijo meščani tudi k spovedi in obhajilu na Betnavo kljub njegovl prepovedi. Zato jih ponovno opozarja, naj sami prenehajo, sicer bo moral uporabljati druga, zelo resna sredstva, kl' jim bodo škodovala.

Protestantsko glbanje pa je bilo v največjem zagonu in graščinski gospodje so se sklicevali na to, da jim je bila v Brucku zagotovljena verska svoboda. Cerkveni nadzornik Klement Welzer in mestni fizik dr. Secundus Homelius²² sta si prizadevala urediti materialni položaj mariborskega predikanta in oskrbeti protestantom potrebno pokopališče. Glede pokopališča so bili v posebno veliki zadregi, ker jim je bil pokop na cerkvenih pokopališčih prepovedan. Nekateri pripadniki nove vere so se ravno zaradi pogrebov vrnili v katoliško skupnost. Edino pokopališče, kjer so pripadniki augsburške konfesije lahko pokopavali svoje mrliče, je bilo na Vurbergu. Zato so se »gospodje in stanovi« (Herrn und Landleute) Dravskega polja 1. 1588 obrnili na deželne odbornike z obsežnim poročilom, v katerem opisujejo svoje zadevne težave.²³ V tem poročilu beremo o raznih podrobnostih. Tako so baje kmetje v Št. Vidu pri Ptujju izkopali grob Szekelyjevega strežnika, ki je bil na njihovem pokopališču pokopan po protestantskem obredu; odprli rakev in truplo vrgli v neki jarek. Ko ga je graščinski oskrbnik hotel zopet pokopati na istem pokopališču, so mu kmetje to preprečili. Zato so truplo prepeljali na Vurberg. V Mariboru župnik ni hotel pokopati Janeža Avguštna pl. Sigersdorffa in žene Jurija Adama Regalla. Prepeljali so jih na Vurberg. Valburga Posch je dala svojo umrlo mater prepeljati v Golče v Savinjski dolini, kjer so imeli celjski protestantje svojo molinico. Župnik na Spodnji Polskavi je prvotno pristal, da smejo Selfrida Dietrichsteina pokopati v cerkvi. Ko pa so mrliča prinesli do cerkve, je bila zaklenjena in župnika niso našli nikjer. Nato so cerkev s pomočjo cerkvenega ključarja nasilno odprli in truplo položili v grobnico. V Hočah niso hoteli pokopati dveh uslužbencev Caharlje Schneeweissa iz Pohorskega doma. Poleg teh našteva ta vloga še nekatere druge podobne primere.

Prva skrb luteranskega cerkvenega odbora za Dravsko polje je bila zato posvečena ureditvi lastnega pokopališča. Lastnik Betnave Wolf Viljem Herberstein je bil sicer pripravljen odstopiti jim zemljišče med glavno cesto in potjo v betnavski grad v ta namen, toda za ureditev in obzidje pokopališča, za predkantovo hišo, za novo cerkev in šolo je bilo treba zbrati zadostna denarna sredstva. Odbor augsburške konfesije v Mariboru je zato poslal 12. decembra 1587 na vse okoliške graščine posebnega odposlanca z nablralno škrlnjico, da

²¹ Skof. arhiv v Celovcu, LXII, 8.

²² Dr. Homelius je 1. 1583 kupil gosposčino Razvanje, Slivnico in Sestdobje. (H. Pirchegger, Untersteiermark, 90.)

²³ Fontes rerum austriacarum I, 849–852.

zbere potrebne prispevke. V seznamu te nabiralne akcije, ki je ohranjen,²⁴ najdemo imena skoraj vseh pomembnih plemiških rodbin iz mariborske okolice: Herberstein (Betnava in Viltuš), Dietrichstein (Pólskava), Regall (Rače), Szekely (Borl), Muschkon (Moscon), Prag (Gromberg), Gabelkhoven (Fram), Khiessel (Maribor), Vetter von der Lilie (Slov. Bistrica), Kolonitsch (Slivnica), Schneeweiss (Pohorski dvor), Auersperg (Jablane), Neuhaus (Jarenina) itd. Med dobrotniki najdemo tudi imena mariborskih meščanov, Celotna zbirka, ki je trajala eno leto, je dala 467 goldinarjev. Poleg tega so prispevali deželni stanovci za pokopališče 200 gold. in zagotovili letno dotacijo za predikanta v znesku 200 gold.²⁵ Tako so lahko že l. 1588 odprli protestantsko pokopališče na Betnavi in dežela je prevzela mariborskega predikanta za svojega nameščenca. Naslednje leto so poleg pokopališča postavili protestantsko župnišče, in ker je Herberstein odpovedal v svojem gradu prostore za njihovo bogoslužje, so l. 1590 zgradili v neposredni bližini še lesen avditorij. Vodja te delavnosti je bil Klement Welzer, ki je imel dobre zveze z deželno upravo v Gradcu in je l. 1589 od nje izposloval 300 gold. za predikantovo stanovanje. V svoji prošnji za podporo na deželne stanove 10. aprila 1589 pa toži nad nedarežljivostjo mariborskih meščanov, nad denarno stisko in veliko draginjo. V evangelijski vnemi ne more Mariborčanov primerjati z Radgončani. Celo plemiški stan ni zadovoljen z bogoslužjem na Betnavi in bi raje imel svetišče v Ravnem polju (Ebensfeld). Na Welzerjevo prošnjo so deželni odborniki odobrili še 600 gold. za postavitev nove bogoslužne zgradbe.²⁶

III.

Ta vzpon augsburške konfesije v deželnoknežjem mestu Mariboru seveda ni ostal prikrit dvoru deželnega kneza v Gradcu. Nadvojvoda Karel se je zaradi tega odločil, da pošlje svojo komisijo v Maribor. Vodja te komisije je bil dr. Wolfgang Jöchlinger, dvorni komorni prokurator, poznejši deželni tajnik, ki je sestavil deželni odlok o izgonu protestantov, zaradi česar so ga ti posebno mrzili.²⁷ V zapisniku te komisije, sestavljenem v Mariboru 28. marca 1589, se je podpisal kot svetovalec njegove knežje svetlosti in regent dežel. Notranje Avstrije. Ker doslej ta zapisnik ni bil uporabljen v zgodovinopisne namene in ker nam zanimivo osvetljuje tedanje mariborske verske, kulturne in socialne razmere, ga hočemo povzeti v bistvenih točkah.²⁸ Namenjen je bil ta dokument mestnemu županu in občinskemu svetu v Mariboru, katerim nadvojvodovi komisarji dajejo »ukaze«, ki so se jim zdeli potrebni.

Najprej so si komisarji ogledali župnijsko cerkev in ugotovili, da je od zunaj in znotraj potrebna popravila. Oltarji so bili slabo okrašeni, orgle so bile razglašene, vrata pri glavnem vhodu pa tako razmajana, da bi lahko vsak čas odpadla. Cerkveni stolp je bil v tako slabem stanju, da je bila nevarnost, da se zruši.²⁹ Zato so komisarji ukazali mestnemu vodstvu, da »naj odvrne od mestne občine škodo in sramoto« in naj cerkev pravočasno zunaj in v notranjščini obnovi, naj nabavi »božji grob« z Zveličarjevo podobo za velikonočni teden, naj oskrbi nebo (baldahin) za procesijo na praznik Rešnjega telesa. Za cerkev in za mestni špital naj naroči nova okna, ki naj imajo tudi zavese.

²⁴ Orožen I, 321—323.

²⁵ Fontes rerum aust. I, 649.

²⁶ Winkelmann, JGGPO 1934, 163—164.

²⁷ J. Andritsch, Landesfürstliche Berater am Grazer Hof, Innerösterreich 1584—1618, 57.

²⁸ Škof. arhiv v Celovcu, LXXII, 1a.

²⁹ O cerkvenem stolpu glej J. Pajek, Aus d. Garten d. Lavanter Diözese, 37, 39 in R. Puff, Marburg u. Umgebung, 71.

Nato so komisarji obiskali mestno sirotišnico (špital), v kateri »die Armen Leüth armsällig genug ligen.« Zdelo se jim je, da so postelje v tem zavodu zelo slabe in neprimerne za bolnike. Mestno vodstvo naj zahteva od obeh špitalskih mojstrov, da poskrbita za druga ležišča v tem zavodu. Sestavita naj inventar te ustanove in naj vsako leto dajata obračun o svoji upravi. Nad špitalskima mojstroma naj postavi župan katoliškega »superintendentanta«, ki bo večkrat obiskal sirotišnico in poročal o pomanjkljivostih. V bodoče naj bodo tudi špitalski mojstri katoličani. Kadar bo mesto obravnavalo letne obračune za cerkve, sirotišnico, za cehe in bratovščine, naj pokliče tudi mestnega župnika, da bo pri teh obravnavah navzoč.

V Mariboru je obstajalo več beneficijev in cerkvenih bratovščin. Nihče pa ni opravljal bogoslužja, ki je bilo po pravilih s temi ustanovami povezano. Hiše in posestva teh ustanov so bila deloma odtujena, deloma zapuščena, kar je nasprotovalo namenom ustanoviteljev. V cehih in bratovščinah so se vgnezdile razne zmote in razprtije. Mestno vodstvo naj zato poskrbi, da bodo cehi in bratovščine spet imeli običajne pobožnosti, da se jim bodo zopet vrnila imetja in da bodo njihova zemljišča zopet obdelana.

Komisarji so nato obiskali šolo in našli v njej mnogo nesnage, kar bi lahko povzročilo infekcije in bolezni. Zato so odredili, naj mesto postavi katoliškega superintendentanta na šolo, ki bo skrbel v njej za red in snago in pazil tudi na pravičen pouk mladine.

Z največjo resnobo pa so zapovedali komisarji mestnemu županu, da izvede ukaze, ki jih je nadvojvoda Karel dal mestu, in kaznuje tiste meščane, ki še vedno obiskujejo Betnavo, poslušajo zapeljive nauke, se spovedujejo predikantu in sprejemajo tam obhajilo. Odredili so naslednji način kaznovanja neubogljivcev: kršilce nadvojvodovih ukazov naj najprej opominjajo. Če to ne zaleže in opominjane osebe ponovno kršijo dana povelja, naj jih kaznujejo s plačilom 20 tolarjev. Kdor se še ne spametuje, naj bo kaznovan s 30 tolarji. Pri trdovratni nadaljnji vztrajnosti pa naj uporabijo izgon iz dežele. Da bosta župan in mestni svet te kazni dejansko izvajala, jamčita deželnemu knezu s svojim življenjem in premoženjem (mit Irem leib, haab und gütern).

Komisarji so dalje ugotovili, da se na področje mariborskega mesta in njenega deželskega sodišča prikradejo večkrat predikanti, opravljajo tu svoje »eksercicije« in zapeljujejo ljudstvo, da izstopa iz katoliške vere. Če se bodo ti odpadniški učitelji zopet pojavili na ozemlju mestnega pomirja ali njegovega deželskega sodišča, naj jih takoj primejo, pridržijo in po sporočilu deželnemu knezu čakajo nadaljnjih navodil.

Ker je bilo meščanom z nadvojvodovim ukazom prepovedano hoditi na Betnavo, so se nekateri drznili oborožiti se s puškami in z drugim orožjem in so hodili kot oborožene skupine h krivoverskim pridigarjem. Zato so dali komisarji županu »resen ukaz«, da prepove nošnjo pušk in drugega orožja, da tako prepreči še hujše nesreče.

V Mariboru se je udomačila škodljiva razvada, »ki je proti božji časti in policijskim predpisom«, da so imeli ob nedeljah in praznikih trgovine odprte in da so obrtniki delali kakor ob delavnikih. Tega po mnenju komisarjev ni mogoče več prenašati. To razvado naj popolnoma iztrebijo in naj skrbijo, da bodo meščani kot pravi kristjani ob praznikih obiskovali službo božjo in opravljali druga krščanska dobra dela.

Nadvojvodovi odposlanci so tudi izvedeli, da celo tisti meščani, ki hočejo veljati za katoličane in bi morali biti drugim za zgled, ob nedeljah in praznikih slabo obiskujejo cerkev. Če pa so v cerkvi, odhajajo takoj po pridigi, ne hodijo k svojemu župniku k spovedi in obhajilu, tako da se preprosto ljudstvo

nad tem pohujšuje. Zato naj se vsaj župan in mestni svetniki izkažejo za dobre kristjane in naj dajejo zgled ostalim prebivalcem.

V Mariboru so komisarji dalje slišali, da so na področju deželkega sodišča, ki je v pristojnosti mesta, »čudni čarovniški ljudje«, ki opravljajo popolnoma svoje bogoslužje, se na raznih krajih mečejo na tla, govorijo potem o vizijah, pobirajo miloščino in lenarijo. Mestno vodstvo naj poizve, kjer so ti »hudobni, čarovniški, škodljivi ljudje«, naj jih po svojih organih polovi in kaznuje.

Ta odstavek se gotovo nanaša na skakače ali štiftarje, imenovane tudi zamknjenci. To je bila mistična sekta, ki je v reformacijskem času nastala na Goriškem in se čez Kranjsko razširila tudi na slovenski del Štajerske. V našem predelu so bile znane postojanke te sekte Radehova pri Lenartu v Slov. goricah, Sv. Duh na Ostrem vrhu, Sobota (sedaj v Avstriji), Plač pri Svečini in Spodnja Polskava. To gibanje, ki je nastalo zaradi duhovne zmede sredi verskih bojev, bi bilo vredno posebne obdelave.⁵⁰

Komisarji so dalje izvedeli, da se nekateri meščani izgovarjajo, da se jih deželnoknežja prepoved obiska protestantskega bogoslužja na Betnavi ne tiče, ker niso več meščani in se hočejo odpovedati meščanskim pravicam. Mestni svet naj nobene take odpovedi ne sprejme in nikomur ne izstavi odpustnice. Vsakega takega prošnjaka naj napotijo na urad deželnega kneza, ki bo tem odpovednikom že znal dati primeren pouk.

Ker je znano, da dajejo meščani denarne podpore na Betnavi, zato naj mestno vodstvo od vseh voditeljev mestnih uradov, gorninskih oskrbništev, cehov in bratovščin terja letne zanesljive in natančne obračune. Prav tako naj izterja zaostale davke, da bo lahko krilo mestne dolgove.

Komisarji so razglasili nadvojvodovo odredbo, da morajo iz mestnega sveta izločiti dva odbornika, Cepica in Leeba (Zepiz, Leeb) in izpraznjeni mesti zasesti s Klementom Mairoldtom in Petrom Benevom. Če pa bodo meščani zaradi te spremembe mrmrali in po odhodu komisarjev uporabljali nedostojne besede, naj župan take podpihovalce in mrmrače takoj kaznuje in naj na novo imenovana odbornika brani. Prav tako naj zaščiti duhovnike in druge katolike, ki skoraj nikjer niso več varni.

Mestni župan naj oskrbi prepise nadvojvodovih odredb in jih vroči meščanom, da se bodo znali po njih ravnati. Tudi predloženo instrukcijo komisarjev naj prebere v občinskem svetu in naj ne pusti proti njej nobenega ugovora.

Sledi še opozorilo, naj rotovž, ki je v slabem stanju, popravijo, da bodo mesto obvarovali večje škode. Zapisnik se končuje z opominom, naj župan in mestni svet dana naročila z vso skrbnostjo izvedeta v korist mesta in v zadovoljnost deželnega kneza.

Razvoj dogodkov pa je pokazal, da je bilo teh nasvetov in ukazov naenkrat preveč, da jih mesto ni moglo izvesti in so se idejni nemiri še stopnjevali.

IV.

Po smrti nadvojvode Karla II. 1.1590 bi naj prevzel oblast v Notranji Avstriji njegov sin Ferdinand, ki pa je bil tedaj star komaj 12 let in je študiral na jezuitski visoki šoli v Ingolstadt. Cesar Rudolf II. (1576—1612) je zato določil Karlovo vdovo Marijo za začasno regentinjo. Toda protestantsko plemstvo njene oblasti ni priznalo, niti sožalja ji ni izreklo ob moževi smrti.⁵¹ Cesar je

⁵⁰ O skakačih glej Orožen I, 194—204, L. Schuster, Martin Brenner, 615—622, J. Gruden, Praznovanja in mistične sekte v protestantski dobi, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 1906, 60—66, 1909, 109—113, Fr. Kovačič, Protestantizem v iztočni Štajerski, Trubarjev zbornik 1908, 120—121, A. Dimtitz, Geschichte Krains, III, 212—215, 472.

⁵¹ H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark, II, 460.

bil primoran poslati v notranjeavstrijske pokrajine drugega upravitelja in sicer svojega brata Ernesta. Ko je ta l. 1593 odšel za namestnika na Nizozemsko, mu je sledil njegov brat nadvojvoda Maksimilijan. Oba sta imela težavno nalogo: braniti sta morala mejo pred Turki in nadevati deželnim stanovom »uzdo«. Da bi nadvojvoda Ernest pridobil kljubovalne velikaše za obrambo dežel, je poskušal biti v verskih zadevah toleranten. To je dalo pripadnikom nove vere novega poguma.

V Mariboru so poleg pokopališča na Betnavi že l. 1589 začeli graditi hišo za predikanta. Poleg zbirke med enako mislečimi plemenitaši so to gradnjo denarno podprli deželni stanovi. Iz Gradca je prišel v Maribor na posvet višji deželni sekretar Matej Ammann, eden izmed najvplivnejših mož njihovega verskega ministrstva. Ta je v svojem poročilu po posvetovanju tožil nad skopostjo in needinostjo krajevne graščinske gospode.³² Herberstein je hotel novi verski skupnosti prodati grad Betnavo za njihovo cerkev, toda deželni odborniki so ta nakup odklonili. Tudi niso bili zadovoljni s predikantom Lierzerjem, ker jim je bil premalo skromen v svojih življenjskih potrebah in premalo pazljiv pri svojem nastopanju. Stubenbergi so iz Vurberga celo odpustili svojega predikanta Jurija Lautenschlagerja, češ da ga zaradi finančnih težav ne morejo vzdrževati. Vse to kaže, da so imeli graščaki simpatije do novega verskega gibanja predvsem zaradi materialnih koristi in zaradi odpora proti deželnemu knezu. Lautenschlager se je po odslužitvi iz Vurberga l. 1594 naselil na Betnavi in oskrboval od tam tudi ptujski okoliš. Sigmund Lierzer pa je bil odpuščen iz službe in se je nato zadrževal v Mariboru, kar je povzročilo novo razburjenje.

Nadvse agilni protestantski cerkveni inšpektor Klement Welzer je naslednje leto dosegel, da so postavili na Betnavi lesen avditorij za njihovo službo božjo. Ponovni opomini in ukazi deželnega kneza, naj meščani ne obiskujejo Betnave, niso nič zalegli. Po Welzerjevem poročilu so l. 1590 poklicali na magistrat 30 mož in jih kaznovali z denarno globo zaradi obiska protestantske službe božje. H. Pirchegger trdi, da so jih odpeljali v Gradec in zaprli, kar pa iz ohranjenih spisov ni razvidno. Pač pa bi se bila morala v Gradcu zagovarjati Franc Lang in deželni zdravnik dr. Homelius. Toda deželni stanovi so jih zaščitili in jima ni bilo treba iti na osebni zagovor. L. 1591 so postavili na Betnavi šolsko poslopje, oskrbeli vodnjak in povečali avditorij, ker je bil obisk njihovih sestankov vedno večji. Novo cerkveno središče je bilo deležno deželne podpore, oskrboval ga je poseben cerkveni odbor, pa tudi mariborski meščani niso bili »zakrknjenih src«. Bivši mestni župan Adam Haidfalkh je poklonil za vzdrževanje tega središča svoj vinograd pri Slivnici. Cerkevna občina je poleg predikanta vzdrževala učitelja (Nikolaj Sobrius), ki je opravljal tudi posle cerkovnika in grobarja. Vendar je bila postojanka na Betnavi po njihovih načrtih samo začasna. Upali so, da se bodo prej ali slej preselili v mesto. Predikant je že tedaj hodil naskrivaj v mesto opravljat svoje obrede. Slivniški graščak Adam Kolonitsch je celo želel, da bi ga predikant v mestnem rotovžu poročil. Cerkveni nadzornik Welzer pa je to odsvetoval. Zato je bila poroka na Betnavi, gostijo pa so imeli v Mariboru.

Jasno je, da je vsa ta dejavnost zelo vznemirjala mestnega župnika Antona Manikorja. Svoja poročila o protestantskem gibanju v Mariboru je pošiljal krškemu škofu Krištofu Spauerju, ta pa deželnemu knezu. Nadvojvoda Ernest je bil sicer zelo previden in toleranten nasproti deželnim velikašem, mariborske meščane pa je vendar ponovno opozarjal, da niso bili deležni »pacifikacije« l. 1572 in 1578. V dopisu mestni občini z Dunaja dne 18. junija 1592 jih Ernest opozarja na ukaze svojega prednika Karla II.³³ Mestno vodstvo graja za-

³² E. Winkelmann, l. c. JGGPO, 1934, 163, 1935, 69.

³³ Škof. arhiv v Celovcu, LXII, 5.

radi njegove prizanesljivosti, ker je zvedel, da dopušča krivoversko bogoslužje celo v mestu. Posebno pa je bil ogorčen zaradi tega, ker so zopet sprejeli v mestni svet odstavljena protestantska svetovalca Nikolaja Cepca in Krištofa Leeba in ker se prav nič ne pobrigajo za popravilo cerkvenega stolpa, v katerem zaradi poškodb ob potresu že dve leti ni zvonjenja. Ponovno jim prepoveduje vtihotapljanje (ainschlaiffung) predikantov in njihovih učiteljev v mesto in jim zagotavlja, da te »nespodobnosti« (Unfug) ne bo nikoli dovolil. V dopisu 14. avgusta istega leta pa pravi, da je dobil od zanesljive strani zopet sporočilo, da se meščani čedalje bolj oklepajo krivoverskega nauka, ki nasprotuje njihovi duhovni blaginji. Zato jim ukazuje, da s tem prenehajo, če se hočejo izogniti škodljivim posledicam in gotovi kazni. Iz mesta naj odstranijo predikante in protestantske učitelje. Delavnosti na Betnavi pa v teh dopisih sploh ne omenja. Tudi način zapovedovanja je mnogo mirnejši kakor v nekdanjih Karlovih ukazih.

Še bolj popustljiv kakor Ernest je bil njegov naslednik Maksimilijan. Njemu so bili glavna stvar dohodki, ne pa verske zadeve. Za svojega tajnega svetovalca si je izbral protestanta Krištofa pl. Räknitzza, prednika poznejših lastnikov mariborske gosposčine.^{33a} To je vzbudilo pravo navdušenje posebno med graškimi protestanti. V tem razpoloženju so si dovolili predikanti žaljive izpade na katoličane, kar jim je največ škodovalo. V pridigah so imenovali Karlovo vdovo Marijo »gnusobo pred Bogom«, papeža »krvoločno zver« in »antikrista«, katoličane »otroke pogubljenja«, katoliško bogoslužje »opičjo igro«. Celo graški matematik in astronom Kepler, ki je bil protestant, je bil mnenja, da ti nastopi prinašajo samo nesrečo.³⁴ Okolica in položaj sta prisilila nadvojvodo Maksimilijana, da je 2. maja 1594 izdal odredbo o posebni komisiji, ki naj v deželnoknežjih mestih zasliši vplivne osebe in jih prepriča, da jim njihova trdovratnost prinaša samo duhovno in materialno škodo. Ta odlok je poslal sekovskemu škofu Martinu Brennerju in ga pooblastil, da pripravi vse potrebno za delo te komisije.³⁵ Misel o tej obliki verske vizitacije ni bila nova. Na dvoru so jo prevzeli od protestantov, ki so tako iztrebili katolicizem na Saškem, Pruskem, Hessenskem in v drugih nemških pokrajinah. Vendar se škof Brenner ni takoj odzval temu naročilu. Pripraviti je bilo treba načrt in izbrati člane komisije, ki je začela svojo usodno in nezavidljivo pot šele po štirih letih (1599). Sočasno z odredbo o potovanju verske komisije pa je poslal nadvojvoda Maksimilijan mestnemu županu in občinskemu svetu v Mariboru obsežno poslanico,³⁶ v kateri poudarja svojo nezadovoljnost in žalost zaradi njihove nepokorščine in pravi, da doslej samo zaradi »prirojene knežje miline« ni izvajal nad njimi sankcij. Če bodo vztrajali v svoji trdovratnosti, bo moral zopet uvesti denarne kazni in nabrani denar odvajati deželni komori. Iz mesta in mestnega pomirja morajo v teku osmih dni odstraniti Krištofa Leeba in Nikolaja Cepca, ki sta se vrinila v mestni svet. Na koncu poudarja poslanica, da je nadvojvoda potrpežljivost pri kraju in da jih ne bo ponovno opozarjal na njihove dolžnosti.

Vse kaže, da je ostri ton nadvojvodove odredbe Mariborčane le preplašil. Kajti v novem Maksimilijanovem pismu 24. aprila 1595³⁷ beremo, da so mu predložili gotovo vsoto denarja, ki so ga nabrali kot kazen pri trdovratnih meščanih. Maksimilijan jim od tega denarja odstopa 150 goldinarjev za popravilo

^{33a} Krištof pl. Räknitzz je bil poročen z Heleno Welzer. Njegov sin Gal je po svoji materi leta 1612 podedoval gosposčino Gornji Maribor, a jo je l. 1629 prodal Sigismundu pl. Herbersteinu in se kot protestant preselil v Nemčijo, kjer v Erlangenu ta rod še živi. (Famillengeschichte Räknitzz, Erlangen 1970)

³⁴ H. Pirchegger Geschichte d. Steiermark, II. 464—465.

³⁵ Škof. arhiv, Celovec, LXII, 8.

³⁶ Škof. arhiv, Celovec, LXII, 9.

³⁷ Škof. arhiv, Celovec, LXII, 11.

cerkvenega stolpa. Poziva jih, naj še dalje tako nastopajo, da bodo privedli vse prebivalce mesta k pokorščini. Posebno naročilo jim daje glede nemškega učitelja in predikanta. Če bosta še dalje prihajala v mesto, jih morajo odstraniti. »Letanje« na Betnavo h krivoverskim pridigam ostane še dalje prepovedano. Pogrebe, delitve zakramentov in ostalo bogoslužje sme opravljati le njihov redni župnik. Prav tako smejo biti v mestnem svetu le katoliške osebe. Cerkvene in špitalske račune smejo potrjevati le v župnikovi navzočnosti. Če se teh odredb ne bodo držali, jih bodo doletele še strožje kazni. — Seveda so se Mariborčani tudi proti tej odredbi kakor proti vsem prejšnjim pritožili pri dežel-nem zboru. Zato je bil uspeh ukazov iz knežjega dvora minimalen. Ni ne-upravičena trditev, da so pripadniki augsburške konfesije imeli v tem času tudi v Mariboru večino.^{37*} Sožitje med katoličani in protestanti pa je moralo biti dokaj mirno. Saj sta obe stranki decembra 1595 izvolili katoličana Štefana Haseja za mestnega župana. Ko je ta izvolitev odklonil, so obojni glasovali za protestanta Blaža Sāghla. Deželni knez pa Sāghla ni potrdil, nakar je moral Hase prevzeti mestno vodstvo. Navedene Maksimilijanove odredbe pa so bile zadnji »pozdrav« Mariborčanom. Že naslednje leto mu je sledil Ferdinand II. in z njim je nastopila nova doba, ki je prinesla konec protestantskega gibanja v naših krajih.

V.

Ko se je Ferdinand po svojih študijih v Ingolstadtu, kjer je postal magister artium liberalium, l. 1595 vrnil v Gradec, je bil še premlad, da bi v tako kritični dobi lahko sam odločal v državnih zadevah. Vodil so ga njegova mati Marija in tajni svetovalci Andrej Herbersdorff, Maksimilijan Schrattenbach in Rupert Eggenberski. Štajerski deželni glavar je bil Sigismund Herberstein, ki ga je Karlova vdova Marija imenovala: velika lisica. Deželni namestnik je bil ljubljanski škof Janez Tavčar; l. 1597 ga je zamenjal lavantinski škof Jurij Stobej. Zadnji je izdelal tudi načrt za rekatolizacijo avstrijskih dežel in bil glavna opora nadvojvodi pri izvedbi tega načrta. Deželni knez je pod psevdonimom celjskega grofa l. 1598 romal v Rim in se vrnil z odločno voljo, da v svojih deželah vpostavi zopet versko edinost. Celo H. Pirchegger je mislil, da bi nadaljnje popuščanje izbrisalo katoličane z zemljevida naših krajev. Na vseh koncih in krajih se je pojavljala neposlušnost nasproti deželnemu knezu, poleg tega pa je grozila na mejah turška nevarnost. Razvoj dogodkov je prisilil deželnega kneza k absolutizmu na političnem in verskem področju.

Pri rokah imamo samo eno Ferdinandovo poslanico mariborskim meščanom, datirano v Gradcu 30. junija 1596.^{38*} Ta nam kaže, da je s Ferdinandom zavel nov veter. V njej beremo, da so bili v tem času v Gradcu zaprti štirje Mariborčani, ki so se pa uklonili vladnim ukrepom, plačali 300 dukatov kazni in bili puščeni na svobodo. Nadvojvoda pravi, da ni oprostil samo njim, temveč tudi ostalim someščanom njihovo neprimerno ravnanje in da bo ubral milejšo pot, če se bodo potrudili in njegove odredbe spoštovali in ubogali. Da jih pa obvaruje večje nesreče, jih opozarja na nekatere dosedanje ukaze. Nadvojvoda pravi, da je župan prav storil, ko je izgnal nemškega učitelja iz mesta. (Ta je odšel k bratu v Radgono, op. p.) Ne more pa odobravati tega, da je na njegovo mesto postavil podučitelja (Untermeister), ki kazni, katero je zaslužil, še ni zadržal. Zaradi tega odreja, da mora župan podučitelja, če je še v mestu, kaznovati z osemdnevnim zaporom pri kruhu in vodi, nato pa pognati iz mesta. Šol-

* Po H. Pircheggerju, l. c. 565 je imel Maribor v tem času samo 1200—1400 prebivalcev.

** Škof. arhiv, Celovec, LXII, 12.

ski pouk naj se začasno ustavi. »Letanje« h krivoverskim obredom je bilo že večkrat prepovedano, toda vse dosedanje prepovedi niso zalegle. V naprej je treba vsakega, ki bo šel h krivoverskim nagovorom in obredom, kaznovati, prvič s petimi, drugič z desetimi, tretjič z dvajsetimi tolarji. Tiste, ki bodo vztrajali pri tem početju, je treba prijaviti po imenu in premoženju, ker jih čaka še resnejša kazen Pogrebi, delitev zakramentov in ostalo bogoslužje pripadajo rednemu župniku. Ker so se meščani pritožili zaradi pridig, je nadvojvoda odredil, da mora župnik poskrbeti za dobre pridigarje. Pri mestnih vratih naj oskrbijo redno stražo, da se ne bo spet vtihotapil kak predikant v mesto. Če se bo pa to zgodilo, naj ga prlmejo, zadržijo in počakajo nadaljnjih navodil. V mestni svet smejo sprejemati samo katoliške osebe. Njegova volja in njegovo mnenje je, da je treba iz mestnega sveta odstraniti Martina Lauzendorfferja, Ludvika Himmelsteinerja in Filiberta Merza. Izpraznjena mesta naj zasedejo sedanji učitelj Jakob Stetter, Lambert Gotschäu in stari Gabriel. Če bi kateri od teh zaradi starosti ali kake druge ovire ne mogel zavzeti tega mesta, naj ga zasede Esperger ali Mihael Palbierer. Ker v mestnem špitalu slabo gospodarijo in se dohodki ne uporabljajo za uboge reveže, imenuje župnika Antona Manikorja za »superintendanta«. Po njem naj to mesto prevzemajo njegovi nasledniki. Samo v njegovi prisotnosti se smejo sklepati špitalski računi. Tudi glede dohodkov ni dovoljena nobena sprememba brez njegove vednosti. Poleg Petra Gonana je treba nastaviti še enega katoliškega špitalskega mojstra (ravnateljja). Postavijo naj tudi nova cerkvena ključarja, in sicer Janeza Gonana in Klampferja. Vse cerkvene račune smeta odobravati samo z župnikovo vednostjo. Spomnijo naj se, da jim je že 11. maja odredil, da morajo biti ob praznikih trgovine in obrtne delavnice zaprte. Ukazuje jim, da morajo to odredbo izvesti. Za izvrševalce svojih odredb imenuje župana Štefana Haseja, meščane Simona Schwarza, Mihaela Tschäheima, Ahaca Hornerja in Petra Gonana. Če se mesto njegovih navodil ne bo držalo, jih čaka kazen 600 dukatov v zlatu. To jim sporoča, da se bodo znali ravnati in sebe zaščititi.

Že samo bežna primerjava teh Ferdinandovih ukazov z odloki njegovih prednikov da slutiti, da se je na knežjem dvoru pripravljala strožja akcija proti pripadnikom augsburške konfesije. Ferdinandovi ukazi so nenavadno konkretni, kazni povišane, nasveti tako načrtni, da se njih izvedbi ni bilo mogoče več izogniti. Ko iz zgodovinske perspektive presojamo položaj, se čudimo samo temu, kako da so se pripadniki nove vere še vedno vdajali upanju na spremembo in se niso pripravili na dokončne ukrepe, ki so jih čakali. Mariborske protestante pa je v tem kritičnem času zadela še druga nesreča. Umrl je nadvse agilni cerkveni nadzornik Klement Welzer, ki je skupno z Otonom pl. Teuffenbachom in Krištofom pl. Prágom vodil ves čas njihovo versko skupnost. Deželno vodstvo je določilo nato slivniškega graščaka Adama Kolonitscha, da prevzame Welzerjevo nasledstvo. Ta je z nevoljo prevzel to službo 22. avgusta 1598.⁵⁹ Takoj v začetku je imel težave z Welzerjevo zapuščino. Umrlji nadzornik je namreč pred svojo smrtjo sprejel od deželnih odbornikov 300 goldinarjev za postavitev novega protestantskega župnišča. Ker še ni uporabil vsega denarja v ta namen, je Kolonitsch želel dobiti v roke cerkvene knjige in preostali denar. To dvoje pa sta odnesla dediča, Welzerjeva sorodnika Lenart in Gebhard Welzer na Koroško in nista hotela ničesar vrniti. Welzer je v oporoki določil tudi volilo 500 goldinarjev za cerkveno središče na Betnavi, njegova žena pa 100 goldinarjev. Tudi te vsote niso bile izplačane. Prav tako niso bili urejeni ostali cerkveni računi. Te poslovne nerednosti pa so bile neznatnega pomena

⁵⁹ E. Winkelmann, I. c. JGGPD, 1936, 87, Orožen I, 337.

v primeri z usodo, ki je l. 1600 zadela njihovo skupnost. 6. januarja t. l. je namreč prišla v Maribor deželnoknežja komisija s škofom Martinom Brennerjem na čelu.

VI.

O pohodu državnocerkvene reformacijske komisije v naše kraje imamo razna poročila (Hieronim Megiser, Jakob Rosolenz, pismo neznane priče nadvojvodinji Mariji),⁴⁰ nimamo pa uradnih državnih aktov o njenem delovanju. Po izgonu iz Gradca, od koder so l. 1598 izgnali protestantske predikante in učitelje ter celotno njihovo cerkveno ministrstvo, ki se je preselilo v Petanjce v Prekmurju, je komisija krenila najprej na Gornje Štajersko, v decembru 1599 pa iz Lipnice na naše področje. Čez Cmurek in Radgono je prišla v Lenart v Slovenskih goricah, kjer je uničila skakaško kapelo. 6. januarja 1600 se je približala Mariboru. Mestni svet, ki je bil že prejšnje leto preosnovan, ji je šel naproti in jo pospremil v grad v mestu, kjer so komisarji nato ves teden prebivali. S komisijo je prišlo v mariborsko mesto okoli 1000 vojakov.⁴¹ Po navodilu deželnega kneza so nato mesto zaprli in začeli zasliševati vplivne osebe. Škof Martin Brenner je imel več nagovorov, ki so jih morali poslušati vsi meščani. Skušal jih je prepričati, da je luteranstvo verska zmeta, in jih vabil nazaj v katoliško Cerkev. Po njegovih nagovorih so zasliševali posamezne meščane. Bolj gotovo iz strahu kakor iz lastnega prepričanja so se dali skoraj vsi zapriseči na katoliško veroizpoved. Znosili so skupaj luteranske knjige in jih pred rotovžem sežgali. Plemiče, ki so ostali trdovratni in so vplivali na ostale meščane, naj se ne uklonijo, so izgnali iz mesta — 8. januarja se je komisija napolila na Betnavo. Po ukazu, ki so ga sprejeli na deželnoknežjem dvoru, so tu razdejali pokopališče, zažgali molilnico in s smodnikom razstrelili predikantovo in šolsko poslopje. Jakob Rosolenz pripoveduje, da je predikant Jurij Lautenschlager pravočasno izpraznil stanovanje in zbežal v Rače h graščaku Otonu Tauffenbachu. V predikantovem stanovanju so našli samo omaro, v kateri je bil njegov poročni list. Učitelj pa je zbežal v slivniško graščino k Adamu Kolonitschu. Na razvalinah razrušenih poslopij so postavili vislice, ki jih je pa dal graščak ponoči odstraniti. Takoj drugi dan so vojaki na istem mestu postavili trojne vislice, graščak Herberstein pa je sprejel od komisije odlok, da jih mora pustiti pri miru, sicer mu preti izguba premoženja. Viljem Herberstein se je komisiji opravičil zaradi svojega dejanja, češ »da ni vedel, da so bile vislice postavljene po njenem ukazu«, in je dal pismeno zagotovilo, da ne bo storil ničesar, kar bi oviralo delovanje komisije. Glede gradov, ki so bili v lasti deželnih stanov (graščakov), komisija ni imela pooblastila, naj jih obišče. Tako je grad Betnava ostal nedotaknjen.

11. februarja je reformacijska komisija izročila županu in mestnemu svetu pisano instrukcijo, ki doslej v našem jeziku ni bila objavljena.⁴² Instrukcija obsega 16 točk, ki so sestavljene šablonsko po navodilih, ki jih je komisija sprejela pred svojim delovanjem. Podpisali so jo: Martin, škof sekovski, Andrej pl. Herberstorff, Alban pl. Mosheim in Friderik vitez Paar. Ker nam ta instrukcija kaže konec reformacijskega gibanja v Mariboru, jo v izvodku objavljamo.

1. Obisk verskih prireditev na Betnavi je prepovedan vsem meščanom brez izjeme. Kdor se te prepovedi ne bo držal, ga je treba kaznovati prvič z 10, drugič z 20 in tretjič s 30 tolarji. Če bo kdo kljub kazni še dalje zahajal h krivoverskim obredom, ga čaka izgon iz dežele. Skrb za duše pripada samo rednemu

⁴⁰ E. Winkelmann, l. c. JGGPO, 1939, 89.

⁴¹ L. Schuster, Martin Brenner, 451.

⁴² Škof. arhiv, Celovec, LXII, 15.

župniku. Meščani morajo ob nedeljah in praznikih obiskovati župno cerkev, prisostvovati pridigi in službi božji, pri svojem župniku morajo opravljati poroke, krste in prejemati druge zakramente. Ob postnih dnevih se morajo vzdržati mesnih jedi. Za izvedbo te odredbe jamčijo župan in mestni svet s svojim življenjem in premoženjem.

2. Razvado, da imajo ob nedeljah med službo božjo odprte trgovine in obrtne delavnice, je treba takoj odpraviti. Pohajače, ki ostajajo med službo božjo na mestnih ulicah, je treba nagnati v cerkev. Vsako upiranje v tem pogledu je treba takoj kaznovati.

3. Meščani morajo takoj prenehati brati krivoverske postile (pridige in evanĝelske razlage) in prav tako peti take pesmi, ki zbadajo katoličane. Here-tične knjige je treba oddati. Za vsak primer takih knjig, ki se bo po oddaji našel v njihovih hišah, bo treba plačati kazen 10 dukatov.

4. Če se bo v bodoče pojavil kak predikant v mestu ali na mestnem pomirju, ga je treba takoj prijeti in kaznovati. Prav tako bo sledila kazen vsakemu obredu, ki bi se še opravljal v betnavski uti. Za kršitelje te odredbe so bile na Betnavi postavljene vislice.

5. Dečkov in deklic ne smejo pošiljati več v šolo na Betnavo, temveč morajo skrbeti, da bo vsa mestna mladina obiskovala župno šolo. Tisti, ki imajo doma zasebne učitelje, jih morajo pred sprejemom poslati k župniku, da jih preizkusi. Zaradi snage in reda v šoli je treba postaviti dva katoliška super-intendanta. Tudi župnik naj vsak teden obišče šolo in se prepriča o šolskem napredku ter ugotovi marljivost in snažnost mladine.

6. Cehe in bratovščine je treba obnoviti in jih vzpostaviti v prejšnje stanje. Te ustanove naj zopet rabijo namenom ustanoviteljev, člani naj skupno obiskujejo cerkev in se udeležujejo procesij.

7. Cerkveni stolp je tako poškodovan, da mu preti nevarnost zrušenja. Župnik in mestni svet naj se takoj lotijo popravila. (Ob požaru l. 1601 se je stolp res zrušil na cerkev in podrl obok srednje ladje. Sedanji renesančni stolp je postavil l. 1623 stavbenik Pavel Porta).⁴³

8. Tudi mestne stolpe naj v redu vzdržujejo in oskrbijo ob praznikih na njih vokalno glasbo v božjo čast (mit irēn Instrument die Musik zu Gottes lob).

9. Brez župnikovega vedenja in dovoljenja ne sme biti nihče v mestu pokoran.

10. Špi'alsko vodstvo se mora držati vladnega navodila z dne 1. julija 1598. Špitalski mojster (ravnatelj) mora biti ob nastopu službe zaprisežen. Besedilo te zaprisege, ki je v instrukciji v celoti zapisano, pravi, da se mora špitalski mojster držati sprejetih navodil, skrbeti mora vestno za življenjske potrebščine zaupanih mu revežev, varovati se mora pri špitalskem gospodarstvu vsake poneverbe in storiti vse, kar koristi blaginji oskrbovancev. Župnik mora špital nadzirati, onemogočiti vsako pōtrato in paziti, da bodo reveži pravočasno dobivali pripadajočo hrano in pijačo. Župnik mora kot mestni upravnik (Stadt-sanwalt) pregledovati cerkvene, špitalske in cehovske račune in vsako denarno zlorabo takoj odpraviti.

11. Župan ne sme podeljevati meščanskih pravic protestantskim, temveč samo katoliškim osebam, in to le z vednostjo mestnega upravnika. Krivovercev ne sme trpeti v mestu in jim ne sme podeljevati služb. Tiste osebe, ki se povrnejo v katoliško cerkev, mora ščititi in jih zavarovati pred smešenjem in žalitvami.

12. Odpoved meščanskim pravicam je mogoče sprejeti le po predhodnem obvestilu in odobritvi deželnega kneza.

⁴³ J. Pajek, Aus d. Garten d. Lavantaner Diözese. 37.

13. Župan in mestni svet morajo prepovedati psovaje, preklinjanje, ukanje in vpitje ter razgrajanje po mestnih ulicah in gostilnah, prav tako tudi zunaj mesta na mestnem pomirju, kjer se zadržuje lahkomišelna potepuška sodrga.

14. Vso nesnago, s katero se okužuje zrak in povzročajo škodljive bolezni, je treba takoj odstraniti iz mesta.

15. Pogostni požari, ki nastajajo zaradi nepazljivosti in zanikrnosti prebivalstva, povzročajo mestom nepopravljivo škodo. Župan in mestni svet naj storijo potrebne ukrepe in odredijo osebe, ki bodo pazile, da se take in podobne nesreče preprečijo. Oskrbeti je treba tudi potrebno orodje, s katerim bo mogoče ogenj omejiti. (Leto dni pozneje, 1601 je Maribor doživel največji požar, ki je uničil skoraj vse mesto.)

16. Deželni knez imenuje župnika Antona Manikorja za mestnega upravnika. Njegova dolžnost je, da bo skrbno pazil, da se ne bo v mestu dogodilo nič takega, kar bi nasprotovalo katoliški veri in spoštovanju, ki ga je mesto dolžno deželnemu knezu. Prisostvovati mora vsakemu posvetovanju mestnega sveta in posvečati vso pozornost izvajanju predpisanih ukazov. Župan in mestni svet se ne smeta posvetovati in ničesar sklepati ne na rotovžu ne na kakem zasebnem kraju brez njegove vednosti. Predložene odredbe je treba javno razglasiti, da se ne bo mogel nihče izgovarjati, da ni vedel zanje. Če bi se pa mestni svet čutil preslabotnega za izvajanje teh odredb, naj zaprosi deželnega kneza za pomoč. Tudi vse dosedanje deželnoknežje odredbe ostanejo v veljavi in jih je treba izvajati.

VII.

Človekovo mišljenje in prepričanje se ne da oblikovati z uradnimi ukazi in odredbami. Onemogoči pa se z njimi zunanja organizacija in širjenje prepovedanih idej. Reformacijska komisija je v Mariboru dosegla pač to, da je prenehalo luteransko bogoslužje, ni pa mogla spremeniti duhovnega ozračja naenkrat. Mnogi so se na zunaj uklonili, na skrivaj pa ostali še naprej protestanti. Hodili so v Petanjce po duhovno bodrilo in navodila, na Betnavi so še dvajset let pozneje pokopavali svoje mrličje.⁴⁴ Da tudi sankcij, ki jih je komisija določila, niso dosledno izvajali, nam kažejo imena že znanih luteranov, ki jih desetletja pozneje zopet zasledimo v mestu, npr. Lang, Mossberger, Näglitsch itd.⁴⁵ Če bi hoteli mestno prebivalstvo res prevzgojiti, bi bila potrebna daljša notranja, verska obnova. Toda 1. julija 1601 je umrl župnik Anton Manikor. Njegov naslednik Jurij Pileator pa ni bil osebnost, ki bi se posvečala in žrtvovala duhovnim zadevam.

To obnavljanje dogodkov 16. stoletja v mariborskem mestu nam kaže nekatere pomembne značilnosti. Tedanji idejni boji ob naši severni meji, ki so bili le odmev dogajanja v severni Evropi, so se bili sicer na naših tleh, toda brez naših ljudi. V nobenem taboru ne najdemo imen, ki bi kazala, da je bil naš narodni živelj vključen v to versko previranje. Nosilci medsebojnega obračunavanja so bili na obeh straneh tujci; ki so se iz gospodarskih koristi naselili v razvijajočem se mestu ob Dravi. Njim je dajala oporo fevdalna gospoda iz okolice. V spisih se naši rojaki omenjajo samo kot vojaki v spremstvu reformacijske komisije. V to službo gotovo niso zašli prostovoljno, temveč so bili vanjo rekrutirani. Sklep, da bi uveljavitev augsburške konfesije na naših tleh vsaj delno prinesla germanizacijo naših krajev, pač ni neutemeljen. — Če dalje iz sedanjih kulturnih vidikov presojava tedanje dogajanje, moramo seveda od-

⁴⁴ I. Orožep, 341.

⁴⁵ E. Winkelmann, I. c. JGGPO, 1937, 40—41.

klanjati nasilje nad osebnim prepričanjem. O idejni toleranci v tedanjem razdobju ni bilo sledu. Na obeh straneh je obveljalo načelo, postavljeno v Augsburgu l. 1555: cuius regio, illius religio (kdor vlada, določa vero). Fevdalna gospoda je hotela odločati tudi nad duhovnim področjem svojih podložnikov. Iz tega stanja so se porodili boji, ki so prinesli mnogo duhovnega in materialnega gorja, medsebojne nestrpnosti, osebne negotovosti, čeprav ni prišlo do prelivanja krvi. Posledice teh nezdravih razmer pa so segale še v pozna poznejša stoletja.

MARIBOR IN DER REFORMATIONSZEIT

Zusammenfassung

Der Artikel behandelt auf Grund der Amtsakten die Entwicklung der Reformationsbewegung in Maribor in dem Zeitraum von 1528—1600. Bei der Darstellung der damaligen Zeitstände wird festgestellt, dass sich diese Bewegung unter dem Pfarrer Jurij Zehelj (1554—1586) entwickelt hat, der keine Ahnung von der Bedeutung dieser Glaubensrevolution hatte. Er war zweimal verhört, doch blieb er auf seinem Posten, weil der Stadtrat für ihn Partei nahm. Die Situation änderte sich in der Zeit als Anton Manikor (1586—1601) als Pfarrer in Maribor wirkte. Zu dieser Zeit begann sich die neue Glaubensbewegung zu organisieren mit dem elgenen Predikanten Sigmund Lierzer und mit dem Kirchenrat unter der Leitung von Klement Welzer. Dieser Rat begann mit der Anschaffung von Mitteln für die Einrichtung des Friedhofes, der Kirche und Schule in Betnava. Da intervenierte der Landesfürst, der mit verschiedenen Anordnungen die Verbreitung des neuen Glaubens zu verhindern versuchte.

Weil die Bürger die Ermahnungen und Anordnungen des Landesfürsten nicht beachteten, sendete er im Jahre 1589 eine Sonderkommission nach Maribor. Auf Grund des Protokolls dieser Kommission stellt der Artikel die damaligen Religionsangelegenheiten und die kulturellen und sozialen Verhältnisse in der Stadt dar. Die Kommission gab zu viele Erlasse auf einmal heraus und da die Bewegung bei den Landesständen Unterstützung fand, war ihre Aktion erfolglos. Der Reformationsausschuss durchführte seinen Bauplan und gründete das neue Glaubenszentrum in Betnava. In der Zwischenzeit von 1590—1596 versuchten Erzherzog Ernest und Erzherzog Maximilian die Reformationsbewegung in der Stadt an der Drau (Drava) einzustellen und der Stadtrat begann die Anhänger des neuen Glaubens zu bestrafen. Auch die Strafen halfen nicht. Strenger war das Verfahren des Erzherzogs Ferdinand, der den Stadtrat umgestaltete und eine Reihe konkreter Erlasse herausgab um die Reformationsbewegung einzustellen. In dieser Zeit starb auch Klement Welzer, der Vorsitzende des Kirchenrates, der die Seele der ganzen Bewegung war.

Das Ende der protestantischen Reformation machte die Ankunft der Religionskommission im Jahre 1600. Die Gebäude in Betnava wurden niedergerissen und dem Bürgermeister wurde eine schriftliche Instruktion ausgehändigt, welche der Artikel auszugsweise bringt. Für die Durchführung dieser Instruktion waren der Bürgermeister und der Stadtrat dem Landesfürsten verantwortlich unter Androhung des Vermögens- und Lebensverlustes. Die Instruktion bezieht sich auf Glaubensangelegenheiten, verordnet auch Veränderungen in der Schule, im Spital, in den Zünften und Bruderschaften, bestimmt das Erlangen und den Verlust der Bürgerrechte, verordnet auch Sauberhaltung und die Sorge um Feuerschutz in der Stadt, Anton Manikor wird als Stadtverwalter eingesetzt.

Die Kommission stellte nur die äussere Tätigkeit der Bewegung ein, konnte aber die innere Glaubensrichtung der Einwohnerschaft nicht umgestalten. Die Reformation ergriff in erster Linie die Einsiedler aus dem Norden, die Gegenreformation aber beruhte auf dem Prinzip: der Machthaber bestimmt die Religion. Deshalb verursachte sie viel Leid, wenn auch ohne Blutvergiessen.

Jože Mlinarič

KARTUZIJA ŽIČE

1595—1782

Nekako štiristo let potem, ko je štajerski mejni grof Otakar (1129—1164) v divji in neposeljeni dolini v senci gozdov Konjiške gore ob mrzlem potoku Žičnice ustanovil kartuzijanski samostan, ki ga štejemo med prvo in hkrati najstarejšo naselbino tega reda ne le v srednji Evropi in na ozemlju srednjeveške nemške države in ki je bil tudi prva naselbina zunaj matičnih dežel reda, Francije in Italije,¹ in potem ko je le-ta doživela dvesto let mirnega razvoja (1190—1391), svoj višek (1391—1410) in zadnji razcvet in propadanje (1410—1564), je v kartuziji skozi trideset let (1564—1595) celo začasno prenehalo redovno življenje.²

Vzrokov, ki so vodili k začasnemu prenehanju življenja v kartuziji, je več. Deloma so gospodarske, deloma pa duhovne narave. Splošna gospodarska kriza, ki je v začetku novega veka zajela Evropo, je našla svoj odmev tudi v gospodarskih razmerah samostana. Svoje so k propadanju prispevali tudi Turki, ki niso opustošili samo samostana in njegovih dominikalnih posesti, ampak tudi zemljo samostanskih podložnikov.³ V kartuziji pa je našla svoj odmev tudi duhovna kriza tistega časa; redovna disciplina je popolnoma opešala, mnogi menihi so pod vplivom luteranstva izstopali, njihovo število se je iz leta v leto manjšalo. Redovni disciplini in gospodarstvu kartuzije pa je tudi močno škodovalo nenehno menjavanje samostanskih predstojnikov priorjev; med temi so bili nekateri predstojniki celo več samostanov hkrati. Prior Peter je npr. leta 1526 zapustil samostan in odšel v svet, prior Blaž (1540—1543) je bil zelo slab gospodar, enega izmed tedanjih priorjev pa so zaradi slabega življenja morali celo odstaviti in zapreti. Zadnji prior tega za kartuzijo tako nesrečnega obdobja je bil Hugo (1564—1569).⁴

Spričo takšnih razmer ne samo v Žičah, ampak tudi v drugi štajerski kartuziji Jurklošter, je nadvojvoda Karel leta 1564 naročil redovnemu vizitatorju in priorju kartuzije v Mauerbachu, naj v obeh kartuzijah opravi vizitacijo in poskrbi, da se bo v njiju obnovila redovna disciplina in da se bo postavilo na

¹ Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev IV, Ljubljana 1915, št. 479, in J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, I, Graz 1875, št. 485.

M. Zadnikar, Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, Ljubljana 1972, 139, Žička kartuzija 139—263. O zgodovinski literaturi glej 405, op. 256.

Idem, Žička kartuzija. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 34, Ljubljana 1973.

J. M. Slepischnegg, Das Karthäuser Kloster Seiz, Marburg 1884.

² A. Stegenšek, Konjiška dekanija, Maribor 1909. Žička kartuzija: A. Spomeniki, 179—207. B. Splošna zgodovina, 208—259. C. Gospodarska zgodovina, 260—281. C. Slovenska zgodovina, 282—289. (V nadaljnjem besedilu Sleg.)

³ Sleg., 234—237.

⁴ Idem, 238—239.

noge gospodarstvo. Še v istem letu je nadvojvoda odvzel menihom pravico razpolagati s samostanskim premoženjem ter za upravitelja »in temporalibus et spiritualibus« imenoval zvitega in lakomnega nuncijsa Caharijo Delfina. Na nadvojvodovo zahtevo je bilo leta 1564 popisano vse nepremično in premično premoženje kartuzije ter izročeno Delfinu, ki je postavil oskrbnika; ta pa ni našel povsod priznanja. Ker so se kmalu začeli razširjati glasovi o slabem gospodarjenju v samostanu, je nadvojvoda imenoval različne osebe, da raziščejo stanje v samostanu. Leta 1569 je komisija napravila zapisnik, iz katerega je več kot jasno razvidno, da je gospodarstvo šlo svojo pot navzdol, česar so bili krivi sam administrator ter ničvredni oskrbniki, ki so si polnili žepe, pustili pa propadati samostanska poslopja in zemljo. Da je bila kartuzija popolnoma prazna, pa je kriv predvsem kardinal Delfin, ki ga lahko štejejo k tisti skupini duhovščine, ki je tako v obdobju reformacije kot pozneje v dobi jožefinizma komaj čakala, da si nagrabi premoženja samostanov. Toda red ni izgubil svojega upanja, saj je že na občnem zboru leta 1575 sklenil, da znova naseli obe štajerski kartuziji, ter je za Žiče imenoval priorja iz Erfurta Jurija Zentgraffa; ta pa je umrl v Benetkah na poti v Žiče. Za njim je za obnovo obeh kartuzij najprej skrbel mauerberški prior Krišpin, nato pa gemniški prior Andrej Littius. Po dolgih peripetijah s kardinalom Delfinom je bila kartuzija vrnjena redu leta 1579; niso pa ji bili vrnjeni dohodki od vseh njenih nekdanjih posestev. Kartuzijo je spčetka upravljal pleterski prior Eckstein, leta 1582 Janez Australis, prior v Würzburgu. Po njegovi smrti leta 1588 je občni zbor kartuzijanov imenoval za žičkega priorja Janeza Arnolda; ki pa je na poti v Žiče umrl. V začetku leta 1589 sta bili obe štajerski kartuziji razglašeni za državno last in žički oskrbnik je postal celjski mestni pisar Daniel Kupič. Od leta 1589 do srede leta 1591 je bil administrator obeh kartuzij reinski opat Jurij Freiseysen, ki je dobil kartuziji za komendi, toda s pogojem, da poplača samostanske dolgove, popravi poslopja, plača zaostale davke in daje za jezuitski kolegij v Gradcu letno po 1800 goldinarjev.⁵ Opat je marsikaj popravil in uredil, toda izdatki so bili le previsoki, tako da se je Jurij prostovoljno odpovedal komendama, nakar je vojvoda Ernest I. junija 1591 obe kartuziji izročil graškim jezuitom. Kartuzijanski red se je na vse kriplje trudil, da kartuziji pridobi nazaj, ter se je obrnil na nadvojvodo in na papeža. Jezuiti so bili pripravljeni kartuziji vrniti, toda pod pogojem, da dobé letno po 1200 goldinarjev v zlatu. 1. julija 1593 sta bila samostana vrnjena kartuzijanom, vanju so se ponovno naselili menihi, vendar sprva v njiju še ni bilo pravega reda, ker še nista imeli rednega priorja. Da bi kartuzijani zmogli svojo letno dajatev jezuitom, so dali Jurklošter v najem Antoniju Mosconu. Ta pa svojih letnih obveznosti ni v redu izpolnjeval, nastali so spori in kartuzijani so pri papežu dosegli, da se je dajatev jezuitom odpravila, da pa se jim da toliko posestev pleterske kartuzije, da bodo dobili 1200 goldinarjev dohodka letno. Nadvojvoda Ferdinand in papež Klement VIII. sta se končno zedinila takole: Jurklošter naj se izroči graškim jezuitom, Pleterje pa ljubljanskim, nekaj pleterskih posestev pa naj se razdeli med kartuziji Bistvo in Žiče.⁶ Tako je bila žička kartuzija rešena in je dočakala še nadaljnjih dvesto let, ko je bila pod Jožefom II. leta 1782 ukinjena.

Z letom 1595 se je za kartuzijo začelo novo življenje in to leto lahko šteje mo za njeno drugo rojstvo. Saj je njena usoda bila tako rekoč že zapečaten in kazalo je, da bo z ostalimi tremi kartuzijami na Slovenskem ukinjena. Žička

⁵ O zadevah žičkega in Jurklošterskega samostana v tem obdobju in o administraciji reinskega opata v obeh kartuzijah je obilo gradiva v V. tomu diplomatarija »Collectaneum Runense antiquitatum« ali »Collectaneum seu diplomatarium Runense« v opatiji Rein pri Gradcu. Nekaj drobcev najdemo tudi v fondu kostanjeviške opatije v Arhivu Slovenije (fasc. 28).

⁶ Steg., 240—252.

dominikalna posest je bila v začetku 17. stoletja takšna, kakršno poznamo v obdobju do tega stoletja, večje spremembe na njej lahko zabeležimo konec 17. stoletja, ko je samostan kupil konjiško gosposčino.⁷ Tudi urbarialna posest je doživela večje spremembe šele ob koncu 17. stoletja. Leta 1527 je imel samostan 449 podložnikov⁸, leta 1542 pa kljub turškemu pustošenju leta 1532 še vedno 337 kmetij.⁹ Urbarialna posest se je nekoliko zvišala konec 16. stoletja, ko je dobil samostan nekaj posesti od kartuzije Pleterje, in sicer slivniški urad pri Zusmu in desetino okoli Sevnice in Brestanice (Rajhenburga).¹⁰ Precej pa se je posest zmanjšala konec 17. stoletja, ko je morala kartuzija prodati precej posesti zaradi številnih dolgov zaradi nakupa konjiške gosposčine. Zelo natančen pregled nad žičko urbarialno posestjo pa dobimo iz urbarja iz leta 1564.¹⁰

Po tem urbarju je bilo jedro posesti v Žički dolini. To posest so kartuzijani najbolj čuvali, saj jim je bila najbolj pri roki in jim je donášala največ koristi in dohodkov. Posest pa je tedaj obsegala pet uradov, in sicer Škedenj, Dramlje, Žičko vas, Oplotnico in Maribor. Med temi uradi so bili trije v bližini kartuzije, medtem ko sta bila urada Oplotnica in Maribor od samostana precej oddaljena. K uradu Oplotnici so spadala urbarialna naselja že visoko na Pohorju, k mariborskemu pa naselji na Dravskem polju. Urad Škedenj je štel 17 urbarialnih naselij s 83 podložniki, urad Dramlje 11 naselij z 49 podložniki, urad Žička vas 18 naselij s 64 podložniki, urad Oplotnica 18 naselij s 125 podložniki ter urad Maribor dve naselji z 18 podložniki. Torej je bil oplotniški urad največji glede na število podložnikov, po številu urbarialnih naselij pa sta si bila enaka urada Oplotnica in Žička vas. Urbarialnih naselij je bilo 66, podložniških kmetij pa 339.

Samostan je imel poleg svoje dominikalne in urbarialne posesti ter gorsko-pravnih zemljišč določene letne dohodke in koristi še od drugod. Tako je pobiral desetino od nekaterih gospodarskih enot na območju od Nove cerkve do Drave pod Ptujem. Kartuzija je imela pravico do paše na vseh deželno knežjih pašnikih in planinah, pravico do ribolova na Dravinji, Oplotnici, na delu Savinje in Save. Po Otokarjevem ukazu je samostan prejemal vsako leto tudi določeno količino medu, soli, olja in železa, imel pa je tudi dohodke iz deželno-knežjih regalov. Kartuzija pa je bila oproščena tudi raznih davkov, cerkvene desetine in običajnih dajatev za papeževe poslanec.¹¹

Ko je 27. julija 1595 postal v Žičah prior Vian Gravelli (do 1622), se je za kartuzijo po dolgi in negotovi dobi začelo novo življenje. Mož se je trudil, da bi uredil duhovno življenje v samostanu, utrdil v njem disciplino in na zemlji in stavbah popravil to, kar so uničili s svojo brezvestnostjo oskrbniki in administratorji. V gospodarstvu je ubiral nova pota, ko je odprodal od samostana oddaljeno posest in pravice in skušal osredotočiti posest okoli samostana in njegovih pristav. Leta 1596 je dal baronu Egku za petnajst let v zakup žitno in vinsko desetino ter mladežno v rajhenburški fari (Brestanica) za 1012 goldinarjev, dohodke, ki jih je dobil od pleterske kartuzije.¹² Pod njim se je tudi precej popravljalo in zidalo na gospodarskih poslopih. Tako so tedaj prezidavali in pozidali zlasti gospodarska poslopja v Žičah, Suhem dolu in Oplotnici.¹³ Zelo zanemaren je bil tudi žički dvorec v Mariboru, ki so ga priorji dajali v

⁷ Glej stran 112.

⁸ Hans Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte, München 1962 (v nadaljnjem besedilu Untersteiermark), 147.

⁹ Ibidem.

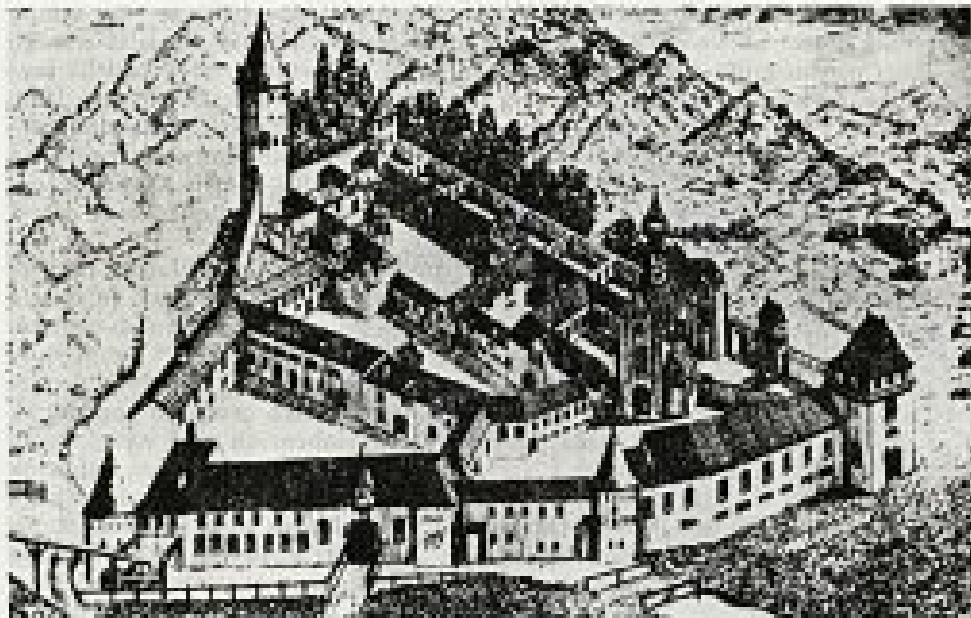
¹⁰ Steg., 252.

¹¹ Urbar sta leta 1564 sestavila ljubljanski škof Seebach in celjski glavar Gallenberg (Steg., 260).

¹² Steg., 272.

¹³ SLA, Seltz XVIII a, 49.

¹⁴ Steg., 204.



Zilška kartuzija v prvi polovici 18. stol. (M. Zadnikar, Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, Ljubljana 1972, 159.)

zakup. Tako ga je imel v letih 1602 do 1605 Tomaž Reichel, ki je poskrbel, da se je na dvorcu marsikaj popravilo.¹⁴ Enako kot mnogi drugi priorji je imel tudi Gravelli veliko sporov zaradi ribolova. Sicer pa se tudi Žički niso zmeraj držali svojih pravic, ampak so si skušali večkrat tudi na silo pridobiti pravice in dohodke, ki jim niso šli. Tako je samostan npr. leta 1603 poslal svoje ljudi in podložnike loviti ribe v Dravinjo, in sicer tja, kjer je pravica do ribolova pripadala izključno le gospodu gradu Pogleda. Tedaj je kartuzija poslala na ribolov okoli tristo s helebardami, puškami, sekirami in z drugim orožjem opremljenih ljudi.¹⁵

Naslednik Gravellija Pavel Waysot (1623—1629), ki je po šestih letih svoje porske službe odšel v kartuzijo Bistró, je dal leta 1623 mariborski dvorec s pripadajočimi posestmi v zakup Pavlu Porti pl. Neubergerju za štiri leta. Pred njim je ta dvorec imel v zakupu neki Foregger.¹⁶ Pod priorjem Teodorjem Fichtnerjem (1629—1632) so se uprli samostanski podložniki, ki so leta 1631 vdrli v kartuzijo, pregnali iz nje menihe, zasedli poslopja, toda Dietrichstein je upor zažadušil.¹⁷ Tudi pod Teodorjevimi naslednikom Janezom Ottom (1632—1639) so se uprli podložniki ter zasedli ne samo kartuzijo, ampak tudi njeno oplotniško graščino. Čeprav so se menihi pozneje močno pritoževali nad veliko škodo, ki naj bi jim jo uporniki prizadejali leta 1635, pa samostan v resnici ni toliko trpel, saj je ostala npr. nedotaknjena samostanska knjižnica, pa tudi vseh svojih živilskih zalog niso izgubili.¹⁸ Pod priorjem Janezom Serpentinom, ki je bil izvoljen leta 1639, je kartuzija kupila dvorec Frankolovo, leta 1690

¹⁴ 1602, nov. 30., Maribor (SLa, Seltz XX, 56), 1605 (ibidem) in 1606 (ibidem).

¹⁵ 1603, dec. 20., Gradec (PaM, fond Žiče).

¹⁶ 1623, nov. 11., Žiče (SLa, Seltz XVIII a, 50).

¹⁷ B. Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962 289—291.

¹⁸ Ibidem, 298—299.

pa ga je prodala.¹⁹ Naslednji prior Hugon Scornos (1663—1679) se je v imenu konventa obrnil na Venceslava, krškega in passauskega škofa ter salzburškega stolnega prošta grofa Thuna (1665—1673), da bi samostanu znova podelil fevde krške cerkve, kar je ta kartuziji potrdil z listino ddo. 12. oktobra 1672, Strassburg.²⁰ Samostan je bil za hasnovanje 12 hub, 2 oštатов in 4 sodov goranine dolžan krški cerkvi vsakih petnajst let ter ob vsaki zamenjavi osebe na krškem škofijskem sedežu po dvanajst zlatih dukatov. Ta fevd je kartuzija uživala tudi v naslednji dobi, saj je leta 1689 krški škof in kardinal Janez posest znova podelil priorju Janezu Krstniku.²¹

Prvi žički prior, ki ga je doletela čast prelata, je bil Jurij Hafner (1679—1684), ki je tako postal član štajerskega deželnega zbora, v katerem je imel z drugimi prelati svoj sedež in glas. Inventar, ki je bil priorju izročen ob nastopu njegove službe, je bil v primeri s tistim iz leta 1699 kaj skromen.²² Svojo službo je mož začel z dolgovi 5500 goldinarjev, zapustil pa jo je s pozitivno denarno bilanco. Mož je prav tako kot njegov naslednik veliko gradil in popravil. Ker so bila nekatera samostanska poslopja v zelo slabem ali pa v neuglednem stanju, je dal leta 1682 poklicati v kartuzijo gradbene strokovnjake: kapucina fr. Florencijana iz Celja, gradbenega mojstra iz Celja Jurija Šipeca ter laškega gradbenega mojstra iz Maribora Janeza Krstnika. Može so si ogledali samostan ter predlagali postavitev novega ostrejša od oskrbnikovega stanovanja pa do prokurate, predlagali pa so tudi zidavo treh kleti in shrambo za živila ter nekaj sob za tujce.²³ Dokazano je, da je prior zidal v samostanu že leta 1682.²⁴

Ob izvolitvi priorja Janeza Krstnika Schillerja²⁵ (1684—1698) je bilo finančno stanje samostana znatno boljše kot ob izvolitvi prejšnjega pred petimi leti. Medtem ko je kartuzija poprej izkazovala dolg, so bila sedaj njegova aktiva 10.889 goldinarjev, imel pa je v gotovini 1966 goldinarjev, 17.499 pri dolžnikih, dolga pa 8576 goldinarjev. Prior je imel velike načrte tako v izboljšanju gospodarstva kot v pogledu popravil in olepšav samostana in nakupa opreme. Zelo lepo je dal okrasiti glavni portal samostana in je v ta namen naročil pri mariborskem kamnoseku Krištofu Reissu²⁶ izdelavo kipov Marije z detetom, sv. Bruna in Janeza Krstnika ter tri grbe. Umetnik je izklesal kipe in grbe iz apnenca, ki ga je dal lomiti v Aflenzu, za delo pa je zahteval 50 tolarjev in 1 dukat.²⁷ Kmalu zatem je zopet naročil pri ptujskem kamnoseku Ivanu Putschu za 550 goldinarjev bazen za ribe iz belega marmorja.²⁸ Iz računov je tudi razvidno, da je prior naročeval precej opreme. Tako je dal leta 1692 za cinasto posodo kar 154 goldinarjev in 9 krajcarjev, za bakreno pa 30 goldinarjev in 48 krajcarjev.²⁹

Leta 1690 je kartuzija prodala svoj gradič Frankolovo, ki ga je kupila leta 1653. Očitno jo je k temu prisilila denarna stiska, saj je v osemdesetih letih toliko gradila in popravljala. Samostan je gradič z vsem pripadajočim, z zemljo, njivami, vrtovi, s travniki, pašniki, z gozdovi in vinogradi prodal Janezu Jožefu Lukančiču pl. Hörtenfelsu in njegovi ženi Maksimiljani, roj. pl. Dieners-

¹⁹ 18. novembra 1653. (Kopija kupoprodajne pogodbe ddo. 1690, marec 20., Ziče v PaM, fond Ziče).

²⁰ Orig. perg. lista v zbirki listin v SLa.

²¹ 1689, jan 27., Strassburg. (Orig. perg. lista v zbirki listin v SLa.)

²² SLa, Sta A 501.

²³ SLa, Seitz XXVI, 71.

²⁴ Steg., 200.

²⁵ SLa, Sta A 501. Stegensak (254) ga piše Schüller, toda dokumenti ga ponavadi imenujejo Schilier.

²⁶ Prim. Steg., 200.

²⁷ 1687, sept. 25. (SLa, Seitz XVIII a, 50).

²⁸ 1690, dec. 4., Ptuj (SLa, Seitz XX, 56). Steg. (203) pravi 300 gld.

²⁹ Račun izstavila 6. sept. 1692 »Maria Mellin wittib vndt zingcisserin (SLa, Seitz XX, 56), ter istega leta »Hans Casper Müller, purger und hoff khupfer schmidt (ibidem).

Faksimile velikega samostanskega pečata iz leta 1694 (Orig. perg. listina z dne 20. junija 1694 v Pokr. arhivu v Mariboru)



berg, za 380 goldinarjev. Zase pa si je od zemlje pridržal le ribnik in izgovoril dohod do njega. Ker pa je bil ribnik narejen iz dveh najboljših dominikalnih travnikov graščine, je dala kartuzija kupcema za nadomestilo nekatera zemljišča onstran vode. Živino in premičnine pa sta kupca plačala še posebej.³⁰

Leta 1692 je napravil prior Janez usodno napako, ko je kupil konjiško graščino in s tem samostan zakopal v dolgove. Napravil je prav enako napako, kot so jo približno v istem času naredili mnogi naši samostani, tako npr. obe cisterci Stična in Kostanjevica.³¹ Gotovo ni bil razlog za nakup graščin samo želja po večjih dohodkih, ampak je bila vmes tudi želja imeti čim več posesti. Za nakup si je moral samostan izposoditi ogromne vsote denarja pri najrazličnejših ljudeh. Dolžan je bil redno odplačevati obroke in letne procente. Ker tega ni zmogel, si je znova sposojal denar, zastavljal svoja posestva, jih ponovno odkupoval in se tako v finančnem pogledu vrtel v začaranem krogu. Dolgovi so priorja Janeza prisilili, da je odprodal nekatera samostanska posestva in dohodke in da se je leta 1698 odpovedal priorski časti.

Konjiško gosposčino je ukazal cesar prodati na dražbi leta 1680 zaradi sodelovanja njenega gospodarja grofa Erazma Tattenbacha v zrinjsko-frankopanski zaroti. Ker ni bilo reflektanta za nakup, sta Erazmová brata Janez Krištof in Oton Friderik leta 1682 kupila gosposčino skupaj s Trebniškim dvorcem Hebenštrajtom (Hebenstreit) za 72.000 goldinarjev.³² Od Janeza Krištofa je po-

³⁰ »gemauerten stoch Sternsteln, sonsten Rephuenhoff« (Inv. 1698). Piregger (Unterstelermark, 226) ima o lastnikih za 17. stol. drugačne podatke. Janez Jožef Lukančič je bil leta 1863 sodnik v kartuziji (SLa, Seltz XVIII a, 50).

³¹ Prim. J. Milinarič, Topograflja posesti kostanjeviške opatije 1234—1786, Maribor 1972, 30—32.

³² Steg., 254. Pogodba ddo. 1792, julij 19. (Rcgest v inventarnem poplusu žilke kartuzije leta 1689 v PaM, fond Zilče: (v nadaljnjem besedilu Inventar 1699). Naslov inventarja: »Inuentarium der jenigen sachen, so von uns verordneten commissarien nach der election des neuen p.

sest leta 1692 odkupil samostan za 48.331 goldinarjev, obračun zanjo je bil med priorjem in Tattenbachom narejen še istega leta³³, pa tudi cesar je dal že predtem svoj konsenz.³⁴

Z nakupom konjiške gosposčine s pripadajočima dvorcema se je samostanska posest precej povečala, toda kmalu zaradi odprodaje nekaterih posesti zopet delno zmanjšala. Pred nakupom gosposčine je bila stara posest kartuzije pri deželi zavedena s 665 funti, po odprodaji nekaterih posesti pa se je vsota pomajjšala za polovico.³⁵ Leta 1754 je konjiška gosposčina štela 575 podložnikov v uradih in urbarialnih naseljih: urad Škofja vas pri Celju 33 podložnikov, Kebelj 50, pri Vitanju 16, Loče pri Poljčanah 21 podložnikov in 5 sogornikov, Hebenštrajt 9 podložnikov, oštavov okoli Konjic 38, Koritno 50 podložnikov, Dolgi vrh 26, na Pohorju 95 podložnikov in 13 sogornikov, Perovec 30 podložnikov in 10 sogornikov, Podob 65 podložnikov in 4 sogornike, Ritoznoj 36 podložnikov in 22 sogornikov ter Trebniški dvorec 32 podložnikov in 20 sogornikov.³⁶ Z nakupom konjiške gosposčine je samostan dobil grad, ki je bil tedaj že v razpadu, ter dvorca Hebenštrajt in Trebniški dvorec. Prvi je stal v vogalu med sedanjo staro in novo državno cesto v vasi Gojka pri Konjicah, ki se je po tem dvorcu imenovala tudi Hebenštrajt.³⁷ Leta 1679 je bil kot last Erazma Tattenbacha priključen konjiški gosposčini; njegova posest, ki je obsegala po dva podložnika pri Hebenštrajtu in Malahorni, enega pri Prevratu, 8 pa na Koblju ter nekaj gornine in pravico do mibolova, pa je bila vključena v konjiški urbar. Drugi dvorec pa je stal tik nad Konjicami pod Konjiško goro. Leta 1621 ga je Erazem baron Trebniški prodal Ivanu Krištofu Tattenbachu, ki je posest združil s konjiško gosposčino. V letih 1630 do 1636 je bila iz dvorca narejena graščina, medtem ko je stari konjiški grad, potem ko je bil sedež konjiške gosposčine prenesen v Trebniški dvorec, nezadržano propadal.³⁸ Enako pa je propadel tudi Hebenštrajt, od katerega danes ni več niti sledu. Z nakupom konjiške gosposčine je samostan pridobil tudi cerkev sv. Ane, ki stoji danes sredi pokopališča konjiške fare in je njena podružnica.

Rekli smo že, da je kritično finančno stanje kartuzije zaradi nakupa konjiške gosposčine prisililo priorja, da je prodal vrsto starih samostanskih posesti in nekatere dohodke. Tako je 30. avgusta 1692 kartuzija prodala Wolfu Ferdinandu baronu Adelsteinu urad Trebuhinjo (amt Trebohin), severozahodno od Vitanja, fevd krške cerkve, ki je obsegal 11 kmetij.³⁹ 11. septembra istega leta je prodala Jožefu grofu Rabatti urad Rogozo (amt Rogeiss) na Dravskem polju.⁴⁰ Posest je leta 1564 tvorila skupaj s posestjo v Brezuli tako imenovani mariborski urad; pri tem je štela Rogoza 8, Brezula pa 10 podložnikov.⁴¹ 27. septembra istega leta je kartuzija prodala Leopoldu grofu Gaisrucku svoj slivniški urad pri Zusmu⁴², h kateremu je leta 1542 spadalo 38 podložnikov v Slivnici in 6 v Zapužah ter 141 sogornikov.⁴³ Naslednje leto pa je samostan prodal Juriju

priorn zu Seitz herren Caspari Vbigs In den closter zu Seitz, vnd andern orthen sich befunden In monath may 1699: ordentlich beschriben worden.

Po Stegensku (63) naj bi kartuzijani kupili urad Zreče s Freudenbergom leta 1691, ki bi ga naj pozidali leta 1718. Pirchegger (Unterstermark, 145) pa navaja, da je bil Freudenberg Tattenbachov, nato pa žički.

³³ Inventar 1699 (regist) — 5. avgust 1692.

³⁴ 30. junij 1692 (ibidem, regist).

³⁵ Unterstermark, 147.

³⁶ Ibidem, 141.

³⁷ KLDB, 564.

³⁸ Unterstermark, 142—143. Steg. 71—73.

³⁹ Inventar 1699.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Steg., 269.

⁴² Inventar 1699.

⁴³ Pirchegger trdi, da je posest prišla v laténe roke šele po ukinitvi samostana leta 1782 (Unterstermark, 245).



Faksimile orig. perg. listine z dne 4. decembra 1704, s katero izroča papež Klement XI. kartuziji konjiško župnijo (Listine v škofijskem arhivu v Mariboru)

Frideriku grofu Sauerju vinograd »in Grasiaberg« ter dve tretjini vinske desetine pri Studenicah.⁴⁴

Janezov naslednik Gašper Ubigs (Uwiz), ki je bil prior nad trideset let (1698—1730), je prevzel kaj žalostno dediščino po svojem predhodniku: 287.234 goldinarjev dolga, vsota, ki je bila petkrat večja od vsote, ki jo je samostan dal za konjiško gosposčino. V blagajni je bilo le 175 goldinarjev, pač pa je bilo nekaj dolžnikov, ki so bili samostanu dolžni 12.700 goldinarjev.⁴⁵ Toda kaj je bilo to v primerjavi z ogromnim dolgom in višino letnih obresti za tako vsoto!

Inventar, ki je bil leta 1699 izročen novemu priorju, nam daje odličen vpogled v stanje dominikalij in premičnega premoženja. Tedaj so bile poleg samostana in njegovih gospodarskih poslopij še tele pristave in dvorci: Škedenj, Kumno, Suhadol, Zička vas, Oplotnica, Kapunov dvor, hiši v Mariboru in Gradcu ter graščina Konjice z dvorcem Trebnikom in Hebenštrajtom. Oprema je bila kar dobra, v nekaterih prostorih samostana, v Oplotnici in Trebniškem dvorcu celo odlična. Samostan je imel obilo najrazličnejšega orodja, tako poljedelskega kot vrtnarskega, precej lovskih priprav ter drugega orodja in priprav, ki so jih potrebovali na samostanskih pristavah. Odlično je bil samostan založen tudi s cinasto in bakreno posodo ter z jedilnimi pribori. Večina sob je bila opremljenih, nekatere celo zelo bogato, saj najdemo v njih npr. z rdečim ušnjem oblečene stole, drago pohištvo, dragocene preproge in zavese. Izredno veliko pa je po prostorih bilo slik in podob, v prvi vrsti seveda svetih podob, pa tudi portretov, tako priorjev, Tattenbachov in članov avstrijske hiše, krajin in podob z motivi iz antične mitologije. Bogata je bila tudi cerkvena oprema v cerkvi v Špitaliču, v kapelah v Trebniškem dvorcu in Oplotnici, v mariborski in graški hiši pa je imel samostan vse potrebno za službo božjo.

⁴⁴ Inventar 1699. Prim. Steg., 271.

⁴⁵ Inventar 1699.

Pristave so imele veliko število živine, ki so jo ponekod tudi dajali v rejo svojim podložnikom. Živine je bilo 710 glav, od tega 267 glav goveje živine, 17 konj, 129 prašičev, 161 ovac, 106 koz, kokoši pa je bilo le 30. Tudi zaloga žita in sočivja je bila velika, in sicer 1512 in pol korca ali 59.532 litrov.⁴⁶ V vseh vinskih kleteh je bilo skupno 5.036 veder vina. Majhna pa je bila zaloga mesa, masti, klobas in voska, le 250 kilogramov.

K žičkem u samostanu je spadala vrsta dominikalnih posesti, ki jih je samostan dobil že ob svoji ustanovitvi ali pa vsaj v rani dobi svojega obstoja. Sem štejemo njive, travnike, vinograde, gozdove in ribnike. Nekatera izmed zemljišč so bila zelo blizu samostana, nekatera pa prav oddaljena. Kartuzija je imela svoji dominikalni njeni tik nad samostanom ter pri Špitaliču. Travniki s skednjem je stal ob poti, ki je peljala na Kamno goro. K večjim kompleksom dominikalne zemlje štejemo vinograde: vinograd na Kamni gori na južnem pobočju Konjiške gore, pri Jamniku pri Malih dolah, vinograd »zu Janschko«, vinograd pri Škalcah pri Konjicah in na Rožnem vrhu pri Vojniku.⁴⁷ Zadnji je bil z gornino podložen gosposčini Blagovni. Samostan je imel vinograde še pri Pletovarjih in na Ritoznoju pri Zgornji Polskavi ter vinograd, ki ga naš zapis imenuje »Stängel«. Kartuzija je bila nadalje lastnica treh gozdov, manjšega bukovega gozda pod samostanom, večjega bukovega in hrastovega, ki je segal prav do mejá konjiškega gospostva, ter gozda pri Črešnjevcu (Treschnikh) blizu Frankolovega.⁴⁸ Ker so bile ribe kartuzijanom važna prehrana, je seveda razumljivo, da so imeli več ribnikov. Tako so imeli samo pri kartuziji tri ribnike, enako število pa na območju blizu Frankolovega.⁴⁹ Naj omenim, da so pred letom 1690 iz dveh dominikalnih travnikov frankolovske graščine napravili ribnik, ki so si ga ob prodaji te posesti obdržali.⁵⁰ Od dominikalne posesti so bili leta 1542 vinogradi nad Slovensko Bistrico ocenjeni s 60 funti, gozdovi s 500 funti, ribniki in vode z 800 funti; to kaže na njihovo obsežnost in visoko vrednost.⁵¹

Inventarni zapis iz leta 1699 nam izkazuje v samostanu šestnajst opremljenih prostorov, izmed katerih so bili nekateri odlično opremljeni. Mnoge sobane so imele v rdeče usnje oblečene stole in naslanjače, drago pohištvo, zavese in preproge, zlasti pa še veliko število slik in podob. Med sobanami naj omenim tako imenovano »cesarsko« sobo, v kateri je bilo kar petnajst portretov cesarjev in cesaric. Imenitna sta bila tudi refektorij ter dvorana za goste v stolpu. O visoki kulturi in smislu priorjev za umetnost in vse lepo priča nad 130 podob in kipov v šestnajstih sobanah. V samostanu je bilo tudi precej srebrnine, ki je bila z dragocenostmi leta 1782 ocenjena na 1420 goldinarjev, mnogo cinaste posode, ki je tehtala 413 funtov in je bila leta 1782 skupaj z bakreno posodo in medenino ocenjena na 320 goldinarjev.⁵² Perilo je bilo sicer razmeroma skromno, toda nekateri kosi so bili prav dragoceni, vsi pa leta 1782 ocenjeni na 104 goldinarje. Kartuzija je bila tudi odlično založena z orožjem; tako je bilo tedaj v orožarni 220 najrazličnejših pušk, 56 pištol, 37 helebard in 60 starih sabelj. V samostanu je bilo opremljenih osemnajst oltarjev, pa tudi mašna oprema je bila dragocena in številna. Zapis nam beleži 8 slonokoščenih krucifiksov, 40 cinastih mašnih vrčkov, 50 relikviarijev, 23 keliho, monštranco,

⁴⁶ Ovsá 17.358 litrov, pšenice 17.338, rži 6317, ajde 3582, belega mešanega žita 2991, mešanega žita (ajda in oves) 2952, črnega mešanega (pšenica in ajda) 1968, žita 1376, prosa 1358, ječmena 1063, pšena 157, leče 59, graha 354, fižola 195 in ostalega sočivja 2480 litrov.

⁴⁷ Menim, da gre za ta kraj, kjer leži vinograd na gorskopravnem zemljišču gosposčine Blagovne (Reifenstein) pri Sentjurju pri Celju.

⁴⁸ »Treschnikh gegen Ciller strassen«.

⁴⁹ Glej op. 50.

⁵⁰ Glej op. 19 in 30.

⁵¹ Steg., 276.

⁵² SLa, Seltz I, 3.

cibonij, 54 mašnih plaščev, 36 alb, 36 oltarnih prtov in 18 antependijev. Naj omenim, da so bili mašni plašči najrazličnejših barv in mnogi med njimi vezeni z zlatom in s srebrom ter posuti s kamni. Spričo tega dejstva se nam zdi trditve, da je bila oprema ob ukinitvi samostana leta 1782 malo vredna, kar malce neverjetna.⁵³

Samostanska kašča je bila leta 1699 polna, v njej je bilo žita in sočivja 567 korcev ali 22.317 litrov. Pa tudi klet je bila dobro založena z vinom; v veliki kleti je bilo gorninskega in desetinskega vina za 1064 veder, v tako imenovani konventni kleti pa starega vina za 1048 veder, novega pa za 663 in pol vedra. Vemo, da so bile letine okoli 1680 zelo rodovitne in da so gradbeni strokovnjaki ob ogledu kartuzije leta 1682 predlagali zidavo nove dolge in velike kašče ter treh lepih kleti in shrambe za različna živila.⁵⁴ V samostanskem hlevu je bilo tudi devet konj, ki so jih uporabljali sli, samostanski uradniki in za vprego.

Zunaj samostanskega kompleksa stavb je stal tako imenovani »gastuž«, vendar pred samo kartuzijo na desnem bregu Žičnice.⁵⁵ Gastuž, ki je bil sprva namenjen za goste in po tem namenu tudi dobil ime, je v pritličju še gotski, v 17. stoletju pa so mu dali sedanjo obliko.⁵⁶ Vsaj konec 17. stoletja so bile sobe za goste že v temem samostanu, gostišče pa je odslej rabilo za gospodarske namene.⁵⁷ Leta 1699 je imel gastuž tri opremljene sobe, ki so se lahko po opremi merile z boljšimi sobami v samostanu. Leta 1542 je bil gastuž ocenjen z enajstino vrednosti vseh poslopij, kar je tedaj znašalo 100 funtov.⁵⁸

K samostanu je spadala tudi cerkev v Špitaliču, pri kateri je bil v skladu s pravili kartuzijanskega reda samostan za brate laike. Tukaj so bila tudi gospodarska poslopja in gostišče za tujce in popotnike, skratka spodnji samostan s cerkvijo z imenom »ecclesia minor«. Tvoril pa je spodnji samostan z zgornjim celoto.⁵⁹ Leta 1366 so kartuzijani dobili od deželnega kneza dovoljenje, da smejo utrditi dolino, v kateri je kartuzija ležala. Leta 1444 pa so utrdili le zgornji samostan in v njem uredili tudi stanovanja za brate, postavili shrambe ter gospodarska poslopja, spodnji samostan pa so opustili. Tako je v Špitaliču ostalo odslej samo še gostišče za tujce in cerkev. Ko pa so pred kartuzijo postavili še gastuž, se je v sedanjem Špitaliču ohranila le cerkev in pokopališče za vernike, na njeno nekdanjo vlogo spominja samo še ime.⁶⁰ Poznavalcem starin je dobro poznan prelepi romanski portal te cerkve, sicer pa predstavlja cerkev enega najimenitnejših spomenikov iz naše romanske dobe.⁶¹ Po razpustitvi samostana je leta 1782 samostanska cerkev sv. Janeza Krstnika postala župnijska, leta 1808 pa so njen sedež prenesli v Špitalič.⁶² V zvezi s Špitaličem so imeli s samostanom dolge pravde konjiški župniki, spor pa je bil zglajen v času konjiškega župnika, kasnejšega škofa senjskega Boštjana Glavinieca de Glamoč.⁶³ Leta 1699 je imela cerkev popolno mašno opremo, med drugim srebrni in pozlačeni kelih, dva cinasta mašna vrčka, štiri mašne plašče in osem medeninastih svečnikov.

⁵³ Steg., 256.

⁵⁴ Glej op. 23.

⁵⁵ »In dem gaasthauss ausser closter« (Inv. 1699).

⁵⁶ M. Zadnikar, o. c., 226.

⁵⁷ Stegenšek (172) pravi, da v 18. stoletju, vsekakor pa že v drugi pol. 17. stol. (Inv. 1699).

⁵⁸ Steg., 276.

⁵⁹ Ibidem, 169 sl.

⁶⁰ Ibidem, 171—172.

⁶¹ M. Zadnikar, Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1959, 78—82.

⁶² M. Zadnikar, Srednjeveška arhitektura kartuzljanov . . . , 238.

⁶³ 1689, sept. 23., Gradec (orig. listina v SLA, zbirka listin). Prlm. tudi J. Richter, Boštjan Glaviniec de Glamoč in njegov opis Ruslje, CZN XLI, 1970, 27.

Inventar iz leta 1699 nam izkazuje tudi samostansko glažuto, za katero pa ni povedana lokacija. Po Fr. Minařiku je ta morala stati vzhodno od Špitaliča blizu potoka Žičnice, za kar naj bi bila dokaz njiva, ki leži na desnem bregu Žičnice, nekaj minut niže od Špitaliča, in ki nosi nenavadno ime »glažuta«. ⁶⁴ Žička steklarna je po vsej verjetnosti najstarejša na pohorskem vznožju in verjetno na vsem slovenskem Štajerskem. Bila je po vsej priliki že dolgo pred letom 1699, ko se prvič omenja v našem viru. ⁶⁵ Steklarna je bila samostanu vsekakor zelo potrebna, saj je potreboval steklo za okna, steklenice, posodo za samostansko lekarno, obenem pa je bila važna gospodarska postavka ter pomemben vir dohodkov. Inventar iz leta 1699 nam izkazuje na glažuti (auf der glass hütten) poleg delavnice in orodja (detajlno ga omenja inventar iz leta 1730) ⁶⁶, še hišo, dom steklarjev, hlev, voz za prevažanje materiala ter zaloge stekla. Poslopje delavnice naj bi bilo leseno, enako tudi dom steklarjev (domus vitriariorum), v katerem so stanovali steklarji in mojstri, ki so vodili strokovno delo, ter pisar (scriba), ki je vodil knjigovodstvo. ⁶⁷ Leta 1699 sicer v glažutarskem hlevu ni bilo živine, pač pa je bila trideset let kasneje, uporabljala pa se je vsekakor predvsem za prevoz glažutarskega materiala in stekla. ⁶⁸ Glažuta je po obračunu priorja Gašperja leta 1716 prinesla samostanu 75 goldinarjev čistega dohodka. ⁶⁹

Zaloga steklovine je leta 1699 znašala 3652 kosov, od tega je bila slaba tretjina steklenih šip, drugo so bile steklenice najrazličnejših vrst in velikosti; med njimi naj omenimo steklenice za slatino (sauer prunn flaschen), veliko število (1500) kozarčkov za žgane pijače ter 300 zanimivih trebušastih steklenic s spiralno zavitim vratom, tako imenovanih »angsterjev«, ki so bili tedaj zelo priljubljeni. ⁷⁰ Trideset let kasneje je bila zaloga sicer večja, saj je štela 9709 kosov, ta razlika pa gre predvsem na račun večje zaloge steklenih šip, ki jih je tedaj bilo 6000. ⁷¹

Samostanu najbližja pristava je bila pristava Kumno, ki jo viri ponavadi imenujejo »Gumihof«. ⁷² Pristava je stala kak kilometer severno od samostana v današnjem zaselku Kumno, ki pa spada pod kraj Kamna gora. ⁷³ Tla, na katerih je pristava stala, so bila v rokah samostana vsekakor že ob njegovi ustanovitvi. Leta 1542 so na njegovem območju izkazani štirje samostanski podložniki. ⁷⁴

Kumno je bilo kot Kapunov dvorec in pristava v Suhadolu izrazita živinorejska pristava, kar je pogojeno že z njeno lego. Leta 1699 je tod izkazanih le nekaj kosov njiv in travnikov, sicer pa je okolica bolj primerna za pašo, saj je nekdanji samostanski gozdni kompleks Tolsti vrh v začetku 19. stoletja obsegal okoli 400 hektarjev. ⁷⁵ Omenjeni inventar nam izmed vseh samostanskih pri-

⁶⁴ Fr. Minařik. Pohorske steklarne. Maribor 1966. 75–76.

⁶⁵ Inventar 1699. Fr. Minařik, o. c., 65.

⁶⁶ Inventarni zapis iz leta 1730 v PaM, fond Žiče (v nadaljnjem besedilu Inventar 1730). Naslov inventarja: »Inventarium aller beweglich und unbeweglichen sachen, so sich nach ablieben herrn p. Casparl gewesten priorn zu closter Scitz, und anderer zu dem stüfft gehörigen orten befunden von mir alss verordneten landtsfürstl. commissario ordentlich beschriben und dem neu erwölten priori herrn p. Melechlur denn 20. may 1730 gegen revers in sein versprochen überantwortet worden seint« (Komisar je bil Ivan Adam baron Malnersperg). Popis inventarja glažute leta 1730 pri Fr. Minařiku, o. c., s 275–277.

⁶⁷ Ibidem. 76. O plačilu glažutarjem in o dovozu žita na glažuto l. 1722 podatki v SLA, Scitz XX. 56.

⁶⁸ Inventar 1730.

⁶⁹ Steg., 277.

⁷⁰ Fr. Minařik, o. c., 76.

⁷¹ Inventar 1730. Prim. Fr. Minařik, o. c., 276.

⁷² »an mayrhoff zu Gumy«, »Guml hoff« (Inventar 1699). »Gumler hof« (Avstr. specialka 1668).

⁷³ KLDB, 564.

⁷⁴ Steg., 261.

⁷⁵ C. Schmutz, Historisch Topographisches Lexikon von Steiermark I, Graz 1822, 345.

stav izkazuje tu najvišje število živine. Na pristavi je tedaj bilo 64 glav goveje živine in od vseh pristav najvišje število drobnice, namreč 147, od tega je bilo pol ovac in pol koz. Visoko število drobnice je spričo velikega gozda in pašnikov, ki jih je samostan tam imel, za to pristavo kaj lahko razložljivo.

Samostanu zelo pri roki je bila tudi pristava v Š k e d n j u, ki je nastala vsekakor za potrebe samostanske dominikalne posesti, ki pa nam jo inventarja iz leta 1699 in 1730 ne izkazuje. To dejstvo pa nam kljub temu ne oporeka gornje trditve; upoštevati moramo, da je bila pristava v neposredni bližini samostana in da je bil pri vseh zemljiških gosposkah splošen pojav imeti dominikalno zemljo, ki so jo obdelovali v svoji režiji, čim bližje svojemu fevdalnemu sedežu. Pristava pa je gotovo rabila samostanu za kaščo in klet, saj je bil prvi izmed žičkih uradov imenovan po kraju Škedenj (Poding), v katerega okolici je bil večji del urbarialne posesti v rokah samostana.⁷⁶ Leta 1542 je bila pristava ocenjena z dvesto funti.⁷⁷ V času obeh naših inventarjev pa je imela predvsem značaj živinorejske pristave, na kateri je bilo 12 vlečnih volov in 25 prašičev. Med inventarjem je najmočnejše zastopano najrazličnejše poljsko orodje.

Med pristave, ki so nastale na tleh, ki jih je dobil samostan že v svojem zgodnjem obdobju, štejemo tudi pristavo v S u h a d o l u,⁷⁸ ki jo ljudje ponavadi imenujejo Suhadolski grad, in tako ime nosi pristava npr. leta 1606. Sedanja pristava so kartuzijani pozidali najbrž v drugi polovici 16. stoletja.⁷⁹ Vas sama »Zuchedole« se imenuje že leta 1207, ko je avstrijski vojvoda Leopold VI. potrdil samostanu njegovo lastnino nad to vasjo.⁸⁰ Leta 1542 so imeli kartuzijani v tem urbarialnem naselju 12 podložnikov, ki pa so spadali k uradu Žički vasi.⁸¹

K suhadolski pristavi je spadalo zelo malo dominikalne zemlje, tako leta 1699 le kos njive ter vinograd, ki ga je samostan dobil po vsej verjetnosti že leta 1207 in ki je leta 1810 meril okoli tri hektarje.⁸² Ker je k pristavi spadalo zelo malo dominikalne zemlje in ker nam inventarja iz leta 1699 in 1730 izkazujejo tod precej živine, lahko rečemo, da je suhadolska pristava imela izrazit značaj živinorejske pristave, poleg te svoje funkcije pa je po vsej verjetnosti rabila za klet in kaščo za podložniške dajatve. Konec 17. stoletja je bilo na pristavi 22 glav goveje živine in 33 koz. Medtem ko je bil inventar tod leta 1699 kaj skromen, saj nam beleži le posteljo s posteljnino in staro omaro ter osem krajin v tempera tehniki, pa je le-ta čez trideset let bogatejši ter nam našteva zelo veliko orodja najrazličnejših vrst.

Med zelo bogate samostanske pristave štejemo pristavo v Ž i č k i v a s i, ki je stala na območju, kjer je imel samostan izredno veliko tako dominikalne kot urbarialne posesti. Pristava je stala v sami Žički vasi ter je rabila samostanu za živinorejsko pristavo ter za kaščo in klet za lastne pridelke kot tudi za shranjevanje naravnih dajatev podložnikov. Nekdanja pristava je danes veliko zidano enonadstropno poslopje ob cesti z gospodarskimi posloplji. Stavba ima klet, zgoraj pa stanovanjske prostore.⁸³ Leta 1699 sta bili na pristavi dve opremljeni sobi.

K pristavi so spadale njive pri sami vasi, v Podvinu pod Žičko goro, kjer so se razprostirali nekdanji samostanski vinogradi, ter na kraju z imenom »Khambiz«. Kartuzija je imela tod tudi velik travnik, ki je bil nekoč last ko-

⁷⁶ Steg., 261.

⁷⁷ Ibidem, 276.

⁷⁸ »an mayrhoft zu Suchodol« (Inventar 1699).

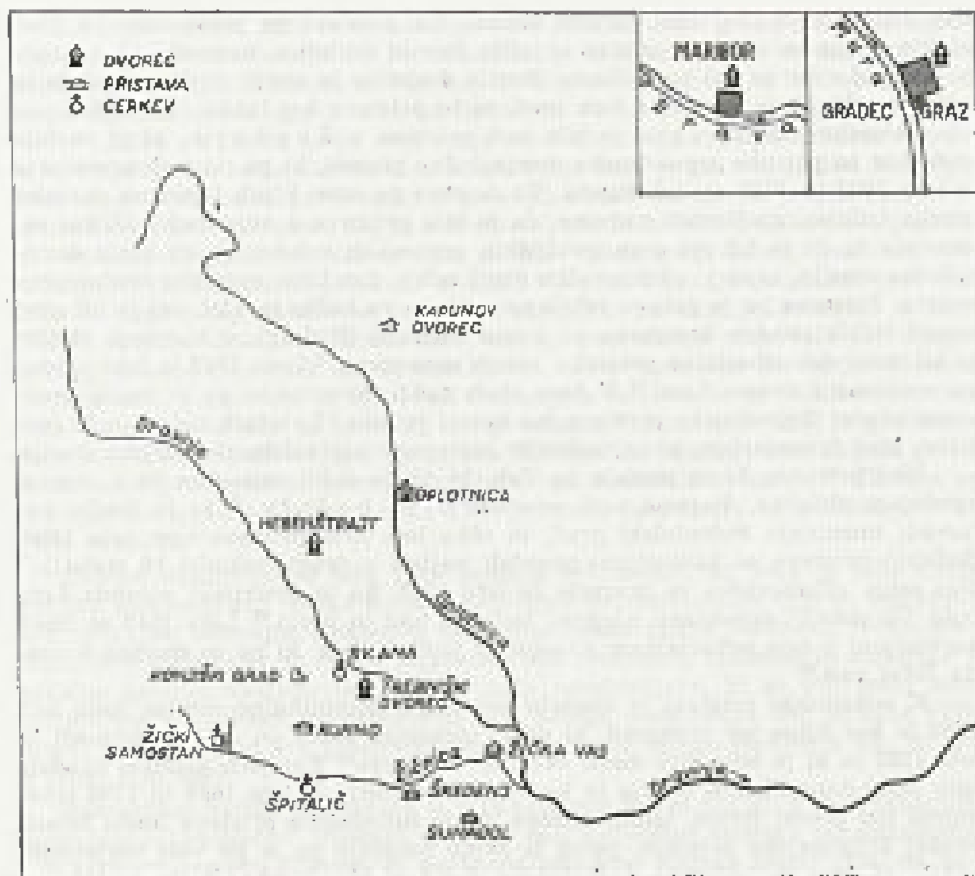
⁷⁹ Steg., 184.

⁸⁰ J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark II, Graz 1879, št. 87.

⁸¹ Steg., 264.

⁸² Ibidem, 165.

⁸³ Steg., 187.



Zižki dvorec in pristave okoli leta 1700

njiške župnije, ki pa ga je dobila z zamenjavo za drugo posest, ter še manjši travnik tik ob njem. K najbolj obsežni tamkajšnji dominikalni posesti pa štejemo dominikalne vinograde, ki so ležali zlasti na Žižki gori. To so bili vinogradi pri Podvinu, ki so se razprostirali zadaj za pristavo in h katerim je spadala tudi stara viničarija s stanovanjem in prešo ter skednjem, v novejšem času pa so tod bili tudi hlevi.⁸⁴ Vinogradi, ki jih je samostan dobil že leta 1173, so leta 1810 obsegali 7 oralov in 320 sežnjev.⁸⁵ Samostan je pri Žižki gori imel še naslednje vinograde: vinograd z imenom »Dörrer«, ki je leta 1810 obsegal 2 oralu in 1480 sežnjev, vinograd na kraju »Khämbiz« ter vinograd na Klokočovniku pri Ločah.

Glede na veliko število dominikalnih vinogradov in sploh na vinorodno okolico je popolnoma razumljivo, da so bile vinske zaloge v kleti te pristave kar obilne. Gorninskega vina je tedaj bilo 330 in pol vedra, desetinskega 220 in pol vedra, štajerskega (očitno dominikalnega) pa 228 veder, torej skupno 779 veder. Ni pa bilo tedaj na pristavi žita. Živine je bilo kar precejšnje število, 35 glav goveje živine, 8 konj, 87 prašičev in 30 perutnine.⁸⁶

⁸⁴ Ibidem, 168.

⁸⁵ Ibidem, 271.

⁸⁶ Inventar 1699.

Oplotnica je štela med pomembna samostanska gospodarska središča. Okoli dvorca v Oplotnici je bila osredotočena samostanska dominikalna in urbarialna posest, ki je ležala na območju severno od Konjic. Tamkajšnja samostanska posest sega že v zelo rano dobo kartuzije, saj je podaril dve hubi samostanu tod že Otokar Konjški leta 1206.⁸⁷ Kasneje je kartuzija dobila ali kupila na oplotniškem območju toliko urbarialne posesti, da je ta tvorila samostojen tako imenovani oplotniški urad.⁸⁸ Oplotniški dvorec, ki ga imenujejo tudi graščino, je bil središče tamkajšnje dominikalne posesti ter kašča in klet za naruralne dajatve, ki jih je samostan prejemal od tamkajšnjih podložnikov.

Dvorec, ki stoji na desnem bregu Oplotniškega potoka, je bil gotovo večkrat prezidan, gospodarska poslopja pa je zidal prior Vian Gravellij leta 1621.⁸⁹ Inventar iz leta 1699 nam v graščini izkazuje devet opremljenih prostorov v treh stavbah. Prostori so bili tedaj v redu opremljeni, nekateri celo odlično, saj so imeli v usnje oblečene stole in naslanjače, v mnogih so tudi visele slike, med katerimi je bilo največ svetih podob, portretov in krajin. Med inventarjem naj omenimo tudi veliko število gobelinov, srebrnine, jedilnih priborov, za 157 funtov cinaste posode ter 93 kosov medeninaste in bakrene posode. V kapeli (auf dem saall) je bila vsa mašna oprema: srebrni in pozlačeni kelih, dva srebrna mašna vrčka, štirje leseni in s srebrom prevlečeni svečniki ter pet starih mašnih plaščev.

Leta 1699 je k oplotniški graščini spadalo dvanajst dominikalnih enot: dva vrtova, tri njive, dva vinograda, dva travnika in trije ribniki. Vrtova sta bila pri graščinskem posloplju, dve njivi sta bili zunaj Oplotnice, ena pri kašči, od vinogradov je bil vinograd z imenom »der Opplotnizer hoff weingardt« tik graščine, drugi pa je bil »in Winariperg«. Travnika sta se imenovala »die Teüfl wüssen« in »die Okhrogi wisen«. Ribnik, ki je ležal v Partovcu, je bil zelo dolg in vanj so leta 1698 nasadili okoli tisoč rib, drugi oplotniški ribnik pa je bil majhen, v tretjega z imenom »in der Sölz« pa so leta 1696 nasadili okoli šeststo rib.⁹⁰

Kartuzijani so imeli v Oplotnici tudi odprto živinsko stajo s precejšnjim številom glav živine. Tako so imeli leta 1699 40 glav goveje živine in 17 prašičev. V kleti graščine je leta 1699 bilo 462 in pol vedra vina, ki so ga imeli v sodih ločeno po sortah in po vinskih okoliših. Tako so hranili v sodih posebej vino z dominikalnega oplotniškega vinograda, oplotniško gornino, oplotniško desetino, zreško gornino ter zreško desetino in staro vino.⁹¹ Žito je bilo shranjeno v dveh prostorih, na kašči in na gumnu, bilo ga je sicer za polovico manj kot v žički kašči, vendar pa kar lepa količina, namreč 370 korcev ali 14.563 litrov.⁹²

Od samostana najbolj oddaljena pristava, ki je ležala na Pohorju na višini okoli tisoč metrov, je bil tako imenovani Kapunov dvorec ali pristava, ki jo viri imenujejo ponavadi »Kapaunhof« ali »Kopaunhof«.⁹³ Ta žička pristava je stala na južni strani Velikega vrha, na levi strani potoka Oplotnice v okviru zaselka Kot ter na območju, kjer je imel samostan svoje podložnike že v srednjem veku. Najbližji urbarialni naselji sta bili na Modriču in na Keblju,

⁸⁷ Steg., 267. Prim. Unterstelermark, 146.

⁸⁸ Steg., 267.

⁸⁹ Steg., 204.

⁹⁰ Podobno leta 1730 (Inventar 1730).

⁹¹ Dominikalnega vina 87 veder, oplotniške gornine 73 in pol vedra, oplotniške desetine 58 veder, zreške gornine 41 in pol vedra ter starega vina 128 veder.

⁹² Ovsa 6378 litrov, pšenice 4035, rži 2480, ajde 708, prosa 551 ter sočivja 218 litrov.

⁹³ Inventarja 1899 in 1730. »Kaponhof« (KLDB, 562). Kapunov dvorec (Steg., 278). »der Kapaunhof and der Höhe der Bacherer Alpe (Übergabsinventar 1828 v PaM, Windischgrätzove posesti Žiče, Oplotnica in Konjice, knjiga 5t. 1). »Kammhof« (Avstr. specialka 1888).

ki je bil nekaj časa tudi samostojen urad.⁹⁴ Čeprav govore viri o dvorcu,⁹⁵ gre v našem primeru za višinsko pristavo, h kateri so spadala le skromna polja in nekaj travnikov, toda velik gozdni kompleks.⁹⁶ Leta 1699 je bil inventar na tej pristavi kaj skromen, saj je po vsej verjetnosti na njej prebival le kak hlapec ali samostanski pastir, njive pa so obdelali samostanski podložniki s tlako.

Na pristavi je bil odprt hlev z govejo živino, ki pa je leta 1699 bilo le trinajst glav. K pristavi je spadalo tudi nekaj polj; na teh so sejali žita, ki so na tej višini uspevala in ki so bila namenjena v prvi vrsti za prehrano na pristavi živečim ljudem. V kašči je bilo leta 1699 le 43 in pol korca žit in stročnic, t. j. 1712 litrov. Največ je bilo ovsa (33 korcev ali 1299 litrov), rži (6 korcev ali 236 litrov), nato ječmena (4 korce ali 157 litrov) ter pol korca ali 20 litrov leče. Največjo vrednost pa je predstavljal gozd, ki ga večkrat imenujejo po pristavi »Kapaunhofwald«,⁹⁷ ter travniki in pašniki, ki so dajali hrano živini.

Vsi večji samostani, ki so imeli v mariborski okolici bodisi urbarialno posest ali pa gorskopravna zemljišča, so imeli v mestu svojo hišo. Tako je v 16. stoletju imel v I. mestni četrti svojo hišo ali dvorec admontski samostan,⁹⁸ v II. četrti šentpavelski,⁹⁹ v IV. četrti pa vetrinjska cisterca.¹⁰⁰ Dvorec jim je rabil za upravno središče za zemljišča v okolici mesta, za shrambo pridelkov, za vinsko klet in za prenočišče samostanskih ljudi, kadar so prihajali po opravkih v Maribor ali pa bili na poti kam drugam. V hiši so se ustavljali tudi ljudje, ki so bili na poti v enega izmed omenjenih samostanov.^{100*}

Takšno hišo ali dvorec je imel v Mariboru tudi žički samostan. Žički dvorec v Mariboru datira vsekakor v čas pred letom 1346, saj se tedaj omenja po njem imenovana ulica »die Prudergasse«.¹⁰¹ Sicer pa je znano, da je žičkemu samostanu podelil že leta 1288 župnik pri sv. Magdalenii pri Mariboru mlin na Dravi z določenimi letnimi dohodki.¹⁰² Že predtem, leta 1243, je dobil samostan od Friderika in njegove žene Adelheide vinograd na nekdanjem Grajskem hribu (današnja Piramida), od katerega je dajal v klet deželnega kneza v Mariboru po vedro mošta letno.¹⁰³ Tudi žički dvorec je imel enako ali vsaj podobno funkcijo, kot so jo imeli dvorci in hiše drugih samostanov v Mariboru. Med drugim je rabil tudi za gospodarsko središče ne samo za samostanske posesti v mestu in neposredni okolici, ampak tudi za urbarialno posest pri Hočah.¹⁰⁴ V dvorcu je živel žički upravnik ali pa je samostan dvorec dajal v najem.¹⁰⁵ Bivši žički dvorec stoji še danes, in sicer ob Dravi, ter z nekdanjim

⁹⁴ Leta 1564 pod urad Oplotnico (Steg., 267).

⁹⁵ »Koppaunhoff«, »Coppaunhof« in »Coppaunhoff« (Inventar 1699).

⁹⁶ Der Coppaunhoff mit sein wenigen vmbilgendetn Äkherl vnd wisen, sambt der grossen waldtung vnd hat vntern Bachern« (Inventar 1699).

⁹⁷ Übergabsinventar 1828 v PaM.

⁹⁸ Mariborska mestna knjiga v PaM (v nadaljevanju Mmk.), IV, 287'. V isti četrti je bil tudi žički dvorec.

⁹⁹ Mmk. IV, 288.

¹⁰⁰ Mmk. IV, 290'.

^{100*} SLA, Seltz XX, 55. Pod kakšnimi pogoji je Admont leta 1521 kupil v mestu hišo, je razvidno iz pogodbe ddo. 1521, marec 16. med mestom in samostanom (Mmk. I, 59). Samostan je moral mestu plačevati zemljiškega davka in za druge dajatve 4 funte pšenigov. Ni smel točiti v hiši vina; pač pa ga je smel prodajati na debelo in ga tudi brez ovir prepeljati v mesto in iz njega. Če pa bi se v hiši naselil kak meščan, ki bi se ukvarjal s trgovino, bo moral plačevati mestu davek od trgovanja, opravljati stražo in tlako ter biti z vsem mestu pokoren. Leta 1527 je štajerski deželni glavar Sigmund von Dietrichstein ukazal prelatom, ki imajo v Mariboru svoje hiše, da v hudih vojnih časih sodelujejo pri obrambi mesta in straženju ter opravljajo tlako, kot morajo to meščani. (Mmk. I, 18').

¹⁰¹ J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893, 326. V kolikor se seveda ne imenuje po minoritskem samostanu.

¹⁰² Al. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VI, Grätz 1859, 55.

¹⁰³ Steg., 270.

¹⁰⁴ Ibidem. Žički so imeli po starem privilegiju pravico iz svoje mariborske kleti prodajati vino, ki so ga sami pridelali (1517, sept. 14 v Mmk. I, 74').

¹⁰⁵ Glej op. 14.

2	sein Kuchel Dreyer auf d. G. d. d. d.	1.	In dem dreyß zu Baarburg unter Lagen
2	einige Wäcker d. d. d. d.	2.	kleine Kuchel d. d. d.
	In der Lagen d. d. d. d.	3.	kleinere Kuchel d. d. d. d.
3.	kleine Kuchel d. d. d. d.	3.	Kuchel d. d. d. d. d. d.
5.	kleine Kuchel d. d. d. d.	3.	kleine Kuchel d. d. d. d.
2.	kleine Kuchel d. d. d. d.	2.	kleinere Kuchel d. d. d.
3.	Kuchel d. d. d. d.	3.	kleinere Kuchel d. d. d. d.
2.	Kuchel d. d. d. d. d. d.	3.	kleinere Kuchel d. d. d. d.
3.	Kuchel d. d. d. d. d. d.	2.	kleinere Kuchel d. d. d.
2.	Kuchel d. d. d. d. d. d.	3.	kleinere Kuchel d. d. d. d.
4.	Kuchel d. d. d. d. d. d.	3.	Kuchel d. d. d.
5.	Kuchel d. d. d. d. d. d.		

Faksimile strani iz žičkega inventarja iz leta 1699 (Pokr. arhiv v Mariboru)

minoritskimi stavbami zavzema celoten kompleks med Vojašniškim trgom in Pristanom.¹⁰⁶

K žičkemu dvorcu je spadala dominikalna posest v mestu in v njegovi neposredni okolici. Ko je leta 1451 kartuzija odstopila nekatere posesti Frideriku Klechu, je med to posestviijo bilo tudi nekaj hiš in domcev ter drugih realitet v mestu.¹⁰⁷ V 17. stoletju je k dvorcu spadal dominikalni vinograd v Vinarjih (hofweingarten im Wienerperg) ter polje pred koroškimi vrati (grundstück akers vor dem Kärntnerthor), pobiral pa je tudi določen činž v mestu.¹⁰⁸ V času od 1500 do 1571 nam viri beležijo tudi samostanski vinograd med današnjo Kalvarijo in Piramido, ki je ležal na gorskopravnem zemljišču mariborske mestne župnije.¹⁰⁹

V letih 1570—1589 je dal dvorec obnoviti Otolin Scazuola. Leta 1699 je imel dvorec šest sob, dvorano, prelatovo sobo, kuhinjo in shrambo ter kapelo, ki je bila posvečena sv. Antonu Padovanskemu.¹¹⁰ Zelo natančno sliko o inventarju v dvorcu nam daje inventar iz leta 1699. Tedaj je bil dvorec zelo dobro opremljen. Prostori so bili polni pohištva, priorjeva soba je npr. imela dvanajst z rdečim usnjem prevlečenih stolov, na steni pa je viselo 12 podob. V hiši je bilo precej srebrnine, veliko cinaste posode in kuhinjske opreme, raz-

¹⁰⁶ J. Curk, Maribor (urbanistično-gradbeni zgodovinski oris) I, CZN XXXVII, 1966, 70.

Leta 1450 je pogorelo skoraj vse mesto, vendar je žički dvorec ostal neprizadet. (J. Curk, o. c., 70).

¹⁰⁷ Steg., 270.

¹⁰⁸ SLa, Seitz XVIII a, 50.

¹⁰⁹ Urbar iz leta 1500 (Arhiv krške škofije v Celovcu slgn. LXII-1a). Urbar iz leta 1571 v PaM.

¹¹⁰ Inventar 1699 v SLa, Seitz I, 2.

ličnega perila in orodja. V kapeli je bila vsa mašna oprema, srebrn in pozlačen kelih, srebrna in prav tako pozlačena mašna vrčka s pladnjem, v rdeč žamet vezana knjiga s srebrnim okovjem ter mašni plašč.¹¹¹ Pri dvorcu je bil tudi konjski hlev ter lopa za vozove in kočijo.¹¹² Leta 1699 v hlevu ni bilo živine, bil pa je tudi sicer po vsej verjetnosti bolj prazen in je rabil za prenočevanje konj popotnikov, ki so se ustavljali v dvorcu.

Samostan je v 17. stoletju dajal dvorec v zakup. Očitno je moral zakupnik poskrbeti tudi za goste, ki so prihajali v dvorec. Vsako leto je moral samostanu predložiti račun izdatkov in dohodkov. V postavkah letnih obračunov v začetku 17. stoletja najdemo postavke izdatkov obrtnikom, ki so popravljali dvorec, ter izdatkov za postrežbo gostov. V letih med 1602 in 1605 je bil zakupnik dvorca Tomaž Reichel (Thoman Reichel).¹¹³ Pred letom 1623 je bil zakupnik neki Foregger, tega leta pa je prior Pavel dal dvorec v zakup Pavlu Porti pl. Neupergu za štiri leta. Zakupniku je bila poleg dvorca izročena vsa dominikalna posest, ki je spadala k hiši, ter dohodki od podložnikov v Rogozi (zu Rogäs) na Dravskem polju. Zakupnik se je zavezal, da bo stanoval v dvorcu, da bo majhne popravke na stavbi uredil na svoje stroške, le večja popravila in zidave ter popravila na strehi bodo šla na račun samostana.¹¹⁴ Naj omenim, da se v seznamu vseh premičnin in nepremičnin samostana ob njegovi ukinitvi žički dvorec v Mariboru ne omenja več.¹¹⁵

Večina štajerskih samostanov je imela v deželnem glavnem mestu Gradcu svojo hišo, ne glede na to, ali je imela posest v okolici mesta ali ne. Tudi žička kartuzija je imela svoj dvorec v Gradcu, kjer so imeli samostanski ljudje mnogo opravkov, poleg tega pa so bili žički priorji od 17. stoletja naprej prelati in kot taki člani deželnega zbora. Hiša je stala v bližini Mure ter je bila ob ukinitvi samostana leta 1782 ocenjena skupaj z vrtom na 1565 goldinarjev, 37 krajcarjev in 2 pfeniga.¹¹⁶ Iz inventarja iz leta 1699 je razvidno, da je hiša imela tri sobe, ki so bile vse dobro opremljene, zlasti še priorjeva soba, ki je rabila za reprezentančni prostor. V njej je bilo 12 z rdečim usnjem oblečenih stolov, mize, preproga, omara in devet podob, večinoma v zlatih okvirih. Inventar izkazuje tudi precej srebrnine ter cinaste posode v teži 131 funtov. Hišna kapela je imela celotno mašno opremo: srebrn in pozlačen kelih, par srebrnih mašnih vrčkov, novo mašno opremo ter knjigo.¹¹⁷

Z nakupom konjiške gosposčine leta 1692 se je samostanska posest precej povečala, zlasti še njena dominikalija. Samostan je združil svojo posest s posestjo Konjic, z Oplotnico, Trebniškim dvorcem, Hebenštrajtom (Hebenstreit) ter Zrečami v eno celoto. Same Konjice se prvič omenjajo leta 1146 kot sedež župnije v Podravski krajini,¹¹⁸ leta 1165 pa se omenja ministerial Leopold Konjiški.¹¹⁹ Po letu 1466 je postal lastnik gosposčine cesar; ta je leta 1597 prodal posest za 49.200 goldinarjev grofom Tattenbachom. Ker se je Erazem Tatenbach udeležil znane zrinjsko-frankopanske zarote, je cesar vse njegovo premoženje konfisciral in ukazal gosposčino prodati na dražbi. Od Erazmova brata Janeza Krištofa je nato za 48.331 goldinarjev gosposčino kupil prior Janez Krstnik Schiller. Ob koncu 17. stoletja je bila stara konjiška graščina gotovo že v razpadu, saj so Tattenbachi po nakupu Trebniškega dvorca

¹¹¹ Inventar 1699.

¹¹² Inventar 1692 v SLA, Sellz I, 2.

¹¹³ Glej op. 14.

¹¹⁴ 1623, nov. 11., Zlčé (SLA, Sellz XVIII a, 50).

¹¹⁵ SLA, Sellz I, 3.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Naj omenim, da navaja Pirchegger (Untersleiermark, 181), da je imel samostan svojo hišo tudi v Celju, ki pa so jo pozneje imeli Mosconi. Viri 17. stol. je ne beležijo več.

¹¹⁸ Fr. Kos, Gradivo IV, št. 222.

¹¹⁹ Fr. Kos, Gradivo IV, št. 479.

prenesli svoj sedež z gradu h Konjicam.^{119a} Vemo pa tudi, da je pred letom 1699 zgorela oprema v starem gradu in bila skoraj vsa neuporabna.^{119b} Kot je iz inventarja iz leta 1699 razvidno, je samostan določene pridelke, zlasti pa vino in žito, še shranjeval v stari konjiški graščini in da je kapela sv. Miklavža na gradu tedaj imela mašno opremo, srebrn in pozlačen kelih s pateno in star mašni plašč z vsem, kar sodi zraven.¹²⁰

Novi sedež konjiške gosposčine Trebniški dvorec (Tribenek) se omenja leta 1395,¹²¹ nato leta 1404 (Tryebnik), stal pa je na istem kraju kot pozneje Windischgrätzova graščina. Leta 1570 se imenuje še dvorec, okoli sto let kasneje pa že zidani gradič. Posest je leta 1621 Erazem baron Trebniški prodal Ivanu Krištofu Tattenbachu, ki je združil posest s konjiško gosposčino. Med leti 1630 in 1636 je bil dvorec prezidan v grad in od tedaj je stara konjiška graščina začela naglo propadati, propadel pa je tudi dvorec Hebenštrajt, o katerem danes ni več niti sledu.¹²²

Leta 1699 je bilo v Trebniškem dvorcu petnajst opremljenih prostorov, med katerimi je bilo zlasti bogato in odlično opremljena soba v zgornjem nadstropju, med drugim tudi z 12 v rdeče usnje oblečenimi stoli ter s 13 portreti, predvsem članov avstrijske hiše; ter s petimi intarzijami, med katerimi je bila ena podoba mesta Gradca. Ena izmed soban se je očitno zaradi portretov članov družine Tattenbachov imenovala soba Tattenbachov.¹²³ V pritličju je bila zlasti bogato opremljena priorjeva soba, v kateri je bilo med drugim tudi 12 v rdeče usnje oblečenih stolov ter trije gobelini, na steni pa je viselo osem podob. Naj omenimo, da je bilo v dvorcu nad šestdeset podob, med temi jih je bilo nekaj z motivi iz antične mitologije. Od ostale opreme naj omenim srebrnino, cinasto posodo, težko 238 funtov, bakreno posodo ter več jedilnih servisov, med katerimi najdemo tudi take s slonokoščenimi držaji. V dvorcu je bilo zlasti veliko perila, razne opreme, tako lovske, poljedelsko, vrtnarsko in drugo orodje. Trebniški grad je imel tudi svojo kapelo, ki je bila opremljena z vsem potrebnim, imela je srebrn in pozlačen kelih s pateno, dva srebrna mašna vrčka, štiri mašne plašče ter drugo opremo.

Zito in vino so kartuzijani hranili deloma v Trebniškem dvorcu, deloma pa v stari konjiški graščini. Tako je bilo leta 1699 v kašči dvorca in na gradu za 537 korcev ali 21.136 litrov žita in sočivja. V kletih je bilo skupno 1019 veder vina: v Trebniku 395 in pol vedra, starega osem sodov, novega trinajst, na stari graščini pa 624 veder, starega vina 68 in pol vedra, novega pa 555 in pol vedra. V shrambi Trebniškega dvorca je bilo masti, slanine in voska za 307 funtov ali 172 kilograma. V hlevih konjiškega gospostva je leta 1699 bilo 81 glav goveje živine ter 87 ovac. Vole za vprego pa je imela gosposčina tudi v reji pri svojih podložnikih, in sicer kar 40 glav.

Ob nakupu konjiške gosposčine si je kartuzija pridobila tudi cerkev sv. Ane, današnje podružno cerkev konjiške fare. Cerkev stoji na obronku konjiškega grajskega hriba, sredi pokopališča. V njej imajo grofje Tattenbachi svojo grobnico iz XVII. stoletja.^{123a} Po inventarnem popisu iz leta 1699 je imela cerkev vsa mašno opremo.

Rekli smo že, da se je kartuzija zaradi nakupa konjiške gosposčine in zaradi zidav naravnost pošastno zadolžila; dolgovi so znašali leta 1699 skoraj

^{119a} Glej str. 112.

^{119b} Inventar 1699.

¹²⁰ H kaplanji je leta 1542 spadalo 18 podložnikov v Pobrežah in Polen. Leta 1680 je moral npr. konjiški župnik, ki je tedaj ta beneficij užival, na gradu maševati vsak pelek ter imeti na Miklavžovo slovesno opravilo. (Sleg. 56).

¹²¹ Unterstelermark, 142. Prlm. str.

¹²² Ibidem. 142—143. Prlm. str.

¹²³ »In Tällebenbachischen zimmer« (Inventar 1699, fol. 27).

^{123a} Steg., 51—54.

300.000 goldinarjev. Samostan se je v svoji finančni stiski obrnil na različne naslove ter si sposojal denar tako pri cerkvenih ustanovah kot pri fevdalcih in bogatih meščanih. Leta 1702 so samostanu kartuzije nemške province posodile brezobrestno 42.000 goldinarjev, med njimi je dala samo Bistra 10.000 goldinarjev.¹²⁴ V ta finančni kaos samostana je posegla sama vlada. Leta 1702 je popisala vse samostanske dolžnike ter jih razdelila v štiri skupine, ustvarila je nekako prednostno listo upnikov ter zahtevala od samostana sistematično odplačevanje dolgov, in sicer najmanj po 6000 goldinarjev letno ter ustrezne procente. Od samostanske družine je zahtevala skrajno varčnost in določila, naj se število religiozov skrči na šest do osem. Med največjimi upniki beležimo Janeza Krištofa Tattenbacha, Marijo Terezijo grofico Wildensteinsko, graške karmeličane, vetrinjske cistercijane in še druge.¹²⁵ Do leta 1749 je samostan izplačal le 66.713 goldinarjev dolga.¹²⁶

Zaradi obupne finančne situacije, saj je samostan plačeval le letne obresti svojim upnikom, se je kartuzija leta 1704 obrnila na papeža Klementa XI. in na cesarja Leopolda I. s prošnjo, naj se ji podeli konjiška fara. Papež je prošnji ugodil ter kartuziji z bulo ddo. 4. decembra 1704, Rim, izročil župnijo z vsemi dohodki, toda s pogojem, da skrbe za dušno pastirstvo ter v redu vzdržujejo stavbe.¹²⁷ Po preteku petnajstih let, za kolikor jim je župnija bila dana, je papež podelil kartuziji župnijo še za nadaljnjih 20 let. Iz časov priorja Gašperja imamo ohranjen letni obračun samostana. Žička kartuzija je v letu 1715 imela 22.214 goldinarjev in 57 krajcarjev dohodkov ter 27.475 goldinarjev in 45 krajcarjev izdatkov. Torej so znašala pasiva 5260 goldinarjev in 48 krajcarjev.¹²⁸

Po smrti priorja Gašperja leta 1730 je bil 20. maja istega leta izročen inventar novemu priorju Melhiorju Chatillonu, ki je bil prior do leta 1749. Inventar kaže v pogledu opreme v samostanu kot v njegovih dvorcih in pristaвах le malenkostne razlike s stanjem inventarja iz leta 1699. Inventar nam izkazuje 208 goldinarjev gotovine, 14.450 goldinarjev posojila in 95.491 goldinarjev dolga.¹²⁹ Leta 1749 je bil za priorja izvoljen Gašper Leskovar; ta je bil samostanski predstojnik do leta 1762.¹³⁰ 26. aprila 1749 mu je bil izročen inventarni popis premoženja samostana. V njegovem času, leta 1754, je bilo na vseh samostanskih urbarialnih posestih 1289 družin.¹³¹ Zadnji žički prior, doma iz Škofje Loke, profes kartuzije Bistre Antelm Pintar je bil samostanski predstojnik zadnjih dvajset let obstoja samostana.¹³²

Po nekako šeststo letih po ustanovitvi kartuzije in po dvesto letih po njeni ponovni ustanovitvi in v obdobju, ko si je kartuzija že nekolikanj opomogla, je Jožef II. samostan ukinil. 22. januarja 1782 sta prišla v kartuzijo grof Franc Anton Stürgkh, gubernialni svetnik in podpredsednik deželnega sodišča v Gradcu, ter Anton Schreitter, revizor v kameralnem računovodstvu, in razglasila ukinitvev samostana. Tedaj je bilo v njem dvanajst profesov, večinoma žičkih. Začasno administracijo je prevzel brat Gottfried, menihi so ostali v samostanu še približno pol leta, nato pa so se povečini podali v svoje rojstne kraje. Vlada jim je tudi dodelila primerno pokojnino.¹³³

Ob ukinitvi samostana so bile realitete ocenjene na 162.865 goldinarjev: samostan na 43.188, konjiška gosposčina na 60.174, graščina Oplotnica na 28.436,

¹²⁴ Cesarska resolucija z dne 26. julija 1702, Dunaj (SLa, Seitz XIX, 52).

¹²⁵ SLa, Seitz XIX, 52.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Orig. perg. Ilistina v škofljskem arhivu v Mariboru.

¹²⁸ FaM, fond Žiče.

¹²⁹ Ibidem. SLa Sta A 501.

¹³⁰ Steg., 255.

¹³¹ Untersteiermark, 147.

¹³² Steg., 255.

¹³³ Steg., 256.

imenje Žička vas na 27.149, urad Sv. Marjeta (Kebelj) na 900, hiša in vrt v Gradcu na 1565 ter tri hube »in Dirnbichl« na 1450 goldinarjev. Celotna aktiva (realitete, premičnine, viktualia, vino itd.) so znašala 302.804 goldinarjev, pasiva pa 33.849 goldinarjev, torej je bil status aktivus 268.954 goldinarjev.¹³⁴ Kot je to bil ob ukinitvah samostanov običaj, sta komisarja napravila natančen popis samostanskega premoženja. V kleti je bilo tedaj npr. 5000 veder vina. Samostan je imel bogat arhiv ter knjižnico, ki pa je bila brez kataloga.¹³⁵ Samostansko premoženje je postalo last verskega fonda, čeprav je graški meščan Jakomini ponudil za posesti kartuzije 300.000 goldinarjev. Samostanska cerkev sv. Janeza Krstnika je postala župnijska cerkev in so ji zato pustili vso opremo in mašno opravo. Leta 1808 pa so sedež te nove župnije prenesli k cerkvi Marijinega obiskovanja v Špitaliču. Posestva je upravljala vlada, oskrbnik pa je bil neki Hammer.¹³⁶ Žal so samostanska poslopja nezadržno propadala. Leta 1823 je kartuzijo z vsemi njenimi nekdanjimi posestmi kupil za 193.000 goldinarjev knez Werian Windischgrätz.¹³⁷

DIE KARTAUSE ŽIČE 1595—1782

Zusammenfassung

Der Autor hegte den Wunsch, eine kurze Darstellung des letzten Zeitabschnittes der Geschichte der Kartause Žiče zu bieten, wobei er der Wirtschaft des Klosters Nachdruck verleiht. Dreihundert Jahre danach, als der steirische Herzog Ottakar die Kartause gründete, und nachdem die älteste Siedlung der Kartäuser in Mitteleuropa ihre Blüte erreichte, ihren Höhenpunkt und Verfall, setzte im 16. Jahrhundert sogar das Ordensleben für einige Zeit aus. Für die Wirtschaft des Klosters ist in den Jahren von 1564—1595 der Rückgang bezeichnend, und es sah schon aus, als ob die Kartause für immer dem Verfall verschrieben wäre.

Dem Bestreben des Ordens gelang es aber die Kartause im Jahre 1593 zurück zu gewinnen, und mit dem Antritt des Priors Vianus Gravelli im Jahre 1595 begann für das Kloster ein neues, jedoch letztes Kapitel seiner Geschichte. Der Urbarialbesitz hatte damals hauptsächlich jenen Umfang wie im Jahr 1564, er hatte fünf Ämter: Škedenj, Dramlje, Žička vas, Oplotnica und Maribor, zusammen 68 Siedlungen mit 339 Bauernhöfen. In den folgenden Jahren vergrößerte sich der Urbarialbesitz einigermaßen durch die einstigen Besitzungen der Kartause Pleterje, gleichzeitig aber verringerte er sich durch den Abverkauf einiger alten Besitze. Der Dominikalbesitz befand sich um das Kloster herum und bei den Melerhöfen und Herrenhöfen: Škedenj, Kumno, Žička vas, Suhadol, Oplotnica, Kapunov dvorec. Das Kloster besass noch je ein Haus in Maribor und Graz. Die Einkünfte flossen ihm auch von den Bergrechtsgründen, Zehnten und verschiedenen Pertinenzen des Grundbesitzes zu.

Die grösste Besitzveränderung brachte dem Kloster der Ankauf der Herrschaft Konjice im Jahre 1692. Dadurch erwarb es vom Grafen Johannes Christoph von Tattenbach für 48.331 Gulden die gesamte Herrschaft Konjice mit den Herrenhöfen Trebnik und Hebenstreit. Wegen des Ankaufs dieser Herrschaft und der grossen Bauten zu Ende des 17. Jahrhunderts geriet das Kloster in ansehnliche Schulden, die im Jahre 1699 schon beinahe 300.000 Gulden betragen. Mit seinen Schulden musste sich das Kloster das halbe nächste Jahrhundert abgeben. Einen genauen Einblick in das Klosterinventar am Ende des 17. Jahrhunderts bietet uns die Inventarniederschrift

¹³⁴ Realitete 162.865 gld., 43 kr. in 3 pf., kapital 81.520 gld., 28 kr., dožniki 997 gld., 59 kr. in 3 pf., gotovina 24.821 gld., 31 kr in 3 pf., srebrnina in dragocenosti 1420 gld. in 30 kr. zaostanki v dajatvah (denar) 11.333 gld., 2 kr in 2 pf., v naturalljah 991 gld., 20 kr. vino 10.048 gld., žito 3569 gld. in 21 kr. seno in slama 2407 gld. in 30 kr. živila 687 gld., 50 kr in 1 pf., cinasta, bakrena in medenasta posoda 320 gld., perilo 140 gld. in 51 kr., premičnine (pohištvo) 573 gld. in 25 kr., kuhinjske priprave 54 gld., različno orodje in oprava na pristavah 304 gld. in 35 kr. drugo 786 gld. in 29 kr. (SLA, Seitz I, 3).

Prim. tudi: A. Wolf, Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782—1790, Wien 1871, 68—69.

¹³⁵ Arhiv razdeljen po skupinah A-H, A-U in A-Z. (SLA, Seitz I, 3). Repertorij (SLA, Seitz I, 1).

¹³⁶ Ibidem. M. Zadnikar, o. c. 238.

¹³⁷ Übergabsinventar 1828 (P&M).

aus dem Jahre 1699. Darin ist der gesamte Dominikalbesitz wie auch sämtliche bewegliche Habe verzeichnet. Daraus erkennen wir auch, dass das Kloster damals daheim wie auch auf seinen Meierhöfen und Herrenhöfen eine reiche Ausstattung besass. In dem Inventarverzeichniss werden zahlreiches Silberzeug, Messing-, Kupfer- und Zinngeschirr, Wäsche, hie und da auch kostbare Möbel und ausserordentlich viele Bilder und Gemälde aufgeführt. Der Viehstand belief sich damals auf 710 Stück, davon 267 Rinder. Die Keller waren voll Wein, gab es doch über fünftausend Eimer Wein, an Getreide und Hülsenfrüchten gab es aber in den Spelchern rund 60.000 Liter.

Als sich das Kloster in geistiger und wirtschaftlicher Hinsicht erholte, traf ihn ein unabwendbares Los. Kaiser Joseph II. hob es im Jahr 1782 auf und theilte sein Vermögen dem Religionsfond zu. Die Aktiva betragen damals 302.804 Gulden, die Passiva aber 33.849 Gulden. Zur Zeit der Aufhebung lebten im Kloster 12 Professen, die sich danach aber meistens in ihre Geburtsorte begaben und vom Staat angemessenes Ruhegehalt erhielten. Die Klosterkirche wurde zur Pfarrkirche, jedoch schon im Jahre 1808 übertrug man den Sitz der Pfarre zur einstigen kartäuserischen Bruderkirche in Spitalič. Die Gebäude des Klosters verfielen unaufhaltsam. Die Besitzungen der einstigen Kartause aber kaufte im Jahre 1828 Fürst Werland von Windischgrätz.

Franc Šebjanič

OPOMBA K PROTESTANTSKEMU VIZITACIJSKEMU ZAPISNIKU IZ LETA 1627

V uvodnem delu *Gradiva za zgodovino reformacije v Prekmurju* (z hkratno objavo vizitacijskega zapisnika iz leta 1627 — ČZN, 1. zv., 1973) Ivan Zelko omenja, da je »prepis zapisnika . . . objavil v originalnem jeziku madžarski protestantski zgodovinar Sándor Payr«. Ker bi ta zapis lahko razlagali tako, kot da bi zgolj Payr objavil v tisku prepis tega pomembnega dokumenta, velja ob tem podčrtati dejstvo, da je pred Payrom objavil tak prepis — in to leta 1866 — v »Protestáns Egyházi és iskolai lap« -u puconski pastor Rudolf Cipot. Ta objava vsebuje krajsi uvod o tišinskem nahajališču listine ter prav tako omembo treh vizitatorjev, katerih imena zavoljo poškodovanosti tretjega lista niso bila popolna. Cipotov prepis je bil objavljen v štirih nadaljevanjih na straneh protestanskega lista, sicer pa se sklicuje na Cipotovo predlogo sam Payr, in to v pripisu svoje objave izbora tiskanih dokumentov pod naslovom »Egyháztörténeti emlékek«, I, Sopron 1910, na strani 128. Očitno je tudi, da je Payr prevzel od Cipota svojevoljno dopolnjeno začetno latinsko besedilo v vizitacijskem zapisniku iz leta 1627, ki omenja nekakšne »Sclavo-vende«, medtem ko izvirnik ter ostali prepisi poznajo izraz »slavonica« za pojmovno označbo »slovenski«.

V zvezi z vizitacijsko listino iz leta 1627 zasluži omembo tudi preteklo leto registriran in dokaj skrajšan kronološki povzetek tega dokumenta (bržkone izpod peresa g. Hrabovskega), ki je sicer napačno postavljen v leto 1647 (ali pa morda celo v 1677, kot bi se dalo še razbrati iz rokopisa), ki se pa sicer časovno povsem ujema z izvirnikom. Ker poznamo več prepisov te vrste, velja ob tem rokopisu vendarle opozoriti na pomembno dopolnilo z navedbo liturgičnih in šolskih knjig, uporabljanih med prekmurskimi Slovenci. Sklicujoč se zgolj na protokol seniorja Mihaela Cseretija (pastorja v Nemes Csou in Nemes Dömölkü — okrog 1725. leta), kronist omenja npr. *Dalmatinovo biblijo*, prepise iz tiskanih hrvaških in drugojezičnih gradualov, katekizme za cerkveno ter šolsko rabo in med temi tudi katekizem Franca Temlina (iz leta 1715). Ne glede na že omenjene netočnosti pa je ta povsem latinska različica posredovanja vizitacijskega zapisnika iz leta 1627 velike dokumentacijske vrednosti prav zavoljo pripisa z eno prvih identifikacij tiskanega in rokopisnega gradiva, ki so ga v Prekmurju v 17. stoletju uporabljali protestantski pridigarji in šolniki.

O NOTRANJI OPREMI GRADU PODGORA

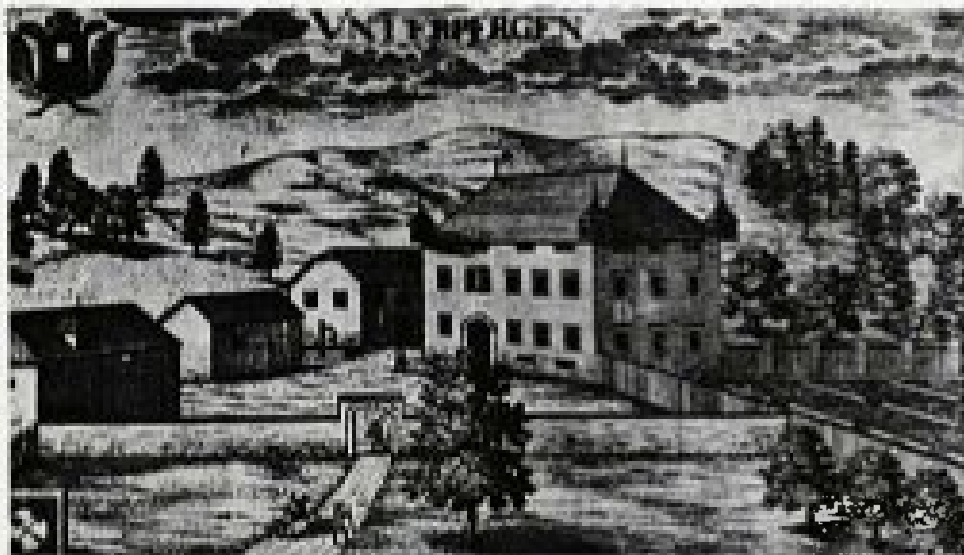
Nove pridobitve Pokrajinskega muzeja v Mariboru

V letu 1972 je kulturnozgodovinski oddelek Pokrajinskega muzeja v Mariboru obogatil svoj inventar s pridobitvijo nekaterih dragocenih kôsov notranje stanovanjske opreme iz 17. stoletja. Muzeju je uspelo odkupiti intarzirana vrata iz začetka 17. stoletja, rezljano vzdano omaro iz konca 17. stoletja in dvoje manjših intarziranih vratac iz začetka 17. stoletja. Vsi ti predmeti so ležali na podstrešju kmečkega dvorca v Podkrajju št. 4 nad Ravnami na Koroškem, po domače pri Lubasu. Stavba sama je značilen primer podeželskega fevdalno kmečkega dvorca iz začetka 17. stoletja. Njeno podobo nam razkriva že Valvazorjeva grafika v topografiji Koroške iz leta 1688 (slika 1)¹, ki nam jo kaže kot 5-krat 3-osno enonadstropno pravokotno stavbo s štirimi strešnimi stolpiči, podstrešnimi linami, visoko streho in s poudarjenim kamnitim portalom in z biforo v 1. nadstropju. Stavbo obdajajo gospodarska poslopja in z obzidjem ograjen vrt z geometrično razvrščenimi gredami ali parkovnim nasadom. Za lastnike gradiča Podgora ali Unterbergen (tudi Vnterpergen) navaja Valvazor plemenite Russdorffe, ki jih srečamo omenjene tudi kot dobrotnike cerkva na Ravnah na Koroškem in na Prevaljah v letih 1669, 1680 in 1682. Iz arhivskih zapisov je razvidno, da je bil v 70., 80. in 90. letih 17. stoletja (vsaj od 1660 do 1682) lastnik Podgore Joannes Ernestus Ruestorff.² Valvazor pravi, da leži grad Podgora nedaleč od Guštanja (danes Ravne na Koroškem) pod visoko goro (mišljena je Uršlja gora) na štajerski meji in da ima manj polozna, pa lepa polja in travnike. Imenuje ga vesel ali prijeten kraj (lustiger Ort). V levém kotu je na grafiki gradiča vrisan grb, ki ima v karirastem ščitku vrisano majhno prazno kvadratno polje ter nad ščitkom krono. Ko ne bi poznali grba plemiške družine Ruestorffov, ki je naslikan na zahodni steni dvorane v deželni hiši v Celovcu,³ bi imeli ta preprosti grb iz Valvazorjeve topografije za grb Ruestorffov. Tako pa je najbolj verjetno, da Valvazor njihovega grba ni poznal ali ga ni pravilno narisal in je ta grb torej nezanesljiv.

¹ J. W. Valvasor, *Topographia Archiducatus Carinthiae*, Nürnberg 1688, str. 248.

² J. Mravljak: Prepis raznih arhivallj za cerkve nekdanje guštanjske župnije 1939, PAM: Med dobrotniki cerkva sv. Egidija in sv. Antona na Ravnah na Koroškem je v l. 1669 omenjen »Ill. Dnus Ernestus Joanes a Ruestorf dnu in Unerpergen duo vasa calcis et 54 arbores« (str. 21), v letu 1680 — »Illmus Dnus Ernestus a Ruestorf 8 vasa calcis et 50 arbores« (str. 24). Med dobrotniki cerkve sv. Bolfenka in Ane v Lešah pri Prevaljah za l. 1669 — »Ill. Dn. Joannes Ernestus a Ruestorf 3 gld« (str. 30). Med dobrotniki kongregacije Kristusovega trpljenja za l. 1682 »Illmus Dnus Joannes Ernestus a Ruestorf obtullt 2 gld« (str. 45).

³ M. Wutte, Die Wappen in den Wappensälen des Landhauses zu Klagenfurt und in den Wappenbüchern des Kärntner Landesarchives. Mit einem Verzeichnis der Kärntner Landstände (1591—1849) und Würdenträger und 3 Plänen. Carinthia I., Jg. 127 (1937), 109—148.



Grad Podgora, J. W. Valvasor: Topographia Archiducatus Carinthiae, Nürnberg 1888, str. 248 (slika 1)

Arhitektura gradu je do danes ohranila vse svoje bistvene poteze. Posebno pozornost vzbuja široka, tlakovna veža v 1. nadstropju, ki je poudarjena na zunanjščini s kamnitima, kamnoseško okrašenima renesančnima biforama, v notranjosti pa je bila veža tisti prostor, ki je bil bogato opremljen in je deloma še ohranil prvotno notranjo opremo. K njej sodijo vrata (dvojniki vrat, pridobljenih za muzej) in lesena poslikana kaminska (?) vratca, medtem ko so vzdano omara (prav tako nova muzejska pridobitev) lastniki že prej odstranili. Obžalujemo lahko, da vrata in omara nista več na prvotnih mestih. Tako opremljena veža bi bila gotovo ena redkih več profane arhitekture iz 17. stoletja pri nas, ki bi se lahko ponašala s sočasno opremo. Stanje, v katerem je muzej našel odložene predmete na podstrešju, ga je napotilo k temu, da se je zavzel za zaščito teh kosov in za odkup ter za njihovo prezentacijo v muzeju, saj bi bili v nasprotnem primeru izpostavljeni skorajšnjemu propadu zaradi črvojednosti pa tudi zaradi neustreznih klimatskih razmer.

Intarzirana vrata s podboji in preklado tvorijo sklenjeno celoto (slika 2). Slepa osnova portala je izdelana iz mehkega lesa, nanjo so pritrjene lesene plošče z vzorcem, profilirane letve, rezljani deli in kovinsko okovje. Po tehnični plati je za intarzijo vrat uporabljena mlajša tehnika intarziranja, ki se je pojavila v 16. stoletju in jo je omogočila iznajdba rezljače z lesenim lokom (Laubsäge).⁴ Z uporabo te žage je bilo mogoče iz tankih plošč — furnirjev izrezati vzorec iz več raznobarnih plošč hkrati, kar je znatno olajšalo delo. Te plošče z vzorcem in ozadjem so bile nalepljene na slepo ogrodje. Pri starejši tehniki intarziranja je bil postopek drugačen: v masiven les je bila s pomočjo dleta in ramenskega noža izrezana risba vzorca, ki je bila nato izpolnjena z drugo vrsto lesa. Pri mlajši tehniki intarziranja, imenovani tudi marketerija (marqueterie), so uporabljali še v 19. stoletju ročno izdelane furnirje, ki so bili debeli tri do šest milimetrov. Za intarzijo na našem portalu so uporabljene naslednje vrste lesa: za temne robove oreh, za svetla polnila svetel oreh (lahko tudi zamenjano), temen vzorec rozet, rombov, trikotnikov in mavreske je iz sli-

⁴ G. Kossatz, Die Kunst der Intarsia, Dresden 1854.



Intarzirani portal iz začetka 17. stoletja
(slika 2)

vovega lesa, tanki svetli robovi, ki obrabljajo posamezna polja, so iz javorja, profilirane letve na robovih, na prekladi in na kapitelih so iz oreha, rezljani deli so iz lipovine.

Celota je oblikovana kot arhitekturni portal. Podboje prekrivata široki ploščki z vloženimi temnimi okviri in s krogoma. Na ploskvah sta pritrjena dva pilastra z dvojnimi visokimi podstavkom, ki je okrašen z intarziranim poenostavljenim motivom okovja (temno dno, svetel vzorec) in z rozeto (temna rozeta na svetlem dnu, temen rob). Na podstavku s profiliranimi mejnimi profili slonita konična pilastra, okrašena s temnim robom in s temno mavresko na



Vrata v kranjski mestni hiši
iz leta 1638
(slika 3)

svetlem dnu. Pilastra krasijo še rezljane rozete in motivi draguljev. Kapitela sta poenostavljena in bolj nakazana kakor izoblikovana z zvitima volutama in z motivom jajčnika med njima. Preklado nad vrati omejuje spodaj mejni profil. Prekladni pomol je okrašen z intarzirano mavresko v dveh podolžno pravokotnih poljih in s poenostavljenimi motivi okovja. Celoto sklepa močno v prostor profilirana in z rezljanim jajčnim nizom dopolnjena prekladna plošča.

Vratnice členita pravokotni polji s profiliranimi letvami in tako ustvarjata okrog sebe široke pasove, ki jih poživljajo preprosti intarzirani geometrični motivi rombov in trikotnikov v temno-svetli kombinaciji. V zgornjem pravokotnem polju je z vložnimi dvobarvnimi ploščicami oblikovan renesančni rustika portal. Vratnice tega portala prekriva preplet vitic (stilizirana arabeska), ki se končujejo v fantastičnih ptičjih glavah. Spodnje pravokotno polje je mnogo bolj preprosto okrašeno z motivom intarziranih trikotnikov na velikem polju (namesto že znanih vrst lesa je tu za ozadje uporabljena plošča iz macesnovega lesa).

Vratnice so opremljene z originalno ključavnico z dvojnimi zapahom, s pomožno kljuko in s tečaji, ki jih oblikujeta dva volutasto zvita, iz rastlinskega lista in vitice izhajajoča kraka ter več tankih izrastkov. Ključavnica in okovje je ročno kovano iz železa in okrašeno z drobnimi vrezanimi črtami, ki naj na okovju ponazarjajo rastlinsko izhodišče oblike, ključavnico pa krasijo s podobo fantastičnega ptiča.

Pri stilni in časovni opredelitvi Lubasovih vrat nam lahko rabijo vrata v kranjski mestni hiši iz leta 1638 (slika 3)⁶ za hvaležno in poučno primer-

⁶ C. Avguštin, Oris razvoja meščanske arhitekture v Kranju od srednjega veka do začetka 20. stoletja, Kranjski zbornik 1970, Kranj 1970, str. 235.

javo. Preden se lotimo primerjanja, je treba poudariti, da gre pri kranjskem portalu za ambicioznejše, bogatejše izvedeno delo, da pa so Lubasova vrata kljub preprostejši izvedbi in nekaterim poenostavitvam likovno dovolj izrazito oblikovana, da je tako primerjanje upravičeno in celo potrebno, če jih hočemo pravilno opredeliti. Lubasova vrata so preprosto tektonsko grajena in jasno členjena, ornamentika se tektoniki podreja in je ne prekriva ter je izrazito ploskovita. Motivno gre za zgodnjerenesančne ornamentalne oblike. Kljub poenostavitvam je mogoče spoznati motive okovja, rombov, trikotnikov, rozet in predvsem ploskovito mavresko, ki je tipična zgodnjerenesančna oblika ornamenta, mnogo uporabljena prav v pohištvu. Njen največji mojster in najizrazitejši predstavnik severno od Alp Nürnbergčan Peter Flötner († 1548) je z risbami vzorcev mnogo prispeval k razširjenosti in priljubljenosti tega motiva.

V primerjavi z Lubasovimi vrati so vrata v kranjski mestni hiši ne samo bogatejša, temveč tudi stilno naprednejša. Že samo arhitekturno ogrodje je razkošnejše in dopolnjeno z dekorativnimi krili in s slemenasto atiko. Krašenje v tehniki intarzije stopa na kranjskih vratih v ozadje, omejuje se na ozadja in polnilne ploskve, bogat rezljan plastični okras nadomešča intarzijo in zavzema čedalje vidnejše mesto.

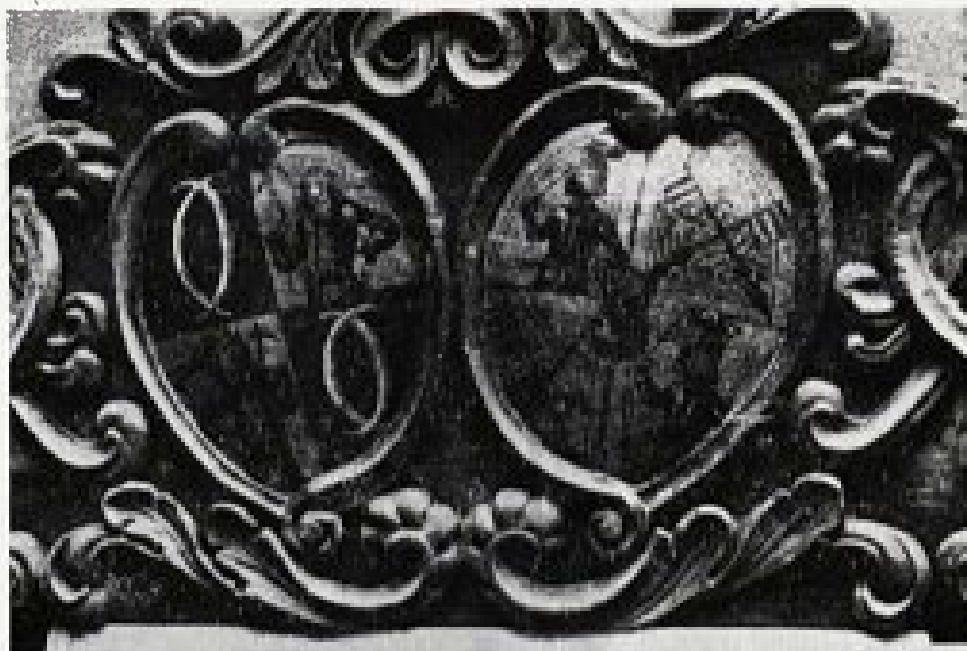
V celotni zasnovi portala kakor tudi v ornamentalnih motivih najdemo pri obeh vratih mnogo sorodnosti (motiv stilizirane arabeske s ptičjimi glavami, motiv rombov, draguljev, način osnovnega ornamentiranja podbojev s temnimi okviri in krogoma, motiv koničnih pilastrov). Jasno je videti, da razvoj teži k vedno večji plastičnosti, ploskovito ornamentiranje v tehniki intarzije nadomešča rezljan okras. Sorodna je tudi izbira lesa: svetel — temen oreh in javor. Ti dve vrsti lesa sta bili za obdelavo zelo prikladni in na splošno pri nas redno v rabi tudi kasneje v baroku. Kranjski portal je datiran z letnico 1638 in je stilno nedvomno naprednejši, kljub temu da gre tu za odličnejši tip severno renesančno oblikovanega portala kakor pri Lubasovih vratih. Zaradi stroge tektonske členitve, ploskovitega ornamentiranja in izbire zgodnjerenesančnih ornamentalnih motivov in arhitektonskih členov (npr. oblika pilastra) je treba pomakniti nastanek Lubasovih vrat na začetek 17. stoletja. Pri dataciji moramo upoštevati tudi faktor konservativnosti in vztrajanje pri udomačenih likovnih predstavah, zmogljivost ter likovno razgledanost tako naročnika kakor izvajalca. O nastanku gradu in o njegovih prvih lastnikih za zdaj ne najdemo dovolj zanesljivih podatkov, vendar je gotovo, da so vrata del prvotne grajske opreme. Ne moremo z gotovostjo trditi, da so bili Ruestorffi njegovi prvi lastniki, čeprav se njihov grb ponavlja na vzdani omari iz konca 17. stoletja in bi to bilo zelo verjetno. Arhitekturo gradu postavljajo njene značilnosti v začetek 17. stoletja in s tem je datiran tudi portal v veži 1. nadstropja, katerega polovico z notranje strani sobe je muzej odkupil. Neodvisno od arhitekture nas je tudi stilna analiza vrat pripeljala v isti čas. Verjetno ne bo mogoče ugotoviti, odkod je bila mizarska delavnica, ki je opremila grad. Zasedrana je bila v alpskem kulturnem krogu in navezana na pobude njegovih večjih središč. Na splošno velja, da so bila v renesansi na severu vrata arhitektonsko izvedena v lesu, medtem ko so v južnih deželah uporabljali v ta namen kamen. Za čas na prehodu iz 16. v 17. stoletje je značilno, da je pohištvo čedalje bolj arhitektonsko grajeno in vrednoteno kot del arhitekture. To velja tembolj za vrata, ki so njen neposredni sestavni del.

V veži v 1. nadstropju je bila še leta 1961 vzdana stenska rezljana omara, ki jo je muzej prav tako odkupil (slika 4). Oblikovana je po vzoru oltarjev tega časa. Arhitekturno ogrodje z dvema stebroma, ki slonita na podstavkih s konzolama, izpolnjujejo v sredini dvokrilna vrata, na mestu predele je vstavljen predal, na straneh obdajata omaro rezljani krili, nad preklado pa sklepa celoto



Vzidana stenska omara iz zadnje
četrtine 17. stoletja
(slika 4)

bogato rezljano čelo. Predal, podstavka stebrov in prekladni pomol so okrašeni z rozetami, ki se se začele spreminjati v motiv vrteža; Konzoli prekriva širok list, krili sta izrezljani z volutasto zvito vitico s hrustančastim jagodičjem in z zaprtimi, kakor v popke zvitimi listi. Na vratih je v dveh pokončno pravokotnih poljih, obdanih z dvojno letvico, ki jo krasí motiv brazdovja, rezljan simetrično koncipiran preplet listne vitice. Vsi štirje ogli teh polj so spet izpolnjeni z enakimi plastičnimi rozetami, kot jih najdemo na predalu. Friz pod prekladno ploščo izpolnjuje podobna vitica kakor na vratih omare. Sredino čela zavzemata dva naslikana grba v enostavnem jermenastem okviru. Okrog njiju je razmeroma linearen preplet pleteničja in hrustančno-listno oblikovanih vitic, ki se ponekod že cepijo v ostreje oblikovane konce in posnemajo akantov list. V levem grbu je upodobljen v diagonalnih poljih na svetlem dnu (levo zgoraj in desno spodaj) mož, viden do bokov, z rudarskim (?) kladivcem v rokah. Obleden je v temno preprosto oblačilo z majhnim zapetim ovratnikom in ima na glavi prilegajočo čepico s plapolajočimi pisanimi trakovi. V ostalih dveh poljih sta naslikana po dva prekržana srpa ali lunina krajca na temnem dnu. V desnem grbu je v desnem zgornjem in levem spodnjem polju upodobljen mož z mečem v desnici, s šlemom in perjanico na glavi, njegova temna postava (morda obdana z oklepom?) se loči od svetlejšega ozadja. V ostalih dveh diagonalnih poljih sta naslikani prekržani pisani zastavici na bogato oblikovanih drogovi. Ozadje je v vseh štirih poljih svetlo in ornamentirano z rdečo stilizirano vitico.



Dvojni grb na vzdani omari iz zadnje četrtine 17. stol. Levo grb družine plemenitih Ruestorffov. (slika 5)

Sredino desnega grba pokriva srčast temen ščitek z diagonalno položeno puščico in z dvema zvezdama.

Od obeh grbov je mogoče razrešiti levega (slika 5). Grb pripada plemiški družini Russdorf ali Ruestorff in je v taki obliki naslikan v eni izmed dvoran z grbi v celovski deželni hiši. V knjigi M. Wutteja o grbih v dvoranah celovške deželne hiše⁶ sta kot nosilca tega grba omenjena Julius Hieranimus von Ruestorff (1631) in Ruedolff Franz von Ruestorff (1638). Letnice v oklepajih pomenijo čas podelitve ali potrditve članstva v deželnem zboru. Za njihovo bivališče je naveden grad Ernegg. Ni mogoče ugotoviti, kateri grad je s tem mišljen.

Omara je rezbarsko bogato okrašeno delo, ki ga je mogoče po konceptu in po ornamentiki uvrstiti v zadnjo četrtino 17. stoletja. Za to govori poleg hruščastih oblikovnih prvin razvitega jagodičja na robovih tudi pleteničje, ki že dobiva naravne rastlinske znake baročnega akanta. Vsa ornamentika je navpično simetrična. Rezljana vitica na krilih se razvija v preprosti shemi z zavojem izmenično enkrat na levo in potem na desno. Na omari je ohranjeno originalno okovje in odpiralnik na predalu. Omara je prosto polihromirana. V nasprotju z oltarji tega časa, ki so bogato zlaščeni, so na omari uporabljene samo tri barve. Od temno rjave barve ozadja se loči svetleje rjavo barvana rezbarija, ki jo poživljajo tu in tam zeleno barvani okraski.

Iz arhivalij je bilo ugotovljeno, da je bil vsaj od 1669 do 1682 lastnik gradu Podgora Joannes Ernestus Ruestorff, zato upravičeno sklepamo, da je na omari naslikan levi grb njegov, in s tem je znan tudi naročnik tega dela.

V času, ko je nastala vzdana omara, so bile notranjščine stanovanjskih stavb opremljene le z najpotrebnejšimi pohištvenimi kosi. Poleg mize in stolov

⁶ M. Wutte: op. c. str. 135.

so bile skrinje in kredence najpomembnejši deli stanovanjske opreme dnevnih prostorov. Omara z dvokrilnimi vrati se je udomačila šele ob koncu 17. stoletja. Vzdana omara predstavlja na arhitekturo stavbe vezan kos pohištva, ki prostora ne izpolnjuje s svojo kubično gmoto, ampak ga samo krasi kot plitva aplikacija. V veži, kjer je bila nameščena, je bila njena oblika gotovo funkcionalna. V njej je bilo mogoče marsikaj shraniti, prostora v veži kot komunikativnem prostoru pa ni zmanjševala in ga je le še lepотно poudarjala s svojo bogato rezbarijo. Da je bila veža gradu Podgora reprezentančnemu videzu na ljubo bogato opremljena, dokazujejo poleg intarzirane portala tudi lesena kaminska vratca z naslikanim harlekinom, ki so še ohranjena na prvotnem mestu. Na lesenih deskah vratac je upodobljen mož v labilni pozi s kozarcem v desni roki in s pipo v levici. Očitno nazdravlja in vabi k posnemanju. Oblečen je v tesno prilagajoče hlačne nogavice, v kratek črtast suknjič z vrsto drobnih gumbov, vrat pa mu prekriva bogato nabran španski ovratnik (mlinsko kolo). Čez rame ima vrženo ogrinjalo, na glavi pa nekoliko nejasno pokrivalo. Tudi to slikarstvo je mogoče postaviti na začetek 17. stoletja.

Domnevamo lahko, da je bila tudi druga notranja oprema gradu podobno oblikovana in da so bila zelo verjetno vsaj tista vrata, ki so vodila iz veže v 1. nadstropju v pomembnejše prostore, enako izvedena. O tem nas prepriča dvoje manjših vratac, za katera se zdi, da so prav tako vrata vzdanih omar. Njihovega prvotnega mesta ne moremo več ugotoviti. Nastala so sočasno s portalom v začetku 17. stoletja, okrašena so z enakimi ornamentalnimi motivi v intarziji in so opremljena z originalnim okovjem.

Profana arhitektura 17. stoletja na Slovenskem je slabo ohranjena, še manj je ohranjene in situ njene notranje opreme, zato so deli opreme iz gradu Podgora toliko bolj dragoceni, ker nam govore o ne sicer razkošni, pa vendar dovolj razviti in z duhom časa pogojeni stanovanjski kulturi v 17. stoletju pri nas.

Sergej Vrišer

IZ ZBIRK POKRAJINSKEGA MUZEJA V MARIBORU

I.

SKUPINA PORTRTOV RODBINE ATTEMS

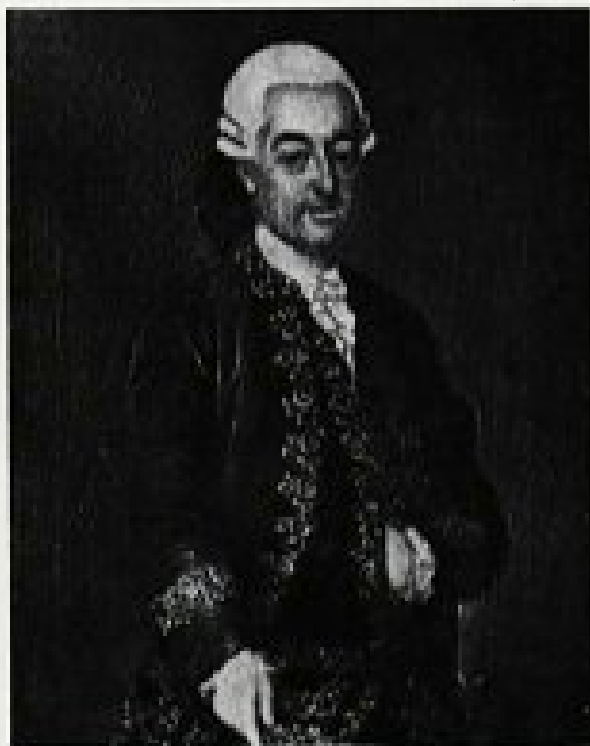
Z imenom plemiške rodbine Attems je na slovenskih tleh in posebej na Štajerskem povezan pomemben del umetnostne dediščine. Predvsem je to umetnost, ki je nastajala v 18. stoletju, od umetnostnih strok pa sta se pod pokroviteljstvom te rodbine najmočneje razvijala arhitektura in slikarstvo. Če se pomudimo pri slednjem, nam je govoriti o krogu slikarjev freskantov, ki so poslikali notranjščine graščin v posesti Attemsov, pa tudi cerkve, ki so bile deležne njihove naklonjenosti. Nič manj pa niso Attemsi zaposlovali tudi slikarje z naročili za številne portrete članov te rodbine.

V slovenski posesti je večje število portretnih upodobitev Attemsov. Najvidneje se kaže med temi nedvomno vrsta velikih platen, ki so nekoč krasila prostore umetnostno razgibane Dornave in so danes v zbirkah muzejev v Ptujju in Mariboru ter na gradu Štatenbergu. To so dela štajerskega slikarja Jožefa Digla, o katerem pa vemo doslej bore malo. Mojster in njegova dela zaslužijo vsekakor študijsko obdelavo v posebni razpravi.

Druga skupina portretov Attemsov, ki vzbudi našo pozornost, je bila do konca druge vojne v gradu v Slovenski Bistrici in je danes v kulturnozgodovinski zbirki mariborskega muzeja. To je skupina 11 oljnih slik enakega formata (42,5×33 cm), ki prikazujejo člane štajerske in posebej slovenskobistriške veje te rodbine. Po napisih na hrbtni strani slik lahko ugotovimo, da so upodobljeni povečini otroci grofa Ignaca Marije II. Attemsa in njegove žene grofice Marije Jožefe, rojene Khuen-Auer. Iz tega zakona se je rodilo 12 otrok, vendar niso slike vseh v naši zbirki. Če lahko verjamemo napisom, je upodobljenih 8 otrok te družine, deveta slika predstavlja nečaka omenjenih članov, pri dveh slikah pa smo nekoliko v dvomih, koža predstavljata. Na eni naj bi bil po listku Ignac Marija II. (1714—1762), torej oče imenovane družine. Na drugi je upodobljena žena, za katero pravi novejši napis, da je grofica Marija Attems. To nam ne pove dovolj, saj imajo ime Marija domala vse članice rodbine. Po primerjavi z miniaturnimi portreti pa se zdi najbolj verjetno, da je upodobljena Marija Ana Gallenstein, žena Ferdinanda Marije Attemsa.

Nadaljnja genealoška ugibanja bi si prihranili za pozneje in bi najprej poskusili osvetliti portrete z umetnostne in kulturnozgodovinske plati. Prav bo, če v ta namen vsakega od njih na kratko opišemo. Imena upodobljencev podajam po napisih na hrbtni strani slik; listki so bržkone iz 19. stoletja.

1. — Ignac Marija II. grof Attems-Heiligenkreuz. Slika prikazuje plemiča srednjih let z belo, ob sencih v tri svitke počesano lasuljo (ailes de pigeon), oblečenega v zelenkasto moder suknjič (justaucorps) in kratek telovnik enake barve. Suknjič in telovnik sta obšita s srebrno trakasto vezeniño. Značilna je upodobljenčeva drža z roko v površno zapetem telovniku in s trirogelnim klobukom pod pazduho.



2. — Ferdinand Marija grof Attems-Heiligenkreuz. Portret predstavlja moža srednjih let z belo lasuljo na dva svitka in s široko črno pentljo na tilniku. Oblačilo je zelenkasto moder, očitno žametast justaucorps z enakim telovnikom, na robovih vse bogato obšita z zlato cvetlično ornamentiko in gumbi. Videti je ročaj pozlačenega meča in črn trirogelnik.



3. — Herman Jakob graf Attems-Heiligenkreuz. Portret spominja po upodobljenčevi drži in pogledu, uprtem v gledalca, na prejšnji dve sliki. Upodobljen je mlajši moški z belo lasuljo s svitkoma nad ušesi, speto s črno pentljo. Justaucorps in telovnik sta podobna kot pri prejšnjih portretih: enaka barva blaga in zlata, v progastem pasu našita vezenina z gumbi. Trirogelnik in meč.



4. — Ernest Marija graf Attems-Heiligenkreuz. Obraz razodeva mlajšega moškega z lasuljo s pentljo, počesanega po vojaških predpisih. Plemič nosi uniformo avstrijskega pehotnega častnika: bel justaucorps z zlatimi gumbi in s črnimi našitki na ovratniku in rokavih, kratek črn telovnik, bele hlače, zlata ešarpa in meč. Klobuk je obšit z zlato vezenino in ima častniško kordono.

5. — Ignac Franc grof Attems-Heiligenkreuz. Upodobljen je mlajši častnik z lasuljo in v beli uniformi pehotnega kroja. Našitki na suknjiču in telovnik so rdeče barve. Portretiranec ima na suknjiču in na prsih za obesek črn križ, znak nemškega viteškega reda. Videti je še črno žolto ešarpo, meč in s srebrnim robom obšit klobuk.



6. — Franc Serafim (Ludvik?) grof Attems-Heiligenkreuz. Slika prikazuje mlajšega moškega z lasuljo in v uniformi avstrijskih kirasirjev v belem suknjiču z zlatimi gumbi in rdečimi našitki na ovratniku in rokavih, v rumenkastem telovniku in enakih hlačah. Mož je prepasan z belim konjeniškim pasom in častniško ešarpo, ima meč in zlato obrobljen klobuk s kokardo.



7. — Leopold Kristijan grof Attems-Heiligenkreuz. Tudi ta član rodbine nosi uniformo kirasirjev. Našitki na suknjiču so črni, gumbi srebrni. Bela lasulja s pentljo, srebrno obrobljen trirogelnik, ešarpa in meč dopolnjujejo videz častnika, kakor ga je določal vojaški reglema po letu 1767.

8. — Marija Jožefa grofica Attems-Heiligenkreuz. Podoba nam kaže ženo srednjih let v svečanem oblačilu druge polovice 18. stoletja. Grofica ima visoko počesano frizuro (chignon) z velikimi kodri ob straneh in okrašeno s trakovi. Svetlo rdeča, brčkone svilena obleka ima značilen kroj z drugobarvnim, zelenim trdim životcem, tričetrtinske rokave in široko krilo z žičnatim obodom. Omeniti je prozorno čipkasto perilo, vidno pri vratu in rokavih; temno zelene okrasne pentlje in pahlačo.



9. — Marija Ana grofica Attems-Heiligenkreuz. Upodobljena je dama srednjih let v črni obleki z ogrinjalom. Žena ima navzgor počesano, z nakitom okrašeno belo lasuljo in čeznjo črn pajčolan. Obleko krasijo svetle svilene pentlje, ogrinjalo je obšito s hermelinom. Modni dodatki so uhani, ogrlica, pahljača. Žena nosi na prsih svetinjico s trakom. Noša in svetinjica sta bržkone znak cerkvene ustanove, ki ji je grofica pripadala.



10. — Marija Ana (?) grofica Attems, roj. Gallenstein (?). Portret predstavlja ženo v svečani noši enakega kroja, kot ga vidimo pri Mariji Ani Attems: svetlo siva obleka z izrezom in čipkastim vlóžkom, z rokavi do komolcev, okrašena s sivkasto modrimi pentljami na stezniku in rokavih, krilo na obodu. Navzgor počesane lase poživljajo nizi biserov in pentlje, upodobljenka nosi biserne uhane in enako ogrlico, zapestnici in čez desno ramo lento s svetinjico. Omeniti je še kolesce z navlto vrstico, bržkone igračko jo-jo, ki jo drži žena v rokah.



11. — Ignac Marija III. grof Attems-Heiligenkreuz. Na sliki je deček, ki sedi pri mizici z igračkami. Deček ima napudrane lase, oblečen je v rjavkasto rdeč justaucorps s svetlo rdečo podstavo, progast telovnik, ozke dokolenske hlače, obut je v bele nogavice in visoke čevlje. Na mizi so igralne karte, iz katerih si deček sestavlja hišo, in (morda keramična) figura ležečega psička.

Če se naprej pomudimo pri umetnostnih, ilkovnih lastnostih naštetih del, nas utegne le-ta zanimati z različnih aspektov. Kot portretne stvaritve razodevajo dokaj nezahteven, preprost princip upodabljanja. Očitno je, da je pri nastajanju teh slik odločala predvsem želja po dokumentarnem interpretiranju rodbinskih članov, mnogo manj pa, da bi slike predstavljale tudi umetniško dognan dosežek. Vsi portretiranci so upodobljeni v tričetrtinskem profilu in z neznatnimi različicami v drži teles in gestikulaciji. Kar šestkrat se srečamo z motivom, kjer drži upodobljenec roko v telovniku. Tudi ostale geste in v gledalca usmerjeni togl obrazi kažejo na najobičajnejše portretne učinke. Slikar se je sicer potrudil glede portretne vernosti, vsak od obrazov kaže individualne poteze, ni pa mogoče prezreti določene tipizacije npr. dosledno ponavljajočih se temnih oči in košatih obrvi, kar prav gotovo ni mogla biti osebna značilnost vseh upodobljenecv.

Statičnosti teles in konvencionalnim gibom ustrezajo nevtralna ozadja, vsa gledalčeva pozornost naj velja pojavu upodobljenca. Izjema v skupini teh slik je samo portret dečka Ignaca Marije III., ki ga je slikar upodobil žanrsko, pri igri s kartami. Predstavil nam je celo prizorišče: za dečkom je videti sobo z ornamentiranimi stenami in deščice parketa.

Po umetniški, slikarski moči bi opisana dela ne zdržala primerjave s pomembnejšimi našimi portreti iz 18. stoletja. To sicer ne pomeni, da bi v njih povsem pogrešali sledove slikarske spretnosti. Vendar je čutil, da se slikarju ni posrečilo povzpeti nad faktografsko upodobitev. Ustvaril je sicer zunanje značilne stanovske portrete, duševna podoba ljudi pa je ostala skrita za negibnimi obrazi. Tudi koloristično ni izrabil vseh možnosti, npr. luminističnih učinkov, kot jih je poznal ta čas. Slike niso podpisane in nimajo letnic nastanka. Slikarski rokopis

se zdi na prvi pogled dokaj enovit, v nadrobnejšem preučevanju pa govori za dve roki ali pa vsaj za različen čas nastanka posameznih slik.

Že iz povedanega je razvidno, da so opisani portreti pomembni tudi po kulturnozgodovinski plati, kot dokument o ljudeh in njihovi noši, nemara še bolj kot slikarske storitve. Pričevanje o oblačilih druge polovice 18. stoletja je nadvse zgovorno. Skrbno je podana zlasti ženska noša, kjer zasledimo celo vrsto omenjenega stoletja. Opozoriti velja na različenost pričesk, nakita, tudi na svetinjici, ki ju nosita ženi. Trije moški se nam predstavljajo v suknjičih enake barve. Zdi se, kot da bi bil slikar ravnal precej šablonsko, vendar je res, da so bile v pogostni rabi prav zametaste obleke te barve in da so na naših slikah prepričljivo podani zlati in srebrni ornamentirani obšivki. Nobenega dvoma ne more biti o avtentičnosti noše dečka Ignaca Marije III. in rekvizitov v otroški sobi. Nazorno je upodobljena tudi vojaška noša, kjer je po egalizacijskih barvah moč razpoznati polke, kjer so služili naslikani častniki. Dva od njih pripadata pehoti, prvi, z rdečimi našitki polku Colloredo, drugi, s temno rjavimi znaki, pa brčkone polku Khevenhüller. Dva Attemsa nosita dragonsko uniformo, rdeče našitke je nosil po letu 1767 polk Voghera, ki mu je pripadal Franc Ludvik (?) Attems.

Dozdeva se nam, da vsa dela niso nastala sočasno. Morda jih je v začetku bilo tudi več, kakor se nam jih je ohranilo. Nadalje smo v dvomih, kakor smo že omenili, pri portretu, ki je označen z listkom z imenom Ignaca Marije III., torej očeta večine upodobljenih oseb. V letu očetove smrti 1762 so bile mnoge od teh oseb še v otroških letih, naše slike pa jih kažejo kot odrasle ljudi. Ni videti, da bi bil portret očeta starejši od ostalih slik. Upodobljen je kot mož srednjih let, ki bi bil, če sodimo po obrazu in noši, bolj vrstnik ostalih članov rodbine. Ali gre torej za delo, ki je nastalo po njegovi smrti, osterj po spominu, ali pa upodobljeni ni Ignac Marija II., marveč eden od njegovih sinov.

Če sodimo po nošah, bi nekatera dela uvrstili že v šestdeseta ali sedemdeseta leta 18. stoletja, po uniformah vsekakor v čas po letu 1767, ko so bili z novo reformo o oblačenju vpeljani vojaški kroji, ki jih vidimo na slikah. Slabo pa se slike ujemajo s tem obdobjem, če presojamo starost upodobljencev po letnicah njihovih rojstev. V tem primeru bi nastanek slik vsekakor morali pomakniti v bližino osemdesetih let ali celo prav v ta leta.

Zanimivo bi bilo vedeti, ali so upodobljenci dejansko pozirali slikarju ali pa jih je le-ta upodobil po predlogah in opisih. Kakor izvemo z napisov, so člani rodbine živeli v raznih krajih Avstrije: Marija Jožefa je bila c. kr. dvorna dama, Marija Ana »duhovna gospa« (Stiftsdame) v Pragi, Herman Jakob kanonik v Salzburgu (na naši sliki je upodobljen v posvetni obleki), po garnizijah pa so bili verjetno razkropljeni Attemski častniki, Ferdinand Marija kot član deželnega zbora in poznejši deželni glavar Štajerske je živel v Gradcu itd. Neposredno portretiranje bi bilo seveda mogoče, prav tako pa ne bi bila izključena tudi takšna ali drugačna portretna rekonstrukcija. V tem primeru bi seveda ne mogli govoriti o povsem avtentičnih konterfajih vseh članov rodbine Attems. To dejstvo pa brčkone ne bi zmanjšalo dokumentarnega pričevanja o oblačilih. Slikar jih je mogel upodobiti po vzorih iz okolja in časa, v katerem je sam živel, četudi jih nemara niso nosili ljudje, ki jih je portretiral.

Literatura:

F. Hwof: Die Grafen von Attems, Freiherren von Helligenkreuz in ihren Werken in und für Steiermark, Graz 1897

Ottendorf — Teuber: Die österreichische Armee 1700 bis 1867, Wien, 1895

Knötel-Sieg: Handbuch der Uniformkunde, Hamburg 1956

S. Vrišar: Tristo let mode na Slovenskem, Maribor 1965

AUS DEN SAMMLUNGEN DES REGIONALMUSEUMS IN MARIBOR

I

EINE GRUPPE VON PORTRÄTS DER FAMILIE ATTEMS

Zusammenfassung

Mit dem Namen der Adelsfamilie Attems ist auf slowenischem Boden und besonders in der Steiermark ein bedeutsamer kunsthistorischer Nachlass verbunden. Der Grossteil dieser Kunstwerke entstand im 18. Jahrhundert; von den Kunstgattungen entwickelten sich am entscheidendsten die Baukunst und die Malerei. Eine namhafte Zahl von Künstlern bemalte die Innenräume der Attemschen Schlösser und Kirchen, nicht geringer scheinen auch Aufträge für Porträts zahlreicher Familienmitglieder verwirklicht zu sein.

Im slowenischen Besitz befindet sich eine grössere Zahl von Porträts der Familie Attems. An erster Stelle wären Werke des steirischen Malers Josef Digl aus der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts zu erwähnen. Eine zweite Gruppe von Porträts befand sich einst in der Burg Slovenska Bistrica und ist heute in der kulturhistorischen Sammlung des Regionalmuseums in Maribor. Die Gruppe umfasst 11 Porträts mit Darstellungen der Familienmitglieder des Grafen Ignaz Maria II. aus dem dritten Viertel des 18. Jahrhunderts.

Die Werke weisen einen vorwiegenden dokumentarischen Wert auf. Die Dargestellten sind zwar durch individuelle Züge gekennzeichnet, dennoch tritt eine gewisse Typisierung ins Auge, die zweifellos der Wirklichkeit nicht entspricht. Allem Anschein nach handelt es sich um Werke zweier Autoren, zumindest entstanden sie zu verschiedenen Zeitpunkten.

Unbeantwortet bleibt die Frage, ob die Dargestellten, die in verschiedenen Orten Österreichs lebten, dem Maler tatsächlich als Modell gestanden haben oder ob sie nach dem Gedächtnis, Vorlagen und Beschreibung gemalt worden sind. Jedenfalls behalten die Werke ihren Wert als beredende Zeugen einer Kulturperiode betreffend Kleidung, Schmuck, Uniformen usw.

France Filipič

MOŠA PIJADE: MARTOVSKA REVOLUCIJA

PREDSTAVITEV PIJADEJEVE SATIRIČNE PESNITVE O MARČNIH DEMONSTRACIJAH LETA 1934 V MITROVIŠKI KAZNILNICI

V začetku 1935. leta je Moša Pijade v lepoglavski kaznilnici spesnil satirični ep »Martovska revolucija«. V njem je opisal v literarni obdelavi spreplet dogodkov, značilnih za marčne demonstracije političnih obsojencev leta 1934 v kaznilnici v Sremski Mitrovici. Pesnitev, ki obsega blizu 300 verzov, ni samo upoštevanja vredno leposlovno dejanje, temveč tudi pomembno pričevanje o življenju političnih obsojencev v kaznilnicah predaprilske Jugoslavije.¹

Pesnitev se ni rodila zgolj iz literarnokronističnih ambicij niti samo iz želje, dati si duška s tem, da je pesnik lahko izstrelil nekaj v poetski staniol zavutih satiričnih puščic med »vahabite«,² to je med tiste sotovariše v kolektivu političnih obsojencev komunistov, ki so bili, v nasprotju z umirjenimi, v realnih možnostih in v treznem preudarku zasidrani stališči Moše Pijadeja, privrženci »permanentne akcije« v boju proti kaznilniški upravi ob naporih za dosego bolj človeškega, znosljivejšega in sproščenejšega kaznilniškega režima. Vzroki za nastanek te po svojem humorju, neposrednosti in človeški prizadetosti zelo prikupne pesnitve so globlji in kompleksnejši.

Rojstvu pesnitve je botrovalo obdobje, v katerem je Moša Pijade 4. januarja 1935 slavil svoj petintrideseti rojstni dan in ko se mu je 17. februarja istega leta dopolnjevalo deseto leto bivanja za jetniškimi zidovi.³ Politično življenje

¹ Pesnitev je na doslej še po nepojasneni poti prišla v stari Jugoslaviji iz Lepoglave v moško kaznilnico v Mariboru. Tedanji kaznilniški ravnatelj Niko Vrabi se samo spominja, da so jo odvezli nekemu kaznjencu. Rokopis je vsa leta hranil. Ko sem bil leta 1971 z njim v stiku ob raziskavi podatkov iz zgodovine mariborske kaznilnice, mi je dal pesnitev na razpolago za znanstveno preučevanje. Naslednje leto jo je izročil muzeju narodne osvoboditve v Mariboru. Možno je, da je prinesel rokopis v Maribor kdo iz skupine hrvaških narodnih revolucionarjev, ki so bili 20. avgusta 1935 iz Lepoglave premeščeni v Maribor. Med velikimi avgustovskimi demonstracijami v Lepoglavi in stavko, ki jim je sledila, so namreč 20. avgusta 1935 zjutraj pazniki in orožniki vdrli navsezgodaj nepričakovano na hodnike političnega oddelka. Pričela se je krvava drama s strahotnim tepežem in celo s streljanjem. Pazniki in orožniki so izganjali politične obsojence iz sob in jih razmeščali v različne transporte. Tedaj je moralo 45 komunistov, med njimi tudi Moša Pijade, in 5 hrvaških narodnih revolucionarjev v mitroviško kaznilnico, 14 hrvaških narodnih revolucionarjev je šlo v Maribor, a 17 v Staro Gradiško, medtem ko je 15 političnih obsojencev, z njimi tudi dva komunisti in trije makedonski narodni revolucionarji, ostalo v Lepoglavi. V zmedji jutranjega razporejanja se je pač rokopis lahko znašel v prtljagi hrvaškega narodnega revolucionarja, ki je šel v Maribor. Podatki o dogodkih 20. avgusta 1935 v Lepoglavi: dopis Moše Pijadeja državnemu tožilstvu in okrožnemu sodišču v Varaždinu 14. 10. 1935, original v arhivu CK ZKS v Ljubljani (odslej ACK ZKS); Nikola Rubčić: Robija (Zapiski hrvaških narodnih borcev), Zagreb 1936 (odslej Rubčić: Robija). Podatki iz izjave Radivoja Davidoviča, 2. 4. 1974, Beograd, pri avtorju.

² Vahabiti (vahabi), verska sekta iz 18. stoletja iz Saudske Arabije, znana po svojih ekstremnih težnjah za prvotno čistost in preprostost islama (glej tudi opombo št. 30).

³ Moša Pijade (1890–1957), politični delavec in državnik, slikar in novinar, prvi junak socialističnega dela, narodni heroj, predsednik ljudske skupščine Jugoslavije, član IK CK KPJ. Iz beogradske trgovske družine, študiral slikarstvo v Beogradu, Münchnu (1906–1909), Parizu

zunaj kaznilnice je bilo tedaj v Jugoslaviji zelo razgibano, tekli so meseci po atentatu na kralja Aleksandra, nova vlada, ki se je predstavila v prvih dneh leta 1935, razpust skupščine in razpis volitev, ki naj bi nakazale izhodišča za spremembo političnih sorazmerij v državi, so bile vznemirljive značilnosti tistega časa. Dogodki od zunaj so seveda butali tudi ob kaznilniške zidove in prožili procese, ki so odmevali v kaznilniškem kolektivu političnih obsojencev. Marsejski atentat je najprej zelo poslabšal položaj hrvaških narodnih revolucionarjev v lepoglavski kaznilnici; to je povzročilo protestne nastope komunistov, ki so se potegnili zanje, in te akcije so dosegle svoj vrh z gladovno stavko od 22. do 24. aprila 1935.⁴ Od avgusta 1934, ko so politični obsojenci komunisti v Lepoglavi zopet osnovali svojo partijsko organizacijo, ki je prejšnje leto, ko so bili še v Sremski Mitrovici, po ponesrečeni gladovni stavki razpadla, in je obnovljena organizacija 4. novembra 1934 izvedla prvo partijsko konferenco,⁵ na kateri je bilo izvoljeno novo vodstvo, je Moša Pijade politično ves čas zelo živahno in tudi izpostavljeno deloval. Dne 27. junija 1934 je moralo 65 političnih obsojencev, med njimi tudi Moša Pijade, iz Sremske Mitrovice v Lepoglavo.⁶ Ze naslednji mesec, julija 1934, je Moša Pijade poslal političnim obsojencem komunistom, ki so ostali v Sremski Mitrovici, pismo, ki je imenovano tudi »Manifest«, s tezami, v katerih razlaga svoja stališča o politiki in taktiki izvajanja akcij na robiji.⁷ Ko je avgusta 1934 v Lepoglavi izbrano začasno vodstvo partijske organizacije (začasni center), je Moša Pijade njegov član.⁸ Ni pa bil potem več član vodstva, ki ga je izvolila prva partijska konferenca v novembru, čeprav to vodstvo ni bilo »vahabitsko«, kot bi človek lahko sklepal, ker Pijadeja ni bilo več v njem, temveč se je zavzemalo za nekakšno »sredinsko« linijo.⁹

V prvih mesecih so komunisti v lepoglavski kaznilnici po svojem prihodu iz Sremske Mitrovice položili temelje v graditvi enotne fronte vseh političnih obsojencev v nastopanju proti kaznilniški upravi, v snovanju skupne »ekonomske zajednice«, organizacije, ki je kolektivno upravljala materialna sredstva obsojencev, in v organizaciji kulturno-prosvetnega dela ter političnega izobraževanja. Na vseh teh področjih so komunisti v Lepoglavi tja do avgusta 1935 dosegli zelo lepe uspehe; to jim je januarja 1936 tudi priznala VIII. partijska

(1909—1910), nato do 1913 slikar in novinar, leta 1914 učil na šoli v Ohridu, 1915 bil novinar pri časopisu Pravda, nato od 1915 do 1918 živel v Beogradu kot zasebnik, slikal in prevajal. Leta 1919 je bil direktor in izdajatelj dnevnika »Slobodna reč«. V tem času je prišlo do sprememb v njegovem svetovnem nazoru, prej je bil idejno jugoslovanski narodni revolucionar, od 1. januarja 1920 pa je bil vključen v delavsko gibanje, nato 1921 član IO KPJ, leta 1922 je zastopal KPJ na II. konferenci balk. kom. federacije v Sofiji, leta 1925 je bil zaradi tiskanja lista »Komunisti obsojen na 20 let roblje, ki mu je bila sicer znižana na 12 let, vendar pa je bil 21. junija 1934 v kaznilnici dodatno obsojen še na dve leti. Od 17. februarja 1925 pa do 23. aprila 1933 je bil po zaporih in v kaznilnicah v Sremski Mitrovici in v Lepoglavi, nato od januarja do aprila 1940 v koncentracijskem taborišču v Bileći in tik pred začetkom okupacije ponovno v zaporu v Beogradu. Takoj leta 1941 je bil v vodstvu NOB, od decembra 1941 član vrhovnega štaba, po vojni pa od 28. 1. 1954 do smrti predsednik zvezne skupščine.

⁴ Moša Pijade, Izbrani spisi, I. tom, 2. knjiga, 1RP, Beograd 1964 (odslej Pijade, Izbrani spisi), kronologija, stran 925.

⁵ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 925.

⁶ Alenka Nedog, Tone Tomšič, Zavod Borec v Ljubljani, 1969 (odslej Alenka Nedog, Tone Tomšič), stran 135.

⁷ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 924. Boris Vojnilović v pismu CK KPJ leta 1938: »... u julu mesecu dolazi do poznatog Mladenovog (M. Pijade, op. F. F.) »manifesta« — onim drugovima, koji su ostali u Užici.« Original v ACK ZKS, preps stran 7. Manifest omenja tudi resolucija o delu mitroviške organizacije od oktobra 1933 do avgusta 1935, sprejeta na VIII. partijski konferenci januarja 1938. Original v ACK ZKS, mapa Sremska Mitrovica.

⁸ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 924. Boris Vojnilović v pismu CK KPJ leta 1938: »Već odmah u avgustu 1934 g. mi smo izabrali privremeno rukovodstvo, u koga su na predlog Sepe ušli Fati, Mladen i Lala.« (Sepa — Petko Miletić, Fati — Andrija Hebrang, Lala — Jovan Veselinov, op. F. F.).

⁹ Po podatkih Baneta Andreeva so bili izvoljeni za sekretarja Stanko Paunović, za člana pa Ivan Mlutić, Branko Solarić. (Izjava 4. aprila 1974); S temi podatki se strinja tudi dr. Dušan Kermavner (ustna izjava 8. aprila 1974).

konferenca (po njihovi vrnitvi avgusta 1935 v Sremsko Mitrovico), ko je v resoluciji formulirala stavek, da je lepoglavška partijska organizacija (1934—1935, op. F. F.) »s pravilnim postavljanjem in reševanjem za politične in ostale obsojence važnih vprašanj presegla vse dosedanje organizacije na robiji«, in še naprej, »da je v boju proti režimu tej organizaciji uspelo postaviti notranja partijska vprašanja na strogo principialni osnovi in s tem razkrinkavati in zbijati oportunistem in likvidatorstvo, ki je leta vladalo v partijskih organizacijah v kaznilnicah, posebej v Lepoglavi od 1930 do 1933«. ¹⁰

V lepoglavskem kolektivu političnih obsojencev komunistov pa je v času nastajanja »Martovske revolucije« bil politični položaj mnogo bolj zapleten in protisloven, kakor je mogoče razbrati iz pravkar navedenih odlomkov iz partijske resolucije januarja 1936. Ta dokument namreč v svojem drugem delu izraža tudi mnoge pridržke, povezane z oceno delovanja organizacije komunistov v Lepoglavi od septembra 1934 do avgusta 1935, kar je formuliral v peti točki zelo ostro: »Uresničujoč v osnovi pravilno politično linijo, ki jo je začrtala prva konferenca (jeseni 1934), je partijsko vodstvo dopustilo nekaj hudih političnih napak v boju za zaščito Hrvatov, ki jih je po marsejskem atentatu prepustilo na milost in nemilost brez kakršnegakoli odpora krvavemu režimu. Vodstvo se je po daljšem obdobju omejilo na materialno pomoč Hrvatom, kar je ob določenem času pomenilo grobo iztirjenje vodstva z linije partijske organizacije. To iztirjenje pa je ustvarilo razmere, v katerih se je vodstvo vse bolj pričelo sprijaznjevati z oportunistično in likvidatorsko razpoloženimi elementi, ki so bili v organizaciji proti vsakršnem boju, ne samo takrat, temveč tudi vedno prej. — Te napake vodstva so tem večje, ne samo zaradi tega, ker jih je znotraj spremljalo partijsko politikantstvo, ki je privedlo do napačnega povzdigovanja „leve“ nevarnosti kot glavne v obdobju, ko je dejansko bila desno oportunistična in pasivistična nevarnost glavna nevarnost za organizacijo... Poleg navedenih napak je vodstvo nepravilno branilo svoje pasivno stališče v hrvaškem vprašanju v odnosu do direktiv višjih partijskih forumov, ki so jasno poudarjale potrebo po drobnih akcijah, ki pa se ne bi bile morale razviti v velike.« ¹¹

Očitekovi je seveda še več, toda njihovo jedro je zaobseženo v navedenih odlomkih resolucije, ki je ključ za razumevanje položaja v lepoglavskem kolektivu političnih obsojencev komunistov v letih 1934 in 1935. Vedeti pa je treba, da je januarja 1936 sprejeta resolucija v Sremski Mitrovici znatno izražala stališča ekstremnejših elementov v partijski organizaciji, tistih, ki so izrazito nasprotovali stališčem Moše Pijadeja, tako da je ta osvetlitev lepoglavskih razmer kar precej enostranska. Medtem ko so sicer deležni priznanja izredni uspehi, ki jih je dosegla partijska organizacija v Lepoglavi, k čemur je močno prispevalo prav Pijadejevo sodelovanje, je Pijadeju nenaklonjena stran hotela njegove zasluge zmanjšati s tem, da je udarila po njegovih umirjenih nazorih, ki so vplivali vsaj delno tudi na vodstvo partijskega aktiva v Lepoglavi. ¹² Do izraza prihajajo stališča »vahabitov«, katerim so namenjene puščice v »Martovski revoluciji«, ki so bili tedaj že kar krepko v taboru poznejšega Pijadejevega antagonista v kaznilnici Petka Miletića. ¹³

¹⁰ Resolucija o delu lepoglavške part. organizacije od septembra 1934 do avgusta 1935. ACK ZKS, fond Sremska Mitrovica.

¹¹ Enako.

¹² O tem Milko Goršič: »Moša je bil na robiji dolga leta sam, to je rodilo neke gotove navade, tudi v odnosu do uprave, rodilo je „majhno taktiko“, ko se je vendar dalo nekaj skoz spraviti.« (Dodatek k Izjavi 13. 2. 1972, izjava pri avtorju.) O istem problemu se mnogo bolj drastično izraža tudi Oskar Davičo, ko pravi, da je v tistem času, ko je prišel leta 1932 kot mladentle v kaznilnico, z mentaliteto, ki ji je zunaj botrovala krilatca o »oboroženi vstaji«, zanj in za ekstremne tovaršice, katerim se je v kaznilnici priključil, bil Moša Pijade zaradi svojih umerjenih nazorov »prakomunist«. (Iz izjave 24. 3. 1972, pri avtorju.)

¹³ Petko Miletić, rojen 1897 v kolašinskem okrožju v Crni gori, se je na Madžarskem, kamor se je šel učiti mizarstva, udeležil revolucije Bele Kuna, a nato vrnil v Crno goro. V letih 1923

Če natančneje raziščemo zgoraj citirana mesta partijske resolucije iz leta 1936, lahko opazimo neko svojevrstno »sredinstvo« tudi ob stališčih, ki jih zastopajo Pijadejevi nasprotniki v svojih formulacijah. Pijadejeve nazore žigosajo za oportunistem¹⁴, likvidatorstvo, pasivizem in (v nekaterih točkah, ki tu niso navedene) za panikarstvo, potiskajo jih poudarjeno na »desno«, pri tem pa opravijo, sicer bolj mimogrede, tudi z »levo« nevarnostjo, to je s pristaši tistih najbolj ekstremnih nazorov v taboru vahabitov, ki so bili poosebljeni, kot je to lepo vidno tudi v »Martovski revoluciji«, v Mihajlu Iviću.¹⁵ Resolucija je s tem zvest odsev političnih nasprotij, različnih presoj in nazorov, prihajajočih do izraza v obdobju Lepoglave 1934 in 1935 na konferencah in ob vsakodnevnih razpravah. Kot že rečeno, vahabiti tedaj vodstva partijske organizacije še niso imeli v rokah, kakor se to da razbrati iz resolucije,¹⁶ toda živahno so bili v ofenzivi, bili so v napadu in Moša Pijade jim je vračal milo za drago. V srž žolčnih razprav se je vedno znova vključevalo različno ocenjevanje neuspešne oktobrske gladovne stavke leta 1933 v Sremski Mitrovici in presoja marčnih demonstracij 1934 z vsemi razsežnostmi poznejšega petja revolucionarnih pesmi in nastopa na sodnem procesu, o čemer bo govor v drugem delu te razprave. V tem ozračju je Moša Pijade, ki je presojal za nepotrebne in celo škodljive marčne (in podobne) demonstracije, za ilustracijo svojih stališč napisal satirično pesnitev »Martovsko revolucijo«.

Da pa je »Martovsko revolucijo« spesnil prav v začetku leta 1935, je povzročilo še nekaj posebnih okoliščin. Že zgoraj sem navedel, da se je to zgodilo v času dveh njegovih pomembnih življenjskih jubilejev. Nekako v tistem času (v začetku leta 1935) je prodrla v Lepoglavo tudi novica, da si je neki kolhoz v Sovjetski zvezi privzel Pijadejevo ime.¹⁷ Rojstni dan, deseta obletnica »robovanja« in počastitev Pijadeja v Sovjetski zvezi so bili, morda skupaj, morda vsak zase, česar ni bilo mogoče dognati, povod za voščilo, ki so ga tovariši izročili jubilarantu in slavljenču ob slovesni priliki. Voščilo je zložil v verzih srbski pesnik Đorđe Jovanović-Jarac, ki je izviral iz nadrealističnega pesniškega kroga v Beogradu. Jovanović je v prigodnico zato, ker je pač Moša Pijade, čeprav jih je obsojal, svoj čas vendar krepko sodeloval pri marčnih demonstracijah, da bi ga zdaj nekoliko zbedel, vpletel verza:

in 1924 se je kot komit pridružil dr. Vukašinu Markoviću (komunistu, udeležencu oktobrske revolucije, ki je vodil gverilski boj proti srbskemu hegemonizmu). Po porazu tega gibanja je bil Mletič do leta 1928 na robiji, zaprt v Podgorici in na Cetinju, pozneje je emigriral v Sovjetsko zvezo, a se po letu 1930, vmes je v Moskvi obiskoval KUNMZ (komunistično univerzo narodnih manjšin zahoda), vrnil na politično delo v Jugoslavijo. Ob aretaciji leta 1932 je bil član jugoslovanskega partijskega vodstva. Od sredine 1933 je bil na robiji in v letih 1936 in 1937 tudi vodja kaznišiškega komiteja v Sremski Mitrovici. V pismu 9. decembra 1937 je CK KPJ (pismo je napisal tovariš Tito) kaznišiški komite, na čelu katerega je bil Petko Mletič... »zaradi protipartijskih metod in frakcionaške dejavnosti« odstavil, postavil pa je za pooblaščenca Mošo Pijadeja. (Izvirnik pisma v ARP (Arhiv radničkog pokreta) v Beogradu, podatek povzet po monografiji Alenke Nedogove o Tonetu Tomšiču. Po odpustu iz kaznišnice je po krajšem bivanju v državi Mletič leta 1939 odšel v Sovjetsko zvezo. Ker je svojo frakcionaško delovanje z robije poskušil prenesti tudi na organizacije zunanaj, ga je CK KPJ izključil iz KPJ. (Alenka Nedog, Tone Tomšič).

¹⁴ V pesnitvi »Martovska revolucija« Moša Pijade na naslovnih strani sam sebe imenuje »oportunist 1 likvidator Mladen Sestoglavac«.

¹⁵ Mihajlo Ivić, rojen 1893 v Duvnu, strojni ključavničar, udeleženec oktobrske revolucije, član komunistične stranke v Jugoslaviji od ustanovitve, leta 1931 član pokrajinskega vodstva v Beogradu, od leta 1930 ozko povezan s Petkom Mletičem (čeprav se je potem na robiji razšel z njim). Bil je obsojen 8. aprila 1932 na 3 let robije, ki jo je odslužil v Sremski Mitrovici in v Nišu. Izpuščen iz kaznišnice 2. septembra 1938. Okupator ga je 9. julla 1941 prijel, odpeljal v taborišče na Banjici in ga 17. julla 1941 usmrtil.

¹⁶ Milko Goršič je mnenja, da je Mletičev vpliv vendar tedaj že prevladoval. (Ustna izjava.)

¹⁷ Kar se odsulta tudi v pesnitvi, v verzu 166, ko pravi »Ali posle samo Mladen dobi selo«. (Mladen — Moša Pijade). Tega se spominja tudi Ing. Danilo Jejić. (Izjava 1973, pri avtorju). Radivoje Davidović-Kepa se spominja, da so tedaj v humorističnem listu Krava! napisali, da je dobil Moša Pijade v Sovjetski zvezi kolhoz Mošinsk... (Izjava 2. 4. 1974, Beograd, pri avtorju).

»Čestitamo, družo Mošo,
na liniju što si došo«

in s tem nekako namignil na to, da se je Moša s sodelovanjem pri demonstracijah pravzaprav izneveril svojim nazorom. No, Pijade je pesniškem izzivanju napisal pesniški odgovor. Jovanović je pripadal krogu vahabitov in neposredno nanje se je obrnil Pijade v prvih verzih svoje pesnitve, ko je napisal v »Posvetilu vahabitom«:

»Dragi moji vahabiti
Divlji kao trogloditi
Na čestitci vama hvala«. ¹⁸

Pesnitev je potem, baje celo v štirih izvodih, krožila v kolektivu političnih obsojencev v Lepoglavi in pri nekaterih povzročala kar precej hude krvi. Pijadejeve puščice so zadevale in prenekatero vahabitsko samoljubje je bilo ranjeno. Toda ko danes, po tolikih letih, »Martovsko revolucijo« analiziramo, lahko ugotovimo, da se je dvignila visoko nad neposredni cilj proženja satiričnih puščic v duhovno drobovje vahabitov, temveč se razodeva bralcu kot umetnina, ki se je sicer rodila iz ustvarjalnega zagona kot igriva, pestra humoristična tvorba, vendar notranje odtehtana in do skrajnosti obvladana. Pijadeja so Jovanovićevi verzi izbezali iz njegovega umetniškega medkrovja, da se je na poetski palubi spoprijel s svojimi nasprotniki, pri tem pa se je skrbno varoval, da ni prekršil etičnega kodeksa. Kljub težavnemu položaju, v katerem se je znašel zaradi posebnih okoliščin kaznilniškega življenja in naravnosti kolektiva obsojencev komunistov, je zazvenela njegova pesniška beseda umirjeno in dostojanstveno. Nič sovraštva, nič strasti in zagrenjenosti, nič črnine, temveč ubrana in od svetlobe preplavljena poetska vizija, v kateri se pred nami razgrinja pisan izrez iz kaznilniškega ambienta, kljub vsej ironiji in ob vseh drastičnih opisih vendar v celoti dvignjen v radoživost in vedrino. Kako zna pesnik opazovati, kako se spominja mnogih nadržbnosti, ko jih zarisuje v skopih, a poudarjenih potezah, kako z zanesljivo roko slikarja portretira in potem iz posameznih figur sestavlja veliko fresko! Pred nami se razvija kreativni postopek, sproščeno in neprisljleno; zunanji ritem in notranji tempo se virtuozno prilagajata situaciji in občutju, in imamo občutek, da smo priče dobro zrežirani in imenitno odigrani predstavi.

In zdaj si priključimo v spomin, da se je ta svetla, življenjskega optimizma zvrhana pesnitev Pijadeju rodila pravzaprav v času, ko je že deset let »robovanja« bilo za njim. Med temi so bila nekatera leta, ko je partija zunaj lahko dajala svojim članom v kaznilnici kaj malo moralne, kaj šele materlalne podpore, ko še ni bilo velikih kolektivov političnih obsojencev, kolektivov, ki so bili pozneje vendar vsaj do neke mere uspešni v boju proti nasiljem kaznilniškega režima in je tudi posameznik v njih bil bolj zavarovan; bili so časi, ko je posameznik bil skorajda povsem na milost in nemilost izročen kaznilniškim upravam. Takšna leta so marsikoga duhovno in fizično izčrpala. Pri Pijadeju se to ni zgodilo, pesniška vizija »Martovske revolucije« učinkuje na koncu njegovih desetih kaznilniških let kot inventurni obračun s pozitivno kreativno in moralno bilanco. Med napadi vahabitov, med katerimi je pač bila predvsem koplca mlajših političnih obsojencev, si je kdaj kdo privoščil, da se je ponorčeval iz Pijadeja, češ da je »izlapeli starac« (izmozganl starec), kot govorl sam o sebi v pesnitvi v verzu 113. Čeprav mu tega najbrž v obraz nikoli nihče ni rekel in

¹⁸ Tako neposreden nastanek pesnitve razlaga Radivoje Davidović-Kepa. (Izjava Danica Lazarević leta 1972 v Inštitutu za sodobno zgodovino v Beogradu).

se je to norčevanje bolj pletlo za njegovim hrbtom, je tem svojim obrekovalcem s to pesmijo odgovoril, da še ni za med staro šaro, da je še vedno čvrst in dovolj krepak za ustvarjanje in za boj.

2.

Za razumevanje zgodovinskih razsežnosti Pijadejeve pesnitve si je nujno ogledati dogodke, ki jih delo umetniško obravnava, v njihovem širšem časovnem okviru. Mitroviške marčne demonstracije v letu 1934 segajo s svojimi koreninami precej nazaj v leta bojev in trpljenja političnih obsojencev v tej največji jugoslovanski kaznilnici. V skupnih nastopih in razhajanjih ob gladovnih stavkah in drugih hudih preizkušnjah v boju proti kaznilniškem režimu so se oblikovala sorazmerja med posameznimi skupinami in včasih so se rojevali tudi zelo zapleteni odnosi znotraj njih. Med komunisti se je enotnost kolektiva vedno znova drobila ob različnih pogledih na notranjo organizacijo kolektiva, na vlogo stranke za kaznilniškimi zidovi ter na strategijo in taktiko boja proti kaznilniški upravi. Bilo je to obdobje, ko se je komunistični kolektiv razdelil na »proletarce« in »kulake« (med tiste, ki niso od nikoder nič dobili, in tiste, ki so jih podpirali svojci ali znanci), ko so se zaostriła nasprotja med ročnimi delavci in intelektualci ali pa se je en del celote (tako rečimo ob gladovni stavki leta 1931) izoblikoval iz tistih, ki so bili za stavko, drugi del pa iz nasprotnikov stavke. Najbolj enoten je bil kolektiv obsojencev komunistov v času pred marčnimi demonstracijami v Sremski Mitrovici pravzaprav določeno dobo po končani zmagoviti gladovni stavki leta 1932. Sredi leta 1933 je potem ta enotnost dosegla višek in so bili vsi mitroviški komunisti razen nekaterih posameznikov združeni v enotni skupnosti političnih obsojencev in v strankini organizaciji.¹⁹

Ko so se jeseni 1933 razmere v mitroviški kaznilnici zopet poslabšale, pa je bilo enotnosti komunistov ob vprašanju, ali naj gredo v ponovno gladovno stavko, konec. Stara nasprotja so oživelala, sekretar kaznilniškega komiteja Mihajlo Ivić je silil, da bi čimprej stopili v stavko, toda del komunistov je opozarjal na to, da ni dosežene enotnosti z nekomunističnimi, hrvaškimi in makedonskimi obsojenci in da stavka ni dovolj podprta od zunaj. Svaril da je celo Petko Miletić, ki je tedaj prišel iz samice v skupni zapor,²⁰ toda vsa opozorila so

¹⁹ Med viri, ki sem jih uporabil ob oblikovanju te študije in ob razlagi pesnitve same, so posebno pomembne publikacije: Moša Pijade, Izbrani spisi, I. del, 2. knjiga, IRP, Beograd, 1964. Alenka Nedog, Tone Tomšič, Zavod Borec v Ljubljani, 1969. Slobodan Nešović, Moša Pijade, in njegov čas, Miadinska knjiga Ljubljana — Prosveta Beograd, 1968. Nikola Rubčić, Robija. (Zapisei hrvatskih narodnih boraca), tiskarna Danica, Zagreb, 1938. Četrdeset godina, Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, Kultura, Beograd, 1960. Robija (Ljubiša Ristović, Savo Kržavae), NIP Republika, Zagreb 1968. Ivo Bernardić, Život iza železnih rešetki, Gradjanska tiskarna, Zagreb, 1937. Rodoljub Čolaković, Kazivanje o jednom pokoljenju, I, Naprijed, Zagreb, 1964. Gradivo Rdeće pomoći Jugoslavije iz fonda MOPR, ARP, Beograd. Robija, fond Sremska Mitrovica v ARP, Beograd in fond Sremska Mitrovica v ACK ZKS v Ljubljani. Razno gradivo v muzeju narodne osvoboditve v Mariboru. Izjave: Bane Andrejev, Milan Apih, Sime Balen, Radivoje Davidović, Milovan Djilas, Oskar Davičo, Milan Gavrić, dr. Pavle Gregorić, Milko Goršič, ing. Danilo Jejčić, dr. Dušan Kermavner, Ivan Ranzinger, Damas Sedmak, Jovan Veselinov, Srećko Vilhar, vse našete izjave pri avtorju Izjava Stevana Boljevića v ARP, fond »Sećanja«. Izjava Radivoja Davidovića v ARP, fond »Sećanja« in izjava Daniel Lazarević. Na tem mestu naj se zahvalim vsem, ki so mi bili pri raziskavah v pomoč, posebej tovarišici Ubavki Vujošević v ARP v Beogradu, ki me je opozorila na mnoge vire za študijo, in dr. Dušanu Kermavnerju, ki je elaborat kritično ocenil in mi vsestransko svetoval. Zahvaljujem se tudi tovarišu Niku Vrabiću, da mi je dal rokopis na razpolago, ter muzeju NO v Mariboru in ARP v Beogradu za vso pomoč.

²⁰ Izjava Petka Miletića na robiji v Sremski Mitrovici partijski organizaciji: navaja, da je bilo mesec in pol po njegovem prihodu iz samice postavljeno vprašanje stavke in da je bil na stališču, da se mora iti v boj za izboljšanje položaja, aii ne da gredo samo komunisti brez vednosti partije in brez dogovora s CK ter brez pritegnitve nacionalistov in vsaj enega dela osta-

bila bob ob steno. Iviću je uspelo, da je neznatna večina med komunisti izglašovala stavko. Dne 19. oktobra 1933 je 117 političnih obsojencev komunistov začelo gladovati. Gladujoče so pozaprlji v samice in jim vsiljevali hrano in nekatere celo oblekli v prisilne jopiče in jim hrano vliвали po gumijastih ceveh; tedaj je kaznilnica odmevala od kričanja in ropotanja kaznjencev, ki so demonstrirali proti takšnemu ravnanju. Ko je osmi dan stavke ministrstvo pravosodja odgovorilo negativno na zahteve političnih obsojencev, se je stavka začela krhati; nekateri so začeli skrivaj sprejemati hrano in po štirinajstih dneh je bila stavka zlomljena.²¹ Kaznilniški režim upravnika Milana Bralovića je izkoristil demoralizacijo in udaril po vseh političnih obsojencih. Komuniste in hrvaške nacionaliste je premestil v »mladinsko zgradbo«, kjer jih je popolnoma osamil. Med zahtevami političnih obsojencev v Sremski Mitrovici se je sicer že od nekdanj pojavljala zahteva, da bi jih prestavili v mladinsko zgradbo, kjer so zaradi manjših sob, parketa in večjih oken življenjske razmere bile videti ugodnejše.²² Toda nikoli si niso mogli predstavljati, da se bodo sem preselili v tako hudih okoliščinah. Pred vstopom v sobo se je moral zunaj na hodniku vsak posameznik popolnoma sleči tako kot prvi dan ob prihodu na robijo. Vsem so natančno pregledali vsa oblačila in jim odvzeli vse zasebne stvari. Tistim, ki so stavkali, in tistim, ki se niso udeležili stavke, so odvzeli svobodni sprehod, tako da je ostala samo ena ura tako imenovanega »mrtvega« disciplinskega sprehoda na dan. Na sprehodu nisi smel spregovoriti besede, ne spremeniti vrstnega reda. Za malenkosti je bilo treba na kazenski raport in v mračno celico temnico. »Kratko vezanje« je prišlo spet v uporabo. Uvedena je bila najstrožja cenzura knjig, ukinjeno je bilo kajenje itd. Udeležencem stavke pa so še posebej za tri mesece odvzeli pravico do knjig, pošte, paketov in kupovanja dodatkov k hrani za svoj denar. Poleg tega se je kaznilniška hrana poslabšala; to so posebej bridko občutili tisti, ki se še niso opomogli od izčrpanosti po gladovni stavki. Te okoliščine, v katerih so se znašli politični obsojenci po izgubljeni gladovni stavki v Sremski Mitrovici, opisujem v teh podrobnostih zato, ker sodijo že v neposredno predzgodovino marčnih demonstracij leta 1934, ki so v bistvu vendar planile na dan kot reakcija na to strahotno stanje.²³

Po izgubljeni gladovni stavki je razpadla partijska organizacija komunistov v mitroviški kaznilnici. Neuspeh stavke je med komunisti, ki so bili z izgubljeno stavko ob svojo organizacijo, povzročil najbolj mučno ozračje. Razvi-

lih obsojencev. »In sem zahteval, da se stavka prestavi, da se dobi nasvet od partije, a medtem... da pridobimo nacionaliste za stavko...«. Originalno besedilo v srbohrvaščini »Zapisnik saslušanja Sepe i Pome«, iz gradiva, ki ga je Martin Franekić predal 1940 v varstvo Josipu Zmalcu. ARP, fond Sremska Mitrovica, popisnik, škalla 3.

²¹ Pismo št. 5 »Dragi drugovi«, podpisano Janjić. Iz arhiva Rdeče pomoči Jugoslavije, CP 1934/178, ARP. Opis ljudi Alenka Nedog, Tone Tomšič, stran 83.

²² Izboljšanje je bilo v vsakem pogledu zelo relativno. Mladinsko zgradbo, okolje, v katerem se je odigrala »Martovska revolucija«, je izvrstno opisal Ivo Bernardić v svoji knjigi »Iza željeznih rešetki« na strani 64: »Razen težav zaradi slabega ravnanja so bile težave tudi zaradi neusrezne strukture stavbe in njene nezdrave okolice. V stavbi je bilo 11 sob in 38 samic. To je bila nesreča za politične obsojence, za katere je bilo vedno boljše, da so bili v manjšem številu sob, kajti zdaj se jih je moglo kot miši zapreti v večje število sob, ki so bile izolirane ena od druge in je mogla tako straža ravnati po mili volji. To je zmanjševalo možnosti odpora in sporazumevanja. Vse to je imela uprava pred očmi, ko je sklenila preseliti obsojencev v mladinsko zgradbo. K temu še tesno dvorišče, a zid ograje povsem ob stavbi. Dve manjši dvorišči namenjeni sprehodu, med njima stoji zgradba samic, s hodnikom povezana z zgradbo skupnih sob. Mali in ozki prostor za sprehod z visokim zidom je podoben škati in brez možnosti zračenja. Kadar zapiha tako pogostni sremski veter, se v tem ozkem in tesnem prostoru prah samo vrtniči, dvigajoč se in napolnjujoč robijaške prostore. V neposredni bližini zgradbe leži močvirje, legio smrada in vsakršne golazni. Vsakokrat, kadar se zvečer prižgo luči, napolnijo roji komarjev in silčnih insektov robijaške sobe. Vsako jutro zgodaj za budnico svinjska glasba. Tik za zidom leži velik kaznilniški svinjak, in kadar ga čistijo, se razleze strahoten in neznošen smrad po vsej stavbi. Ob tem pa še klice in kričanje stražarjev v nočeh, dvorišče pa je tesno in kričanje bučno odmeva...«.

²³ Ivo Bernardić, Iza željeznih rešetki, stran 63. Alenka Nedog, Tone Tomšič, stran 83. Arhiv Rdeče pomoči Jugoslavije, CP 1934/178, ARP.

jale so se dolgotrajne žolčne razprave o tem, kdo naj bi bil zakrivil poraz in kateri »stavkokazi« so res prispevali h kapitulaciji. Pod točo obtožb se je znašel z Mihajlom Ivičem na čelu stavkovni odbor, ki mu niso očitali samo slabih priprav za stavko, temveč tudi omahovanje med stavko samo in dejstvo, da ni nekaterih stavkajočih pravočasno obvestil o končani stavki.²⁴ V te razprave je posegel tudi Moša Pijade, ki je po končani stavki in po selitvi političnih obsojencev v mladinsko zgradbo prišel z večjo skupino političnih obsojencev iz Lepoglave. Poskusil je tovarišem, ki so se udeležili stavke, dopovedati, naj ne iščejo posameznih krivcev za neuspeh, če so od vsega začetka prevzeli kolektivno tveganje. In naposled je julija 1934, potem ko se je ponovno znašel v Lepoglavi, še tovarišem v Sremski Mitrovici napisal tiste direktivne teze, v katerih jih je opozoril, naj se nikar ne lotevajo nepremišljenih akcij. No, te teze, imenovane tudi »Manifest«, so bile potem januarja 1936 na VIII. partijski konferenci v mitroviški kaznilnici hud kamen spotike, medtem ko je oktobrsko gladovno stavko ista konferenca ocenila za pozitivno, revolucionarno dejanje.

3.

Potem ko je uprava mitroviške kaznilnice novembra 1933 večino svojih domačih političnih obsojencev (razen makedonskih narodnih revolucionarjev) premestila iz »velike« v »mladinsko« zgradbo, so v to stavbo pripeljali tudi politične obsojence iz ostalih kaznilnic v državi — ministristvo pravosodja je namreč odločilo, da jih koncentrira v eni sami kaznilnici.²⁵ Niso pa novodošlih pomešali s kaznjencl, ki so bili tukaj že od prej, predvsem ne s tistimi, ki so se bili udeležili stavke. Večjo skupino iz Lepoglave (Moša Pijade, Ivan Milutinović in drugi) so namestili v sobo šest ali »šestico«, »šestko«, kakor so jo imenovali. Sem so pripeljali tudi dr. Pavla Gregorića iz požarevske kaznilnice (Zabele) ter dr. Salomona Levyja (ki pa ni ostal v sobi), Ivana Rancingerja, Jovana Trajkovića in Josipa Justa iz moške kaznilnice v Mariboru. Naštetim so februarja 1934 pridružili še dva Slovence, Konrada Wenigerholza (Milka Goršiča) in Borisa Vojnilovića, ki sta že sredi novembra 1933 prišla v Sremsko Mitrovico in odsedela tri mesece v samotni celici.²⁶ Dr. Salomon Levy je še pred marčnimi demonstracijami po ponovni premestitvi naposled pristal v sobi številka deset, v »desetki«. Ta soba je za razumevanje Pijadejeve pesnitve posebno pomembna, saj so iz te sobe prihajale direktive, ki so uravnavale potek demonstracij. V tej sobi je bilo namreč nekaj komunistov, ki so v kaznilnici odigrali vidnejšo vlogo, med njimi nekateri, ki so v Sovjetski zvezi bili na KUNMZ, pa so zato tej sobi, kakor se tega spominja Jovan Veselinov, obesili vzdevek, da je »oficirska«. In naposled, v tej sobi se je tudi osnovala, kot prlpoveduje Milko Goršič, novembra 1933 »radnička vlada«, imenovana CIO (centralni iniciativni odbor), po razpadu partijske organizacije začasno vodstvo komunistov v Sremski Mitrovici. Kot lahko razberemo iz Pijadejeve pesnitve, so to vodstvo sestavljali Crni Doka — Jovan Veselinov,²⁷ Papa Mudri — Josip

²⁴ Podatki dr. Dušana Kermavnerja, Izjava, pri avtorju, Radivoje Davidović, Izjava, pri avtorju. Govor Pere Panikera na X. konferenci, ACK, ZKS, fond Sremska Mitrovica. Pismo Toreja — Borisa Vojnilovića — CK KPJ, ACK, ZKS, fond Sremska Mitrovica, itd.

²⁵ Pijade Izbrani spisi, kronologija, stran 921: »Na osnovi odredbe pravosodnega ministristva z datumom 10. april 1933 je izvršena koncentracija političnih obsojencev po zakonu o zaščiti države iz vseh kazenskih zavodov v državi razen iz Zenice.«

²⁶ Izjava Ivana Rancingerja 22. 2. 1972, pri avtorju. Izjava dr. Pavla Gregorića, MG 294/3, ARP. Spomini dr. Salomona Lewyja, Robija, Zagreb, 1968, stran 406 do 411.

²⁷ Jovan Veselinov, rojen 1910, politični delavec iz Banata, strojni ključavničar, od 1923 član sindikate zveze kovinarskih delavcev, 1926—1930 KUNMZ, 1930 aretiran v Ljubljani, 1931 obsojen na 15 let robiže, bil v Lepoglavi in Sremski Mitrovici, odkoder je avgusta 1941 pobegnil, 1941 organizator NOB v Vojvodini, 1953—1957 predsednik izvršnega sveta LR Srbije, zdaj član sveta federacije, narodni heroj.

Kraš²⁸ in Šepa Komita — Petko Miletić. To vodstvo je po bridkih izkušnjah izgubljene gladovne stavke zastopalo sicer bolj umirjena stališča kakor pred njim Ivičev kaznilniški komite, toda tudi ta stališča so bila toliko »leva«, da je Pijade CIO v svoji pesnitvi prištel med »vahabite« in ga ironično imenoval »slavni triumvirat, ustanovitelj neznanstvenega vahabizma«.

Pijadejev opis centralnega iniciativnega odbora se značilno vpleta v razmere, ki so tedaj vladale med političnimi obsojenci komunisti v Sremski Mitrovici. Stara nasprotja iz prvih let po šestojanuarski diktaturi so nekako še vedno delovala, kar se tudi odsvita v Pijadejevi pesnitvi, toda vedno bolj je stopal v ospredje problem »vahabizma«, vahabitskega levičarstva (ultra levičarstva).

Začetki levičarstva segajo pravzaprav v Sremski Mitrovici po podatkih dr. Dušana Kermavnerja v 1931. leto.²⁹ Tedaj naj bi bil to pojem za oznako »zelo ostrega, zelo čistega, pravovernega in ekstremnega gledanja na revolucionarni boj«. Skupina, ki je zastopala ta stališča, spočetka menda ni imela večjega vpliva med komunisti. K veljavi je levičarstvu pripomogel šele Mihajlo Ivič, ki je prišel sredi leta 1932 v kaznilnico in je kot sekretar kaznilniškega komiteja zastopal zelo ekstremna stališča. Tedaj so za vahabite začeli označevati na robiji tisto vrsto komunistov, ki so bili nasprotniki »taktiziranja« in privrženci brezkompromisnega boja proti kaznilniški upravi, ki so zahtevali vedno novih akcij, četudi so le-te mejile na avanturizem. Moša Pijade jih je zelo natančno predstavil na začetku svoje »Martovske revolucije« skozi rekla, ki so bila takrat splošno znana na robiji: »Borba radi borbe, vika radi vike«, »Dadu! Nam pečenje, tražičemo čorbu« in »Dobar komunist mora glavom kroz duvar«.

Mihajlo Ivič je po ponesrečeni oktobrski gladovni stavki izgubil na ugledu. Tedaj je pričel stopati v ospredje Petko Miletić, ki je po procesu maja 1933 pred sodiščem za zaščito države prišel v kaznilnico s slovesom velikega revolucionarja. Ko ga je januarja 1934 Proleter postavil ob stran Dimitrovu in Thälmannu in ko so na robiji nekako v tistem času prebrali pismo CK KPJ z dne 3. avgusta 1933, ki je bilo vtihotapljeno v kaznilnico čez Ljubljano³¹ in je Petka Miletića priporočalo za voditelja partijske organizacije, je bilo dovolj pogojev, da med komunisti v kaznilnici zavzame vodilen položaj. Njegova velika politična prednost je bila tudi v tem, da je pred oktobrsko gladovno stavko, kot sem že omenil, priporočal temeljitejše priprave in odložitev stavke (glej pojasnilo št. 20). Junaški nimb, ki ga je obdajal, zlasti po poročilu v Proleterju junija 1933 o njegovem obnašanju pred policijo in na sodišču, je privlačeval predvsem mlajše ljudi, zlasti ekstremiste, da so se pričeli navezovati nanj. In čeprav ni bil Miletić v tistem času na ekstremnih pozicijah, je bila obsodba »leve« nevarnosti na VIII. partijski konferenci januarja 1936 v Sremski Mitrovici sprejeta pod njegovim vplivom; vsekakor se je strinjal v obsodbi »oportu-

²⁸ Josip Kraš, 1900—1941, narodni heroj, politični delavec, član KPJ od 1928, v delavskem gibanju od svojega dvajsetega leta v sindikatu prehrabnih delavcev v Zagrebu (bil je pek), leta 1929 obsojen na 5 let robije. Bil je član CK KPH, izvoljen na prvem kongresu KPH, a član CK KPJ izvoljen na peti državni konferenci, vodil vstajo v Kordunu, na Baniji, v Gorskem Kotaru, 18. oktobra 1941 padel na ulicah Karlovca v boju z ustaši.

²⁹ Dr. Dušan Kermavner, Izjava, 17. 8. 1972, pri avtorju.

³⁰ Definicija »vahabitov«, kot jo je navedel ing. Danilo Ježič: »Vahabiti so v glavnem bili kričači... treba je čimveč kričati, tako zvana permanentna akcija na robiji, praktično doslikral pristaši Petka Miletića, ampak celo Petko Miletić jih ne bi vedno priznal za svoje... Okoli lebc se mora razprostrati krič in vik. Ves čas so trajale oslrc diskusije, kaj na robiji početi, ali kričati in hoditi na raporte ali pa se učiti.« (Iz izjave, konec julija 1971, pri avtorju.)

³¹ Milko Goršič: »Jaz in Vojnilovič sva prinesla pismo CK noler (v copale villo), Fedor Kovačič nama ga je prinesel v zapor, in ko sva prišla v Sremski Mitrovici iz samice v skupno sobo, smo pismo šele odprli in prebrali. V tem pismu je bil Miletić slavljen kot junak.« (Iz izjave 26. 2. 1972, pri avtorju.)

nizma« in »likvidatorstva« umerjenih Pijadejevih nazorov o življenju in delovanju v kaznilnici.

Petko Miletić dolgo ni prišel do večine v kolektivu komunističnih obsojencev na robiji, toda do napetosti med njim in Mošo Pijadejem je moralo prejši ali slej priti. Navsezadnje je bil Moša Pijade že toliko let v kaznilnici in je izražal svoje nazore formiran kot komunist iz prve polovice dvajsetih let in oborožen z bogatimi kaznilniškimi izkušnjami (pa tudi s spoznanji, ki so izvirala iz njegovega drugovanja z Josipom Brozom-Titom v Lepoglavi), medtem ko je Petko Miletić in z njim znaten del »vahabitov« prišel na robijo iz atmosfere, ko so v KPJ vnašali geslo oborožene vstaje, razglašajoč »revolucionarno situacijo«, primerno za oboroženi boj.

Vse to se zelo močno odsvita v obeležju Pijadejeve »Martovske revolucije«, kar nas lahko zavede, da si ustvarimo sodbo o stanju in razmerah med obsojenci komunisti v tistem času v Sremski Mitrovici, gledano samo s tega zornega kota. V resnici pa se je samo nekoliko bolj poudarjeno nakazovalo tisto, kar je Petka Miletića in njegove tovariše privedlo v naslednjih letih na frakcionaško pot, kot je njegovo delovanje ocenil CK KPJ v svojem pismu komunistom v Sremski Mitrovici 9. decembra 1937.³² Miletićev vpliv se je v tistem času v kaznilnici vendar lahko uveljavljal edino do te mere, kot je to ob strogi izolaciji med posameznimi sobami bilo možno in kolikor so politične razprave in osebna razhajanja pri ocenjevanju položaja prihajali do izraza v delovanju CIO.³³ Ta pa je bil zadolžen za to, da je v tem najtežjem položaju pomagal reševati osnovna življenjska vprašanja med političnimi obsojenci komunisti.

Čeprav je okrutni režim kaznilniškega upravnika Milana Bralovića poskušal z vsemi sredstvi udušiti sleherni organiziranost političnih obsojencev, so se po porazu v oktobrski gladovni stavki komunisti kljub najhujšemu nasilju presenetljivo hitro podali na delo. Iznajdljivo so vzpostavili zvezo med posameznimi sobami po dušnikih, oknih, podstrešju in celo skozi straniščno kanalizacijo, ter po rovu, skozi katerega je vodila napeljava za centralno kurjavo. Takoj po prihodu tovarišev iz Lepoglave je steklo kulturno-prosvetno delo. Po podatkih Radivoja Davidovića-Kepe so formirali v vsaki sobi prosvetni odbor, v desetki (kjer je bil CIO) pa osrednji prosvetni odbor.³⁴ Na osnovi prejšnjih izkustev so hitro izdelali enoten skupni učni program. Predvideno je bilo preučevanje zgodovine delavskega gibanja, politične ekonomije, dialektičnega materializma ter nacionalnega in kmečkega vprašanja. Za pomožne predmete so bili izbrani zemljepis s težiščem na ekonomski geografiji, nadalje matematika, fizika, kemija in tuji jeziki. Pomanjkanje literature so reševali s prepisovanjem. Tako se spominja Davidović, da je Moša Pijade prevedel fragmente iz angleške knjige »Handbook of Marxism«, Ognjen Prica je prevedel knjigo »Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft« (Wittvogel), Ognjen Prica je tudi na novo prevedel Komunistični manifest, ki so ga potem prepisovali.³⁵ Otokar Keršovani je napisal »skripta« o nacionalnem in kmečkem vprašanju. Prepisovanje se je delilo med sobami. V vsaki sobi so bili izbrani takšni, ki so imeli čitljivo pisavo (pisali so

³² Glej pojasnilo številka 13.

³³ Ivan Ranzinger: »To je bilo novembra 1933, tekla je že diskusija o analizi stavke. Analiza je potekala v 6 na čelu z Mošo Pijadejem... Štab pa je bil na 10. Diskusija je načenjala vprašanje; ali je prišlo do stavke ob pravem času, ali je sploh bila nujna, ali je bila dovolj podprta od zunaj. V glavnem je obravnavala taktiko in strategijo vodenja stavke. Ta diskusija je zelo počasi potekala po »kiblogramu« (pošiljanju pošte skozi straniščno cev, op. F. F.). Moša Pijade, ki je celo stvar vodil, je teoretično analizo podkrepil, analiziral napake, med drugim je bilo tu vprašanje Ivlića, ki ni šel v stavki do konca, potem vprašanje ljudi, ki po samiceh niso bili obveščeni o koncu stavke...« (Iz izjave 22. 2. 1972, pri avtorju).

³⁴ Radivoje Davidović, ARP, Sečanja, MG 2144.

³⁵ Dr. Dušan Kermavner je mnenja, da so te stvari bile prevedene že prej, vsekakor pred letom 1933, nekaj morda že 1931. (Opomba k prvi varianti študije)

s tiskanimi črkami) in po šest jih je sočasno po diktatu enega pisalo šest primerkov. »Najtežja problema sta bila papir in črnilo,« našteva Davidovič, »niti enega niti drugega ni bilo dovoljeno imeti ali si pridobiti. Če je kdo dobil dovoljenje za pisanje pisma, mu je stražar prinesel list papirja in črnilo. Ob tej priliki se je vedno vzelo ‚malo ušura‘, a to ni bilo dovolj, ker se je na dan prepisovalo na stotine strani. Trikrat na teden smo dobivali robijaški črno kavo iz cikorije — to smo uporabljali, toda to črnilo je bilo blede in se je razlivalo.« Potem ko pisuje Davidovič, kako so še izdelovali črnilo iz orehovitih luščin in zarjavelih žebeljev, ki so jih potegnili iz robijaških cokel, govori naposled o nabavljanju papirja: »Bralović ni dovoljeval niti toaletnega papirja, ukazal je naredniku Stevanu Husnjaku, ki je bil postavljen za poveljnika zgradbe, da ima toaletni papir v pisarni pod ključem. Vsako jutro smo dobili dnevni obrok po dva lističa — za eno sobo 40 do 60 lističev. Pa smo vendar porabili v pomanjkanju drugega papirja cele ‚tone‘. Samo Komunistični manifest je bil prepisan v 20 primerkih.«³⁶

Spominskih zapisov o razmerah, v katerih so živeli politični obsojenci v mitroviški kaznilnici ob koncu leta 1933 in v naslednjem letu do izbruha marčnih demonstracij, je precej.³⁷ Nešteto je podrobnosti, ki bi jih lahko navajali iz njih, in vsaka bi po svoje dopolnila grozljivo sliko bede, človeške stiske, mučnega poniževanja in najrazličnejših prepovedi, s katerimi je kaznilniška uprava pritiskala na politične obsojence. Vsa pričevanja so si enotna v tem, da so takšne razmere povzročile eksplozivno atmosfero. Obdobje, ko se je moralo sleherno organizacijsko delo med političnimi obsojenci opravljati v največji tajnosti, ko so morali najpreprostejše potrebščine za izobraževanje pridobivati v večni nevarnosti, da bo uprava pri kom odkrila list papirja, skrito knjigo ali pisalo, kar bi spravilo v nevarnost celotno z največjim naporom vzpostavljeno organizacijo in priklicalo nad kolektiv točo disciplinskih kazni, ni moglo trajati v nedogled, prelomilo pa se je z marčnimi demonstracijami in dogodki, ki so jim sledili.

4.

Dne 6. februarja 1934 je Moša Pijade predal upravniku kaznilnice v Sremski Mitrovici vlogo političnih obsojencev z zahtevo po znosnejšem režimu nad političnimi obsojenci v mladinski zgradbi. Moša Pijade je formuliral zahteve v 18 točkah: prosto nabavljanje knjig, revij in časopisov, sprehod na svežem zraku tri ure na dan, neovirano gibanje v zgradbi, medsebojno zamenjavanje hrane in izboljšanje prehrane, možnost pisati dvakrat mesečno družinam in prijateljem, preselitev vseh političnih obsojencev, ki so ostali v stari zgradbi in v drugih kaznilnicah v državi, v mladinsko zgradbo itd.³⁸ Ministrstvo pravosodja je zelo dolgo molčalo in šele 19. julija 1934 te zahteve odbilo z motivacijo, da so neprimerne.³⁹ Medtem pa je v mitroviški kaznilnici že davno prišlo do dogodkov, ki jih Moša Pijade opisuje v »Martovski revoluciji«.

³⁶ Enako kot pojasnilo številka 35. Ivan Ranzinger: »V tej situaciji je kulturno-prosvetni center (centralni odbor, tam je bil vodja Otokar Keršovani) izdelal načrt za izobraževanje, ki se je med drugim ravnal tudi po velikosti kazni, sestavljali je študijske programe, najhitrejši so bili ‚ekspress kružki‘, za tri mesece, ki so obravnavali najnovejše direktive partije. Potem so bili krožki za delavce, ki so trajali 6 mesecev, obširnejši krožki, ki so trajali eno leto, krožki nad dve leti in študijski krožki, preračunani na štiri leta. V teh so grupe študirale politično ekonomijo, filozofijo. To je bilo v začetku 1934, novembra 1933 smo prišli, decembra so tekale diskusije, težišče je bilo izobraziti čimveč ljudi, med nami pa tudi niso bili vsi komunisti.« (Izjava 22. 12. 1972, pri avtorju).

³⁷ Glej pojasnilo številka 13.

³⁸ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 922.

³⁹ Enako.

Dr. Salomon Levy opisuje položaj neposredno pred demonstracijami takole: »Upravnik kaznilnice Milan Bralović je bil zelo oster in znan po svoji grobosti. Uporabljal je sistem najostrejšega kaznovanja. Ni se ustrašil ničesar. Rad je kaznoval s temnico. To je bila zelo stroga kazen. Zapornik je triindvajset ur prebil v popolni temi, za eno uro pa je šel na sprehod na dvorišče. Bralović je običajno prisodil petnajst dni temnice. V začetku leta 1934 sta bila vržena v temnico poleg drugih tudi Stanko Paunović, delavec iz Niša, in Petar Grubor iz Like. Nismo se mogli sprijazniti s tem, da naše tovariše mečejo v temnico. Zaradi tega je bila v nevarnosti naša šola v mladinski zgradbi. Zato je partijsko vodstvo v kaznilnici začelo pripravljati večjo akcijo. Njena izvedba je bila v načrtu za april. O tem je bilo potrebno obvestiti komuniste zunaj, na svobodi, razložiti jim razmere, v katerih živimo, in jih zaprositi za pomoč. Medtem pa so se obrnili dogodki v drugo smer.«⁴⁰

Neznaten prepir na kaznilniškem dvorišču je povzročil spontan izbruh političnih obsojencev, trenutna vznemirljivost v kolektivu je prerasla v demonstracije.

Šime Balen, ki je bil obsojen kot hrvaški nacionalist, a se je pozneje priključil komunistom, se je na sprehodu potegnil za svoje bolne tovariše, ki jim je zdravnik dovolil sončenje, stražar Prokić pa ni hotel o tem nič slišati. Balen se je s stražarjema sprl, ta ga je poslal na raport in obsodba se je glasila: deset dni disciplinske celice, temnica s trdim ležiščem in postom. Šime Balen je kazen nastopil, med kaznijo pa je, kot se tega spominja dr. Salomon Levy, zbolel. Zato je zaprosil, da ne gre na enourni sprehod, ki mu je vsak dan pripadal, temveč da mu med tem časom, ko bi moral na sprehod odprejo železne oknice, ki so zatemnjevale njegovo celico, da se celica prezrači. Poveljnik zgradbe Stevan Husnjak je to odbil. Ko je naslednjega dne, to je bilo 2. marca 1934, prišel čas za sprehod, Šime Balen ni hotel ven in je ponovno prosil, da mu oknice odprejo. Ker ga niso uslišali, se je povzpел na okno, prijel za okensko mrežo in začel butati v oknice, da so se te odprle, toda priskočil je stražar Prokić, ki je sicer bedel nad sprehajalci, in oknice zaloputnil. Balen ni odnehal in je brcal naprej. Stražar Prokić je izvlekel sabljo, da bi na oknicah utrdil zgornji zapah, ki ga ni mogel doseči z rokami. Vtem pa so se oknice vnovič odprle in bi se bil Balen, ki je brcal, skoraj nabodel na sabljo. Tedaj se je od vrste sprehajalcev odtrgal politični obsojenec komunist Radivoje Davidović-Kepa, nahrulil stražarja in odločno zahteval, da ostanejo oknice Balenove disciplinske celice odprte. Vnel se je prepir, v katerega so se vmešali še drugi obsojenci sprehajalci, glasni protesti pa so privreli še z drugih oken samotnih celic in z oken skupnih sob, najprej iz desetke, iz katere je bil Šime Balen in ki je ležala v pritličju, skoraj nasproti Balenovi celici. Tako se je začelo tisto dogajanje, kar imenuje zgodovina »marčne demonstracije«, a Moša Pijade ironično »marčno revolucijo«.

Ta podrobni opis uvodnih dogodkov, ki so 2. marca 1934 potem bliskovito prerasli v hrupen, tri dni trajajoč protest, sem sestavil iz spominskih izjav Radivoja Davidovića-Kepe,⁴¹ Šimeta Balenā⁴² in dr. Salomon Levyja.⁴³ Delno sem ga dopolnil tudi s podatki iz knjige Nikole Rubčića »Roblja«. Rubčić poleg tega navaja, da tudi ostali disciplinsko kaznovani politični obsojenci 2. marca niso hoteli na sprehod, ker bi se bili morali sprehajati v stran v neposredni bližini velikega smetišča, da ne bi prišli v stik z drugimi političnimi obsojenci bolniki, ki so bili tudi takrat zunaj. Tem disciplinsko kaznovanim obsojencem pa so za

⁴⁰ Roblja, Zagreb, 1968, stran 408 do 411.

⁴¹ Radivoj Davidović, izjava Daniel Lazarević, 28. 3. 1972.

⁴² Šime Balen, izjava, 2. 3. 1972, pri avtorju.

⁴³ Dr. Salomon Levy, enako kot pojasnilo številka 40.

tisto uro, ki je bila namenjena sprehodu, verjetno odprli oknice in je tako samo Šime Balen na izrecno Husjakovo povelje ostal v temi.

Potek marčnih demonstracij je opisan v različnih spominskih sestavkih; poročila, zlasti v zvezi s poznejšim protestnim petjem in sodnim procesom junija 1933 v Sremski Mitrovici, najdemo v partijskih dokumentih, v fondu Rdeče pomoči Jugoslavije, ki je sestavni del dokumentacije MOPR.⁴⁴ Slikovit opis dogodkov je objavil Ivo Bernardić v svoji brošuri »Iza železnih rešetki«. Najbolj celovito in pregledno poročilo pa je prineslo glasilo Komunistične stranke Jugoslavije Proleter v številki 4—5, na straneh 14 in 15, julija 1934. Poročilo navajam v celoti, ker v svojem neposrednem opisu podaja vse bistvene elemente dogajanja in reproducira ozračje, v katerem so se razvijali mitroviški dogodki; bistveno prispeva k razumevanju Pijadejeve pesnitve.

»2. marca so bili prvič, odkar smo bili premeščeni v mladinsko zgradbo, puščeni naši bolni tovariši na sprehod. Toda ker so se ob tem času sprehajali tudi naši tovariši, ki so bili disciplinsko kaznovani, so te — da bi obvarovali njihovo osamitev — prestavili v mračen in senčen kot, kjer se je poleg tega še razprostiralo smetišče. Tovariši so takšen sprehod odklonili, sleherni je ostal v svoji celici in vsi so hkrati postavili zahtevo, naj bodo oknice na temnici hrvaškega nacionalista Šimeta Balena za to uro odprte. Medtem ko so Balen in drugi zahtevali, da se odprejo oknice Balenove celice, so prispeli na dvorišče, ki je ležalo pod njegovo celico, naši bolniki. Na dvorišču nasproti so se začeli sprehajati naši zaporniki iz samotnih celic »cuvaksi«. Medtem Balenu niso hoteli odpreti oknic. Balen je pričel razbijati. Temu razbijanju so se takoj pridružili tovariši iz celic, potem pa tovariši iz skupnih sob. Nastalo je vsesplošno razbijanje, žvižganje, kričanje, vzkliki, parole... Vsa stavba je bila enotna. Nekatere so popokale šipe. Ob okna so priletele menažke in od njihovega udarca v okenske mreže je odmevalo kot v kakšni velikaški kleparski delavnici. Na nekaterih oknih so obsojenci namestili nekakšen čolniček, ki je s premikanjem sem in tja udarjal krepkeje in bolj hitro kot strojnica. Soba št. 6 je razpela med svoji dve okni rjuho, na kateri je bilo izpisano »Hočemo tri ure svobodnega skupnega sprehoda«. Soba št. 2 je sešila dvoje rjuh po dolgem in razpela med štiri okna zahtevo »zraka in knjig«. Soba št. 7 (»ustaši«) je obesila na svoje okno veliko hrvaško zastavo, spremljajoč izobešanje zastave z narodnoosvobodilnimi gesli. Soba št. 5 (hrvaški nacionalisti) je prav tako izobesila hrvaško zastavo iz papirja. To zastavo se je posrečilo stražarjem sneti. Poleg tega je bilo nameščenih nekaj rdečih zastav. Oglašala so se gesla »dajte nam zraka«, »dol z mrtvim sprehodom«, »dol z reakcionarno cenzuro«, »živel Spasoje Stejić« (ki so ga obdržali v drugi zgradbi). Ta »robijaška« gesla so dopolnjevala razna politična gesla, zaradi katerih nas sedaj postavljajo pred sodišče.⁴⁵

Posamezne demonstracije so bile, posebno predpoldne prvega dne, neorganizirane. Klicalo in tolklo se je brez reda. Vsak je vzklikal tisto, kar mu je pač prišlo na misel. Naslednji dan je bilo že boljše. Tolklo se je po četrť ali pol ure, potem je nekdo zaklical »razpali« in dvesto do tristo porcij in drugih predmetov je tresnilo ob mreže in okenske deske. Pričelo se je žvižganje, zavijanje in tuljenje. Vse je bilo slišati, samo ne normalnega glasu. To se je nadaljevalo s prekinitvami. Ponoči smo molčali. Naslednjega dne so se demonstracije nadaljeva-

⁴⁴ Fond Rdeče pomoči Jugoslavije v ARP, v Beogradu.

⁴⁵ Ivan Ranzinger se spominja zanimive podrobnosti: »V sobi smo imeli na zidu okrasek iz črne barve, Moša Pijade ga je strugal in iz nastrugane barve napisal na bele rjuhe »Dajte nam kruha, dajte nam zraka«. Te rjuhe smo obesili na okno, da se je daleč videlo. Točno od mladinske zgradbe se je videlo na železniško postajo v Sremski Mitrovici.« Pa še druga podrobnost »Vsaka soba je pela drugo pesem, da je bilo kakor v čebeinjaku.« (iz izjave 22. 12. 1972, pri avtorju.)

le do večera. Tega dne je šel upravnik skozi vse sobe in izjavil, da ne da nič. V neki sobi je izjavil: »Tu bo prišlo do krvi, pazite, kaj počenjate.«⁴⁶

Na sprehod nas niso puščali. Pustili so jih vsega 26, večinoma nacionalistov in radičevcev. Še prvi dan so takoj predpoldne poklicali orožništvo in policijo na pomoč. Naslednji dan (3. marca) je zmanjkalo vode. Nekateri so govorili, da čistijo rezervoar. Po preteku ene ure je bilo vsem jasno, da je vodovod za mladinsko zgradbo zaprt. Uprava se je odločila; da nas pokonča z žejo. Ponoči so pripeljali na dvorišče 32 orožnikov in 18 policistov.

Šele naslednjega dne zvečer smo zopet dobili vodo. Tega dne nam niso dali niti hrane. 5. marca smo odklonili sprehod. Ko je četrtega upravnik obšel vse sobe, smo vsi molče obležali na posteljah. 6. marca podnevi so orožniki od spodaj grozili, da bodo-streljali, če se bo kdo pokazal na oknih. Zvečer so po vseh sobah zopet odmevale pesmi.

Evo, to je naš boj. Zdaj nam zaradi vsega tega odvzemajo knjige, priboljške, črnilo in pravico do pisanja in sprejemanja pisem in obiskov. 50 od nas so predali sodišču in sodili nam bodo po zakonu o zaščiti države. Nekateri od tistih, ki so jih izročili sodišču, bi morali kmalu oditi na svobodo. Mitrovica postaja pravi pekel, iz katerega nas buržoazija ne bo pustila žive ven, niti tedaj, ne, ko odsedimo svojo kazen. Pomagajte nam, tovariši, vi zunaj, z vašim bojem!»

Proleter seveda v zadnjem delu svojega poročila opisuje dogodke, ki so se zvrstili po tridnevni demonstraciji in neposredno v Pijadejevi pesnitvi ne odmevajo, dopolnjujejo pa celoto zgodovinskega ozadja »Martovske revolucije«. Zanimivo je, da v Proleterju ni podatka, da so politični obsojenci po tridnevni demonstraciji napovedali enomesečno protestno stavko, ki je bila prav svojevrstna: mesec dni niso šli na sprehod.⁴⁷

Upravnik Bralović je uporne in bojevite politične obsojence hotel z disciplinskimi kaznimi, ki so našete v Proleterju in so bile izrečene za dobo petih mesecev, pripraviti k pokorščini. Toda v mladinski zgradbi je vrel naprej in je prišlo najprej 7. marca in potem vnovič 16. marca do izbruhov. Tokrat so politični obsojenci po sobah demonstrativno prepevali prepovedane pesmi. Ob preiskavi, ki je sledila, je sicer večina to svoje petje zanikala, le v »šestki« so, kot je razvidno iz resolucije VIII. partijske konference januarja 1936 v Sremski Mitrovici, v dogovoru s CIO, vsi razen dveh prepevanje priznali. Z Mošo Pijadejem na čelu so, kot se tega spominja Milko Goršič, preiskovalcem izizvalno izjavljali: »Pel sem, pojem in bom pel revolucionarne pesmi!«

Zdaj je kaznilniška uprava segla po najskrajnejših sredstvih, poklicala je na pomoč sodišče. Komuniste iz sobe številka 6 je 12. aprila 1934 prijavila zaradi prepevanja prepovedanih revolucionarnih pesmi pa tudi zaradi demonstracij od 2. do 4. marca. V to prijavo je vključila obtožbo proti Radivoju Davidoviću-Kepi še posebej kot povzročitelju incidenta na dvorišču, prepira, ki je marčne demonstracije pravzaprav sprožil.⁴⁸ Poleg tega je uprava kaznilnice v drugi prijavi obtožila sobo številka 7, v kateri so bili zaprti hrvaški narodni revolucionarji, češ da so med demonstracijami klicali: »Dol s krvavim kraljem!«⁴⁹ Običajni

⁴⁶ Okoli kaznilnice so se pričeli zbirati ljudje iz sosesčine, ki jih je potem, kakor opisuje Moša Pijade, pregnala vojska, ki da je obkrožila kaznilnico. O tem govori tudi Grga Janek v spominskem zapisu (Robija, Zagreb, 1968, stran 409) in dodaja, da so ljudje, ki so izstopali na postaji v Sremski Mitrovici, prihajali in spraševali, kaj se dogaja.

⁴⁷ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 923.

⁴⁸ Enako. Obtožnica državnega tožilstva v Sremski Mitrovici KK 311/1934, številka 161, z dne 12. aprila 1934. Zgodovinski arhiv PK ZKS za Vojvodino, Novi Sad, dok. št. 14753 in 14755. Slobodan Nešović, Moša Pijade in njegov čas, stran 235 do 237.

⁴⁹ Nikola Rubčić, Robija, stran 32 in 33. Rubčić omenja, da je bil na posebnem procesu obsojen tudi komunist Pašaga Mandjić na eno leto robije.

postopek na sodišču je stekel in za 13. junij 1934 je bila določena glavna razprava proti komunistom. Okrožno sodišče v Sremski Mitrovici je odločilo, naj poteka razprava v poslopju kazenskega zavoda v Sremski Mitrovici, pri tej odločitvi je vztrajalo kljub protestom Moše Pijadeja in njegovih tovarišev.⁵⁰

Sodne razprave proti Moši Pijadeju in njegovim tovarišem na tem mestu ne bi podrobneje opisovali, ker to presega okvir te študije. Sodišče je izreklo obsodbo 21. junija 1934.⁵¹ Manj znane so nekatere podrobnosti, kako se je Komunistična stranka Jugoslavije trudila, da bi čim natančneje obvestila javnost o tem, kar se v Sremski Mitrovici dogaja, in da bi bila obtoženim tovarišem v pomoč. Dne 20. marca 1934 je Rdeča pomoč iz Jugoslavije poslala mednarodni organizaciji pomoči revolucionarjem (MOPR) pismo,⁵² v katerem je sporočila vest o marčnih demonstracijah v Mitrovici in o represalijah, ki jih izvaja kazniška uprava nad političnimi obsojenci. Dne 1. maja 1934 je jugoslovanska Rdeča pomoč naslovila vsem svojim organizacijam in sodelavcem RP v državi obvestilo (pismo št. 3) o pripravljajočem se procesu v Sremski Mitrovici.⁵³ Prinaša podatek, da bo postavljenih pred sodišče 25 komunistov, in med njimi (po leg Moše Pijadeja) našteva tudi Petka Miletića (kar ni odgovarjalo resnici). Sporoča, da je v pripravi več protestnih akcij v državi (na Hrvaškem in v Beogradu), in daje navodila, naj se njene organizacije povežejo z gibanjem za amnestijo, da je nujno povsod prirediti protestne shode in s teh shodov poslati protestne brzojavke ministrstvu pravosodja in okrožnemu sodišču v Sremski Mitrovici. V to akcijo naj bi se vključila vsa dobrodelna, pravniška, zdravniška in kulturna združenja ter delavska in kmečka društva. Rdeča pomoč tudi obvešča svoje člane o vzporedni protestni akciji v inozemstvu.

Podoben apel je jugoslovanska Rdeča pomoč naslovila na svoje organizacije še 28. maja 1934.⁵⁴ V njem je izražena skrb, da mnogih predvidenih akcij ne bo mogoče izpeljati in naj organizacije koncentrirajo vse svoje sile, da bi lahko poslale pravniško delegacijo na sojenje; prišlo naj bi vsaj do protestnih zborovanj na univerzah, kar bi našlo odmev tudi v tujini. To pismo je podpisalo začasno vodstvo Rdeče pomoči v Jugoslaviji. V tem pismu je tudi ponovno omenjena vzporedna akcija, ki je tekla v inozemstvu. Dejansko je CK KPJ opozoril Ligo za zaščito človeških pravic na proces proti Moši Pijadeju in tovarišem in ta je poslala k razpravi v Sremsko Mitrovico svojega zastopnika dr. Etienna Milhauda kot opazovalca.⁵⁵

Kolkor⁵⁶ je dejansko kje v državi prišlo do protestnih akcij, te niso spremenile položaja. Proces je stekel in obsodba, ki jo je prebral 21. junija 1934 predsednik sodnega sveta, dr. Stevan Rogulja, je bila porazna: Moša Pijade, Milorad Petrović, Stevan Boljević, Mustafa Pašić, Đuro Pucar, Mita Aleksić, Jovan Trajković, Milan Mijalković, Momčilo Đorđević, Branko Solarić, Branko

⁵⁰ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 923 in 924, registrira proces takole: »V zgradbi kaznišnice v Sremski Mitrovici je potekalo sojenje Moši Pijadeju in njegovim tovarišcem, ki jih je kazniška uprava obtožila, da so organizirali in se udeležili demonstracij 2. in 3. marca, da so nastopali z izvalnimi protidržavnimi gesli in da so 7. in 16. marca peli revolucionarne pesmi, ki so pozivale k zrušitvi državne ureditve. Med sojenjem je Moša Pijade dodal svojemu branilcu advokatu Bori Prodanoviću rjuho, ki jo je doslej skrival pod srajco in na kateri je bilo napisano »Kruha, zraka, vode!« — »protidržavna gesla« zaradi katerih so bili obtoženi. Govor Moše Pijadeja na procesu, na katerem je kot obtoženec bremenil tožilce, so pozneje razmnožili v več izvodih, ki so nato krožili med političnimi obsojenci.

⁵¹ Zelo obširno je opisal potek razprave Slobodan Nešović v knjigi Moša Pijade in njegov čas na straneh 240 do 250.

⁵² ARP, CP 1934/46. V nasprotju z izredno realnim poročilom v Proleterju julija 1934 je ta prva informacija precej alarmantna, češ da so politični obsojenci složno razorožili vse stražarje, prebili strop in se povzpeli na strehe... odkoder so klicali na pomoč mimoidoče, meščane in potnike z vlakov...

⁵³ ARP, CP 1934/72 Pismo RP vsem organizacijam in RP pomočnikom.

⁵⁴ ARP, CP 1934/91.

⁵⁵ ARP, CP 1934/120, CP 1934 Milhaudovo poročilo o razpravi v Mitrovici.

Bujić, Franjo Jelavić, Branimir Friedmann, Antun Salaj, Josip Just, Ivan Ranzinger, Đuro Kožar, Jovan Milutinović, Pavle Gregorić, Boris Vojnilović in Konrad Wenigerholz so prejeli vsak po dve leti dodatne robije h kazni, ki so jo že imeli odsedeti, Radivoje Davidović pa tri leta... Davidović je bil že tretjič obsojen na robiji; v kaznilnico je prišel obsojen na 4 leta, s tremi dodatnimi obsodbami si je nabral vsega 15 let. Zato ga je Moša Pijade v svoji pesnitvi imenoval »Kepa Četverokazneni«. ⁵⁶

Proleter je prinesel avgusta 1934 v številki 6—7 obsodbo in ob njej načelen komentar. Predvsem ugotavlja, da ni bilo petje revolucionarnih pesmi pravi razlog za sodbo, ki ji ni primere v zgodovini, temveč da je sodbo v prvi vrsti narekovalo »razredno sovraštvo buržoazije proti neuklonljivim borcem proletariata«. Za drugi razlog za sodbo navaja težnjo, da se tovarišem, ki so že odsedeli kazen ali pa bi jim ta v kratkem potekla, onemogoči, da bi odšli na svobodo. Tretje: s takšno sodbo naj bi poskusili preprečiti komunistično vzgojno delovanje med političnimi obsojenci v kaznilnici. In naposled, četrtič: obsodba naj bi bila opravičilo za režim grobega ravnanja s političnimi obsojenci.

Dne 20. julija 1934 je vodstvo patronatskega delovanja Rdeče pomoči Jugoslavije razposlalo »vsem centralnim organom« okrožnico št. 19 s podnaslovom »Sojenje upornikom iz sobe št. 6 v Mitrovici«. ⁵⁷ Najprej so našeta imena obsojenih (18), potem ugotavlja okrožnica, da je prav dejstvo, da so se obsojeni komunisti zavzeli za hrvatskega »ustašo« Šima Balena in da se komunisti nasploh postavljajo na čelo vseh kaznjenjskih bojov in s svojim bojem osvajajo simpatije vseh ostalih kaznjencev, izžvalo divjaški bes diktature. V nadaljevanju prinaša okrožnica odlomek iz mitroviške obsodbe in iz obrazložitve jemlje tista dva odstavka, ki značilno razkrivata, kakšno sliko si je sodišče ustvarilo o poteku prve faze marčnih demonstracij 2. in delno 3. marca 1934. Odlomek se glasi:

»Z izjavami prič, a posebno priče Ilije Prokića in Nedeljka Vukasibovića, je ugotovljeno, da je kaznjeneц sobe št. 6 Radivoj Davidović insceniral izpad proti paznikoma kazenskega zavoda, zahtevajoč povsem nepooblašćeno, da mora paznik Ilija Prokić odpreti okno na temnici, v kateri je bil kaznjeneц sobe št. 10 SIMO BALEN, ki je bil disciplinsko kaznovan. Kaznjencu Davidoviću to ni bilo dovolj, temveč je začel s formalnim govorom, pozivajoč tovariše, ki so bili na sprehodu, in to tiste iz bolnice kot tudi novince iz celic, naj se ne sprehajajo v mirnem sprehodu, temveč v svobodnem skupnem sprehodu; to se mu je tudi posrećilo. Nadalje se je po izjavi teh prič kaznjeneц Davidović dal dvigati od okna do okna, pozivajoč kaznjence v posameznih sobah k upor. Pri tem je kričal: »Dol s krvavim Beogradom!«, »Dol z beograjskimi krvniki!«, »Dol s krvavo upravo!«, »Dol s krvavim Bralovićem!«.

V nasprotju s predpisom, a izzvani od kaznjence Davidovića, so ostali omeñjeni kaznjenci na sprehodu ne samo dve do tri ure popoldne, temveč so svoj sprehod podaljšali vse do mraka, ko so se umaknili v sobe. Med razgrajanjem kaznjence Davidovića je trajalo ves čas po sobah oglušujoće treskanje, ki se je nadaljevalo tudi ves dan 3. marca tega leta, a nadaljevalo bi se še naprej, če zaradi takšnega ravnanja kaznjencev uprava kazenskega zavoda ne bi bila prisiljena za vzpostavitev reda in miru v samem zaporu zaprositi za oboroženo pomoč od zunaj.«

⁵⁶ Iz Proleterja, avgust 1934, številka 6—7. Dokumenti o sojenju so v zgodovinskem arhivu PK ZKS za Vojvodino, Novi Sad, KZP 215-80-1934 (Navedba iz knjige Slobodana Nešovića, Moša Pijade in njegov čas, stran 739).

⁵⁷ ARP, CP 1934/120.

Okrožnica patronastega vodstva jugoslovanske Rdeče pomoči se končuje s podobnimi ugotovitvami, kot jih je že prinesel Proleter v svojem poročilu o procesu. Odlomek iz obsodbe, ki jo okrožnica navaja, če ga podrobneje analiziramo, pa dejansko izraža tisti osnovni motiv, ki je v resnici privedel kaznilniško upravo do tako strahotnih represalij: navdajal jo je strah pred vedno bolj razraščajočo se revolucionarno upornostjo političnih obsojencev. Tako navsezadnje vendar naslov »Martovska revolucija« in celotna vsebina Pijadejeve pesnitve daleč preraščata ironično satirični ton zasnove do avtentičnega, v bistvu tako pretresljivega dokumenta, iz katerega razbiramo skozi umetniško govorico sporočilo o političnih in človeških razsežnostih življenja in boja političnih obsojencev med obema vojnama v kaznilnicah stare Jugoslavije.

Dne 17. septembra 1934 je skupina obsojencev z junijskega procesa pri okrožnem sodišču v Sremski Mitrovici vložila zahtevek za obnovo procesa, da bi dosegla znižanje kazni vsaj tistim, ki se jim je robija sicer že iztekala ali pa celo že iztekla, kot je bilo to pri dr. Gregoriću, ki bi bil moral 1. maja 1934 domov in so ga že iz okrožnih zaporov v Sremski Mitrovici pripeljali v kaznilnico na razpravo. Vloga za obnovo procesa je bila v štirih dneh odklonjena.⁵⁸

Glasiło Kominterne Rundschau, ki je izhajalo v Baslu, je v številki 50, 13. septembra 1934, napisalo, »da so se obtoženci pred sodiščem spremenili v tožnike zaradi barbarskega ravnanja z njimi v zaporih pod fašistično vojaško diktaturo v Jugoslaviji«. ⁵⁹ Proleter je v številki 2—3 za februar in marec 1935 prinesel poziv »Prostost Moši Pijadeju!«, v katerem izraža bojazen, »da sta se vladajoča buržoazija in njena policija očitno odločili, da M. Pijadeju ne bosta pustili, da bi živ prišel na prosto. Dne 6. septembra 1935 pa je dr. Milhaud v Pravdi v Moskvi objavil svoje vtise s procesa. ⁶⁰ Jugoslovanska Rdeča pomoč je tudi 10. avgusta 1934 poslala MOPR obširno gradivo s procesa proti 26 obtoženim. ⁶¹ Poleg tega je na MOPR poslal s procesa izčrpno poročilo dr. Etienne Milhaud. V tem poročilu ne opisuje samo sodne razprave, temveč tudi zanimivo pripoveduje, s kakšnimi težavami se je moral boriti, da je sploh lahko prisostvoval procesu, da je moral dobiti posebno dovoljenje od zunanjega ministra Subotića, kako si je v družbi petnajstih branilcev ogledoval sobe v mitroviški kaznilnici itd. ⁶²

O procesu proti hrvaškim narodnim revolucionarjem iz sobe številka 7 je malo podatkov. Tudi ta proces je potekal za zidovi kaznilnice in ne v prostorih okrožnega sodišča v Sremski Mitrovici. Nikola Rubčić v Robiji opisuje, kako se je demonstrativno pelo opoldne tistega dne v mladinski zgradbi, ko se je začelo sojenje. Iz Rubčićeve brošure povzemam obsodbe: dr. Viktor Gutić eno leto robije, Ante Dobrila, Julije Lenac, Vladimir Sečka, Nikola Devčić, Juraj Frković, Nikola Agančaić, Albin Hameršmit in Josip Japunčić po 10 mesecev robije, a Jucó Rukavina 6 mesecev odvzema vseh priboljškov in olajšav.

Dne 21. junija je ministrstvo pravosodja (na isti dan, ko je bila v Sremski Mitrovici izrečena sodba proti komunistom) na predlog odposlanca ministrstva pravosodja z dne 6. marca in kaznilniške uprave z dne 6. in 9. marca 1934 odločilo, da mora Moša Pijade v skupini 66 političnih obsojencev komunistov in hrvaških narodnih revolucionarjev zaradi organiziranja marčnih demonstracij in udeležbe pri njih iz kaznilnice v Sremski Mitrovici v kaznilnico v Lepoglavi.

⁵⁸ Zgodovinski arhiv PK ZKS za Vojvodino, Novi Sad, zapisknik z dne 17. septembra 1934, sestavljen v pisarni kazenskega zavoda v Lepoglavi, in sklep okrožnega sodišča v Sremski Mitrovici Kzp 215/1934-7 z dne 21. september 1934. (Povzeto po knjigi Slobodana Nešovića, Moša Pijade in njegov čas, stran 251 in 252.)

⁵⁹ Podatek iz knjige Slobodana Nešovića, Moša Pijade in njegov čas, stran 739.

⁶⁰ Enako.

⁶¹ ARP. CP 1934/128.

⁶² ARP. CP 1934/135.

vi.⁶³ Radivoje Davidović se spominja, kako se je že 26. junija začelo pregrupiranje, kako so jih naslednjega dne odpeljali na postajo in vkrcali v »furgone«, vagone za Lepoglavo, kako so spotoma v Zagrebu na železniški postaji peli internacionalo in kako so naslednjega dne zvečer prispeli v Lepoglavo.⁶⁴ Iz nemirne Sremske Mitrovice, kjer so še dan pred odhodom demonstirali ob obletnici strelav na hrvaške poslance v skupščini,⁶⁵ so prišli v Lepoglavo, v kateri so z nič manjšo zavzetostjo kot v mitroviški kaznilnici nadaljevali svoj boj. Med drugim so iz Mitrovice pretihotapili komunisti v Lepoglavo tudi precej študijskega gradiva za politično in kulturno izobraževanje.⁶⁶

5.

Prihod v Lepoglavo opisuje Radivoj Davidović:⁶⁷ »V Lepoglavi so politične obsojence pričakali s pripravljenimi skupnimi sobami za 10 do 12 ljudi. Komunisti niso trčili časa, že po dveh dneh so nadaljevali delo po načrtu iz Sremske Mitrovice. Tu je bilo enostavneje, ker so dovoljevali pisalni pribor in papir v paginiranih zvezkih. V jeseni 1934 smo dobili v Lepoglavo prve prevode Kapitala.⁶⁸ Moša Pijade je posamezne avtorske primerke prepisal na tovariše, ki so imeli najdaljšo kazen. Takoj smo začeli Kapital predelovati, deset nas je prišlo na en primerek.«

Moša Pijade se je znašel skupaj v sobi z Ivanom Milutinovićem, Ognjenom Prico, Andrijo Hebrangom, Danilom Jejčičem, Damasom Sedmakom; Dušanom Kermavnerjem, Jovanom Veselinovom, Dordom Jovanovićem, Petrom Gruborjem in drugimi.⁶⁹ Zasedba sobe se je sicer od časa do časa spremenila, v glavnem pa velja za tisti čas, ko je Moša Pijade pisal »Martovsko revolucijo«. Pesnitev je zorela in nastajala v relativno za tisti čas kar dovolj ugodnih okoliščinah in razmerah. Damas Sedmak pripoveduje v svoji izjavi:⁷⁰ »Dobro se spominjam, kako je Moša pisal to pesnitev. Mi smo imeli, razdeljeno po urniku tudi ure 'mirnega časa', poleg predavanj, krožkov in konferenc. Moša je hotel s to pesnijo prikazati nekako figuralično, kako so vabahiti pritiskali na možgane ljudi.« Tudi ing. Danilo Jejčič se spominja raznih podrobnosti:⁷¹ »Meni je Moša pesnitev sprti prebral, ko jo je pisal. Sedel sem poleg njega. Še zdaj ga vidim, kako je, od časa do časa obrnil očala na čelo in se sladko zasmeljal, ko je bil mnenja, da se mu je kaj posebno posrečilo. Tisti ep je potem cirkuliral in ljudje so kritizirali. Moša je svojo pesnitev pisal nekaj dni, in to na papirne odrezke, ki smo jih dobili iz knjigovoznice.« Tudi Milovan Đilas⁷² v podatkih omenja, da se spominja, da je Pijade to pesnitev napisal v Lepoglavi, kako so jo brali po sobah in so se nekateri ob njej smejali, a drugi jezili. Po njegovem mnenju je Pijade pesnitev hotel nadaljevati, toda nikoli ni prišel do tega. Oskar Davičo pa trdi nasprotno, da je Pijade nadaljevanje tudi napisal in je to bilo celo mnogo obširnejše kot ohranjena uvodna pesnitev.⁷³

⁶³ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 924.

⁶⁴ Radivoj Davidović, Izjava, 2. 4. 1974, pri avtorju.

⁶⁵ Alenka Nedog, Tone Tomšič, stran 135.

⁶⁶ Enako kot pojasnilo št. 64.

⁶⁷ Radivoj Davidović, ARP, Sečanja, MG 2144.

⁶⁸ Pijade, Izbrani spisi, kronologija, stran 924: »Založba 'Kosmos' v Beogradu izda drugi del Kapitala, Kritika politične ekonomije od K. Marxa. Delo je iz nemščine prevedel M. Porobić (Psevdonim Moše Pijadeja). Prevod je za tisk priredil Veselin Masleša.«

⁶⁹ Podatki dr. Dušana Kermavnerja in Jovana Veselinova. Tudi Damas Sedmak, izjava, 23. februarja 1972, pri avtorju.

⁷⁰ 28. 2. 1972.

⁷¹ Izjava, julij 1971, tudi ustni vir.

⁷² Izjava, 26. 3. 1972, pri avtorju.

⁷³ Izjava, 24. 3. 1972, pri avtorju. Bane Andrejev je mnenja, da je ohranjeni primerek samo prepis, original da je bil lepše opremljen. Ustni vir.

Vedno znova so živahne razprave o dogodkih v Sremski Mitrovici, zlasti od gladovne stavke naprej, razburjale duhove. Resnično, snovi je bilo dovolj. Sicer je napisal Pijade svojo poslanico tovarišem v mitroviški kaznilnici, a s tem zadeva nikakor ni bila končana. Konec koncev, v njem je vendar živel umetnik — in napisal je svoj umetniški manifest o marčnih demonstracijah. Nizal je verz na verz v času, ko so v kolektivu vrele razprave, ali je bila politika centralnega iniciativnega odbora v Sremski Mitrovici ob demonstracijah in ob sojenju pravilna, ali ni bil preveč popustljiv proti »desno oportunističnim« elementom, ali so bile marčne demonstracije revolucionarno dejanje ali pa »nekomunistične in avanturistične.«⁷⁴ Moša Pijade je izoblikoval svojo pesniško sodbo o marčni »revoluciji«. Tako je med načelne razprave, uokvirjene v politično frazeologijo, spregovoril v pesniški govoric; svojim tovarišem je postregel z umetnino, zvrhano sicer včasih jedko zabeljenega, a toplega humorja in tako širokosrčnega razumevanja ljudi.

⁷⁴ Vse to je potem obravnavata že večkrat navedena VIII. partijska konferenca januarja 1936 v Sremski Mitrovici. Vsebina tedanjih razprav je posebno navzoča v resoluciji o delu mitroviške organizacije od oktobra 1933 do avgusta 1935, v točki 1, oddelek B, s posebnim poudarkom ocene marčnih demonstracij (kot se je pač izoblikovala pod vplivom Mitetševih prihrancev): »Kolektiv s CIO na čelu, ki je bil izbran po stavki, je uvidel prej storjene napake partijske organizacije in nadaljeval aktivistično politiko, osvobajajoč se prejšnjih napak, kar je pokazalo delo pri konsolidaciji kolektiva in graditvi enotne fronte. Toda pri tem svojem delu je pred marčno akcijo in med njo zagrešil druge napake (nezadovoljujoč boj proti desno oportunističnim elementom, povezovanje protestne demonstracije proti nečloveškosti stražarjev z akcijo za tri ure skupnega sprehoda, ki bi se morala začeti nekoliko pozneje, liberalno vodstvo akcije, nesposobnost zaradi raznih oportunističnih elementov, da pričajo hrvaške narodne revolucionarje, da se morajo sobe mešati med seboj na sprehodu, a ne, da ostanejo v sobi in ne gredo na sprehod, predaja vodstva v roke omahljivih elementov, priznavanje 23 tovarišev (nasprotno direktivi prvega CIO) preiskovalnemu sodniku, da so prepevali revolucionarne pesmi, kot direktiva drugega CIO, da se na sodni razpravi petje prizna). — Zato so tendenciozne in netočne ugotovitve v poročilu mitroviškega KK (kazniškega komiteja, op. F.F): da so partijska vodstva v Mitrovici leta vodila nekomunistično politiko in da so oktobrska stavka in marčne demonstracije nekomunistične in avanturistične. Cilj teh ugotovitev je samo opravičiti poznejši pasivizem in likvidatorstvo bivšega mitroviškega KK...».

Odiomek iz resolucije navajam, ker dopolnjuje še z dodatnimi podrobnostmi dosedanje opise marčnih demonstracij in zelo natančno predstavlja obseg in vsebino razprav med komunisti v mitroviški in lepoglavski kaznilnici v obdobju dveh let. V jedru celotne navedbe je ocena demonstracij. Mitroviški kazniški komite je torej (v resoluciji, ki ni ohranjena) najprej ocenil marčne demonstracije politično negativno, zdaj, januarja 1936, pa je ta ocena spremenjena...


Med podrobnostmi v resoluciji je tudi vidno, da sta se po marčnih demonstracijah tja do sodnega procesa zvrstila dva CIO, prvi, ki je menil, da ni potrebno priznati petja, in drugi, naj se petje prizna. Tudi te podrobnosti se vključujejo v širši okvir nastanka Pijadejeve pesnitve.

Slavnoga Triumvirata,
osnivača nenaučnog vahabizma
Crnog Đoke, Pape Mudrog, Šepe Komite,
njihove mlade perjanice
Kepe Četvorokaznenoga,
nenadmašnog Grlatog Jovice,
Marka Konfuzije i Šima Podrumoljubca,
Mite Kravala,
Vetrogonje Čelavca Porcijoglavca,
komesara Rileta i Brkajlije Čileta
i
nebrojenih drugih slavni^h junaka
Vahabita, Mladoturaka, Porcijaša,
kao i oportuniste i likvidatora
Mladena Šestoglavca,
Pere Panikera
i ostale oportunističke bagre
Veleslavni podvizi
zvani

MARTOVSKA REVOLUCIJA

iliti:

Šta napravi robija od ljudi!
Tragičan spev u ? pevanja



Slavnoga Triumvirata,
osnirača nenaučnog vaha-bitizma
Crnog Đoke, Pape Mudrog, Šepe Komite,
njihove mlade perjanice
Kepe Četvoro-kaznenoga,
nenadmašnog Grlatog Jovice,
Marka Konfuzije i Šima Podrumoljubca,
Mite Kravala,

Vetrogonje Čelavca Porcijoglavca,
Komesara Rileta i Brkajlije Čileta
nebrojenih drugih slavni^h junaka
Vaha-bitu, Mladoturaka, Porcijaša,

kao i oportuniste i Likvidatora
Mladena Šestoglavca,
Pere Panikera
i ostale oportunističke baagre

Vele slavni podvizi
zvani

MARTOVSKA REVOLUCIJA

iliti:

Šta napravi robija od ljudi!

Tragičan spev u ? peranja

Motto:

Borba radi borbe, vika radi vike.
Ovaj spev, Pevanje prvo

Dadu l'nam pečenje, tražićemo čorbu.
Krtija Marko

Dobar komunist mora glavom
kroz duvar.
Jedan koji je to rekao u
gunguli pa se ne zna ko je.

»Du Geist der Freiheit der die Brust erregt,
Im Kerker leuchtest du mit hellster Pracht,
Denn in dem Herzen tront dann deine Macht
Das nur um deinetwillen Fesseln trägt«

(Byron, The prisoner of Chillon)

Ihr Vahabiten, euch gebührt mein Acht,
Ihr habt durch mutge Tat das Wort belegt
Das Byron sprach — in deutscher Übersetzung
Verzeih mir, Byron, für diese Verletzung.

Motto

Borba radi borbe, nika radi nika
ovaj svet, boranje pivo

Dodu' nam pecenje tezičemo carbu
krajnja masna

Dobar komunist mora glavom
kroz duvaz

Jedan crpi je to razno -
gunguli pa se na ran do je

"Du Geist der Freiheit der die Brust erregt,
Im Kerker leuchtest du mit hellster Pracht
Denn in dem Herzen tront dann deine Macht
Das nur um deiner willen Fesseln trägt"
(Byron, The prisoners of Chillon)
Ihr Vahabiten, auch gebührt mein Acht,
Ihr habt durch mutige Tat das Wort belegt
Da Byron sprach - in deutscher Übersetzung
Verzeih mir, Byron, für diese Verleumdung.

POSVETA VAHABITIMA

Dragi moji Vahabiti
Divlji kao trogloditi
Na čestitci vama hvala,
Radujem se što ste smelo
5 Proslavili svoje delo
Kada vam se zgodila dala.

Još srećnijim mene pravi
Što istini mesta daste
I kleveti za vrat staste:
10 Ne rugam se vašoj slavi,
Ne grdim je i ne psujem
Nit joj vrednost umanjujem.

Da pokažem da je tako
Eto celi ep sam spevo!
15 Teška žrtva, znađe svako,
Jer ja nikad nisam pevo,
Al šad moram, jer sam spozno
Da je bilo ?

Vašom sam se slavom zgrejo,
20 Ona dađe mladost starcu.
Pa jer sam se slatko smejo
Bardu vašem, dugom Jarcu,
Primte šalu i vi meni
I još pozdrav moj crveni.

-
18. Znak pitanja stoji umesto reči koju
slogač nije mogao da pročita. Možda treba da
stoji grandiozno, a možda i sasvim grozno.
Neka čitaoci popune po sopstvenom nađenju.

Posveta Vahabitima

Dragi moji Vahabiti
Dielji kao tragloditi
Na tjestici mama krala,
Radujem se što ste smelo
Proslavili svoj delo
Kada mi se zgodu dala.

Ja i sredujim meke prave
Što izlazi ništa daste
I kleveti za vruć stajše:
Ne neguju se vašoj slavi,
Ne godim ja i ne psujem
Šit' joj vrednost umanjujem.

Da poručim da je tako
Eto celi ep sa m' spavao!
Teška žrtva, žude svaka,
Jer ja nikad nijam pero,
Al' kad moram, jer sam govorio
Pa se bilo ?

Vasom sam se slavom zgrejo,
Ona dade mladost starcu.
Pa jer sam se slatko snužo
Bardu vašom, dugom jarom,
Quinte šuku i mi usom.
I još poručim svoj erveu.

16. Inače pitanju stoji umesto reči: koju
slaganje nije mogao da pročita. hvala treba da
stoji grandiozno, a uoči i sasvim grozno.
Kao citacii papuše po sopstvenom nahođenju.

MARTOVSKE REVOLUCIJE

PEVANJE PRVO

Pre godinu dana
Na današnji dan
— Slavni Drugi Mart —
Revolucije je Glavni Stan

5 Dao znak za start:
Za veliku bunu
Što slična tajfunu
Stvori tolki lom,
Da je svetu trulom
10 Buržoaskom, mrskom,
Zapretio slom.

Na prozoru od Desetke
Iza rešetke
Stoji slavni trio:

15 CIO
(Do sada je uvek šaren bio:
Levo-desno-srednji,
Ali danas, na dan boja,
Svi su samo jednog soja
20 Svi su samo jedna boja,
Svi su samo prednji.)

Tu su Đoka, Papa, Šepa —
A k'o kurir služi Kepa.

Pod prozorom od samice
21 Mračne tamnice,
Gde se s mrakom Šime bori
Bajonetu pandur trže
Da mu prozor s njom otvori
25 Ali Kepa skoči brže
Pa se očas tude stvori

Martovske Revolucije

Pevaufe pjesa

Pre godinu dana
Na današnji dan
- Slava! Dugi Kurt -
Revolucija je Glava! Stun
5 Dao znak za start:
Za veliki bunu
Što slična tržimnu
stvari toli lom,
Da je svet u tulumu
10 Turčinom, urokom,
Zapretio slovu.

Na prozoru od Bojake
Ica rešetke
Stoji slava trio:
15 @JO.

(Bojaka je unak sava bio:
Levo- desno- srednje,
Ali davor, na dan boja,
20 Svi su sava je dicio goja
Svi su sava jedna boja,
Svi su sava prednji.)
Tu su Doka, Papa, Šepa -
A ko' kuriz služi Kepa.

Pod prozorom od savaice
24 Neračne tavaice,
Gde se s unalom šimo bar
Bojatu pandur tvrje
Da mu prorok s ugom otvari
25 Ali Kepa skoči brže
Nisocijas tude stvari

I podviknu: »Hoćeš stati!
»Natrag trgni bajonetu,
»Mi ne damo Šima klati!
30 »U mladosti punom cvetu!«
Čuvši šta to Kepa zbori
Desetka se za čas cela
Na rešetke već popela,
Junačko joj srce gori
35 Željno da se gužva stvori;
Stare su to crte njene politike:
Borba radi borbe, vika radi vike!

Povod beše sasvim sitan
Al' za Cio vrlo bitan,
40 Prosto ko poručen
I brzo odlučan.

Usred opšteg uzbuđenja
Doka daje naređenja
Rad' opšte mobilizacije
45 Dok Papa daje stilizacije,
Parole i proklamacije
O »položaju situacije«

Onaj treći — šta da kažem! —
On se samo češka
50 I veselo smeška
Na celu gungulu,
Ta ona će jednim
Udarcem poštenim

J podvikuni, Hečes slati!
"Naträg trgu bajonetu,
"Ni ne dauo žima slati
30 "u mladosti punom metu!"
Čuži, šta ko Kepa zbori
Desetka se za čas čala
Na rešetko ued popela,
35 Junatko joj sice gori
Željno da se žurva strori:
Stara su to erla upane politiko:
Borba radi borbe, vika radi vike!

Povod beše sačuvati sitan
40 Del za Cio urlo litan,
Prosto ko paručen
I brzo odlučan

Usred opšte urbuštenija
Doga daje narudženja
Rad' opšte mobilizacije,
45 Dok Papu daje stilizacije,
Parole i proklamacije
O "polarizaciju situacije"

Onaj žuci - šta da kažu! -
50 On se samio češka
I veselo gvaška
Na celu gungulu,
Ta ma će jednim
Udarcom protivom

55 Ubiti dve muhe
(Ili barem buhe) —
Porušiće kulu
Mladenovu štetnu
Koja bi rasulu
Dovela kolektiv,
60 A' još drugu krupnu
Ukloniće smetnju:
Doneće nam šetnju
Slobodnu i skupnu
Kućnoga reda korektiv;
65 Jednom reči: slom mrskog fašizma
I oportunizma.

I grunu masa na komandu
U mačju bandu,
Soba za sobom, sprat za spratom
70 Za drugom brat, i drug za bratom,
Svi zaneseni ovim ratom,
Sav skupni zatvor — bez broj četiri,
Al' tu pušu drugi vetri,
Tu plačipičke kolo vode
75 I vodama režimskim brode —
I samičari, braća naša,
(Ali bez konduitaša),
I bolnica se digla cela
Kao avet jedna bela
80 Što uteče od apela,
Pa i podrum mračni tu je
Da u borbi učestvuje,
Čak i kujna, leglo mira
Koja davno likvidira,

55 rebiti dve unke
(76 barem bihe) -
Poručice kuku
mladenom i tetu
Kaja bi rasula
60 Havela kolektiv,
A još drugu krupicu
uclonice suetuju
Dixie nam šetuju
Slobodu i skupinu
Kućnoga reda koraktis,
65 Jednom reči: slom uskog fašizma
I oportunizma.

I grunu masa na komandu
u maju bandu,
70 Soba za sobom, sprat za spratom
Za drugom brat, i drug za bratom,
Svi zanosem svim ratom,
Sav skupni ratom - bez brig četri,
Al' tu puče drugi vetri,
75 Tu platipičke celo vade
I vodama rečunjskim brode -
I samitar, brata naša,
(Al' bez kondutaša),
I bolnica se digla cela
Kao anet jedna bela
80 Što uteče od opela,
Pa i podruin uračini tu je
Da u borbi učestvuj,
Cak i kupa, leglo mira
Koja davno likvidira,

85 Dade sada jednog borca
Iza brda od krompira —
Sve se diže na reč Kepe
Da je befel to od Šepe

90 Sve udari u lom, raboči, seljaci,
Intelektualci, došljaci, starinci,
Cuvaksi, taktikom Gavrićevi đaci,
Borci proleterski i Hrvatske sinci,
A već rekoh — to su sigurni podaci
Otpali su samo neki pojedinci —

95 I Mladen na svoje zaboravi teze
Pa ko besan sada u porciju veze.

E sad me družu
Pripustite Muzi
Besnoj i pomamnoj,
100 S kosom kó oluja
S grudima kó bura,
Lepoticu omamnoj
Ljutoj kao guja;
Samo takva cura
105 Crvenoga ruha,
Borbenoga duha,
Kojoj mesto lire
Glupe i starinske
Ispod ruha vire
110 Puške izistinske,
Može vašem pesniku
Ovog čuda vesniku —
Izlapelom starcu
Koji ni izbliza nije ravan Jarcu —
115 Dati rečima krila a snage udarcu.

85. Tade gada jednog korca
Tza brda od kroupitza -
Sve se diže na reč: Kupa
Da je befel to od Šepa.

90. Sve udari u lom, raboti, seljaci,
Intelektualci, vojska, starinci,
Cunaksii, tuckom Jansilevi staci,
Boorci proleterski i Hrvatcke sinai,
A od rečot - to su sigurno podaci
Otpali su samo nek pojedinci -

95. I siladen na soop zaboravi tere
Pa do besan gada u porcijji veze.

2 sad me druzi
Pripustite duzi
Baquoj i pomamnoj,
100. S kosom ko oluja
S grutima ko bara,
Lepotru omamnoj
Ljutaj kao gupa,
Samo tacna cura
105. Crvenoga ruka,
Borbenoga duha,
Kojaj mesto lara
Glupe i starinske
Ispod ruka vira
110. Ončke iziginske,
Može važen posnitu
Ovog tuda vognitu -
Telapelon staru
Koji ni izbliza nije ravni Jareu -
115. Dabi rečma cvila u snage udarou.

O gde mi je lira staroga Omira
 Da opevam ovu novu Ilijadu
 Taj zveket porcija, tu rodomontadu!
 Al' šta će mi Omir, neka mu je džabal!
 120 On je spevo i boj — miševa i žaba.
 Gde su meni dari slavnoga Miltona
 Borbu Lucifera što opeva tešku
 Protiv boga morskog i njegova trona?
 Gde gusle Višnjica što no je seljačku
 125 Na dahije turske opevao bunu!
 Gde je meni snaga velikog Byrona
 Što je slavom venčo sužnja iz Chillona?
 Gde je meni talent Aleksandra Bloka
 130 Pesnika Oktobra!
 O bedna sam stoka
 Spram tih velikana! Bila bi divota
 Da sam k'o Cervantes, jer tako mi oka,
 Beše ovde puno Sanča i Kihotâ!
 Pa makar mi druzi rekli: gle lažljivca
 Reko bih da videh i — Sančova sivca.

135 O još nikad nije bilo takve graje,
 Vike, lupe, treske, paklene galame,
 Urlikanja groznog pobunjene raje
 Na svetlost što žudi iz duboke tame,
 Istorija takav primer nam ne daje,
 140 Pa ni kapitolske guske nisu same
 Ovoliku mogle da podignu buku
 — Konstatujem za njih ovu malu bruku.

Porcijo stvorena od beloga pleka
 S dugom, s kratkom drškom, za supu i kupus,
 145 Šta će uši parat' kao tvoja zveka,
 Šta drugo toliko da napravi džumbus?

O gde mi je lina staroga Quira
Da operam onu novu Filjadu
Taj zveket porcija, ta sodomontadi!
He šta će mi Quir, nekako mi je draba!
120 On je spava i baj - mišera i taba.

Gde su neki dani slavnoga Luitona
Barbu Lucifera što opava kožu
Rotir boga uskeog i ujevova trona?
125 Gde Guste Višujica što ne p seljaka
Na dahije turske opereva buva!
Gde je neki sunja velikog Byrona
Što p' slavom uočio ginepi i Clullora?
Gde je neki telen Aleksandra Blora
Requita Oktobra!

O ludina sam stroca
130 Spravi ti velikaša! Bilo bi divota
Da sam i to Comutus, jstako mi ota,
Pseje vnde pmo sanca i Kihota!
Pa uvidi mi dusa reuli: gde Caetjiven
Reko bih da videti i - Santom givca.

O još nikad nisi bilo takve graje,
135 Vise, lupi, troške, paukove galavice,
Urlikanja groznoj pobucijene raje
Naj svetlost što žudi u debore barice,
Foturija takav primer nau ne daje,
140 Pa ni capitolste guske niju sama
Ovalke uogle da podignu luku
- Konstatijem za njih om vala luku.

Porcija stvarena od belog pleca
145 S dugom, s kratcom drškom, za supu i kupus,
Šta će uži parat kao troja zveka,
Šta drugo volim da napravim džulubus?

Gde ne može stići od glasova dreka
Tu još gromko zvoni metalna ti jeka!
Iz tebe je masa prosipala čorbu,
150 Dignuo te na stepen oružja za borbu.

Na šta neće doći pusti robijaši
U posve shvatljivoj tamničkoj psihozi,
Ljudi od pameti sad su porcijaši,
Potpuno predani teškoj neurozi;
155 Dogodilo to se čak i našem Jaši
A da i ne kažem u kolikoj dozi
Gungula obuze desetku i dvojku,
Peticu, sedmicu, samicu i trojku.

Zar naredat mogu sve one junake
160 Što se istakoše u paklenom boju?
Zar mogu opisat sve glasine jake
Što zvonjahu kao u besnome roju?
Zar ću da navedem sve bojne prvake
Koji se javiše u golemu broju,
165 Nadajuć se slavi za veliko delo —
(Ali posle samo Mladen dobi selo).

Za slavu je bilo puno kandidáta
Svak se svojom mogo zadovoljit rôlom.
Jova ozgo grmi: Razbijajmo vráta!
170 A prozore lomi Čole rukom gólom.
Nije manje čudo kod braće Hrvata,
A mali se Rile utrkuje s vólom
Ričuć iz trojke komandu: Raspáli!
Čudo da zidovi od tog nisu páli.

Gde ne može stići od glasova drava
Tu još gronice zvonu ušafila "ti jeka!"
150 Iz tebe je masa prosipala čarbu,
Dignimo te na stepu, armija za borbu

Na šta neće doći, pušti robiti
u posue, shvatljivog kaunickog, psi lori,
Ljudi od pameti sad su porcijasti,
155 Potpuno predani lastoj nauzi,
Dogodilo to se čak i našim Jati
it da i ne kašnu u velikoj dori
Grunzula obura desetku i dvojku,
Peticu, sedmicu, samicu i trojku

Zar naricitat mogu sve one junake
160 Što se istaknu u pauzama boju?
Zar mogu opisat sve glasine jake
Što zvonjahu kao u besnomu roju?
Zar da da navedem sve boje prvake
165 Roji se javiše u golimom boju,
Nidajni se slavi za veliko delo —
(Ali posle samo hladnu dobi selo)

Za slavu je bilo puno kandidata
Svako se svojim, nego endorviljit volon.
170 Iova okgo gruu Rarbijajuno vrata!
Ist prozore losni Cole uicom gilom
Nije nauje čudo kod braće Hrvatata,
A mali se Rite utricuje s volon
Ričuci iz trojke korunde Raspali!
Čudo da zidovi od broj uign pali.

175 Na sve strane zveče porcije limene
Bijuć o rešetke i prozorske daske
Za klepala služe sve stvari drvene,
Klupe i stolovi. Da užasne praske!
I šerpenje mnoge tu su razbijene.
180 Al' priznat se mora brez ikakve laske;
Pred svima pokaza da nije pišljivko,
Kad klupom u vrata gurnu, naš Stojiljko.

Dve stotine grla i porcija dvesta
Čuju se daleko čak i preko Sáve
185 Za čas se svetinom napunila cesta.
Da sanjaju misle Sremci usred jáve
Jer Zgrada Mladića pomače se smesta,
I gledaju ljudi puni teške stráve:
Zemljotresa nema a kuća se kreće
190 K'o da preko zida za skok se zaleće.

Nije malo čudo kad trospratna zgrada
Zaigra u mestu kaluđerski sitno:
I creplje joj poče sa krova da pada
Jer se krov talasa kao polje žitno.
195 Ne vidoše Sremci još takova jada:
Kuća sličí konju kojino se rituo!
Samo nešto slično svetska povest znade,
Konja drvenoga od kog Troja pade.

Dva je sata ova potrajala zbrka,
200 Deranje i lupa, ova igra zgrade,
A jer čaša beše za upravu grka,
Oko zida vojska razmeštati stade,
Na publiku tada nastala je trka
Al' baš u tom času Cio befel dade:
205 Pobeda je naša, za danas je dosta!
Sutra ćemo opet kome snage ostal

175

Na sve strane tuče porcije lomile
 Bijuc o rešetke: prorazne daske
 Za rlepala glave sue stvari drvene,
 Klupe i stolovi. Da uđe na prazne!
 I serpenje mraze ti su razbijene.

180

Al' porzuant se uora ker i raxat laske:
 Pred svimna porzara da nije pišljivo,
 Kad klupom u urata gnum, uat stajiglo.

185

Due stotno gola i porcija dvesta
 Ciji se daleko čine i preuo Sava
 Za čas se sretnom napimila čista.
 Da suvija uislo Sremai usred jave
 Jer Zgrada Mladica jomaoe se suosta,
 I gledaju ljudi fumi teške strave:
 Kukuljotresa ulema et kucia se kuce
 Ko da preko zida za skor se zatece.

190

Nije malo čudo kad trospратna zgrada
 Xongra u mestu kaluderski nitio,
 Tereplje faj poče sa kćerom da pada
 Jer se krov talasa kao polje žitno
 Ne vidoše Sremai još tucom jada:
 Kuća sliči koga kojino se nitio!
 Samo nešto slično svetstva povest čuade,
 Konje drvenoga od koga Trzja pade.

195

Đua je saba ona potrajala zbrna,
 Derouje i lupa, ova igra zgrade,
 A jer Eša beše za upravu zruka.
 Oko zida dojska razmeštah stacle,
 Na publiku tada nastala je trka
 Al' čas u tomu času Cio befel dade
 Poluda je uoči, za danas je Sosta!
 Sutra čemo opet come žage osta!

200

205

- Neću duljit priču. Posle ljuta boja
poderanih grla od tolke galáme
Trebalo je ljudma slanine i loja
210 A Stojiljko deli čak ekstra — saláme.
Jurnuše na jelo draga braća moja
A i ja sa njima — ali čudo zá me
Beše videt Stevu gde mesto na jelo
Odmah na Marxovo bacio se delo.
- 215 Ima, druzi, ljudi od svakakva soja
I temperamenti različni su vrlo,
Drukčiji je svako usred ljuta boja,
Kao što svakome drukčije je grlo.
Pa i lupnjava je bila kako koja,
220 Svako je čeljade svoj lan drukše trlo:
Al' s Marxa na prozor, s prozora na Marxa,
Samo u Lešljana Steve beše praksa.

- Još nekoliko reči. O neredu sámom
Po sobama svuda neću mnogo reći
225 Jer i haos taj se brzo pokri tamom,
A umorna vojska morala je leći
(Pa i kako ne bi za tolkom galamom!),
Sve ko u Ciganke smešano je vreći
Mnogi ljudi tada pogubiše glave
230 — Ne smem ih odati, nek se sami jave.

Metle, đubrovnici, knjige i tanjiri,
Smrdljive i masne kiblogramske kese,
Hlebovi, slamnjače, narod, oficiri,
(Kušuj, Muzo, jer će vrag da te odnese),

Među duplek priču. Paolo ljuta boja
Poderanih grla od tolike galamie
210 Trebalo je ljudima slavine i lojn
A Strijeljivo deli čaka ekstra-galame.
Jurnuše na jelo druga brata moja
A i ja sa njima - ali čudo za me
Preše videt. Steon gde mesto na jelo
Odmah na Marxosa bacio se delo.

215 Jma, Suroi, ljudi od svakoga soja
I temperament: različni su vrlo,
Društvi je svako usred ljuta boja,
Kao što svakome društvi je jelo.
Pa i lupnjava je bila kako koja,
220 Svako je čeljadi svoj lan dnuše telo.
de' s Marxosa na prozor, s prozora na Marxo,
Samou Laškana. Steve beše prauša.

225 Još nekako reči: O neredu, samom
Po sobama svuda neću mnogo reči
Jer i kaos, taj se brzo pokri tamom,
A umorna vojska morala je leći
(Pa i kako ne bi za tolikom galamom!),
Sve ko u Bizanuz svesćano je izreči
Mnogi ljudi tada pogubše glave
230 - Ne suiem ih odah, nek se sami jave.

Mitla, dubrovnici, kuzijci i tanjiri,
Surdaljine i masne kiblograuske reše,
Hlebovi, slavnijače, narod, oficiri,
(Kušuj, Suro, jer će vrag da ti odnese),

235 Kao za večeru pasulj i krompiri,
 Porcije i glave, izmešalo sve se,
 — Posledice ovo imalo je razne
 Al' ne smem da kažem jer se bojim kazne.

237. Primedba slagača. Što pesnik ne sme, kazaću ja.
Neki od ovih što su izgubili glave, — idući noću
u zahod, ili izjutra kad su bunovni skočili iz
sna na komandu za novu lupu, metli su na
ramena porcije mesto glava, a glavama zalu-
pali o rešetke mesto porcijama. Neki od njih
primetili su pogrešku čim su udarili glavom
u gvožđe, ali neki nisu ništa primetili pa
još danas imaju porcije mesto glava. To je,
izgleda, i smisao gornje slike koja je nađena s
rukopisom i koju pisac nije imao namere da
objavi iz simpatija prema jebivetarskoj frakciji vahabita.

Kao za večeru pusulji, kroupini,
 Porciji i glavne, izučalo se se,
 - Posledice ovo imalo je raune
 Al' ne smeju da kažu jer se boje kaune.



27. Privedba slugača. Što pesnik ne sme, carinju ja
 Nevi od onih što su izgubili glavu, i idući noću
 u zatvor, ili ispitna kad su bunovni scetili iz
 sna na komandu za noću lupni, netli su na
 rasilna porcije mesto glava, a glavama talu:
 polji o rezetec mesto porcijama Nevi od njih
 privukli su pogreška čim su udarili glavom
 o grozote, ali nevi nisu ništa privukli pa
 još danas imaju porcije mesto glava. To je,
 izgleda, i smisao gornje slike koja je nastala s
 rukopisom i koju pisac nije imao namere da
 objavi iz simpatija prema jebrućnoj flaxiji vlahita.

240 Za danas će dosta biti ove pèsme
I mene je, druzi, teški umor svlâdo,
A mnogo je i tog što se reći ne sme
Za takove stvari ne bih rado strado,
Zato ću zavrnut slavinu od ćesme.
245 Zahvalan na smehu kome sam se nado;
U smehu se kriju uzvišene čari:
On otkriva mnoge sakrivene stvari.

A sad kao pravi pesnik epopejâ
Dovolite da se na odmor povučem,
Da okačim o klin ja liru Tírteja
250 Spavaću porciju na glavu natučem,
Jer kao da kroz nju vetrovi Boreja
Pušu, pa još mogu nabez da navučem;
Al' eto me opet kroz nekoliko dana
Dokle druga pesma bude ispevana.

255 Ne valja napred da se pesnik hvali
jer neki od besa mogu vatru bljuti
Kad ih pre vremena pljusnu smeha vali.
Ja znam da stihovi moji nisu šuti
Ali ni rogovi njihini nisu mali.
260 Samo to ću reći i završit s time:
Odsad ću da pevam sve oktave rime.

Kraj prvog pevanja)

240 Za danas će dosta biti ove pesme
I mene je, druzi, težki umor spládo,
A maogo je i tog što se reći ne sme
Za takove stvari ne bih rado štado,
Zato ću kasenut slavim od česne,
245 Tahvalan na smela kome sam se nadao,
U smeln se kriju uzvišeno čari:
On otkriva maogo skrivene stvari.

250 I sad čas pravi pesnik etopeja
Dovolite da se na odmor poručem,
Da otačim o klimu ja lirni Terteja
Spavač poreja na glavu natučem,
Jer kao da eroc nju vetrovi Boreja
Pišu, pa još mogu nareb da natučem;
Al' ako me ojet eroc nekolicu dana
Dogle druga pesma bude isparana.

255 Ne valja unapred da se pesnik hvata
Jer neki od beta mogu vabru bljuti
Rad ih pre aremona poljuznu smela vati
Ja znam da stihovi maogi nisu šati
260 Ali ni rofoni njim nisu mali.
Samo to ću reći i završit s tim
Odsad ću da pevau sve ostare vime.



(Kraj prvog pevanja)

Primedba uz Posvetu

(Broj znači stih)

2. trogloditi — neka divlja afrikanška plemena koja življahu u pećinama ili u zemunicama
22. bard — pesnik koji opeva heroje i bogove, kod starih Gala Germana i drugih severnih naroda.

Primedba uz Pevanje Prvo

118. Rodomontada — po vrlo grlatom junaku hvalisavcu Rodomontu iz Ariostovog speva »Bijesni Rolando« kaže se rodomontada za svako glasno hvalisanje ili galamu koja znači praznu pretnju.
120. Grčkom legendarnom pesniku Omiru (Homeru) pripisuje se pored Odiseje i Ilijade još i herojsko-komični spev Batrahomiomahija što znači Boj žaba i miševa.
121. Milton, engleski pesnik, 1608—1674. Oslepivši diktirao je svoj spev »Izgubljeni raj« koji spada među najlepše spevove.
124. Višnjic Filip, slep guslar, rodom iz Bosne, gudio je u logorima ustanika u Srbiji za prvog ustanka. Spevao je više lepih pesama, ali sve nadmašuje Buna na dahije. — Međutim, izgleda da je baš ta pesma prešla u narod iz literature, tj. da je ona prvobitno bila delo jednog vojvođanskog pesnika, štampana sa još jednom pesmom. Nažalost redakciji ovih primedaka manjkaju ostali podaci.
127. Byron, slavni engleski pesnik, citiran radi malog ali sjajnog speva »Chillonski sužanj« u kome je opisano tamnovanje reformiste Bonnivarda u Chillonu, zamka na jednoj visokoj steni na obali Ženevskog Jezera.

Primerke uz Posvetu

(Broj znači: stih.)

2 trogloditi = rana dijalekta afrička plemena koja živjahu u pećinama ili u zemunicama.

29. bard = pjesnik koji opjeva heroje i bogove, kod starih Gala, Germana i drugih severnih naroda.

Primerke uz Pevanje Prvo

119. Rodomonada - je vrlo glatkom junaku hvalisaveu Rodomonku iz strastiavnog spava "Bijesni Rolando" koja se rodomonada za svako glasno hvalisanje ili galamu koja znači prazan pretinju.

120. Grčkom legendarnom pjesniku Oviru (Homaru) pripisuje se pored Odiseje i Teijade još i herojsko-konični spev Batrakomihomahija što znači: Boj Tabla i miševa.

121. Milton, engleski pjesnik, 1608-1674. Osljepiti diktirao je svoj spev "Tigubljenu raj" koji spada među najljepše spavove.

122. Višnjić Filip, slep guslar, rodou iz Bosne, gudio je u logorima ustanika u Srbiji za prvog ustanka. Spevao je više lepil. pesama, ali sve najkvalitetnije Buna na dahije. - Neodoljivo, izgleda da je baš ta pesma prešla u narod iz literature, tj. da je ona prvobitno bila delo jednog vojvotinskog pesnika. Štampana sa još jednom pesmom. Nažalost redakciji ovih primeraka manjkaju ostali podaci.

123. Byron, slavni engleski pjesnik, citiran radi malog uli spajnog spava "Chillonski sutanj" u kome je opisao danonovajno re. formiste Bonaparta u Chillon, imena na jednoj visokoj steni na obali Ženevskog jezera

- 132—134 Cervantes, Miguel, y Saavedra, španski romansijer, pisac nenadmašnog romana svetske literature Don Kihota. Don Kihot »vitez tužnog lica«, figura komična pa ipak uzvišena; Sancho Pansa njegov konjušar. Dok prvi jaši na jednoj rahi, dotle mu konjušar, koji ga prati u njegovim pustolovinama, jaši na magarcu »sivcu«.
- 140 Kapitolske guske. Guske koje su bile u Kapitolu, tj. Jupiterovom hramu na Saturninskom bregu u Rimu, nadale su graju kad su Gali opsedali Capitol te su svojom grajom probudile stražu; zato su guske, koje su svojo grajom doprinesle spasu opsadenih, proglašene svetima i čuvane u Capitolu.
- 199 Drveni konj — njega su napravili Grci koji su opsađivali Troju i poslali ga Trojancima kao poklon. Primivši poklon, Trojanci su doživeli iznenađenje da iz utrobe konja projure grčki vojnici. Ova podvala donela je pad Troje.
- 249 Tirtej, pesnik starih Grka, čuven zbog svojih ratničkih himni. Spasao je Špartu svojim savetima i — svojim ubojnim pesmama koje su vojnici pevali u borbi.
- 251 Borej, bog severnog vetra.

132-134 Cervantes, Miguel, y Saavedra, francuski romansijer, pisac nekadmanjnjeg romana svjetske literature Don Kihota. Don Kihot "vitez trišnoga lica", figura kockična po ipak uvarišena; Sancho Panza njegov konjušar Don prvi ježi na jednoj razi, dođe mu konjušar, koji ga prati u njegovim pustolovinama, jači na magarcu "sivcu"

140 Kapitalske guske. Guske koji su bilo - kapitolu. tj. Jupiterovom dramu na Saturn. rimskom bregu u Rimu, nadale su građu kad su Gali opsedali Kapitol te su svojom građom probudilo strahu, zato su guske, koji su svojom građom doprineli spasi opsadjenih, proglašeni svetima i činjani u Kapitolu

144 Grčki konj - njeđa su napravili Grezi koji su opsjedali Troju i poslali za Trojancima kao poslan. Rimoviti poslan, Trojanci su doživeli iznemudeno da iz njihove konja progore grde: vojnici čuva podvala donela si pad Troje.

249 Perleji, pesnik starih Greka, imadu zbog svojih natničkih lirika. Spasao je Spartu svojim ubojitim pesmama koje su vjigici penali u borbi.

255 Perleji bog severnog vetra

NASLOVNA STRAN

1 Naslovna stran:

Besedilo naslovne strani je okraščeno z rekviziti, orodjem in predmeti iz vsakdanjega življenja v kaznilnici. Ponve, metle, smetišnice, ionci in menažke Pijade pogosto vpieta v besedilo, bodisi v igrivem opisanju dogajanja, bodisi kot ujediljiv komentar, ki naj bi podčrtaval banalno plat marčnih demonstracij. Prva posoda (menažka) je omenjena že v verzih 95—96 (I Mladen na svoje zaboravi teze, pa ko besan sada u porciju veze). Ta dva verza sploh sodita med temeljna v pesnitvi, saj v njiju Pijade priznava, kako zelo je tudi njega potegnila sila demonstracij, za seboj. Potem posveča Pijade posebno pozornost menažki v verzih 143 do 150, ko jo najprej opisuje v njenih mnogih različicah (s dugom, s kratkom drškomo, za supu i kupus), opis pa končuje z zaključivo poanto, da je menažka, ki je doslej rabila množiči samo za presipavanje juhe (torbe), zdaj dvignjena do veljave bojnega orožja. S tem obsoja »porcijaštvu«, mentaliteto tistih, ki v boju proti kaznilniški upravi uporabljajo najbolj primitivna sredstva in načine. Ta misei se, nekoliko bolj prekrita z opisom, izraža tudi v verzih 175—180 in 182, ko k rekvizitom za povzročanje trušča in hrupa pridene še kiopi in mize in »vse, kar je leseno« (za klepača služe sve stvari drvene). Tako se v ilustraciji znajdeti prav na vrhu naslovne strani dve stranišni deski, njima v okras na sredi pa (verjetno) stranišna školjka ali lijak. Košček odlomljene deske ima za pas zataknenj namesto meča tudi Mihajlo Ivič, upodobljen v ilustraciji pod verzom 238, z metjo v roki in s ponvo namesto glave na vratu. Rekviziti z naslovne strani so naštetii še v verzih 231 do 233. V verzu 250 pa Pijade ljubeznivo navsezadnje še sebe uvršča med »porcijaše«, ko svojo spaino čepico, ki si jo je vsak večer nataknil na glavo, imenuje »spavača porcija«. Na dnu naslovne strani pa je tudi narisan košček okenske mreže, ob katero so kaznjenci s takšno silo udarjali s porcijami med demonstracijami, pod mrežo pa je postavil za osnovo celotni naslovni strani Pijade metle in cunjce ... torej »Martovska revolucija« na metlah in cunjah ...

2 Siavni Triumvirat, osnivač nenaučnog vahabizma:

Ta veličastno posmehljivi naslov je namenjen trojci, ki je takoj nato tudi po imenih naštetii (Crni Doka — Jovan Veselmov, Papa Mudri — Josip Kraš, Sepa Komita — Petko Miletčić). Trije so bili v času marčnih demonstracij, kot se to kaže tudi iz pesnitve same, člani začasnega vodstva kolektivla komunističnih političnih obsojencev v mitroviški kaznilnici po razsulu partijske organizacije ob izgubljeni gladovni stavki oktobra 1933. To vodstvo se je tedaj imenovalo CIO (centralni iniciativni odbor). Ta CIO je v »Martovski revoluciji« predstavljen za iniciatorja in organizatorja demonstracij (verza 3—4: Revolucije je Glavni Stan dao znak za start), kar je zgodovinsko vsaj toliko točno, da je CIO bil odgovoren za te demonstracije. Formulacijo »neznansstvenega vahabizma« pa je razumeti tako, da je prav ta trojica (po Pijadejevem mnenju) začela vahabizstvo uporabljati kot sistem. Definicijo izraza »vahabiti« in »vahabizstvo« glej v pojasnilu št. 30 v dodatku študiji »Moša Pijade in Martovska revolucija«. V istem dodatku so tudi pod številko 27 biografski podatki Jovana Veselinova, pod številko 28 biografski podatki o Josipu Krašu, a pod številko 13 biografski podatki o Petku Miletčiću.

3 Kepa Četvorokazneni:

Radivo Davidović, rojen 1909, profesor politične ekonomije na ekonomski fakulteti v Beogradu, politični in prosvetni delavec, obsojen leta 1929 na 4 leta roblje, pozneje še trikrat sojen med prestajanjem kazni (tako da si je nabral vsega 15 let). Zaradi štirih sodb ga Pijade imenuje »Kepa Četvorokazneni«. Bil je na robiji v Sremski Mitrovici in v Lepoglavi, med vojno so ga osvobodile enote NOV, po vojni je bil upravnik višje partijske šole v Beogradu, nato v inštitutu za mednarodno politiko in gospodarstvo.

4 Grlati Jovica:

Jovan Trajković, narodni heroj, rojen 1907 v Pančevu v uradniški družini, decembra 1929 je bil obsojen na 12 let roblje (tedaj je bil študent), nato ponovno obsojen v S. Mitrovici 21. VI. 1934 na dodatni dve leti, bil v kaznilnicah v S. Mitrovici, Lepoglavi in Mariboru, iz mitroviške kaznilnice je pobeignl avgusta 1941 in padel v spopadu z ustaši 1. 3. 1942. Grlati Jovica imenovan zaradi svojega ostrega, visokega glasu (Ing. Jejčić). Oskar Davidić pripoveduje o njem, da so ga imenovali tudi Konj — Narednik, ker se je nekoč tako podpisal. Iz zgodovine mariborske kaznilnice je znano, da je v študijski skupini z Josipom Brozom-Titom, dr. Salomonom Levijem in drugimi po spominu napisal Leninovo »Državo in revolucijo«. Radivo Davidović pripoveduje (Izjava 2. 4. 1974), da so nekoliko pred aretacijo v Beogradu skupaj brali Leninovo »Državo in revolucijo«, knjigo pa so dobili od dr. Dušana Bratića. Trajković je imel tako izreden spomin, da je na robiji napisal po spominu še nekaj drugih študijskih materialov, med njimi tudi Akumulacijo kapitala Róze Luksemburg.

5 Marko Konfuzija:

Marko Ožanić, rojen 1901, Velika Branovina — Topusko, natakari, bil član HANAO (Hrvatske nacionalne omladine), po atentatu na Alfreda Grauerja, obveščevalnega organa notranjega ministristva, obsojen 28. septembra 1929 na 15 let in 2 meseca roblje. Na robiji se je zelo približai komunistom, sodeloval v mnogih akcijah z njimi in je sam sebe označeval za Konfuzijo (podatek dr. Dušana Kermavnerja). Leta 1941 je prešel k ustašem in bil po osvoboditvi kot izdajalec obsojen na smrt.

6 Simc Podrumoljubac:

Simc Baien, rojen 1904, časnikar, obsojen kot frankovec, na robiji pa je pristopil h komunistom. Med NOB politični komisar V. liške brigade. Član AVNOJ na prvih treh zasedanjih, po vojni nekaj časa tajnik izsejenske matice Hrvatske, (Podatki iz knjige Slobodana Nešovića, Moša Pijade in njegov čas, stran 762—763). »Podrumoljubac« imenovan, ker je bil na robiji po-

gosto disiplinsko kaznovan in v temnel. V zvezi s to njegovo kaznijo je tudi začetek pesnitve.

Mita Kravaj:

Mita Aleksić, rojen 1907 v Perdinu, okrožje Alibunar, bil študent prava, obsojen 11. 12. 1929 v skupni Davidovići in Trajkovići na 10 let robije, v kaznilnici 1934 (21. junija) dodatno prejel še dve leti, pobegnili avgusta 1941 iz Sremske Mitrovice, član partije od 1929, živi v Beogradu. Ime je značilno za njegovo usmeritev na robiji.

Vetrogonja Celavae Porcljoglavac:

Mihaško Ivić. Biografski podatki pod številko 15 med pojasnili k študiji. Oskar Davičo: »To so vsi trije lvičevi epiteti, glavo je imel plešasto kot menažka. lviča so imenovali tudi Foma Fomič, po osebi iz Dostojevskega Seio Stepančikovo, knjigo so takrat prebirali na robiji. Z Mošom nista naša skupnega jezika. Zanimivo, kako ga je Moša predstavil v pesnitvi v nadrealistični sliki.« Moša Pljade je hotel z imenom »Vetrogonja« pač predstaviti človeka, ki se, lahko bi rekli, razburja za prazen nič. Ivić je veljal na robiji za človeka z najbolj skrajnimi nazori (v razlagi pod karikaturo, za verzom 238; ga pesnik uvršča v »jebivetarsko frakeljo vahabita«, med najhujše nemirneže in rogovileže). Ivić je bil med tovariši izredno popularen zaradi svoje živahnosti in kot neprekosljiv igralec in posnemalec sozapornikov.

Komesar Rile:

Risto Količić, rojen 1907 v Grabovu, ključavničar, član SKOJ od 1923, pozneje član KPJ, obsojen 21. januarja 1930 na 8 let robije, bil v Sremski Mitrovići in v Lepoglavi, odpuščen iz kaznilnice 10. maja 1973. Znan je bil po svojem izrednem spominu za razne podatke in je bil precej časa v robljaškem kolektivu ekonom.

Brkajiije Cile:

Franjo Jelavić, rojen 1881, Muč — Split, zidar, član partije od 1924, bil v Daruvarju in Osijeku, obsojen 22. marea 1930 na 10 let robije, 21. junija 1934 v Sremski Mitrovići še na dve leti, bil v Sremski Mitrovići in Lepoglavi, izpuščen aprila 1939.

Vahabiti, Mladoturki, Porcljaši:

Vahabiti in Mladoturki so znani v zgodovini po borbenosti — radikalnosti. Dr. Dušan Kermavner: »Frakelja«, ki je razglašala »borbu radi borbe«, se je najprej imenovala »mladoturška« zaradi radikalizma-borbenosti. Druga oznaka, ki je pristopila k prvi in je že tudi označevala hujšo nianso borbenosti je bila — vahabitska. Niti eno niti drugo nima druge zveze z mladoturškim ali vahabitskim konkretnim zgodovinskim dogajanjem. (Pripombe k študiji 15. 3. 1974). Razlago za pojem Porcljaši glej v uvodnem pojasnilu.

Oportunist in likvidator Mladen Sestoglavac:

Oportunizem in likvidatorstvo se ponovno pojavlja kot izraz, ki ju uporabljajo nasprotniki Pljadejevih zmernih stališč v presoji strategije in taktike boja političnih obsojencev za uveljavljanje njihovih pravice proti kaznilniški upravi. Prilvrženci zmernejših stališč so bili »oportunisti in likvidatorji« (prihaja posebno do izraza v že citirani resoluciji VIII. partijske konference 1936 v Sremski Mitrovići). Med oportuniste in likvidatorje prišleva v tej pesnitvi Moša Pljade prvega sebe (Mladen Sestoglavac), kot zelo vidnega pa tudi Pera Panikera (Petra Gruborja). In še razlaga vzdevek »Sestoglavac«: ko so novembra 1933 prišli komunisti iz Lepoglave v mitroviško kaznilnico, so tudi za novodoše, da bi jih povsem izločili, pripravili sobo številko šest »šestico« ali »šestko«. Oskar Davičo pripoveduje, da je prav tedaj, ko so Lepoglavčani prišli, Bane Andreev, politični obsojenec, komunist, krmil golobe na oknu in jih prvi zagledal. Vedel je, da bodo šli v sobo številka šest, in ker je tudi vedel, da prihajajo iz Lepoglave, je pričel vpiti »Sestoglavci prihajajo«, kajti njegova navada je bila, da je včasih dve silni besedi pomešal med seboj, tako da je zdaj namesto »Lepoglavec« uporabil spake-dranko, ki si jo je potem prevzel Pljade v tej pesnitvi.

Pero Paniker:

Pero (Petar) Grubor, narodni heroj, rojen v Brlogu, Otočac, 1802, padel pri Otočcu 1943 v partizanih. Član KPJ od 1927, čevljar, funkcionar sindikata usnjarskih delavcev, aretiran v Beogradu 1929, obsojen na 12 let robije, leta 1941 bil med organizatorji NOB v Gacki dolini in v Liki, padel kot častnik glavnega štaba Hrvatske. Danilo Ježić: ta vzdevek mu je dal Oskar Davičo. Oskar Davičo: »Pero Grubor je prišel do imena Paniker v Lepoglavi. Tam smo povzročili neko zmešnjavo in se vzpenjali na okno in vzklikali. Tedaj ko se je Grubor povzpel na okno, je stražar ustrelil, izstreljek je poletel med opeko in drobce opake je Gruborja oplazil po licu. Začet je kričati »Pazite, tovariši, streljajo!« A mi smo mu rekli: »Kaj povzročas paniko«, in od tedaj mu je ostalo to ime.«

MOTO

Motto:

Vsa tri rekla so značilna za mentaliteto vahabitov (vahabijev). Pljade uporablja kitico iz Byronove pesnitve, da se ponorčuje iz vahabitskega pojmovanja svobodnjaštva.

Krtinja Marko:

Marko Orešković, narodni heroj, 1895—1941, rojen v Široki kuli pri Gospiću, v prvi svetovni vojni pri revolucionarnem uporu na ladji »Sent Istvan«, 1925 član KPJ, 1930 obsojen na 5 let robije, bорец v španski državljanski vojni, član CK KPJ. na V. državni konferenci izvoljen za člana CK KPJ, leta 1941 vodil v Liki vstajo kot komisar glavnega štaba Hrvatske, četniki so ga ubili 20. X. 1941. Bil je voznik in je rad pripovedoval, da je imel doma samo skromno krtinjo (slab avio, staro škatlo). Kakor se spominja Mitovan Dilas, je rad govoril »ja sednem u onu moju krtinju«.

POSVETILO VAHABITOM

¹⁰ Verz. št. 2:

Trogoditi — glej avtorjevo pripombo na koncu pesnitve.

¹¹ Verz št. 3; uvodno posvetilo do verza 24:

V študiji podrobno opisujem, kako so v Lepoglavu Pijadeju ob deseti obletnici njegovega bivanja za rešetkami ali pa morda ob njegovem 35. rojstnem dnevu njegovi tovariši izročili voščilo v verzih. Prigodniško pesem je zložil pesnik Đorđe Jovanović — Jarac. To voščilo, ki na žalost ni ohranjeno, pa je moralo biti humoristično ubrano, je izražalo tudi (ironično) zahvalo vahabitov, češ da je Moša »prišel na linijo«, ko je sodeloval pri marčnih demonstracijah, in da je nasploh spremenil svoj odnos do vahabitov, da jih ne kritizira več in zna vrednotiti njihove podvige, skratka, da jih ne deva več v nič. Nadajje Pijade v posvetilu, tudi ironično, zatrjuje, da se veseli, ker so se vahabiti (z marčnimi demonstracijami) tako proslavili, da je zdaj konec obrekovanja, češ da se norčuje iz njihove slave, pa je v dokaz temu spesnil ep. Še v isti kitici pa se Pijade ne more zadržati, da ne bi izstrelil puščice med vahabite, ko prepušča braicu, da ob oceni dogodkov (demonstracij) lahko v ep sam vstavi besedo, ki se rima na »spozno« in sicer ponuja v pripombi dve varianti, prva je »grandiozno« a druga »sasvim grozno«. V zadnji kitici nato namiguje ob obeh verzih (19–20) na to, da ga sicer imajo za starca, da pa še zdaleč ni takšen starček, kot si nekateri mislijo, in »da se je ogrel ob njihovi (vahabitski) »slavi« in »da mu je ta slava vrnila mladost«. Pozneje se v pesnitvi v verzu 103 ponovno vrača k motivu starčevstva, ko samega sebe imenuje »izlapeali starca«.

PRVI SPEV

VERZI 1–26

¹² »Marčevske Revolucije Pevanje prvo«, verz št. 1 do 3:

Marčne demonstracije so v Sremski Mitrovici potekale med 2. in 4. marcem 1934, tri dni. Pesnitev je Pijade napisal — obširno govorim o tem v spremni študiji — v začetku leta 1935 v Lepoglavu. Iz teh verzov se da sklepati, da je na obletnico marčnih demonstracij bila Pijadejeva pesnitev že zložena.

¹³ Verza št. 4 in 5:

Ivan Ranzinger: »Potem ko je desetka planila na okno in začela vpiti, je po kiblogramu že na nasprotno stran prišlo sporočilo, sklep CIO, da se demonstrira.«

¹⁴ Verz št. 11 do 15:

CIO, centralni iniciativni odbor, glej pojasnilo št. 1.

¹⁵ Verz št. 16 do 21:

Pesnik hoče povedati, da si člani CIO sicer marsikdaj v svojih ocenah niso bili enotni, tokrat pa se strinjajo, naj gre kolektiv v akcijo.

¹⁶ Verza št. 22 in 23:

Đoka — Jovan Veselinov, Papa — Josip Kraš, Sepa — Petko Miletić, biografski podatki so med pojasnili, številke 27, 28, 13. Kepa, glej pojasnilo št. 3. Obsodba z dne 21. junija 1934 ute-meľjuje med drugim kazen, ki je prisojena Radivoju Davidoviću tudi z dejstvom, da so politični obsojenci Davidovića dvigali na dvorišču od okna do okna in je Davidović pozival obsojence v posameznih sobah k upor. Zato ga je Pijade v pesnitvi počastil s kurirsko službo.

¹⁷ Verz št. 20 do 30:

Sime — Sime Balen, ki je zaprt v disciplinski celici (temnici), je zahteval, da mu odpro oknice; to je hotel paznik preprečiti, pa je Davidović priskočil in se s paznikom spri. Prizor obširno opisujem v četrtem poglavju študije. V Pijadejevi pesniški različici je razlika z dejstvi, ki jih ugotavlja zgodovina: po zgodovinskih podatkih je paznik potegnil sabljo zato, da bi učvrstil zgornji zaph oknic, ki ga sicer z roko ni mogel doseči. Toda Moša Pijade je dogajanje nekoliko obrnil: paznik je hotel vendar Balenu ODPRETI oknice, torej je sploh ves kreg in prepir zaradi paznikovega ravnanja bil nepotreben!

VERZI 27–53

¹⁸ Verz št. 34 do 37:

Vsekakor, v »desetki« so zbrani najbolj ekstremni politični obsojenci, željni »boja radi boja in kričanja zavoljo kričanja«. Pesnikova ugotovitev je, češ da je že od nekdanj tako!

¹⁹ Verz št. 43 do 48:

Pesnik opisuje dejavnost centralnega iniciativnega odbora. O vsakem članu pove nekaj karakterističnega, Đoka (Veselinov) povečuje — to je v skladu s položajem v kolektivu. Prišel je iz šole v Moskvi in absolvente KUNMZ štejejo tovariši med »oficirje« na robiji, naloga oficirja pa je, da povečuje! Ko »Papa« daje stilizacije parole in proklamacije o položaju situacije, se Pijade pomalem norčuje iz Kraševe navade uporabljati tujke, ki jih je kdaj, kot to pripovedujejo razni njegovi tovariši (Đavić, Đilas, ing. Jejić), nespretno uporabljal.

²⁰ Verz št. 48 do 51; 55 do 59; 60 do 66:

»Onaj treči — šta da kažem! — ...« Po sodbi mnogih izredno posrečen portret Miletića, ki da nikoli ni hrupno reagiral. »On se samo češka i veselo smeška« — dva verza, ki ga kažeta

kot človeka, ki se je ob vsesplošni zmešnjavi v ozadju zadovoljno muzal ob razvoju dogodkov, kajti z enim udarcem bosta mrtvi dve muhi: zmagoviti konec demonstracij bo odplnil Pijadejeve konstrukcije o umirjeni taktiki, po njegovem tako škodljivi za kolektiv, (verz 56 do 59) kazniška uprava pa bo morala privoliti v triurni, svobodni in skupni sprehod (verz 60 do 68). Skratka, prišlo bo do zloma »fašizma« kazniške uprave in Pijadejevega »oportunizma«.

VERZI 54—84

¹¹ Verz št. 70:

Pod izrazom »drug« so mišljeni komunisti, a pod izrazom »brat« hrvaški narodni revolucionarji.

¹² V sobi št. 4 so bili hrvaški nacionalisti — radičevci. Ivo Bernardić jih v svoji knjigi »Iza željuznih rešetk« (str. 69) ocenjuje za mirne ljudi, ki niso šli zato v akcijo, ker pač ni bilo dogovorjeno. »Radičevci iz štirke ... so smatrali, da če nekdo povzroča incidente na svojo roko ... nosi za to sam odgovornost.« Ostreje jih ocenjuje Nikola Rubčić v Robilji (stran 32), češ da so nekateri iz štirke, ki niso sodelovali v demonstracijah, zaradi »lojalnega« obnašanja proti upravi dobili celo ... pogojni odpust! Ta podatek pa povsem potrjuje Pijadejevo karakterizacijo, da se niti ne ustraši izraza »placiščke«.

¹³ Verz št. 77:

Konduitaši. — Džilas: Konduitaši so se sami izločili, ker se niso strinjali z vahabiti. Balen: Tisti, ki se niso pokoravali kolektivu in so se umaknili v samice. Davičo: Konduitaši so imeli dobre konduite (spremne) liste, so se približevali upravi.

¹⁴ Verzi št. 83 do 86:

Ranzinger: Šef kuhinje Guati je bil proti vahabitom, zato verz »koja davno likvidira«. Ranzinger tudi navaja, da se je govorilo »grem malo v kuhinjo na letni dopust, zato »leglo mira«, čeprav je bilo potrebno tam vstajati ob treh, štirih zjutraj in težko delati. Davidović je mnenja, da je »borec iz kuhinje« bil Marko Orešković.

VERZI 85—115

¹⁵ Verzi št. 89 do 94:

Tu so našete najrazličnejše grupacije med političnimi obsojenci, ki so včasih v preteklosti tudi odigrale večjo vlogo, v tej predstavitvi pa se še vedno odsvitajo. V prvo skupino so uvrščene skupine po socialnem položaju in izobrazbi: ročni delavci, kmetje in intelektualci. »Došljaci« so verjetno tisti, ki so prišli z novembrskimi transporti v Mitrovico, medtem ko so »starinci« najbrž robijaši, že od prej tukaj. »Čuvaks« so novinci (prirastek), »taktikom Gavričevi daci« pa najbrž pomeni, da se v samicah tako upirajo, kot se je upiral Gavrič, ko je prišel s svojo skupino s procesa v samico. Gavrič in njegovi tovariši so se namreč kot samičarji takoj vključili v oktobrsko gladovno stako. (Milan Gavrič, rojen v Tuzli 1907, kot študent obsojen 13. oktobra 1933 na 6 let roblje, bil v Sremski Mitrovici, odpuščen 21. decembra 1938, član SKOJ od 1925, član partije od 1927, od avgusta 1941 v taborišču Jasenovac, 1942 pobegnili k partizanom, po vojni dopisnik Tanjuga, zdaj upokojenec v Beogradu).

¹⁶ Verz št. 92:

Mišljeni so komunisti in hrvaški narodni revolucionarji.

¹⁷ Verza št. 95 in 96:

Moša Pijade priznava, da je pač takrat pozabil na svoje »teze«, na svoja stališča o boju proti upravi in v odnosu do vahabitov in tudi vneto začel nabijati po menažki.

¹⁸ Verzi št. 98 do 115:

S tem ko Pijade spreminja ves način podajanja, se verjetno norčuje iz nadrealistične pridvignjenosti (Đoka Jovanović — Jarac, pesnik, ki je zložil voščilo, je pripadal beograjskemu nadrealističnemu pesniškemu krogu). Zdej niza Pijade verze, v katerih prevladuje nerealni opis, in primeri »s kosom k'o oluja, s grudima k'o bura ...« ilustrirajo nabuhlost sloga; z njimi pač karikira nadrealistični način pesnjenja. Sploh je za vsa pesništev značilno, kako spreminja pesnik ritem, kako zanj ne velja nobena stalnost, vse pa je podrejeno nekakani virtuozni melodioznosti, izražajoči se v živahnem, neposrednem nagovoru.

¹⁹ Verz št. 103:

Guja — kača,

²⁰ Pijadeju so nasprotniki — pač za hrbtom — vzdeli priimek »izlapeli starac«.

²¹ Verza št. 114 in 115:

Poslednja dva verza v tej obširni kritici (98 do 115) izzvenita v poanti, ki je nakazana že v »Posvetilu« kjer pravi, da se je — stavec — ogrel ob vahabitski slavi (ki mu je vrnila mlačnost). Zdej razvija to ugotovitev naprej, v drugi varianti, češ da je lahko samo takšna muza ki je borbenega duha, ogrnjena v rdeče pregrinjalo, izpod katerega štrlijo pravcete puške, dala krila njegovi pesniški besedi in moči njegovemu udarcu (folklorna prisposodba). Ob tem se ponorčuje iz Jovanovića — Jarca, da se seveda kot pesnik ne more meriti z njim.

- ¹⁰ Verzi št. 116 do 134:
Glej avtorjeve opombe na koncu pesnitve. Aleksander Blok, ruski pesnik (1880—1921), pesnik epa »Dvanajsterica«.
- ¹¹ Verzi št. 130 do 135:
Izpod hudomušnega, šaljivega in kdaj tudi satirično jedkega besedila vrejo nenadoma na dan človeško pretresljivi toni. Don Kihot in Sančo Pansa prikorakata na sceno. Ali res — boji z mlini na veter? Nato, v naslednjih verzih, pa takoj drastičen preobrat, ob tem donkihotesstvu pa je vendar nekaj čisto banalnega oslovstva. Radivoj Davidovič omenja, da je Mita Aleksič v času po nastanku Pijadejevega epa izdajal v Lepoglavi svoj humoristični list Krava!; izhajal je na toaletnem papirju. Davidovič je v tem lističu na rob Pijadejeve pesnitve ob »Sančovem slvcu« napisal nekaj zbadljivih verzov, ki se končujejo »Dakle sivac beše tamo, ali na dve noge samo«, (Izjava 2. 4. 1974).
- ¹¹ Verzi št. 135 do 205:
Teh 70 verzov je v pesnitvi celota zase. Brez večjih prekinitev teče pripovedovanje, v strnjem opisu se vrstijo prizori. Pesnikova fantazija se razgreje, notranja napetost raste, atmosfera se zgošča, pesnik se osvobaja zafrkljivosti in opaja ob opisovanju prvinske sile, ki je v demonstacijah privrela na dan. Komaj da še od časa do časa smukne na stranpot in hitro koga ošvrkne, v glavnem pa se zaverovano posveča slikanju. Vse je tu, valujoča množica, ki vzklika, tuji in razbija, ki potegne za seboj tudi sicer trezne in preudarne posameznike, da izgubljajo pamet in se spreminjajo v »porejše«. Najprej Pijadejeva slikarska roka riše v ožji prostor podrobnosti, opisuje dogajanje v posameznih sobah; tu in tam se na filmski sceni nekdo iz množice preriva v prvi plan, da ga je mogoče identificirati: to so ljudje, ki se pri razbijanju posebno odlikujejo. A kaj hitro jih velika plima odplavja. Potem ko pesnik-slikar izriše ožje prizorišče, silko razširi. Zdaj je razprostri pred nami platno s sremsko ravnino, sredi nje kaznilnico z mladinsko zgradbo, ogromno gmoto, ki že desetletja dominira negibno nad ravno širjavo, zdaj pa se je nenadoma začela premikati, kot da bi se hotela pognati čez kaznilniški zid. Za ljudi, ki to opazujejo od zunaj, je vse skupaj, kar se dogaja, nekaj skrivnostnega. Kot začaran opazuje narod zunaj to valovanje stavbe, ki je podobno ritualnemu poskakovanju. Tu doseže pesnitev svoj višek in se takoj na to z verzom številka 190 prelomi v enično satirično kaskado. Osrednje dejanje velike predstave je končano.
- ¹¹ Verz št. 138:
Opis upornega ljudstva, ki hiti iz teme k svetlobi, spominja na prizor iz Beethovnovega Fidelia. Predstavljena je tista elementarnost, o kateri je spregovoril Davičo (v izjavi): »Prišla je druga generacija, 1931 do 1933, bolj množična partija, brez socialnodemokratskih tradicij, temveč v ilegálni mentaliteti množična, in na robiji je delovala kot jeklena gmota... 200 do 300 tovarišev. Ko je šla proti nam četa pandurjev s puškami, naperjenimi v nas, a mi smo razprli srajce... nič nam niso mogli«.
- ¹¹ Verzi št. 140 do 143:
Toda Pijadeju satirična filica vendar ne daje miru, mogočni prizor, ki ga je pravkar izrisal, mora takoj ironično transponirati v primerjavi s kapitoškimi goskami.
- ¹¹ Verzi št. 143 do 150:
Centralni opis »porejšaške« miselnosti v pesnitvi, glej podrobno razlago v pojasnitvi št. 1.

- ¹¹ Verz št. 155
Jaša — Branko Solarič, trgovski pomočnik. Kot partijski aktivist leta 1929 obsojen na 6 let roblje.
- ¹¹ Verzi št. 156 do 158:
Gungula, tukaj v pomenu vrveža, vznemirjenja. V petlet in sedmlet so bili hrvaški narodni revolucionarji, sedmlet so potem tudi postavili pred sodišče. V dvojki so bili večinoma komunisti intelektualci, med njimi tudi Ognjen Prica in Oskar Davičo.
- ¹¹ Verzi št. 163 do 166:
Pesnik ponovno namiguje na ambicije nekaterih najbolj zagnanih demonstrantov, ki so bili prepričani, da se bodo s to akcijo proslavili, potem pa iz te slave ni bilo nič. Samo »Mladen« — Moša Pijade je dobil plačilo, ko si je neki kolhoz v SZ privzel njegovo ime.
- ¹¹ Verz št. 169:
Jovo Jovan Trajković
- ¹¹ Verz št. 170:
Čole — Stevan Colović, narodni heroj, politični delavec, rojen v Radobudji leta 1910, leta 1929 je bil kot skojevce obsojen na 5 let roblje, bil v Mitroviču in v Lepoglavi. V Požegi je leta 1941 formiral partizanstvo, kot komisar Artiljskega bataljona je vodil boje za osvoboditev Užica, Užičke Požege in drugih mest v zahodni Srbiji. V obrambi osvobojene Ivanjice je 2. 11. 1941 v boju s četniki padel. Dr. Dušan Kermavner pripoveduje: »Pred menoj je Colović z goito roko razbil šipo in se ves porezal«. To je bilo v sobi št. 13.
- ¹¹ Verz št. 172:
Rile — Risto Količić.

" Verz št. 182:

Stojiljko — Milan Mijalković, narodni heroj, 1897 — 1941, politični delavec, član KPJ od 1924, že konec 1920 član MK SKOJ v Beogradu, študent, soustanovitelj študentskega marksističnega kluba, leta 1929 aretiran, obsojen na 7 let robije, potem 21. junija 1934 še na dve leti v Sremski Mitrovici, padel 18. avgusta 1941 na Užički Gradini. Bil je med organizatorji NOB v Srbiji. — Milko Goršič pripoveduje, da je bil z Mijalkovičem skupaj v sobi, da so ga prepričevali, naj ne udarja s klopjo v vrata, da bodo stražarji streljali, pa se ni dal prepričati. Davičo pa navaja: »Imeli smo velike klopi, po deset jih je prišlo, kadar smo hoteli premakniti, on pa je butnil kakor z ovnom sam s klopjo.«

" Verz št. 198:

Glej avtorjevo opombo na koncu pesnitve.

" Verz št. 210:

Stojiljko — Milan Mijalković je bil centralni ekonom (podatek Damasa Sedmaka).

" Verz št. 213 in 214:

Stevo — Stevan Boljević. Leta 1905 rojen na Leškem polju v Crni gori, krojač, obsojen 25. maja 1929 na 10 let robije, bil v Sremski Mitrovici, tudi v Mariboru, dodatno obsojen v Sremski Mitrovici 21. junija 1934 še na dve leti, odpuščen iz kaznilnice 7. marea 1941. Zivel v Beogradu.

" Verz št. 220 do 222:

Pijade se norčuje iz Boljevića, namigujoč na izrek, znan v Crni gori: »Sto Lešljana u boj pode, a stojedan kući dode«.

" Verz št. 232:

Klbiogramske keše — vrečice, ki so rabile za prenos pošte skozi odtočne cevi stranišča.

" Verz št. 233:

Narod, oficir! — glej pojasnilo št. 25.

" Verz št. 235 do 238, karikatura pod verzli in avtorjeve pripombe pod črto:

Karikatura kaže Mihajla Ivića, predstavnika najbolj ekstremnih komunistov v kaznilnici (glej pojasnilo št. 15 v dodatku k študiji). Verzli, karikatura (nadrealistična) in dodatno pojasnilo meri na tovaršice, od katerih so se nekateri po demonstracijah spametovali, drugi pa izgubili glavo, tako da so bili povsem neobčutljivi, tudi za udarce z glavo ob železne mreže. Takšne tovaršice uvršča Pijade v »jebivetersko frakcijo vahabitov«.

" Verz št. 249:

Glej avtorjevo opombo na koncu pesnitve.

" Verz št. 250:

»Spavača porelja« — Pijadejeva spaina čepica.

POROČILA

Antoša Leskovec

MARIBORSKA PODRUŽNICA ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO 1964—1972

Vseh osem v poročilu zajetih let je vodil podružnični odbor, izvoljen na občnem zboru 17. januarja 1964, ki se je konstituiral v sestavi: predsednik arhivar Antoša Leskovec, podpredsednik ravnatelj pokrajinskega arhiva v Mariboru Pavel Žmavec, tajnik profesor Jože Koropec, blagajnik ravnatelj Marjan Cigoj, člani France Filipič, profesor Franc Marič, ravnateljica Mira Mehak, ravnatelj pokrajinskega muzeja dr. Sergej Vrišer, ravnatelj muzeja narodne osvoboditve Milan Zevart in zastopnik študentov oddelka geografija — zgodovina na pedagoški akademiji Janez Šihec. Zaradi odhoda iz Maribora ali odhoda s službenega mesta so odbor zapustili Mira Mehak, Janez Šihec in Pavel Žmavec. Člani podružnice so člani zgodovinskega društva za Slovenijo, ki prebivajo v Mariboru. Ob sprejemu novih pravil osrednjega društva i. 1968 se odbor ni odločil za obnovitev samostojnega društva, ki bi bilo v osrednje društvo vključeno kot skupinski član, zato je ostalo pri dotedanji podružnici, ki pa uporablja tudi ime Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Glavna delovna obveza, ki jo je podružnici naložila tradicija, obnova Časopisa za zgodovino in narodopisje, je bila l. 1965 uresničena, in to s pomočjo Združenja visokošolskih zavodov v Mariboru kot soizdajatelja in domače založbe Obzorja. Med pripravljalnimi akcijami za obnovo časopisa velja omeniti razstavo ob šestdesetletnici začetka izhajanja ČZN, ki jo je za društvo pripravil pokrajinski arhiv v Mariboru pod naslovom Slovenska Štajerska v zgodovino-pisju. Prva naloga mariborskih zgodovinarjev in delavcev sorodnih strok ostaja za naprej, da predvsem s svojimi prispevki omogočajo redno izhajanje časopisa, da pa v njem še uvedejo stalno rubriko ocen in poročil o publikacijah, po kateri se je stara vrsta prav odlikovala, in da po možnosti obnovijo objavljane zgodovinskega gradiva v Arhivu za zgodovino in narodopisje in morda tudi obdelavo zgodovine krajev in regij severovzhodne Slovenije v nadaljevanju izdajanja Zgodovinske knjižnice.

Zgled, kako se more zgodovinski jubilej izkoristiti za poživitev zanimanja za krajevno zgodovino in kako se mora društvo odzvati pozivu javnosti, je bila prireditev simpozija slovenskih zgodovinarjev v Ljutomeru 3. in 4. oktobra 1968 v okviru proslavljanja stoletnice prvega slovenskega tabora. Dr. Borut Belec, Stanko Pahič, dr. Sergej Vrišer, mag. Jože Koropec, Antoša Leskovec in Drago Novak so prispevali referate o zgodovini Ljutomera in njegovega okoliša, dr. Vasilij Melik, dr. Tone Zorn, Branko Marušič, Viktor Vrbnjak in Franc Šebjanč pa so referirali o taborskem času na Slovenskem. Popoldne drugega dne je bila krajša ekskurzija v Ormož in v ljutomerske gorice. Pri strokovni iz-

vedbi je pomagalo podružnici matično društvo, vse stroške prireditve pa je kril iz zbranih sredstev odbor za proslavo stoletnice prvega slovenskega tabora v Ljutomeru. Izkušnja s to prireditvijo je pokazala, da je zanimanje za domačo zgodovino še vedno živo in da bi bilo treba nadaljevati podobna predavanja o krajevni zgodovini, ki jih je v tej dobi v nekaterih krajih tudi imel dr. Jože Koropec.

Spominu dveh vodilnih domačih zgodovinarjev in bivših vodilnih delavcev društva se je podružnica oddolžila s postavitvijo spominskih obeležij. 22. oktobra 1967 je odkrila v Veržeju spomenik dr. Franu Kovačiču in s tem uresničila že pred vojno, po Kovačičevi smrti zasnovani načrt, ki ga je onemogočila okupacija. Načrt za spomenik je brezplačno izdelal arhitekt Branko Kocmut, Kovačičev portretni kip akademski kipar Gabrijel Kolbič¹, sredstva pa so prispevali sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SR Slovenije, skupščini občin Ljutomer in Maribor, Zveza kulturnih delavcev v Mariboru in krajevna skupnost Veržej; podjetje Elektro Maribor je brezplačno izvedlo potrebno premestitev droga električne napeljave s prostora za spomenik. Ob odkritju spomenika so govorili akademik dr. Milko Kos, profesor Bogo Teply in kanonik dr. Alojzij Ostrc, v imenu skupščine občine Ljutomer pa ga je prevzel v varstvo podpredsednik Anton Kapun. Okoli 2000 ljudi se je ob prekrasnem vremenu zbralo na tej slavnosti na Murskem polju. 1. oktobra 1971 smo na gradu v Mariboru odkrili spominsko ploščo Franju Bašu. Tudi načrt za to ploščo je brezplačno izdelal arhitekt Branko Kocmut², vzidavo pa je brezplačno opravilo podjetje Gradis, Maribor. Stroške za ploščo in za izvedbo odkritja sta krili Zveza kulturnih delavcev v Mariboru in kulturna skupnost Maribor. Ob odkritju spomenika je govoril dr. Sergej Vrišer, v imenu skupščine občine Maribor podpredsednik Mirko Žlender, ki je spomenik tudi prevzel v varstvo. Visokošolska in študijska knjižnica in pokrajinski arhiv v Mariboru sta pripravila spominsko razstavo o Franju Bašu v prostorih knjižnice, v pokrajinskem muzeju pa je bila ta dan odprta razstava Zlatarstvo na slovenskem Štajerskem. Podružnica je bila tudi med prireditelji odkritja spominske plošče dr. Franu Ilešiču v Vidmu ob Ščavnici 13. junija 1971.

Premalo je podružnica naredila, kar zadeva članske sestanke s predavanji. Gostje iz Ljubljane dr. Bogo Grafenauer, dr. Metod Mikuž, dr. Vasilij Melik in dr. Ferdo Geštrin so 1970 in 1971 predavali članom podružnice v prostorih salona Rotovž in v Umetnostni galeriji.

Nekdanje zbirke Zgodovinskega društva v Mariboru so se razvile v javne zavode in društvo z njimi več nima neke organizacijske povezave, a vendar so te ustanove glavne zakladnice zgodovinskih podatkov in zgodovinskega gradiva v Mariboru in so zato mariborski zgodovinarji navezani nanje.

Nove naloge za delo mariborskih zgodovinarjev pa so nastale z ustanovitvijo višjih šol v Mariboru, katerih združenje, soizdajatelj časopisa, je stopilo v krog prirediteljev vsakoletnega kulturnozgodovinskega simpozija štirih dežel začetega v Modincih (Mogersdorfu) na avstrijskem Gradiščanskem (prim. ČZN NV 8, XLVI, 1972, 312—313). Združenju kot prireditelju simpozija v Mariboru julija 1973 bo podružnica dala vso pomoč.

¹ Kamnoseška dela je opravilo podjetje INGMAG — Pohorje iz Josipdola.

² Kamnoseška dela je opravilo podjetje Marmor iz Ljubljane.

Sergej Vrišer

POKRAJINSKI MUZEJ V MARIBORU V LETIH 1966—1973

Dejavnost pokrajinskega muzeja v Mariboru se je v letih 1966—1973 razvijala po programu, ki ga muzeju narekuje njegov kompleksni značaj in trije osnovni oddelki — arheološki, etnografski in kulturnozgodovinski. Od l. 1971 koординira delo slovenskih muzejev skupnost muzejev, znotraj te pa se usmerja program po sekcijah. V muzeju zastopane stroke so se v minulih letih povezovala s sorodnimi ustanovami glede zbiranja in preučevanja, usklajevale pa so tudi razstavno dejavnost. Mogoče je torej reči, da je opravljal pokrajinski muzej v teh letih svoje mestno, regionalno in slovensko poslanstvo v programsko trdnejši obliki kot poprej. Vidne dosežke je pokazalo zlasti smotrnejše zbiranje, pri katerem so si muzeji med seboj uvidavno pomagali.

Terensko raziskovalno delo arheološkega oddelka zajema že od l. 1967 preučevanje trase rimske ceste Celeia—Poetovio. V sodelovanju z zavodom za spomeniško varstvo SRS in z denarno pomočjo republiške skupnosti za ceste SRS je arheolog s sodelavci doslej raziskoval rimsko cesto med Slovenskimi Konjicami, Slovensko Bistrico in Pragerskim. Delo na tem odseku bo predvideno končal l. 1975.

V etnografskem oddelku muzeja daljši čas ni bilo ustreznih strokovnih moči, zato so potekale raziskave na terenu samo v skromnejšem obsegu. Zbrano je bilo nekaj etnografskega gradiva v Koprivni in naseljih južno zahodnega Kozjaka (Ojstrica, Pernice), poleg tega še podatki in predmeti s področja medicinarstva v Mariboru in Ptuju, podatki o votivih in božjepotnih podobah širše mariborske regije in podatki o pastirskih plaščih na Pohorju.

V kulturnozgodovinskem oddelku se je nadaljevalo raziskovanje iz prejšnjih let. Le-to je obsegalo preučevanje baročnega kiparstva na Slovenskem; to je akcija, ki poteka v okviru raziskovalne skupnosti Slovenije, drugo obsežnejše preučevanje pa velja že nekaj let razvoju zlatarske dejavnosti na ozemlju slovenske Štajerske. Nadaljnje raziskovalno delo tega oddelka je bilo namenjeno razvoju historičnih noš, posebej uniform, pohištva in nekaterih drugih panog, ki sodijo v okvir kulturne zgodovine.

Pokrajinski muzej je pripravil v letih 1966-73 naslednje razstave: spomladi 1966 smo prenesli v Narodno galerijo v Ljubljani razstavo Tristo let mode na Slovenskem, ki smo jo pripravili leta 1965. V jeseni 1967 smo priredili v prostorih muzeja razstavo Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem. Naslednja prireditve večjega obsega, prav tako v muzejskih prostorih, je bila jeseni 1969 razstava Uniforme v zgodovini, ki smo jo naslednjo spomlad prikazali v Narodnem muzeju v Ljubljani (razstavišče Arkade). V letu 1971 je sledila če-

trta: večja razstava pod naslovom Zlatarstvo na slovenskem Štajerskem, tudi z njo smo gostovali v ljubljanskih Arkadah.

Poleg omenjenih so se zvrstile v muzeju še naslednje manjše razstave, ki smo jih prirejali v okviru festivala baročne glasbe: Baročni tiski (1968), Baročni relikvarji in nabožne podobe (1969), Vezene iz kostumske zbirke (1970) in Glasbila (1970).

Prireditve z opozorilnim in študijskim značajem je bila 1972 razstava pod naslovom Ranjene umetnine. Iz graške deželne orožarne smo 1971 prevzeli potujočo razstavo Graški oklepi v bojih zoper Turke iz ljubljanskega Narodnega muzeja pa 1973 razstavi Stol v petih tisočletjih in Kmečki pulti na Slovenskem.

Omeniti je še, da je pokrajinski muzej sodeloval s svojim gradivom na nekaterih razstavah Narodne galerije in Narodnega muzeja, nadalje na razstavi Umetnost na tleh Jugoslavije v Parizu in Sarajevu (1971) in na slovenski lovski razstavi v Mariboru (1972).

Z namenom, da posodobi svoje zbirke, je kolektiv pokrajinskega muzeja sprejel leta 1973 preureditveni načrt, po katerem naj bi postopoma preuredili vse oddelke. Prva faza preureditev je bila opravljena v letu 1973, ki je bilo hkrati jubilejno sedemdeseto leto te ustanove. Na novo je bila postavljena in povečana kostumska zbirka, v kateri so zbrana modna in vojaška oblačila od 18. do 20. stoletja. Zbirka je edina te vrste v Sloveniji, po svojem gradivu in zasnovi pa je zbudila zanimanje tudi zunaj Slovenije, doma in na tujem. Preurejen je bil tudi del umetnostne zbirke, in sicer soba z deli mariborskega baročnega kiparja Jožefa Strauba.

Pomembno dejanje v tem obdobju je bila obnovitev muzejske stavbe — mariborskega gradu. Stavbi, ki je spomenik prvega reda, je obnovil zavod za spomeniško varstvo v Mariboru. Obnovitvena dela so doslej zajela popravilo in deloma novo prekritje ostrejša in zunanje grajske fasade. V nadaljevanju naj bi sledila obnova ostalih delov stavbe. Pri obnovitvah je treba omeniti tudi dela v viteški dvorani. Že pred leti je bila dvorana restavrirana, v letu 1973 je dobila ogrevalne naprave in izolacijo stropa. V viteški dvorani, ki je sicer sestavni del muzejskega razstavišča, se zvrsti vsako leto nekaj kulturnih prireditvev, pomembni so posebej koncerti komorne in vokalne glasbe v okviru baročnega glasbenega festivala.

Kakor doslej so tudi v obdobju, o katerem poročamo, muzejski delavci napisali vrsto znanstvenih razprav in poljudnoznanstvenih sestavkov s področij svojih strok. Arheolog Stanko Pahič je objavil v Arheološkem vestniku naslednje razprave: Železnodobne najdbe v Slovenskih goricah (1966), Keltske najdbe v Podravju (1966), Uničena antična gomila z grobnico v Dogošah pri Mariboru (1968), Antična gomila z grobnico v Miklavžu pri Mariboru (1969). V Razpravah SAZU je objavil naslednje razprave: Antični in staroslovenski grobovi v Brezju nad Zrečami (1969), Doslej neraziskan odsek rimske ceste Celeia—Poetovio (1969), Nov seznam noriško-panonskih gomil (1972). V Časopisu za zgodovino in narodopisje so izšli Pahičevi sestavki: Antične gomile v Slovenskih goricah (1965), Arheološka raziskovanja v Mariboru (1966), Maribor v prazgodovini (1968), Arheološka dejavnost Franja Baša (1969), Maribor v rimski dobi (1970), Iz pradavnine ljutomerskega kraja (1971), Antične gomile pri Vučji gomili (1972). V svetu med Muro in Dravo (1968) najdemo Pahičevo razpravo K pred-slovenski naselitvi Slovenskih gor in Pomurja, v publikaciji 720 let Ravne na Koroškem (1968) razpravo Najstarejša zgodovina Koroške krajine, v Planinah ob meji (1965—71) pa Arheologijo na višavah. V seriji Arheološki katalogi Slovenije je izšlo 1972 Pahičevo Žarno grobišče na Pobrežju.

Etnologinja Danica Ževart je napisala v času svojega službovanja v muzeju (1963—66) naslednje razprave in članke: Janez Trdina kot etnograf (Nova

obzorja 1963), Iz etnografije Dolenjske in Bele krajine (Turistični vestnik 1963), Kres na Koroškem (Kmetijski koledar 1964), Samotne kmetije v Kropivni (Planine ob meji 1963), Iz spominov Ivana Sevcnikarja (Planine ob meji 1963). Napisala je katalog k razstavi narodnih jedi Štajerske, Koroške in Prekmurja (1965), prav tako so izšle v prilogi Večera — 7 dni številne obravnave etnografskega gradiva, del teh pod naslovom Narod naš dokaze hrani (1963—64).

Umetnostni zgodovinar dr. Sergej Vrišer je priobčil v Časopisu za zgodovino in narodopisje razpravo Dela štajerskih baročnih kiparjev v Medmurju (1967), v Svetu med Muro in Dravo (1968) Baročno kiparstvo v Slovenskih goricah, v Zborniku za umetnostno zgodovino Pozabljeno delo Jozsefa Szentpetyerja (1970), v avstrijski reviji Alte und moderne Kunst pa sestavek Werke Veit Königera in Slowenien und Kroatien (1969).

L. 1967 je izšlo v seriji Ars Sloveniae v založbi Mladinske knjige Vrišerjevo Baročno kiparstvo, 1971 pa ponatis iste knjige v nemščini. Za serijo Kulturni in naravni spomeniki Slovenije je Vrišer napisal naslednje publikacije: Mariborski grad (1969), Sladka gora (1970), Sv. Rok nad Šmarjem pri Jelšah (1971) in Kamnica (1973). Za muzejske razstave je napisal in uredil naslednje kataloge: Tristo let mode na Slovenskem (1965), Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem (1967), Uniforme v zgodovini (1969) in Ranjene umetnine (1972). S področja kostumologije je priobčil: Zbirka vojaških uniform v pokrajinskem muzeju v Mariboru (1968) in Zbirka modnih noš v pokrajinskem muzeju v Mariboru (1969), oboje v Kroniki, nadalje Uniforme meščanskega konjeniškega korpusa v Ptujju v Ptujskem zborniku (1969) in Uniforme narodne garde na Slovenskem 1848/49 v Časopisu za zgodovino in narodopisje (1969). Nadalje je priobčil nekaj knjižnih ocen in nekrologov v Zborniku za umetnostno zgodovino (1970).

Umetnostna zgodovinarica Marjetica Šetinc je napisala razpravo Dela graških in augsburških zlatarjev na slovenskem Štajerskem za Časopis za zgodovino in narodopisje (1969), v Kroniki je objavila Medeninaste skleda (1969), v Ormoškem zborniku pa razpravo Zlatarski in pasarski izdelki na ormoškem področju (1973). Ob razstavi zlatarstva je sestavila in napisala katalog Zlatarstvo na slovenskem Štajerskem (1971). Za Enciklopedijo likovnih umetnosti je napisala besedilo za geslo zlatarstvo (1966), za zbornik za umetnostno zgodovino pa poročilo o muzejskih razstavah (1972).

Muzejski delavci so objavili tudi več sestavkov za dnevni tisk (Večer, Delo) in revije (Naši razgledi, Dialogi, Sinteza, Argo idr.).

Bruno Hartman

VISOKOŠOLSKA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA V MARIBORU (1967—1972)

V Časopisu za zgodovino in narodopisje. Nova vrsta, 4. (XXXIX) letnik, 1968, 298—302, je bilo objavljeno poročilo o delovanju tedanje študijske knjižnice v Mariboru do vključno leta 1966. Po uvodnih podatkih o nastanku knjižnice, o njenem delovanju med vojskama je prikazalo, kaj je knjižnica doživela med okupacijo, kako je bila po l. 1945 vnovič urejena in kako se je razvijala do konca l. 1966. Tole poročilo se navezuje na prejšnje in zajema obdobje od l. 1967 do konca l. 1972.

Sest let za knjižnico običajno ne pomeni mnogo, v razvoju Visokošolske in študijske knjižnice v Mariboru pa je ta časovni razpon označen z utrjevanjem njene vloge v mariborskem in splošnoslovenskem visokem šolstvu, z notranjim organizacijskim in vsebinskim dopolnjevanjem in izpopolnjevanjem ter občutnim deležem pri razvijanju knjižničarstva na območju Maribora in Slovenije.

V opisanem obdobju je knjižnica dobila dva statuta, l. 1967 in 1970. Drugi statut je bil izdelan po novem zveznem temeljnem zakonu o zavodih iz l. 1968, republiškem zakonu o knjižnicah iz l. 1965 in republiškem zakonu o visokem šolstvu iz l. 1969. V statutu iz l. 1970 so naloge knjižnice zapisane v drugačnem prednostnem zaporedju kot v prejšnjem, določena pa sta ji tudi nekoliko drugačen obseg in vsebina.

Prva temeljna naloga knjižnice je po statutu iz l. 1970 ta, da je osrednja knjižnica mariborskih visokošolskih zavodov, druga, da kot splošnoznanstvena knjižnica posreduje znanstveno in strokovno literaturo znanstvenikom in strokovnjakom širšega mariborskega območja, tretja, da kot arhivska knjižnica skrbi za zbiranje knjižničnega gradiva z območja severovzhodne Slovenije, še posebej Maribora, in četrta, da je občinska matična knjižnica občine Maribor.

Statut poudarjeno in na prvem mestu obravnava visokošolski značaj knjižnice. Tega si je krepila ob hkratni rasti mariborskega visokega šolstva, pa tudi z notranjo rastjo in organiziranostjo.

Vendar je družbeni razvoj prav kmalu presegel določbe statuta. Zato sedanji statut že upošteva, da se knjižnica po sklepu združenja visokošolskih zavodov Maribor št. 05-612/70-KJ/MJ z dne 14. aprila 1970 odtlej imenuje Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru. Dva republiška zakona o obveznem pošiljanju tiska (UL SRS 1971, št. 21; 16. junija 1971 in UL SRS 1972, št. 55, 30. december 1972) sta knjižnico zavezala, da sprejema po dva izvoda vsakega obveznega tiska, od katerih enega hrani kot arhivski izvod. S tem je Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru postala ob Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani druga arhivska knjižnica za tiske s področja SR Slove-

nije. Po zakonu iz l. 1972 je dolžna zbirati poleg gramofonskih plošč (že po zakonu iz l. 1970) še glasbené razglednice, tonske kasete in video kasete.

Z letom 1972 pa si je knjižnica tudi drugače utrdila položaj tretje slovenske samostojne visokošolske knjižnice: izobraževalna skupnost SR Slovenije je namreč od 1. januarja 1972 dalje v celoti prevzela njeno financiranje, ki si ga je dotlej v razmerju 70:30 delila s kulturno skupnostjo Maribor.

Po združitvi treh mariborskih občin v eno samo v l. 1967 je nastalo vprašanje, kdo naj prevzame po zakonu določeno knjižnično matično službo v občini Maribor. Kot kadrovsko najbolj razvita knjižnica v občini se je tedaj še študijska knjižnica odločila, da postane občinska matična knjižnica, za kar jo je skupščina občine Maribor s 1. junijem 1967 potrdila. Študijska knjižnica se je obvezala, da bo uredila matično službo in zasnovala načrt razvoja knjižničarstva v občini, matičnost pa da bo oddala splošnoizobraževalni knjižnici, ki bo prevzela vodstvo občinske knjižnične mreže v primernih delovnih razmerah. Ko sta se mestna in delavska knjižnica l. 1970 združili, je nastal položaj, v katerem je Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru z 31. decembrom 1970 prenehala biti občinska matična knjižnica, matično službo je predala novi, združeni splošnoizobraževalni knjižnici v Mariboru.

Organizacijski in vsebinski napredek Visokošolske in študijske knjižnice je bil možen le s hkratnim širjenjem delovnih prostorov, s kadrovskimi dopolnitvami in tehničnimi novostmi ter modernizacijo.

Leta 1967 so bili opravljeni precejšnji posegi v prostore za bravce: velika čitalnica je bila povečana za 65 m², vgrajene so bile ventilacijske in ogrevalne naprave, napravljen je bil kasetiran strop, nabavljena nova oprema. Odtlej je čitalnici prostora za 80 bravcev. Znatno je bil povečan prostor za kataloge; nabavljene so bile nove katalogne omarice, opremljene z modernimi mehanizmi. Izposojevalnica, velika in mala čitalnica so dobile nova stojala, na katere je bila razpostavljena obširna priročna literatura, ki je neposredno na razpolago bravcem. Ustvarjene so bile prostorske možnosti za neposreden stik z bravci. Posebna skrb je bila posvečena tudi estetski podobi knjižničnih prostorov in njihovi osvetljavi, osnovani na znanstvenih izsledkih.

Knjižnica si je omislila vrsto tehničnih izboljšav (med njimi telefonsko centralo, stroj za tiskanje katalognih listkov, stojala in drugo opremo skladišč); l. 1971 si je končno uredila lastno knjigoveznicu z novimi stroji, od začetka l. 1972 pa tudi preslikovalno službo s strojem rank xerox 720.

V letih 1967—1972 je knjižnica imela tele oddelke:

1. nabavni oddelék,
2. oddelék za katalogizacijo in klasifikacijo,
3. bibliografsko-dokumentacijski oddelék,
4. oddelék za posebne zbirke in
5. oddelék za službo bravcem,

od 1. junija 1967 do 31. decembra 1970 pa še referat za matično službo.

Vsi oddelki so spričo vse obširnejših delovnih nalog doživljali organizacijske spremembe. Večal se je strokovni kader, ki je moral obdelovati vse zajetnejši priliv knjižničnega gradiva; poslovanje se je prilagajalo izsledkom bibliotekarske vede in prakse doma in v svetu, organizirati je bilo treba tudi nove delovne procese.

Nabavni oddelék je moral racionalizirati nekatere postopke v tekočem traku knjižne obdelave in organizacijsko zaobseči vse večji dotok knjižničnega gradiva. Izvajati je bilo treba premišljeno in s knjižnicami mariborskih visokošolskih zavodov in kulturnih ustanov usklajeno nabavno politiko jugoslovanske in tuje literature, prilagojeno pač utesnjenim finančnim možnostim. Na-

bavljena je bila zlasti vrsta svetovnih enciklopedij, temeljnih del s posameznih področij (npr. sociologije, pedagogike, glasbene umetnosti). Mnogo težav je oddelek imel s pridobivanjem obveznih primerkov, saj so se izdajatelji in tiskarji radi izmikali zakonskim obveznostim. Vse več dela je imel oddelek tudi z zamenjavami; zamenjeval je Časopis za zgodovino in narodopisje in Slavistično revijo z različnimi knjižnicami in znanstvenimi ustanovami po svetu. Prav tako je zamenjeval — predvsem knjige — z vse večjim številom domačih in tujih knjižnic, med katerimi velja posebej omeniti: Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, knjižnico SAZU v Ljubljani, Narodno biblioteko v Beogradu, Slovansko knjihovno in Univerzitetno knjihovno v Pragi, Österreichische Nationalbibliothek na Dunaju, Steiermärkische Landesbibliothek am Joanneum v Gradcu, University of Toronto Library in British National Book Centre v Londonu.

Oddelek za katalogizacijo in klasifikacijo je poleg temeljnega dela — obdelave knjig — skrbel še za revidiranje katalogov (do konca l. 1972 je to delo bilo sklenjeno s preureditvijo mariborskega centralnega kataloga), tehnično poenostavitev priprave in tiskanja katalognih listkov, izdajanje informativnega biltena novosti, urejanje uskladiščenih knjižnih skladov, šolanje knjižničarjev novincev za potrebe drugih knjižnic in za pomoč drugim knjižnicam pri organizaciji in strokovnih problemih.

Med pridobitvami, ki jih je oddelek v obravnavanem obdobju obdelal, je treba omeniti predvsem kompletno knjižnico odpravljenih mariborske klasične gimnazije, nekdanjo knjižnico mariborskega Pedagoškega društva, šahovsko literaturo iz zapuščine dipl. inž. dr. Milana Vidmarja, stenografsko literaturo iz zapuščine Rudolfa Rakuše.

Velik vsebinski razmah je doživel bibliografsko-dokumentacijski oddelek: poleg dokumentacije Marburger Zeitung; starejših, predvsem slovenskih periodik, se je od l. 1968 začela bibliografsko-dokumentacijska obdelava tekočih slovenskih periodik glede na severovzhodno Slovenijo in še posebej na Maribor. Obširni material je konec l. 1972 štel 285.374 izdelanih listkov; pretežni del je urejen po UDK, dokumentacija Marburger Zeitung pa po posebnem sistemu.

Področje in smeri bibliografskega in dokumentacijskega dela so bile usklajene in utrjene s profesorji mariborske pedagoške akademije ter z znanstveniki in strokovnjaki mariborskih kulturnih zavodov, pa tudi s skupnostjo študijskih knjižnic Slovenije in z njenimi članicami.

Oddelek posebnih zbirk obsega zbirko rokopisov, zbirko drobnih tiskov, geografsko in glasbeno zbirko. Zbirka rokopisov se je povečala za zapuščine dramatika in zgodovinarja dr. Dragana Šande, pisatelja Gustava Šilha in stenografa Rudolfa Rakuše, za rokopise nekaterih del Pavleta Zidarja in za vrsto drobnih kulturnih zanimivosti. Zelo skrbno so se sproti obdelovali drobni tiski (posebej tisti, ki so mariborske provenience). Glasbena zbirka zbira zgolj gradivo slovenskih avtorjev; kljub zapleteni obdelavi, raznovrstnosti (notni material, plošče, kasete) in neenakomernemu dotoku je gradivo bilo vendarle urejeno in pripravljeno za bravce.

Oddelek za službo bravcev je v šestih letih izpopolnjeval odnose med knjižnico in bravci. Skušal je ustvarjati vse neposrednejši stik z bravci s tem, da je poglobljal informacijsko službo. V letu 1972 je bilo vodstvo oddelka poverjeno informatorju z razširjenimi nalogami: večja informativna odprtost knjižnice do bravcev, trdnejša povezanost z znanstveniki po visokošolskih in kulturnih zavodih, obveščanje bravcev o knjižnih novostih, seznanjanje s knjižnimi pomagali in katalogi, razširjen prosti pristop do priročne literature. Urejen je bil fond učbenikov in dvojnic literature, ki jo bravci najbolj potrebujejo.

Bravcem je izza l. 1967 na razpolago troje čitalnic: vélika z 80 sedeži, časopisna s 16 in mála z 8 sedeži.

Vse bolj se je širil tudi odpiralni čas v izposojevalnici in čitalnicah: od l. 1970 dalje je izposojevalnica odprta že od 8. ure zjutraj dalje, od l. 1971 pa je čitalnica odprta ves dan tudi julija in avgusta.

Knjižnični delavci predavajo novincem po mariborskih visokošolskih zavodih od l. 1970 dalje o rabi virov bibliotekarskih informacij, za seznanjanje s poslovanjem knjižnice pa sta bila izdana priročnika za obiskovalce (1969. in 1972. leta).

Matična služba je od 1967. do 1970. leta formirala potujočo knjižnico, pretesla evidenco splošnoizobraževalnih knjižnic, izdelala razvojni načrt mariborske knjižnične mreže, ki ga je l. 1969 sprejela skupščina, zajela v razvojne načrte tudi strokovne in šolske knjižnice. Delavci knjižnice so pomagali urejati vrsto splošnoizobraževalnih knjižnic, mariborsko delavsko knjižnico, občinsko matično knjižnico pri Lenartu, v celoti pa so uredili knjižnico višje pravne šole in strokovno knjižnico mestne konference ZKS Maribor.

L. 1968 je iz knjižnice izšla pobuda za ustanovitev skupnosti študijskih knjižnic Slovenije, ki je bila nato ustanovljena l. 1969. Od takrat pa do l. 1972 je bil sedež skupnosti v Mariboru.

Na jesenskem strokovnem posvetovanju slovenskih knjižničarjev l. 1970 v Mariboru (organizacijo posvetovanja so pretežno vodili delavci visokošolske in študijske knjižnice) je iz vrst delavcev knjižnice izšla pobuda za preureditev slovenskega knjižničarstva.

Med 1967. in 1972. letom so se knjižnični delavci dejavno udeleževali posvetovanj slovenskih knjižničarjev, kongresov zveze bibliotekarskih društev Jugoslavije (Ohrid, Pulj, Bled), svetovnih kongresov IFLA (Liverpool, Budimpešta), opravili potovanja z določenimi študijskimi nalogami v Avstrijo, Madžarsko, Češkoslovaško, ZR Nemčijo, Veliko Britanijo.

V obravnavanem obdobju so delavci knjižnice napisali več teoretičnih del s področja knjižničarstva (objavljena večinoma v Knjižnici) in več obsežnih bibliografij (med njimi tudi ČZN).

Bogate in raznovrstne so bile razstave v knjižnični veži. V obravnavanem obdobju jih je bilo kar 53. Med njimi so bile: Sto let slovenskega romana, Ob stoletnici dr. Fraňa Kovačiča, Dramatično društvo v Mariboru, Franjo Baš, Franc Minafik, Prešeren v podobi, 50 let Planinskega društva Maribor-Matica.

Razstave ob različnih spominskih slovesnostih so bile tudi v Veržeju, Ljutomeru, v Mariboru v rotovžu in domu družbenih organizacij.

STATISTIČNI PODATKI

Dotok knjižničnega gradiva

	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Nakupi	4.432	3.857	3.094	3.850	4.790	3.022
Obvezni tiski	2.597	3.130	2.873	4.016	4.917	6.800
Zamene	210	174	277	373	501	523
Darovi	957	5.721	3.826	1.865	2.266	778
Skupaj	8.196	12.882	10.070	10.104	12.474	11.123

Stanje knjižničnih skladov konec 1972

domače	Knjige		Revije in časniki			Drugo			Vse
	tuje	skupaj	domači	tuji	skupaj	domače	tuje	skupaj	
89.476	66.300	155.776	14.754	4.824	19.578	32.330	11.071	43.401	218.755

Vpisani bravci

1967	1968	1969	1970	1971	1972
3.695	3.897	2.456	2.656	2.803	3.526

Do l. 1968 so se ločeno šteli kot bravci tako obiskovalci čitalnic kot izposojevalnice, od l. 1969 pa je bilo članstvo enotno; zategadelj je tisto leto tudi padlo število bravcev.

Obiski bravcev

1967	1968	1969	1970	1971	1972
35.530	43.791	47.152	47.680	50.935	51.872

Izposoja knjižničnega gradiva v čitalnicah in na dom (enot knjižničnega gradiva)

1967	1968	1969	1970	1971	1972
39.725	47.316	48.643	49.885	46.123	59.514

Delavci knjižnice

	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Strokovni delavci						
redni		20	21	22	20	22
honorarni		3	2	2	3	2
skupaj		23	23	24	23	24
Upravno-administrativni delavci						
redni		2	3	3	3	4
honorarni		1	1	1	1	—
skupaj		3	4	4	4	4
Tehnično in pomožno osebje						
redno		4	4	4	4	3
honorarno		1	1	1	1	3
skupaj		5	5	5	5	6
Vse skupaj		31	32	33	32	32
redni		26	28	29	27	28
honorarni		5	4	4	5	4

Jagoda Kajzer

S KOM ZAMENJUJEJO MARIBORSKE KULTURNE USTANOVE ČZN

PEDAGOŠKA AKADEMIJA

Bratislava

Katedra ekonomske geografske: Acta Geographica Universitatis Comenianae.

Warszawa

Instytut geografii PAN; Przegląd Geograficzny.

POKRAJINSKI ARHIV

Celje

Studijska knjižnica: Celjski zbornik.

Ljubljana

Slovenski etnografski muzej: Slovenski etnograf.

Zgodovinsko društvo Slovenije: Zgodovinski časopis.

Rijeka

Historijski arhiv u Rijeci: Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci.

Graz

Steiermärkische Landesbibliothek am Joanneum: Blätter für Heimatkunde.

Steiermärkisches Landesarchiv: Mitteilungen.

München

Südost-Institut: Südost-Forschungen.

Szombathely

Szombathelyi Állami Levéltár: Vasí Szemle.

POKRAJINSKI MUZEJ

Banja Luka

Muzej Bosanske krajine: Zbornik krajiških muzeja.

Beograd

Arheološki institut SANU: Starinar.

Narodni muzej: Katalogi.

Vojni muzej: Glasnik Vojnog muzeja.

Ljubljana

Arheološki oddelek filozofske fakultete: Poročila.

Narodni muzej — knjižnica: Argo, Situla, Katalogi.
Zavod za spomeniško varstvo SRS: Spomeniško varstvo. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije.
Sekcija za arheologijo SAZU: Arheološki vestnik.

Novi Sad

Vojvodanski muzej: Rad vojvodanskih muzeja.

Osijek

Muzej Slavonije: Osiječki zbornik.

Sarajevo

Zemaljski muzej BiH: Glasnik zemaljskog muzeja.

Split

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika JAZU: Starohrvatska prosveta.

Zadar

Arheološki muzej: Diadora.

Zagreb

Arheološki muzej — biblioteka: Vjesnik arheološkog muzeja.

Bratislava

Filozofická fakulta Univerzity Komenského: Musaica.
Ústředná knižnica SAV: Slovenský Národopis.

Brno

Arheologický ústav ČSAV: Préhled výzkumu.

Budapest

Magyar Nemzeti Múzeum: Folia Archaeologica.
Magyar Tudományos Akadémia: Acta Archaeologica.

Eisenstadt

Burgenländisches Landesmuseum: Burgenländische Heimatblätter.

Frankfurt/Main

Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts:
Berichte der Römisch-Germanischen Kommission.

Graz

Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum
— Alte Galerie: Katalog.
— Landeszeughaus: Katalog.
— Museum für Vor- und Frühgeschichte: Schild von Steier, Kleine Schriften.
— Neue Galerie: Katalog.
— Steierisches Volkskundenmuseum: Katalog.

Győr

Xántus János Múzeum: Arrabona.

Halle/Saale

Landesmuseum für Vorgeschichte: Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte.

Linz

Stadtmuseum: Katalog.

Mainz

Römisch-Germanisches Zentralmuseum: Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

Marburg/Lahn

Vorgeschichtliches Seminar der Philippsuniversität: Fundberichte aus Hessen.

München

Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität München: Bayerische Vorgeschichtsblätter.

Landesamt für Denkmalpflege: Jahresbericht für Denkmalpflege.

Nitra

Archeologický ústav SAV: Slovenská Archeológia.

Pécs

Janus Pannonius Múzeum: Évkönyv.

Poznań

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza — Katedra archeologii polski i powszechnej: Slavia Antiqua.

Praha

Archeologický ústav ČSAV: Památky Archeologické, Archeologické Rozhledy. Prehistorický ústav University Karlovy: Monografie.

Szeged

Móra Ferenc Múzeum: Évkönyv.

Székesfehérvár

István Király Múzeum: Alba Regia.

Warszawa

Pánstwowe Muzeum Archeologiczne: Wiadomości Archeologiczne.

Wien

Institut für Ur- und Frühgeschichte: Archeologia Austriaca.

Wrocław

Muzeum Archeologiczne: Silesia Antiqua.

VISOKOŠOLSKA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA**Sarajevo**

Arhiv Bosne i Hercegovine: Glasnik arhiva i društava arhivskih radnika Bosne i Hercegovine.

Orientalni institut: Monumenta Turcica.

Skopje

Séminaire de philologie classique de la Faculté de philosophie: Živa antika.

Zadar

Filozofski fakultet — knjižnica: Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru.

Zagreb

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske: Časopis za suvremenu povijest.

Bautzen (Budišín)

Institut für sorbische Volksforschung beim Zentralinstitut für Geschichte:
Lëtopis — Reihe C.

Bratislava

Narodopisný ústav SAV — Ústredná knižnica: Publikacije po izibri.

Berlin

Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie — Bibliothek: Ausgrabungen und Funde.

Celovec (Klagenfurt)

Geschichtsverein für Kärnten: Carinthia I.

Dresden

Institut für Volkskunde: Demos.

Gorica (Gorizia)

Biblioteca statale isontina: Studi Goriziani.

Marburg/Lahn

Universitäts-Bibliothek: Alma mater Philippina.

Praha

Československo-Sovětský institut ČSAV: Byzantinoslavica.

Státní knihovna ČSSR

— Slovanská knihovna: Publikacije po izbiri.

— Universitní knihovna: Publikacije po izbiri.

Santa Barbara

American Bibliographical Center — CLIO Press: A. H. Bulletin (do 1971), Historical Abstracts, Part A, Modern History Abstracts (po 1971).

Szombathely

Megyei Könyvtar: Vasi Szemle, Studia Slavica, Életünk.

Tallahassee, Florida

Center for Slavic and East European Studies — Florida State University: Slavic Papers.

Wien

Forschungsinstitut für den Donauraum: Der Donau-Raum.

Institut für österreichische Geschichtsforschung — Bibliothek: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung.

Österreichische Geographische Gesellschaft: Mitteilungen der österreichischen Geographischen Gesellschaft.

Österreichisches Museum für Volkskunde: Österreichische Zeitschrift für Volkskunde.

K A Z A L O

	Stran
Stanislav Kos: MELITA PIVEC — STELE	I
Stanko Pahič: POŠTELSKO GROBIŠČE	4
Das Gräberfeld von Poštela	68
Jože Koropec: SREDNJEVEŠKO GOSPOSTVO ROGATEC	73
Die mittelalterliche Herrschaft Rogatec	87
Jakob Richter: MARIBOR V REFORMACIJSKI DOBI	89
Maribor in der Reformationszeit	105
Jože Mlinarič: KARTUZIJA ŽIČE 1595—1782	106
Die Kartause Žiče 1595—1782	125
Franc Šebjanič: OPOMBA K PROTESTANTSKEMU VIZITACIJSKEMU ZAPIS- NIKU IZ LETA 1627	127
Marjetica Simoniti — Šetinc: O NOTRANJI OPREMI GRADU PODGORA . . .	128
Sergej Vrišer: IZ ZBIRK POKRAJINSKEGA MUZEJA V MARIBORU I . . .	136
Aus den Sammlungen des Regionalmuseums in Maribor I	144
France Filipič: MOŠA PIJADE IN »MARTOVSKA REVOLUCIJA«	145
Poročila:	
Antoša Leskovec: MARIBORSKA PODRUŽNICA ZGODOVINSKEGA DRU- STVA ZA SLOVENIJO 1964—1972	200
Sergej Vrišer: POKRAJINSKI MUZEJ V MARIBORU V LETIH 1966—1973 . .	202
Bruno Hartman: VISOKOŠOLSKA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA V MARIBORU (1967—1972)	205
Jagoda Kajzer: S KOM ZAMENJUJEJO MARIBORSKE KULTURNE USTANO- VE ČZN	211

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
NOVA VRSTA
 10. (XLV.) LETNIK 1974, ZVEZEK 1

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec — Izdalo Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru v sodelovanju s podružnico Zgodovinskega društva v Mariboru — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo Drago Simončič — Natiskano dec. 1974 ČGP Mariborski tisk v Mariboru

NARODNI MUZEJ SLOVENIJE



S

40/1974

981077 01



197600431, 1

COBISS 0